

ETNOLOG

GLASNIK KR. ETNOGRAFSKEGA MUZEJA
V LJUBLJANI

LA REVUE DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE ROYAL
À LJUBLJANA

LETO I.

LJUBLJANA

1926/1927

„Etnolog“, glasnik kr. etnografskega muzeja v Ljubljani, izhaja vsako leto v nedoločenem času. Izdajatelj in odgovorni urednik: Dr. Niko Županič. — Naslov uredništva in uprave: Dr. Niko Županič, etnografski muzej, Ljubljana, Bleiweisova cesta 24.

„Etnolog“ stane letno za Jugoslavijo Din 50.—, za Ameriko 2 dolarja, za Anglijo $\frac{1}{2}$ funta, za Francijo 50 frankov, za Italijo 50 lir, za Nemčijo 10 mark, za Češkoslovaško 50 češkosl. kron, za Avstrijo 10 šilingov.

„Etnolog“, organe du Musée ethnographique à Ljubljana, paraît une fois par an. Il est édité et dirigé par Niko Županič. — L'adresse de la rédaction et de l'administration est Niko Županič, Musée ethnographique, Ljubljana, Bleiweisova cesta 24.

Le prix de l'abonnement annuel porté pour la Yougoslavie à 50 din., pour l'Amérique à 2 dollars, pour l'Angleterre à $\frac{1}{2}$ livre, pour la France à 50 francs, pour l'Italie à 50 lires, pour l'Allemagne à 10 M., pour la Tchécoslovaquie à 50 Kč., pour l'Autriche à 10 S.

Vsebina letnika I. (1926/27):

Sommaire I^a torne (1926/27):

	Stran		Pages
✓ Dr. K. Oštir: K predslovan- ski etnologiji Zakarpatja (<i>Κοσθέντζης</i>)	1— 35	De l'ethnologie prés slave du Zakarpatje (<i>Κοσθέντζης</i>) par K. Oštir	1— 35
Nik. Zega: Ribolov na Do- njem Dunavu	36— 40	La pêche sur le Danube, infé- rieur, par Nik. Zega	36— 40
✓ Dr. Stanko Vurnik: Do- neski k studiju slovenske avbe	41— 67	Contributions à l'étude de la coiffe slovène, par Stanko Vurnik	41— 67
Сима Тројановић: Ми- јачко племе	68— 73	La tribu des Mijáci, par Sima Trojanović	68— 73
Др. Нико Жупанић: Ан- трополошки оцрт Николе П. Пашића и Миленка Веснића	74— 83	Esquisse anthropologique de Nikola P. Pašić et Milenko Vesnić, par Niko Županić	74— 83
✓ Dr. Stanko Vurnik: Drobec k studiju slovenske ljudske plastike	84— 86	Contribution à l'étude de l'art plastique national slovène, par Stanko Vurnik	84— 86
✓ Niko Županić: K antropo- logiji osmanskih Turaka an- gorskog i konijskog vilajeta	87—130	De l'anthropologie des Turcs ottomans des vilayets d'An- gora et de Konija, par Niko Županić	87—130
✓ Niko Županić: Harimati. Studija k problemu prvo- bitnih Hrvatov	131—138	Les Harimates. (Etude du pro- blème des Croates primitifs), par Niko Županić	131—138
✓ Kronika, referati in kritike	139—179	Chronique, compte-rendus et critiques	139—179

K predslovanski etnologiji Zakarpatja.

(Κοσέντζης.)

K. Oštir, Ljubljana.

Kratice: A = K. Oštir, Alarodica (Razprave I). BA = Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft. DAN = Danuvius-Asamus-Naissus (Arh. arb. II). IP = Illyro-Pelasgica (l. c. II). IT = Illyro-Thrakisches (l. c. I). SA = Sumerski izvor abacističnih številčnih imen (Čas XVI). VZ = Vorindogerm. (= alarod.) Zahlwörter auf dem Balkan (Arh. arb. II). VZf = Nadaljevanje k VZ (l. c. III). Kogar zanima vsa ta stvar, najde natančnejše podatke v teh razpravah; tukaj se omejim na navedbo dotičnih mest. Večina tukaj navedenega materiala se obravnava IT, VZf 160 sqq.

Modestin, Nast.Vj. XXXIV 115 sq. napada jednačbo: Κοσέντζης = *Kosegъ, *Kosedzъ, IT 109, 114, v shrv. *Kasezi*, slov. *Kaseze*, *Koseze* „Edling“ in sicer glede menjave $a \infty o$ ter glede $\tau\zeta = dz$, ostaja pri svoji razlagi: Δόβελος < *Λοβέντζης = *Lovinac* in Κοσέντζης < *Κόσεινος = *Kosinj* (z zamenjavo končnic) ter pozivlja: „Sada treba, da pristalice mišljenja ‚Kosentzes zastupa *Kasege*‘ ... razložito dokažu, da je opravičanje njihovo tumačenje.“

§ 1. Modestin l. c. povdarja pravilno, da izraža $\tau\zeta$ predvsem *c*, h čemur cf.: *Bělicě > Βελιτζειν, *Licě > Λιτζα, *Cětina > Τζέντι-τζιηνα, *Raztocě > Ραστώτζα; glede lokala cf. še *Nov[ъ]gradě > Νουγράδε, *Medjurěčbju > Μεγυρέτους in morebiti *yche v Δοβρισκίκ, Μοκρισκίκ (Πιζύχ?). Vendar piše Konst. Porfyrog. $\tau\zeta$ tudi za *z* n. pr. *Manazkert* > Μαντζικέρτ Marquart Osteurop. u. ostasiat. Streifz. 463, celo za *s* n. pr. *Tisia*¹ > Τιτζα; povrh tega je Κοσέντζης — ης kakor *Chvaliměr[ъ] > Φαλιμέρ-ης — morebiti = *Kosen^ds *z z* > *s* kakor *g* > *k* v *Ostrogъ > *Οστρωκ. Če je Γουτζησκά = *Gъdjъska, bi $\tau\zeta$ izražal naravnost *dž*, seveda je radi Γουτζηκᾶ tudi *Gъd[b]ska (ali celo *Gъd[b]ščbka?) možno.

¹ *Tisia* spada kot staroevropski relikv najhitreje k predslov. *tisъ in predlat. *taxus*; k staroevropsk. $a \infty i$ in *ks* > *ss* cf. illyro-trak. -ζαρρον : ζιραι, *Casta-* : Κιστο- etc. IT 80 in predgršk. κριζός : κρισός etc. IT 121, *Weichsel* : *Visla.

Nikakor ni fonetična diferenca med *Kosēdz̥ in Κοσέντζης tako velika, da bi opravičila mnenje: Κοσέντζης in Αόβ-ελος stoji mesto *Κόσ-ενος in *Αοβ-έντζης; niti tedaj, če bi bilo popolnoma sigurno, da morajo ta imena biti hrvaška, ker ta podmena ne razloži -ελος v Αόβ-ελος.

§ 2. K ā : a > slov. a : o v p redslovanskih besedah, kamor spada shr. Kasezi = slov. Kaseze : slov. Koseze = shr. Κοσέντζης, pr. sledeče:

slov. *abl̥ko : stvn. apful BA § 122, IT 92 —

slov. *agne : lat. agnus VZ 276 —

slov. *asika : slov. *osika —

slov. *bag(̥)no : stvn. bah s staroevropsk. g ∞ k^e DAN 353 —

slov. *bag̥r̥ „purpur“ : slov. *bāgeur- > *božur̥ „mak itd.“ IT 107 —

slov. *bala : lit. balā VZ 287, DAN 358 —

slov. *bal̥van̥ : slov. *bol̥van̥ BA § 104, IT 103 —

slov. *bara : predalb. *barr- > beř- VZ 287 —

slov. *baran̥ : slov. *boran̥ BA § 81, IT 84 —

gršk. *ghāth- > χάσιος ἄγαθός. χρηστός Hesych. : slov. *got-ov̥; germ. *ghōthā- > got. gōþs in s predgršk. '∞ 0 ἄγαθός BA § 49 —

let. kām̥is : slov. *chom̥stor̥ IT 120 —

slov. *kolimag̥ : *kolimog̥ IT 119 —

slov. *korak̥ : slov. *krok̥ in s 0 ∞ *krakh- > alb. krahe BA 353 —

slov. *ka- : slov. *ko- IT 131 —

slov. *lachanj̥ : slov. *lochanj̥ IT 121 —

slov. *lakn̥ > *lan̥¹ : lat. acnua s predlat. l > l > j > j > ' > 0 IT 89, VZf 147 —

slov. *laty : slov. *lotok̥ IT 90 —

slov. *ma- : slov. *mo- IT 129, BA § 354 —

lit. *ālw- > ālvas : slov. *olovo; praoblika *ā/al(a)w- BA § 113, Razprave II 74 —

let. āma'ls : slov. *omela BA § 422, A 288, IP 35 —

slov. *ar̥d̥bje : slov. *or̥d̥bje, predalb. *arand- > arēnts „jeklo“ BA § 117 —

lit. *rāp- > rōpē : gršk. ῥάπης BA § 149, IT 100.

Obširno se razpravlja o staroevropski alternaciji ā^x ∞ a^x IT 90, VZ 266, h čemur iz illyro-traščine cf. Βησσοι : Βέσσοι, Λάκοι : Λάκες,

¹ Če slov. kn ostaja, tedaj *lan̥ < *lachn̥ < *lak̥nu-.

βόναςος : βόναςος, Κορπίλοι : Κορπίλοι etc. in spodaj § 8 predsllov. *Čechъ > *Čachъ : *Čechъ, gršk. μάχαιρα > illyro-trak. *mē/ekj- > got. mēkeis : slov. *mečъ IT 79, 100, *sékyra : *sekyra (predskyt. σάγαρις) BA § 10, *chrib- : *chrbb- VZf 160.

§ 3. Slov. *kosegъ *koseǰъ „Edling“ v slov. Koseze id. ter v Κοσέντζης „vodja Hrvatov“ — k ohranitvi *ε*-vokala v Κοσέντζης napram hrv. Kasezi pr.: *Četina > *Tzetina > Zetina > Cetina (iz illyr. *kent- „konj“ IT 124), Πσέντα > Pset etc. — poleg slov. *kasegъ *kaseǰъ „Edling“ v hrv. Kasezi = slov. Kaseze je torej možno izvajati iz predsllov. *kaseng- oziroma *kāseng-; predsllov. *ka/āseng- obstoji iz debela *ka/ās- in formanta -eng-. Ker se glasi nemški korrelat k slov. Koseze, Kaseze „Edling“ = vrsta plemenitašev“, ker je dalje hrv. Κοσέντζης jeden izmed vodjev Hrvatov na njihovem potu iz zakarpatske Bele Hrvaške na jug, zato se more sklepati, da je slov. *ko/asǰъ pomenilo vrsto slovanskih plemenitašev in sicer že v zakarpatski domovini Hrvatov. Da se je Κοσέντζης že v Beli Hrvaški nahajal, se da popolnoma neprisiljeno izvajati iz: οἱ δὲ Χρωβάτοι κατόχων τήρικαῦτα ἐκείθεν Βαριβαρείας, ἔνθα εἰσὶν ἄκριως οἱ Βελοχρωβάτοι. μία δὲ γενεὰ διαχωρισθεῖσα ἐξ αὐτῶν, ἤγουν ἀδελφοὶ πέντε, . . . ὁ Κοσέντζης . . . μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν ἤλθον εἰς Δελματίαν . . . Porphyrog. De administr. imper. cap. 30. Da ni *ka/as-eng-, iz česar je nastalo v slovanskih ustih *ka/osegъ in *ka/oseǰъ, niti v deblu niti v formantu slovanskega porekla, o tem so si danes vsi na jasnem; diskrepanca obstoja, kakor znano, samo v tem, odkod je prišlo *ka/aseng- med Slovane; Lessiak veže *kasegъ s turšk. kazak, Ramovš z langobard. Gausing-. Lessiakova razlaga bazira na možni, a nedokazljivi zameni -ak v kazak z -egъ v *kosegъ; proti Ramovševi razlagi govori sledeče:

1. Zahteva *Ka/osegъ langobardsko *Gausing- — z *G* označujem medijo-fortis — iz germanskega *gauting-, torej alponemški *G* iz germ. *g* in alponemški -s- iz germ. -t-, kar se pa za langobardščino v dobi, ko so Langobardi še ob Moravi in dalje proti vzhodu sedeli — ti odlomci so se namreč po Ramovšu Razprave II 319 pomešali s Hrvati in jim dali Κοσέντζης — ne da dokazati, h čemur še Kelemina Časop. zgod. narodop. XX 150₂ cf.

2. Porfyrogenetovo poročilo pravi jasno, da so Κοσέντζης in drugi vodili Hrvate iz Bele Hrvaške na jug; Bela Hrvaška je bila pa vsekakor onkraj Karpatov in nič ne govori proti temu, da se je Κοσέντζης rabil že v Beli Hrvaški; zatorej tudi v slučaju, da je že v podkarpatski langobardščini germ. *gauting- prešel v *Gausing-

— kar je pa treba še le dokazati —, ne more podkarpatsko **Gaosing*-razložiti zakarpatskega Κοσέντζης.

3. Zakarpatski izvor besede **kosegъ* **kasegъ* potrjuje tudi Hauptmannovo istovetenje besede **Kasegъ* „Edling“ z imenom *Kesigesburg*, grada sorbskega kralja Čimislava, Zborn. kr. Tomislava 313; *Kesigesburg* je po Hauptmannu „Kasazov grad“. Na Sorbsko so prišli **kasędzi* ali že z zapadnimi Slovani ali pa še le z zapadno-slovanskimi Hrvati, če je namreč **kasegъ* v resnici še le hrvatska in ne že praslovanska beseda, kar mi je verjetneje, to vkljub temu, da te besede pri vzhodnih Slovanih ne nahajamo.

K a > e v slov. **kasegъ* > sorb. > nemšk. **Kesig* v *Kesigesburg* (Annal. Bertiniani a. 839) — radi sledečega i? — pr. *Demelchion* (805) *Dalmatae* etc. Niederle Slov. starož. III 119, *Jarina* > *Görrenberg* l. c. 121, **Nižane* > *Niseni Nisani* l. c. 120, *Milzani Milzeni* l. c. 121. i(n) v *Kesiges-* iz slov. *ę* praoblike **kasegъ* je presoјati tako kakor slov. *o* > sorb.-nemšk. u(n) v *Lunsizi Lusici* l. c. 121, *Sermunti Serimode* l. c. 115, **Chqt-?* > *Chutici Chuntici* l. c. 118; v koliko je i mesto *ę* na račun nepopolne apercepcije in grafike staviti, se ne da določiti, to že zaradi tega ne, ker je nam natančna izgovarjava praslov. *ę* v pratorbščini neznana. Iz dalemenc. **vitędzi* > *Withasii Witsezen* se da vsaj sklepati, da je *ę* prešel v **jä*, najhitreje čez odprti *ē*, torej bi **Kasegъ* čez **Kasjeg* v nemških ustih s substitucijo -*jeg-* z nemškim -*ig-* moglo preiti v **Kasig* > *Kesiges-*. Na sorb. dial. *ę* > i pač ni misliti.

§ 4. Iz zgornjega sledi, da je **ka/osegъ* **ka/osędzъ* južnim in zahodnim Slovanom vsaj deloma poznano; četudi je **ka/osegъ* na pratorbščino in hrvaščino-slovenščino omejeno — sedmograški *Kossesdorf* se ne da natančneje opredeliti —, se vendar iz tega ne da z gotovostjo sklepati, da ni bilo besede **ka/osegъ* že v praslovanščini. Mnogo praslovanskih besed je celo na samo jeden jezik omejenih, n. pr. **abъje*, **azъno*, **bloska*, **bredina*, **bъkъ*, **cě*, **čapъ*, **čъlpъ*, **derъnja*, **deševъ*, **dęgna*, **dolbъ*, **drębъ*, **glenъ*, *gležъ*, **glěmyzdъ*, **jevinvъ*, **knětъ*, **krida*, **kustъ*, **kъdblo*, **krъno*, **lъkъno* etc., vendar o njih nihče ne dvomi, da so že praslovanske. Zato je a priori verjetneje, da je **ka/osegъ* že praslov. institucija, in sicer ne le samo hrvaškega dela Praslovanov, ampak splošno praslovanska, ki se je po razidu Praslovanov morala umakniti drugim podobnim organizacijam, ali pa je spremenila le ime.

Praslov. **ka/osegъ* „glavar ali slično“, iz česar Κοσέντζης „eden izmed hrvatskih vodjev“, sorb. > nemšk. **Kesig* „kralj?“ v *Kesiges-*

burg „ime grada kralja Čimislava“, slov. *Ka/oseze* „Edling“, je po mojem mnenju relikv predсловanskih prebivalcev na terenu zakarpatske domovine Praslovanov, ki se je razprostirala od karpatskih vrhov do današnjega Kijeva in Varšave. Ni nobenega dvoma, da so se Slovani ali bolje tisti del Indogermanov, iz kojih so se Slovani izcimili, semkaj doselili ter se z avtohtoni pomešali in seveda tudi kulturo zakarpatskih avtohtonov sprejeli, med drugim tudi stan **ka/oseg-ov*.

§ 5. Od jezika zakarpatskih avtohtonov se ni ohranilo ničesar, izvzemši geografske nomenklature in besed, ki so jih poslovanjeni avtohtoni kot relikve ohranili. V prvih generacijah po amalgamaciji zakarpatskih avtohtonov z doseljenimi Slovani je vladala dvojezičnost, ker se avtohtoni niso mogli čez noč priučiti slovanskemu jeziku. Ker so bili doseljeni Slovani gotovo manje kulturni kakor avtohtoni, so sprejeli zakarpatsko kulturo in tudi zakarpatsko stanovsko organizacijo, med tem tudi avtohtonski **kālaseg-*, ki je v slov. ustih prešel v **ka/osegъ* in **ka/osędzъ*. Slični pojav nahajamo na pr. pri Grkih, ki so sprejeli od predgrških avtohtonov institucijo „kraljev“ — βασιλεύς iz **βατ-ιλ-* je priznано predgrška beseda radi liby. βάντος „kralj“ BA § 225, IT 106, VZ 299, 305 —, „tiranov“ — gršk. τύραννος = etrusk. *Turan* „Venus“, sem z $r \infty \theta$ tudi maloazijat. Θεαγ-γελα „kraljev grob“ IT 129, VZ 272, 274 —, „prytanov“ — gršk. πρύτανις = etrusk. *purθni* Hammarström Glotta XI 214 —, „prvakov“ — gršk. ὄρχαμος iz **ὄρχαμος* < **jork-*, ki spada z $j < i \infty \theta > T > t$ k maloazijat.-etrusk. *trqqa* „deus“, *Tarχu*, *0-τωρκ-ονδα*; k $j \infty t$ pr. še Έρμης : etrusk. *Turms* —. Celó imena podložniških institucij so predgrška, na pr. *πενέσται* „servi apud Thessalos“ — izvedeno iz predgršk. **πεν-* „ognjišče“ = predlat. *Penates* „bogovi ognjišča“, **πεν-* „ognjišče“ iz **πεν-* „kamen, na kojem se kuri“ : etrusk. *pen-θ-na* „kamen“ Cortsen Etr. Standes- u. Beamtentit. 50; k „servus“ iz „ognjišče“ cf. steksl. *ognjištъ* „mancipium“ in lat. *verna* „v hiši rojeni suženj“ iz **versna* : etrusk. *verse* „ogenj“ = etrusk. **versta* > lat. *Ve[r]sta* „boginja ognja na ognjišču“ BA § 100-3 —, tako da so razmere na Grškem slične onim pri zakarpatskih Slovanih, ki so od avtohtonov sprejeli — oziroma obdržali, v kolikor so Slovani poslovanjeni avtohtoni — ne le besede in institucije **korljъ*, **kъnedzъ*, **županъ* ampak tudi **orbъ* **robъ*, o čemer cf. spodaj § 12.

Iz tega sledi, da ni socijološko-državotvorno nikakega pomisleka proti naziranju, da doseljenc sprejme stanovsko organizacijo avtohtonov, posebno če je doseljenc stanovsko še tako nediferenciran,

kakor so to bili Praindogermeni, ki poznajo le „kralja“ (lat. *rēx* etc.), „bratstvo“ ter „zadrugo“ (idg. **bhrātr-*, **sebhā*), dočim se druge stanovske in politične posebnosti še le pri posameznih idg. plemenih razvijajo, tako da celo pojem „liber“ v gršk. ἐλεύθερος = lat. *liber* niti idg. izvora ni, če je izveden iz etrusk. *laut-n* „familija“ > **leuth-er-* „k familiji spadajoč“. Ravnotako predidg. je evropski **teutā* „narod“, h čemur IT 110, VZf 150 cf., in arijsko-keltogermanski **arjo-* „arijec, gospod“, ki je idg. dial. *j*-izvedenka iz staroevropskega korrelata k lyk. *ara* „liber, heros“ BA § 83, 566.

§ 6. Predno poskušamo dognati prvotni pojem predslov. **kā/a-seng-* „glavar“, par besedi o jeziku zakarpatskih avtohtonov. Po vsej verjetnosti spadajo zakarpatski avtohtoni k Venetom, ki so segali do Baltijskega morja in ki so v najbližji sorodnosti s podkarpatskimi in severnobalkanskimi Illyri. Illyro-Veneti (slednji se nahajajo, kakor znano, tudi v vzhodni severni Italiji) tvorijo z Liguri v zapadni Nemčiji, zapadni severni Italiji in Galiji, s Pikti v Angliji, z Ibero-Baski v Španiji, z Etrusko-Raeti v centralni Italiji in v Alpah, s Predkimerijci v južni Rusiji ter s Predgrki, ki so v najožjem sorodstvu z Maloazijati, predindogermansko staroevropsčino v centralni, južni in zapadni Evropi, vsled česar se zakarpatska geografska nomenklatura ponavlja v navedenih jezikih:

Καρπάτης : predalb. *karpe* „skala“, bask. *-karri* „kamen“ etc. BA § 72, A 291; izvedeno iz *Κάρπις* = *Καρπάτης*?

**T_{er}-t(ε)r* „Tatra“ : s staroevropsk. *u ∞ au* k predgršk. *ταῦρος* „gora“ BA § 142, 271, A 281, 277; sem s staroevrop. (*a*)*u ∞ a* *Τάτροι* (pisano *Τάγροι*) z dissimilatorično izpalim *r*, ohranjenim v predgršk. *Τάρ-ταρ-ος* ter dak. *Τερόισκοι*.

Serrorum montes : predrom. **serra* „chaîne de montagnes“, bask. *i-zarr-* „altura“ A 278, IT 127.

**ba/es-* v *Βαστάρραι* > *Bastarnici montes* in v **Bes-kū/ēd-* > *Beskyd-*, **Beščad-* : bask. *basa-* „silvestre“ in morebiti predgršk. *βασά* . . . *ὄρος* Hesych. DAN 354.

**bōk-* „bukev“ v *Κοστόβ-βωκοι* (k *Κοστόν-* pr. predgršk. *κάστον ξόλον* . . . Hesych.) : predslov. s staroevrop. *ō ∞ au* **baukū* (k illyr. *-ū* cf. VZ 281) > **buky*, predgerm. **bauk-* „bukev, vrsta posod“, predgršk. *βάνκαλις* „vrsta posod“ in dalje s staroevrop. *au ∞ ā* predgerm. *Bācenis silva* > **bōk-* „bukev“, predgalsk. *Baco* „božanstvo gozda Baconens en Saintonge“, predlat. **bāca* > *bacca* „vrsta posod“ IT 118.

Βούδιον ὄρος : predgršk. *βδαροί ὄρους. δένδρα* Hesych. etc. VZf 162.

**A-λαννον ὄρος, *A-λανόν* : predgršk. *λᾶνός* „kamen“ A 284.

'Ρίπαια ὄρη spadajo s staroevropsk. $r \infty l$ IT 93 (n. pr. *Furfinium* : *Fulfinium*, ὄραπη : ὄλληπη) k staroevrop. *a-l(i)p/b- „gora“ v predgršk. ἄλιβας . . . ἢ ὄρος Hesych., ἔλιψ πέτρα Hesych., Ἄλπ/βια etc. BA § 132 sq.

Predslov. *k^cu/ilm- > *ch^cu/ilm^c > *š^cilm^c : predrom. *cu/al^m- IT 121.

Predslov. *p/berg- (> *prěgynja*, *brěgъ* poleg *p/barg- — kakor illyro-trak. -*dava* : -*deva* — v predslov. *porgъ „prag“) = predgerm. *bergaz : predrom. *barga, maloazijat. πέργαμα etc. BA § 52, IT 91, VZ 290.

Predslov. *k^cřb- v *chrib- *chr^cb- in v *chri[b]d- spada s staroevropsk. $\infty \theta$ in $b \infty pp$ k predrom. *kra^xpp- BA § 72, 177, VZf 160.

§ 7. Staroevrop. *da/ān- ∞ *t^(c)aun- „voda“ (: etrusk. dan-) nahajamo v predslov. *daun- > *Dunajb-cv (< *Dunajb), Τάναϊς = *dan- > *Donъ, Δάνα-πο-ις, Dana-s-tris, Βορν-σ-θέρης „Dněpr“ etc.; *p/ba^r ∞ *wa^x[r]- v Δάνα-πο-ις = Βορν-σ-θέρης (k -σ- cf. IT 95), Danu-vi-us (: *t^caun- v *raun- > Donau) = *Duna-^{vb} ter v *pur-a/u[n]t- > Πύρατα > Πυρετός = *P^ure^{ts} > Βροῦτος (če ne *P^ure^{ts}?) je sorodno s predgršk. βυρῶθηραι ταπεινωθηραι Hesych. ter bask. barr- „bas“ > *be -pe*, *a-pur-tu* etc. BA § 125, 147. K *t/da^xn cf. obširno DAN 348 sqq.

S *ti*-prefiksom IT 122 spada k *p/wa^xr- „globok“ *Ti-wa^{ler}- v *Tiver^v-ci Τίωρ-αντος, iz česar s trak. *tj* > *č/c > s *Seret^s z izpalim *n* kakor v *P^ure^{ts}-Πύρατα in z *i*-prefiksom (+ *ie*ρός) Ἰέρασος (k *nt* ∞ *s(s)* cf. *Urband- > *Urbanus* : *Urbas* IT 130). *t(u)r- v Dana-s-tr-is = Τύρας „Danastris“ je sorodno z bask. *i-turri* „fonte“ ter z ligur. *A-tura* in dalje radi staroevrop. *t* ∞ *d* z *Duras* in z *a-du(r)- v *Ođera poleg *w-i*- prefigiranega *Vi-adia*; v Baltijsko morje se zliva Τουροῦντης BA § 263, 333, IT 129, 134.

*Υπανις izvira iz μήτηρ Ἰπάνιος, ob koji so živele črede divjih belih konjev : staroevrop. *k/huban- (k radi Q^cobán?) „konj“ je sorodno s predslov. *kobn-j^v > *konj^v ter radi staroevrop. *b* ∞ *m* s *komonj^v; *h* *k* ∞ (*h*) iz *kh* cf. kret. *kuti „4“ : predgršk. ὕτ- = etrusk. *huθ*, -*ut* „4“ etc.; *h* v Ἰπανις je morebiti še le grški radi *u*- > ὕ-. K *u*-vokalu pr. predlit. *kumelē* etc. A 291.

Staroevrop. *au* : *a* : *u* tiči v *Baug- > *Bugъ (k *au* cf. *Raugis* = *Baugis, *Bangis* = *Baugis) : *Bag- > *Vago*-, *Vagus*, *Bogъ > Βογῶν : *Buc/ges*; to debló spada k predslov. *bag^{no} in k predrom. *bauga „blato“ v frc. *boue*, puschl. *boga* in s staroevropsk *g* ∞ *k* k predgršk. βάκωα · βάθρον Hesych. — l. c. adnot. *βακῶαν βάροβορον —, βακῶαν βόθρον Hesych., *βακοίας πηλός Hesych.

²Ἐξα-μπαῖος „topli dotok reke Ὑπανῆς“ : staroevropsk. *a/eksa^x „voda“ — v *Axa* etc. A 280, 304; k ²Ἐξα- pr. še *Ἐξω-βυγ- (cf. zgoraj Βόκης „reka in močvirno jezero“) v Ἐξωβυγῖται — + *νπαῖj, ki spada s staroevropsk. j(j) ∞ th (cf. Ἰαμβος : Ἰθυμβος etc. IP 22) k predgršk. νάφθα „nafta“ oziroma s staroevropsk. th ∞ j(j) < i ∞ r k preditalsk. *nafar > *nahar (z etrusk. f > h) v *Nahar-* „osebno ime“, *nar* „žveplo“ = *Nār* „reka“. Drugače o Ἐξα-μπαῖος IT 133z.

Sellianus : predstaroprusk. *salus* „Regenbach“ iz staroevropsk. *sa^xl- v rečnih imenih A 307; semkaj najhitreje predgršk. ἔλος „močvirje“ ter staroevropsk. *sil-eng- v *Sblędza „rečno ime“ = predgerm. *Σιλλγγαι*. Semkaj spada tudi predslov. *s(i)l-aw- v *S(b)lov-én-e VZf 160, če ne morda k predlat. *silawa > *silua* „gozd“; *Slovéne bi bili tisti del Praslovanov, ki so živeli v močvirnatem oziroma gozdnatem delu praslov. domovine, h čemur še pr. *Volynjane iz *Volyn- : predlat. *Velia* „palus“ VZf 161, nasproti *Chrvat-, ki so živeli ob Karpatih, o čemer spodaj § 8 cf., ter *Lęch-, ki spada s staroevropsk. kh (> slov. ch) : k k predslovansk. *lōka = predromansk. *lanca VZf 160, dočim je predgerm. *Lugii* ob zahodni meji praslovanske domovine izvedeno iz staroevrop. *lug- „močvirje“ (illyr. ἔλος Λεύγειον etc.) VZ 287.

A-gal-ingus z *e/ing-*formantom kakor zgoraj *Sblędza = *Σιλλγγαι* : staroevropsk. *kh/gal- „sol“ v predstvn. *hal-hūs* „salina“, iber. *E-gel-esta* salinae, bask. *galtz > *gatz* „sol“ — ob reki *Agalingus* = *Danastris* leži *Galičb — oziroma staroevropsk. *gal- rečnih imen VZf 160, BA § 68.

Nusacus : staroevropsk. *na^xs- v rečnih imenih, predgršk. νᾶσος, predlat. *i-nsu-la* etc. DAN 378.

²Ἀζιάκης, oziroma s staroevropsk. ks ∞ s(s) IT 121₂₅ *Asiaces* : staroevropsk. *aksa^x, *ksa^x „voda“, o čemer literaturo zgoraj pod Ἐξαμπαῖος cf.; semkaj s staroevropsk. *w-ī-prefiksom, kakor zgoraj *V-i-adu[r]a* : *Odōra* IT 129, predgerm. *wī-ks-l- > *wīxsl- > *Weichsel* oziroma s staroevropsk. ks > ss *wīssla v slov. *Visla ter v lat. *Vissla > *Viscla* *Vislta* > *Vistula* > *Ὀδιστοῦλα*, *Visculus*, če *Ὀδιστοῦλα* ne iz *wī-kst- (cf. *Κασταλία* „ime vrelca“ etc. DAN 359) poleg *wī-kts- > *wīks- zgoraj obravnavanih oblik. Morebiti tudi *Viscla* iz *Vicsla kakor *viscum* : *ἰξός* IT 101.

Rhode in *Sagaris* : ligur. Ῥόδ/τανός in maloazijat. *Sagaris*, predital. *Σάγρος*.

*Ros- „pritok Dnepra“ : staroevropsk. *r-a(u)ks- ∞ *r-a(u)ss-, plural k *aks- „voda“, o čemer zgoraj pod Ἐξα-μπαῖος cf., ohranjeno tudi

v *Ῥωξολανοί* > *Ῥεσθιναλος* ter v **Rusv* iz **Rauss-* oziroma **Rosv* iz **Rass-* in v predskytsk. **Raus-* > iransk. **Raus-* > *Ῥως* „Volga“ in **Ras-* > iransk. **Rah-* > *Ῥα* id. VZf 161.

**-sna* v predrusk. rečnih imenih: predslov. **Sal/én-* ($\bar{a} \infty \bar{e}$ kakor *-dava*: *-deva*) DAN 353.

Ῥρι-δανός spada v *-δανός* k staroevropsk. **t^(c)/da*n-* „voda“, o čemer zgoraj § 7 začetek cf. *ἠρι-*, v kolikor ni z gršk. ljudsko etimologijo opraviti, spominja z $\bar{a} \infty \bar{e}$ na predgršk. *Ῥραι* „imena otokov“ = predlat. *arae* „klečeti“ etc. A 286; ker pa se zлива *Ῥρι-δανός* v morje na jantarovem pobrezju, spada **Ῥρι-* > **Ῥεφαρι-* k predkelt. **web(a)r-* > **web(a)r-* > kymr. *gwefr* „jantar“ IT 125.

Obširno o staroevropskem izvoru pred baltoslovanskih rečnih imen cf. DAN 375 sqq.

O predslov. izvoru besede **bara* cf. zgoraj § 2. Predslov. **bolto* spada k illyro-trak. *Di-baltum* „kraj v močvari med dvema potokoma“ IT 102, 122; hetit. *wellu-* „reka“ odgovarja s staroevropsk. *e*: *ei/i* (*Βηρη-*: *Βηρ(ε)ι-* etc. IT 80) predslov. **oila* IT 103; predslov. **odrt* spada, če pomeni prvotno „kleč v reki“, k predital. *adra* id est *petra* DAN 376i ter z $r \infty r$ > θ k predgrk. *ἀδριας ἑσχάρα, βωμός* Hesych.

§ 8. **Wen(a^x)t-* (poleg $t \infty d$ kakor *Καρπάτης*: *Καρπάθης*, *Τάναϊς*: **Donz*: **t^caun-* > **paun-* > *Donau*, maloazijat. *Τυροσηνος*: *Θυροσηνος*: *Αυροζηλα* DAN 352) > *Ἐνετοί Venet(h)i Vena/edi* > predgerm. **Wena/e/up/d-*, finsk. *Venäjä*, predslov. **Vētiči* so severni Illyri v vzhodni Nemčiji globoko noter v Sarmatijo med Karpati = *Ὀβενεδικά ὄρη* in Baltijskim morjem (cf. *Ὀβενεδικός κόλπος*) in zapadni Illyri v vzhodni zgornji Italiji; **W-ena^xt-*, ki se nahaja tudi v Mali Aziji in Galiji, je staroevrop. *w*-prefigurirano **a^xn(a^x)t(r)-* „človek“ (cf. predlet. *vepris* = predslov. *veprb*: predlat. *aper*), ohranjeno v hetit. *antu-hša-*, predgršk. *ἄνθρωπος* ter v *Ἄντες* > slov. **otintz* „gigas“ VZf 160.

Iz staroevropsk. **t(h)ēut/d-* ∞ **lēud-* „ljudje“ (k $th \infty l$ cf. predgršk. *θώραξ*: predlat. *lōrica*) je izvedno predgerm. **leud-* = predslov. **ljudb* in predlit. *tautā*, predslov. **tud-jb* „ljudski, tuj“, h čemur tudi predslov. *Dudlēbi* s staroevropsk. $t \infty d$ kakor v predgalsk. *Δευδό-ριξ* VZf 150, IT 110.

Iz staroevropsk. **ssir-b-* „otrok“, *b*-podaljšava k illyro-trak. *-σαριος* „**sin*“, *-σαρ-ύη* „**hči*“, *-σα[r]ος* „**sin*“ IT 89, bask. *sor* „roditi“ BA § 459, 881, je nastal predslov. **srbz* „**sin*“ > **Srb-inz* „Srb“ ter predgršk. *Σοβαλονον* βρέφος ἀπὸ ξένης ἐνηνεγμένον καὶ πεπρα[γ]μένον Hesych. VZf 161.

K **Rusv* : **Rosv*, **Lęchv*, **Volynjane*, **Slovēne*, Βουδῖνοι cf. § 6-7.
Neuroi : predskyt. ἄ-νορ „*noos*“ ter s staroevrop. *r ∞ 0* predgršk. **noos* > *noos* IT 134, VZf 160. K staroevropsk. *eu ∞ o* pr. predskyt. *ῥ-εὐξίναλοι* : *ῥ-οξολανοί*, ki spada k staroevropsk. **r-a^xksa^x-n/l* „*vode*“, ohranjenemu tudi v **Εὐξεννος* > *Εὐξεινος* in **Ἀξεινος*.

Staroevropsk. **a^xb(a)r-* „*orjak*“, ohranjen v predgršk. βρι • ἐπὶ τοῦ μεγάλου Hesych., βριμός : μέγας . . . Hesych. ὀ-βριμος „*fort, robuste, violent*“, predgot. *abrs* „*ισχυρός*“, se ponavlja v predsl. **obr̥v* **obori* = **Ἀβάρεις* „*neslov. narod*“ VZf 161. Za staroevropsk. izvor te besede govori predgršk. *b* = predgerm. *b* ter *a ∞ u* v ὕβρι-ς „*insolence*“.

Predsl. **Ch̥rvat-in̥v*, **Chrovat-in̥v* (k o cf. *Hrovat*, Χρωβάτοι, Κραβάτοι *Chroati*, *Crauati* etc.) poleg morebitnega **K̥rvat-* etc. (cf. *korvackoj*, *Karwat*, Κραβάτοι) — **Chalor̥vat-* radi češk. *Charvat* etc. je nesigurno — iz **Ch̥rvata* (*gora*) „*Καρπάτης*“ kakor *Ilija* > *iliin̥v*; po *Slovēn-in̥v* : *Slovēne* nastane analožno **Ch̥rvate* > **Ch̥rvati* > **Ch̥rvat̥*. *k ∞ kh* > slov. *ch* kakor *Καρπάτης* : *Καρπάτης*, predsl. **k/gruša* : **chruša*; *k ā/a/ur ∞ ra/u* > slov. *a/o/ur ∞ ro/̥* cf. glede *ā ∞ a* zgoraj § 2. Glede *a ∞ u* cf. *Bag-* : *Bug-* § 7, **Don̥v* : **D̥n̥ēpr-* (k *ā ∞ ē* radi *Ἄναπρις* cf. illyro-trak. *-dava ∞ -deva* in predsl. **San̥v* : **Sēn̥v* DAN 353), predgerm. **Wenap̥* : **Wenuf-* „*Venetus*“, *Ἰάριταρος* : **Ἰαρ-ι(̥)r-* etc. zgoraj § 6 in predvsem illyro-trak. *Σαλα-μ-βρία* : *Σαλω-μ-βρία* IT 82. Glede metateze primerjaj illyro-trak. *Bargullum* : *Βράγγλος*, *Tergeste* : *Tragurium* (+ *te*-prefiks v *Ἰε-τραγγοῦριον*), **Ἀλβανοί* *Arben-* (k illyro-trak. *l ∞ r* cf. *Fulfinium* : *Furfinium*, predgršk. *κασωρίς* : *κασαλβάς* IT 93 ter s predalb. **Ἀλβιον* sorodno *Ῥιπαια* § 6) : *L'ab-* ter predvsem s *Καρπάτης* sorodno predgršk. *Κάρπαθος* : *Κράπαθος* „*otok*“ in predrom. **crapp-*; posebno poučno v tem oziru je gršk. *κρημάστρα*, ki je dalo v illyro-trak. ustih **kar(a)müssl-* > slov. **kor(o)myslo* IT 99. K *r ∞ v* pr. *Φιλιππό-πολις* > illyro-trak. *Pulpu-deva* > *Πλοῦδιον*, (*Ἄνα-*)*πρι-ς* : (*Danu-*)*vi[r]-us*, (*Duna-*)*v̥*, *-δαπα* : *-dava*, *Σαπαῖοι* : *Σά[ɸ]ῖοι* etc. IT 102.

Illyro-trak. **k^ea^xrwā/at^eá^x* — k *ā* : *a* cf. zgoraj § 2; *a* v slov. **Ch̥rvat̥* je morebiti analožen po *-at̥*-formantu — tiči tudi v aspiraciji stnord. *Harfaða*, ker je, kakor sem IT 79, VZf 149 skušal dokazati, germanski premik konsonantov povzročen po illyro-trak. artikulaciji predgermanskih avtohtonov, vsled česar illyr. *b*, *p* v predgermanskih reliktih neizpremenjen ostane; neverjetno je, da bi **Ch̥rvat̥* še le iz germanskih ust prišel do Praslovanov, to radi tega, ker ni bilo med Praslovani in med Pragermani nikakih stikov, izvzemši identite staroevropskega substrata, o čemer cf. IT passim. Proti germanskemu izvoru govori tudi končno naglaševanje v shr. *Hrvāta*, ker

germanščina naglaša prvi zlog, dočim je v illyro-traščini eksistiralo tudi končno naglaševanje IT 131 sq.

Sicer pa zgoraj sponirano **Ch̥rvat-in̥* kot izpeljanka iz **Ch̥rvata* (scilicet *gora*) ni neobhodno potrebno, ker so morebiti eksistirali že v predslov. dobi v Zakarpatju **Καρπατοι* (avtohtona končnica je neznana), čijih razmerje do *Καρπάτης* je isto kakor v *Κάρποι* do predalb. *karpē* „skala“, *Ταῦροι* „narod“ : predgršk. *ταῦρος* „mons“, *Κοστούβωχοι* do **bōk-* „bukev“ zgoraj § 6, *Axiacae* do *Axiaces* „reka“, *Navari* do staroevropsk. **navar-* „globel“ > bašk. *nabar-*, predrom. **navar[r]* etc. DAN 374, *Alauni* do *Alaunus* „gora“. Celó z možnostjo je računati, da je **Καρπατ-* bilo prvotno ime naroda, ki je živel ob **Karp-* (= predalb. *karpē* „skala“) „Karpati“ — cf. *Κάρποι* „ime podkarpatskega naroda“ in *Κάρπις* „Karpati“ —; k -at-formantu v **Καρπ-άτ-* „Karpačani“ cf. illyro-trak. imena narodov *Catarb-at-es* „narod in reka“, ligur. narode *Casmonates*, *Veleiates*, *Ilvates* etc. V tem slučaju bi nastal *Καρπάτης ὄρος* še le na podlagi etnika **Καρπ-άτ-*, ki je iz **Καρπ-* „skala > Karpati“ izveden.

Slednjič je možno tudi **Ch̥rvat̥* „Hrvatija, Hrvati“ > **Ch̥rvat̥in̥* kakor **Rus̥* „Rusija, Rusi“ > **Rusin̥*; iz **Ch̥rvat̥in̥* analogično **Ch̥rvat̥* kakor iz **Leš̥ē/ane* (> madj. *Lengyen*) **Lech̥*. **Lech̥-jěn-e* iz **lech̥-* = **lōka* s staroevropsk. *a* ∞ *e* in *k* ∞ *k^c* > slov. *ch*, o čemer zgoraj **Ch̥rvat̥in̥* ter še venet. **karant-* „kamen“ > shr. *korutina*, slov. **Korot̥jsko* poleg *Chorutane* in spodaj § 14 cf. Če je glasoslovno **Lech̥jēne* > **Leš̥ē/ane* > madj. *Lengyen* s substitucijo slov. *š* z ugrofinsk. *ś* v *nś* (> madj. *č* ∞ *d*) neverjetno, tedaj je predslov. **Leč̥-jěn-e* > **Lež̥ēne* > *Λευζενίνοι* izvedeno iz predslov. **leč̥* — k *k/g* ∞ *k^c* > slov. *ch* cf. **k/gruša* : **chruša* ter predslov. **loč̥* —; najbližje madj. *Lengyen* je seveda iz **leđo* (= predrom., predgalsk. **landa*) izvedeno **Leđ̥-jěn-* (cf. *leđ̥sk̥*), čigar *dj* ozirom iz tega nasladi *dž* ali *dž* bi prešel v madj. *d*.

Če je **Čech̥* : **Čech̥* (k *a^x* ∞ *ā^x* cf. § 2) > **Čach̥* kot praoblika možno, tedaj mi je najverjetneje, da je **Čel̥ech̥* iz **kel̥ēks-* „mladič“ — cf. analožno **S̥rb-in̥* iz **s̥rb̥* „sin“ — nastalo; k reduplik. **kel̥ēks-*¹ cf. predlit. *kēksē* „kurba“ in brez reduplik. predgršk. *κάσσα* „mladenka > kurba“. K staroevropsk. **ka^xs(s)-* „mladič“ cf. *s ts* ∞ *st* predgršk. *κάστωρ νεανίας* (> *Κάστωρ*; -ωρ kakor v *κάστωρις* „kurba“) ter illyro-trak. **k/ga^xs(s)-* (*s k* ∞ *g* v sestavljenkah IT 78) v *Λαϊ-κώσης*.

¹ K prehodu *kš* > *ch* cf. predslov. **pyl-ch̥* : predgršk. *μω-ξός*
A 299.

¹ Ἀστυ-κόσης, Οὐόλο-γαίσης, *Dril-gisa*, predskytsk. *Οὐσί-γασος* (pikt. *oðsoç* „volk“ = bask. *otso* id.) IT 136. *κάσσα* je tudi iz **κάσα* razložljivo kakor predgršk. *κρηξός* > *κρησός* IT 121.

§ 9. Na ta illyrski = staroevropski substrat se je vlegel najstarejši val Indogermanov, v katerem je prešel palatal *k̥* v velar *k* in ki je razpal v Tračane na illyrskem teritoriju, v Kimerijce v predskytski južni Rusiji, v Tohare v Aziji in v Hetite v Mali Aziji; jezik, ki se je govoril v tako nastalem illyro-traškem Zakarpatju in na severnem Balkanu je bil po slovarju večinoma še illyrski = staroevropski, po končnicah pa indogermanski, kakor se to da najlepše konstatirati na hetitsčini, ki je po besednem zakladu večidel maloazijatska — in torej s staroevropsčino sorodna —, po sklanjatvi in spregatvi pa pretežno indogermanska. Domneva se, da bazirajo na idg. *k̥* > *k*-dijalektu take baltoslov. besede, kjer je idg. palatal v velar prešel n. pr. **akmōn*, **ghans-* etc. > lit. *akmuō*, slov. **gqsъ* etc. O stališču traščine med idg. jeziki cf. VZ 295. O glavnih črtah illyrščine cf. predvsem IT in v uvodu navedena dela passim: a) kvantitativna in kvalitativna alternacija vokalov (dolžina ∞ kračina, labialvokal ∞ delabializirani vokal). b) Pri konsonantih alternacija tenuis ∞ media ∞ aspiracija, prehod konsonantov *ʃ* *δ* *s* *š* *n* v likvide, menjavanje *r* ∞ *l* oziroma redukcija likvid v '*lj*' > *o* ter menjavanje geminata ∞ simpleks, h čemur tabelo IP 22 cf.

§ 10. Še le na illyro-traški substrat Zakarpatja so se naselili Slovani, se pomešali z avtohtoni in jim vrinili slovanščino; ker pa so bili Slovani manj kulturni kot avtohtoni, so se oprijeli avtohtonih šeg in običajev, ali bolje rečeno avtohtoni so se sicer poslovanili, kar se tiče jezika, vendar so si pridržali po večini svoje predslovanske institucije in ž njimi vred tudi odgovarjajoče izraze.

Tako je religija Slovanov po večini predslovanska IT 104 in index s. v.; manje živalstvo (**osvlt̥* [iz lat.], **baran̥*, **golqbb̥*, **konj̥b̥*, **korva*, **kopr̥*, **kuna*, **kot̥*, **ogar̥*, **orb̥*, **plotun̥*, **s̥rna*, **melko*, **ch̥rt̥*, **vol̥*, **vepr̥*, **zqbr̥*, **v̥ek̥ša* etc. IT index s. v.), rastlinstvo (**aboln̥*, **avor̥*, **bersky* [iz lat.], **bor̥*, **buky*, **b̥r̥*, **č̥erša* [iz lat.], **chl̥b̥*, **d̥et̥lja*, **d̥qbr̥*, **grab̥*, **gruša*, **ch̥melj̥b̥*, **ch̥r̥n̥*, **k̥d̥l̥žel-*, **konoplja*, **ln̥*, **po(l)skonj̥b̥*, **lan̥*, **l̥dina*, **korvaj̥b̥*, **l̥ka*, **log̥*, **lo̥k̥fika*, **ma-c̥s-*, **ma-klen̥*, **mo-dr̥n̥*, **m̥eta* [iz lat.], **omeg̥*, **or̥č̥h̥*, **pol̥*, **proso*, **r̥pa*, **r̥ž̥b̥*, **tyky* etc. l. c.), minerali (**bal̥van̥*, **bordy*, **ž̥el̥ž̥o*, **s̥rebro*, **olovo*, **v̥tr̥b̥*, **kosa*, **mo-tyka*, **moseg̥*, **ok̥no*, **sk̥leg̥*, **tik(r)̥*, **m̋d̋b̋*, **topor̋*, **user-eg̋* etc. l. c.); predslov. je l. c. tudi **gord̥*, **cholst̥*, **chorm̥*, **koldeg̥* VZf 160, **k̋p̋l̋b̋*, **k̋nj̋ga*,

**kerga*, **kerčoma*, **kerčage*, **lékč*, **mečč* [iz gršk.], **br̃nja*, **mo-gyla*, **nědro*, **nyktva* [iz gršk.], **pěņdzv*, **pekter*- DAN 364, **sablja*, **taborč*, **tovaris(t)jv*, **tyntč*, **voskč* etc., o čemer obširno IT index s. v. cf.

§ 11. Predno preidem k **kasęgč* nekoliko besed o zakarpatskem, predslov. družabnem redu, kamor spada tudi **kasęgč*. Predslovanstvo izrazov zakarpatskega, staroevropskega socijalnega reda bazira: a) na pomankanju sorodnih besed v drugih idg. jezikih ali na omejitvi na germanščino in slovanščino, ki je posledica istega palaeoevropskega substrata. b) Na sorodnih besedah v illyro-traščini južno od praslovanske domovine na severnem Balkanu in v južni Rusiji, kjer pa se je na illyro-traški substrat vlegla še iranska skytsčina; da ni v zakarpatski illyrotraščini, izvzemši relikto v slovanščini, o tem ničesar ohranjenega, je razumljivo, če pomislimo, da je bila starim piscem hyperborejska Sarmatija bajni svet. Iz tega sledi, da si odgovarjajo illyro-traški relikti v slovanščini (in germ.) ter ohranjeni korrelati v južni Rusiji in na severnem Balkanu kakor na pr. galski elementi v Franciji in keltski jeziki v Britaniji in Irski, oboji so hronološko in geografično različni refleksi skupne illyro-traščine, s čimer odpade dozdevna nemožnost, spraviti Illyro-Trake v zgodovinsko in geografsko zvezo s Slovani. Kedaj so prišli Slovani v Zakarpatje in kako dolgo so se zadržali Illyro-Traki v Karpatih, so postranska vprašanja, ki nas, če operiramo s predslov. illyro-trašk. substratom, ne tangirajo; da bi bili Illyro-Traki kedaj podvrgli Slovane, o tem ne ve zgodovina ničesar, sicer bi pa ta teza komaj razložila zakarpatsko geografsko nomenklaturu, od koje se predslov. substrat ne sme ločiti, ker osvajajoči narodi navadno prevzemajo že obstoječa imena.

a) Jedro družabnega reda tvori familija in središče familije je ognjišče; predslov. izraz za ognjišče se glasi **tawārīs(t)*- — s < ss < ts, s čimer se v staroevropsč. menja st; pr. predslov. **svrna* : predlit. *stirna* etc. IT 113 —, iz česar je izvedeno slov. **tovaris(t)-jv* „tovariš“. K predslov. **tawārīst/s-* „ognjišče“ spada s staroevrop. ts ∞ st ∞ t (cf. predgršk. ὄαφ-πῆ „riba, ki se zove tudi βοῶς“ : predidg. dij. **sta^xur-* „bik“ : **ta^xur-* **ta^xrw-* id. etc. VZ 302) predskyt. **Taβa^xur-* z r ∞ 0 kakor skyt. Ἰπι „Iḡ“ : predgršk. ἄπιυος etc. IP 33, iz česar z iransk.-skyt. ai > ī *Taβuri* „Iḡtḡ = boginja ognjišča“; k ai > i cf. *sparāga-paēsa-* > Σπαργαπίσης.

β) „Družina“ (oziroma „zadruga“) se je izražala s **sta^xp-* „hiša“, ohranjenim v predslov. **stap-* > **stopanč* „domačin“ ter v predalb. **štap-* > *štep* > *štepī* „hiša“, h čemur spada s staroevrop. ap

∞ ub predslov. **b-steba* etc. DAN 365, 367. S prehodom *st* ∞ *z* (cf. *Τριστόρις* : *Τιριζα*, predlit. *stuñbras* : predslov. *zqbr̥* etc. IT 113) in s podaljšavo z *-uth*-formantom je nastal illyro-trak. **ζιβ-υθ-* „družina, zadruga“ — k u v **b-steba* ∞ i v **ζιβ-* cf. IT 81 sq. — v illyro-trak. *ζιβυθ-ιδες* : *αι Θραξσαι, οι Θραξες γρησιτοι*. Poglavar predslov. **spad-* ∞ illyro-trak. *ζιβυθ-* „družina, zadruga“ — oboje je izvedeno s staroevropsk.-maloazijat. *-a(n)d-* ∞ *-u(n)th*-formantom iz **sta^xp-* „hiša“, h čemur maloazijat. krajevno ime *A-σπ-ενδ-ος* ∞ *E-σπ-εδ-ιως* etc. DAN 365 cf. — se zove **ga-spad-* \triangleright slov. **gospodb* „gazda“; k **ga-* cf. maloazijat. *Ἰσο-γῶα*, „glavar bogov \triangleright *Ζεύς*“ etc. BA § 96, k *-(n)th*-formantu cf. DAN 369 sq. in k **sta^xp-* ∞ **t^sa^xp-* \triangleright **sp-* v **go-sp-od-^b* cf. poleg semkaj spadajočega *A-σπ-ενδ-ος* še IT 90.

b) V zakarpatskih familijah in zadrugah, nastalih po amalgamaciji illyro-traških avtohtonov s priseljenimi Slovani, je vladala, vsaj v prvih generacijah, dvojezičnost, ki se — poleg kontaminacij kakor **koza* = predslov. **kopr̥* „caper“ (: etrusk. *κάπρα* etc. BA § 11, VZ 277; **kopr̥* je še ohranjeno v rastlinskem imenu **kopr̥*, ki ima močan vonj IT 119) + stind. *ajā*, **govēdo* = **g^{ow-}* + predgršk. = illyro-trak. *βόλιθος* DAN 370 — predvsem javlja v imenih družinskih članov.

a) Predslov. **kobta* spada s staroevropsk. *t* ∞ *s* k predgerm. **kabis-* \triangleright *Kebse* itd. BA § 737; tudi slov. *k* = germ. *k* govori za staroevropsk. izvor brez ozira na maloazijat. **k(h)ab-* v *ca-tra* „ženski otrok“ \triangleright „hči“ in *ka-hb-* „mož hčere“; *-it/s-* je staroevropsk. formant za „ženski“ spol VZ 289.

β) Predslov. **lada* spada morebiti k maloazijat. *lada*, ki je nastalo iz **lābda* kakor predgršk. *σίβδη* \triangleright *σίδη*; k **lābda* cf. z *ā* ∞ *u* predgršk. *λυπτά* „kurba“ in z *b* ∞ *m* kavk. **la^xmd-* \triangleright **la^xnd-*.

γ) Predslov. **pēga* „paelex“ v *potv-pegā*, uxor dimissa“ (: idg. **poti-* ali predgršk. *βάτινες* : *γυναίκες* VZ 315 s *p* ∞ *b*) in *Pri-pégala* „Priapus . . . Beelphegor impudicus“ iz **paig-* in **paig-* iz **pai[l/r]g-*, ohranjene v predlat. *paelex*, predarm. **farg-j-* \triangleright *harč*, predhebr. *pillegeš* etc. BA § 107; k *l/r* ∞ *θ* cf. illyro-trak. *Diurpaneus* \triangleright *Diuppaneus*, *Ἰορθήσος* \triangleright *Ἰοθησός* IT 89.

δ) Predslov. **kurva* „kurba“ je identično z illyro-trak. **gā[r]-uā* „žena“ v *Μαδα-γάβα* „soproga Herakleida“; h kompozicijski leniciji *k* \triangleright *g* cf. maloazijat. *Κελε-* : *Πυ-γέλα*, k *au* \triangleright slov. *u* ∞ *ā/a* cf. illyro-trak. *-traulis* : *-τραλις*, k *r* ∞ *θ* cf. **Iskur̥* : *Ἰοσκιος*. Sem tudi predalb. **ga^rrān-* \triangleright *gron-* „žena“ z izpadom nenaglašene *a^x* kakor *ter* \triangleright *š-tr-as*; k *ān* ∞ *u[n]* v *gron-* : **kauru^wā* \triangleright **kurva* cf. illyro-trak. *Σαλαμ-*

βραία : Σαλυμβραία IT 82 sq. in dak. διέλλεινα : διέλλεια l. c. 86. Semkaj tudi predgršk. *γαρφ- „žena“ v Hesych. γαρήϊα· γάμοι, če rr dial. iz rw in če pomenski prehod kakor v žena > ženiti se; k -uⁿ-[j]ā-formantu cf. VZ 281 etrusk. vescuⁿ : Vescon-ia, larθuⁿ : larθu-ia, malo-azijat. Μασσων : Μασου[n-j]a etc.

ε) Predslov. *ken-, *khen-, *khn- > *čen-, *chen- > *šen-, *chn- > *n- „soproga“ — k chn- > n- cf. *čbrchnē > *čbrnē in *kšēn- „usnje“ (v lit. šī-kšnā > šikšnó-sparnis „netopir“) > *chen-to-pyrē > *šētopyrē „netopir“ : *[ch]ne-to-pyrē id. — v *pa-šenogē *pa-čenogē¹ „maritus sororis uxoris meae“, predarm. k^een-i „sestra soproge“, z-o-k^ean-č^e „mati soproge“. Predarm. k^e ostane neizpremenjen, dočim prehaja idg. kh v x; o v z-o-k^ean-č^e je predarm. prefiks kakor n. pr. v etrusk. pu-ia „soproga“ > predgršk. ὀ-πιῶ „se oženim“; č^e iz tj je ali formant ali pa = etrusk. a-ti „mati“; z- je arm. prefiks kakor v z-ard : ἄρτῶς, *swe-kur- > arm. *k^eesur > *z-k^eesur > skesur in kesur z opustitvijo prefiksa z-, vsled česar je lat. gener < *g^eneros identično z arm. *g^heⁿeros > *(d)zāner *z-āner > āner „γαμβρός, oče ali brat žene“. -ag- v *pa-šen-og-ē je illyro-trak. -a^x[n]g/k-formant kakor v *baro(n)g- > Βρόγγος : Βάργος. *skēlēgē : σκάροκη (arm. z-o-k^ean-č^e je tudi iz *k^ean-kj-izvedljivo) etc. IT 86, predgršk. -(n)g- v σπάτα(γ)ρος etc.

Iz predslov. še cf. k -ogē-formantu : *Svar-ogē „Ηφαιστος = bog ognja“ — njegov sin je Ἥλιος = *Svarožitjē — : etrusk. var „ogelj“ s s-prefiksom kakor dak. Coryllus : Σ-κορύλων etc. IT 104, 124 sq.

*mēnogē = predgerm. *manag- in s staroevropsk. g ∞ kk predirsk. menicc : predalb. *man > mē „več“, ki spada z illyrotrak. n(n) ∞ nt IT 96, 109, 130 sq. k etrusk. mantissa „additamentum“ IT 130, BA § 183, 791.

*chōdogē < *khand(h)- : predgršk. *χανθ- > κάνθαροι ... μεγάλοι Hesych. in s staroevropsk. k^e ∞ g γάνδος· ὁ πολλὰ εἰδὼς καὶ πανοῦργος ... Hesych.

*kolimogē „σκηπή“ : illyro-trak. *kalīm- < gršk. καλύβη IT 119.

*tvarogē „tvarog (iz kobiljega mleka?)“ — Skyti in Prusi so uporabljali konjsko mleko! — : predslov. *tovarē „*konj > osel, tovar“ IT 110; cf. tudi IT 94. K a > θ cf. Ἀμήδοκος : Μήδοκος IT 90; predskyt. βού-τρον je sestavljeno iz lyd. ἱ-βν „πολύ“ (h čemur z ū ∞ ī IT 81 sq. tudi predfryg. πι- v πι-κέριον : predslov. *korva) in *twūr- > *tūr-

¹ *pa-šanogē ali z asimilacijo a-e > a-a ali pa iz *pa-šēnogē z e : ē kakor *Čechē : *Čachē § 2.

kakor v illyro-trak. Σουρεγέ-θης : **Svarog* z $\bar{a} \infty \bar{u}$ IT 82. K predslov. **melko* = predlat. *melca* = predrom. **malga* cf. BA § 56, IT 94.

**pirog* : *pyro* in z $\bar{u} \infty \bar{i}$ illyro-trak. **pi[r]*- v Πιέ-φειγοί = Μελινο-φάγοι IT 83.

**i-bna/eg-* (cf. *-dava* : *-deva*) > predslov. **bnō/eg* „γρόψ“ : predgršk. ἰ-βινος ἄετός Hesych. VZ 274.

**čvrtog* : **čert-m* > **čerm* in s $t \infty st$ (cf. **ta^xuro* : **sta^xuro*) **čb/erst-ja* : predalb. *ka[rs]tún*, illyro-trak. *-χορτα* etc. v krajevnih imenih IT 115.

pa- v **pa-šenog* komaj = *pa-* v **pa-storēka*, **pa-svrb*, hitreje k staroevrop. **o-pa^x* > etrusk. *pu-ia* „soproga“, predgršk. ὀ-πνίω „se ženim“, illyro-trak. *-πovos* *-pu-s* v ženskih imenih IT 89, predgerm. **ap^eá-* > got. *aba* „sprog“, ki spada s $θ \infty r$ k predarm. **for-* > *hor* „zet“; morebiti tudi arm. *z-ok^eanč^e* iz **p/fo-k^ean-k-*, iz česar femininum **fok^eank-j* > *z-ok^eanč^e*, v kojem slučaju **pašenog* iz **pō/ā-k^een-ag-*. Iz predslov. ali bolje iz južnoruske staroevropske je izposojena tudi turkotatarska praoblika, iz koje turšk. *badžanak* > bulg. *badžanak*; isto velja za turkotatarske, predslov. **čvrtog*, **tvarog* odgovarjajoče oblike. Poučno v tem oziru je predslov. **kvnjiga*, ki je došlo k Slovanom čez južnoruski predidg. kulturni center, odkoder je tudi ugro-finsk. > madj. *könyv* prevzet. V illyrotraški južni Rusiji prehaja *u* v *i* in *k* v *g* in tu je assyr. *kunukku* dalo **kunig-* kakor Δόλογοι : *Dolongae*, **kvrčag* (: κρωσσός) : **kvrga* etc. IT 92 sq., **[v]rvgjv* : βριζα, βρωτος : *brisa* etc. l. c. 81.; k $g(h) \infty k^e$ v **kvnjiga* : illyro-trak. > arm. *knik^e* cf. arm. **thūgh-* > *tuz* : gršk. τζον.

Če je *-og-* v zgoraj navedenih vzgledih illyro-trak. *-a[n]g* < *-a[n]k-*, spada morebiti semkaj tudi predkimer. **kāssak-* v južni Rusiji — cf. z ohranjenim *n* illyro-trak. Κοσίγγας „ime vladarja“ etc. spodaj § 13 — v Κάσακος Κάσαγος „osebno ime“, oset. *Käsäg* „Kabardinec“, strus. *Kasog* „Čerkes“, tako da bi bila diferenca med **Kasēg* in **Kasog* slična razliki med illyro-trak. Βρόγγος < **barōng-* in Βάργος < **Baraxog* < **bárong-*. Seveda se ne da dokazati, da mora južnorus. **Kāssak/g-* „ime naroda“ izhajati iz illyro-trak. **kāss-a^{ng-}* „glavar“, dasi ni izključeno, da je s **Kasog* morebiti sorodno turšk. *kazak* „prosti neodvisni človek“ (> rus. *kozak*), če je izposojeno iz južnorusk. predkimer. **kāssak-* „glavar“ oziroma če je izvedeno iz južnorusk. > kavk. narodnega imena *Kasog*-*Käsäg*. K vezi med turšk. *kazak* „kozak“ in *Kasog* (= Čerkes) — Čerkesi imajo sledove takozvane „stepske kulture“ in so pred vpadom Tatarov tvorili del južnoruskih stepskih nomadov, oni so tudi ustanovili Čerkask „glavno

ognjišče kozaštva“ — cf. Ebert Reallex. VI 254, tako da je mogoče, da so si Turki izposodili besedo *kazak* seveda, če ni *kazak* iz turščine same razložljivo, oziroma če je v turščini prehod **kāssak*- > *kazak* verjeten, o čemer ne morem ničesar gotovega dognati, kakor je celo njihovo ime *T-ḡqai-* : **I-ḡqai* : *Oḡqoi* IT 124 najhitreje predturšk. izvora. Da je narod *Kasog̃-Kāsāg* prvotno živel v južnoruski stepi in da se je deloma z doseljenimi Kimerijci, Skyti, Slovani in Turkotatari pomešal, deloma pa se njim izognil v kavkaške gore, je a priori verjetneje kakor obratno.

Isti staroevropski-maloazijat. **k^(c)aⁿ-* „žena, soproga“ nahajamo tudi v lyk. *kāna* „mati“ — „mati“ iz „žena“ kakor obratno slov. *mati* > lit. *mótė* „žena“ ali pa radi tega, ker „soproga“ moža je „mati“ otrokom —, nadalje v predlit. *lai-gōn-as* „brat soproge“ (k **lai-* „brat“ iz **wlai-* cf. predalb. *vetā* „brat“) s kompozicijsko lenicijo *k* > *g* kakor maloazijat. *Κερε-* : *Ου-γεις*; seveda je lit. *laigōnas* tudi iz **laiguō* izvedljivo kakor *žmuō* : *žmon-ā*, zato govori predvsem predalb. **waxlagōⁿ* (k *ai* ∞ *a* cf. illyro-trak. *μόναπος* : *μόναπος* IT 81) > **wetāe* > *vetā* in **waxlagen-* > *vtazen-*. Pod vplivom staroevropsk. > lit. *laigōnas* je v idg. **daiwēr* „brat soproga“ nastopil velar v ags. *tācor*. **k^cn-* „soprog(a)“ iz „žena“ (cf. sumer. *gen* „žena“) tiči v etrusk. **χne-ati-ei* > *netei* „socrus = *soproga/e mati“ z etrusk. *χn-* > *n-* VZf 162, *ea* > *e* v *ce(a)lχls* in *ie* > *e* *Velies* > *Vele*, *ati* pomeni v etrušč. „mati“; pod vplivom etrušč. **χn-* „soprog(a)“, **χneatiei* „tašča“ je prešel *m* in *ǵ* idg. **ǵem-* v gršk. *γαμ-β-ρός*, stind. *jāmātar-* „zet“ v *n* in *ǵ(h)* v lat. *gener*, arm. *[*d*]/*z-aner* id. > *aner* in v lit. *žéntas* id., v kolikor ni tu računati z idg. **ǵen-* „roditi“. Isto **k^cne-* > slov. **chne-* > **ne-* tiči v predslov. **ne-věsta* „žena nova“, o čemer spodaj sub *z* cf.; pod vplivom predslov. = staroevropsk. *k^c* ∞ *k* v *z-ok^canč^c* „tašča = mati soproge“, predslov. **pa-š/čnog̃* „mož sestre soproge“ je prešel *k̃* v idg. **swe-kur-* v *k^c* > alb. *h* v *vjehĩr* in v *k* v slov. **svekry*. Pri **svekry* pride tudi *k* predslov. **ti-kst-* „oče soproge > **tvstv* „tast“ v poštev, o čemer spodaj sub *ž* cf.

ζ) K staroevropsk. **ka^sšš* > **ka^stš* : **ka^sšt* ∞ **ka^st* „soproga“ — k *s^s* ∞ *t* cf. predidg. dial. **sta^suro-* : **tsa^rp-* (> *σάραη* „riba, ki se zove tudi *βοῦς*“) : **ta^suro-*, **ta^srw-* etc. VZ 302, IT 109 sq. — cf. **k(a^s)tš* > **kš* v **wo-*prefigiranem IT 128 predlat. *vo-x-or* **vu-xor* > *u-xor*, iz česar je s staroevropsk. *o* : *ō* in *kš* > *šš* kakor *Weichsel* : *Visla* nastalo predlit. **wō-ššw-jē* > **wuošw-jē* > *úošvé* „mati soproge“, *úošvis* „oče soproge“; predlit. **wō-ššw-* iz **wōššū-* in **ššū-* iz **ššur-* kakor *Ὀβκιος* iz **Iskwr̃v*. Z *ū/u* se menja v staroevropsčini *ō* lat. *u-x-ōr-* in *eu* v

a-ti[r] „mati“ (če ne otroški izraz), lyk. *ti-der-*, *ti-de[r]-imi* „otrok, sin“, *cba-tra* „žena otrok > hči“ in predgršk. *-deo/v-* „otrok, potomec“ v *ἀδελφι-δοῦς ἀετι-δεύς*, h čemur s *t/d ∞ ts* lyk. *tuhe-s* „ἀδελφι-δοῦς“ cf.

9) „Brat“ se je v predbaltoslov. izražal z **wa^xl-*, h čemur zgoraj pod *ε* predlit. *[w]laigōnas* „brat soproge“ cf.; poleg tega pride v poštev otroški izraz **a^x-na^xn-* v lyk. *nēn-* „sestra?“ etc. poleg *ner-* „brat?“ = bašk. *a-na[r]i* id., predarm. *ner* „soproga moževega brata“, ki pa se veže tudi z idg. **jenə-ter-*. K **a^x-na^xn-* ali k **a^xn-* spada predgerm. > stvn. *eninchild* „vnuk“, ki je v sufiksu identično s predslov. **v-nokv* > (z dissimil *nq* > *nu*?) **vnukv*, tako da predgerm. **an-enk-* = predslov. **un-ank-*; sicer pa je *en* v germ. **an-ink-* in *au* v **v-nukv* razložljivo tudi tako kakor v illyr. > lat. *drungus* „četa“: predlit. *draūgas* > predslov. **drugv* „drug“ IT 116, spodaj § 12 aδ.

1) „Bračno sorodstvo“ se izraža v predslovanščini z **ǵa^x-la^xw-*, ohranjenim v **zlvta* „sestra soproga“ iz **ǵuluwōs* = predgršk. **ǵalowōs* > *γαλώως*, predlat. **ǵlowōs* > *glōs glōr-* poleg aspirirane **ǵ^elowōs(s)-* > **[x]lōssus* > dij. *lussus* „frater mariti“, odkoder *ǵ^e* v predarm. **ǵh^eneros* (mesto **ǵ^eneros* = lat. *gener*) > **[d]zaner* > **z-aner* > *aner* „γαμβρός“ ter *l* v lat. *levir* mesto **devir* „frater mariti“; predidg. izvor zahteva poleg *ǵ ∞ ǵ^e* tudi *ǵ/g ∞ t/d* v predarm. *tal* (iz **talwōs*?) kakor predarm. *art* „ager“ = predgršk. *ἀτρά-φαξvs* „atriplex hortensis“: *ἀγρός*, predslov. **kqđ/žel-* IT 1354. Praoblika **ǵ/ta^xla^x-wō-s(a^x)* „sestra soproga“ je *-(s)s-* izvedenka, h čemur malo-azijat. *prīna* > *prīne-zi* etc. cf., iz **ǵa^xla^x-w-* „soprog“, iz česar z *r*-formantom predfryg. (gršk.?) **γαλφα-ρο-s* > *γάλλαρως γέλαρος ἀδελφοῦ γυνή*; **t/ǵa^xl(a^x)-w-* „soprog“ je *w*-izpeljanka, h čemur lyk. *ara-* > *ara-wa-zi-* kakor **t/ǵa^xla^x-wō-s(a^x)* cf., iz **t/ǵa^xl-* „γάμος“, ohranjenega v predlat. (etrusk.?) *Talassus* „bog ženitve, poroka, poročni vzklik“, predgršk. *τάλις* „dekle, ki je godno za možitev“ (= etrusk. *taliθa* „ime dekleta“, *Thalna* „cogn. Ju(v)entii“), etrusk. redupl. **tul-sur-θi-r* > *tusurθir* „conjuges“ z izpalim *l* IT 88, VZ 273 sq. kakor v predgršk. **ta-μα-* > *ταμᾶς γαμβρός* Hesych. (= sumer. *t/dam-* id.) = predgerm. **ai[pa]-pum-* > nvn. *Eidam* (**aiþa-* „prisega“) in s staroevropsk. *t^(e) ∞ d* v predkelt. **dām-* > korn. *dof* „gener“ in predgršk. *δαλίδας τὰς μεμνηστέμενας* Hesych.; *-m-* teh oblik je neaspirirana alternacija k *m^e* > *w* v **ǵ/ta^xla^x-w-* in je še ohranjen v predkelt. > **kleim-* > ir. *cliamuin* „zet“ s staroevropsk. *ǵ ∞ k*, če spada ta beseda sploh semkaj.

Predalb. *dars-me* „poroka“ spominja s staroevropsk. *ǵ ∞ t/d* in *l ∞ r* na predlat. *Talassus* — k *r* primerjaj še etrusk. *tu-sur-θi-r* s s

z alternacijo $t/d \infty s/z$ —; predsl. **zes^tra* „dota“ v malorus. *zjastra*, bulg. \triangleright rum. *zestra* morebiti iz **zen-sr-* \leftarrow **zer-sr-* (reduplik. kakor v etrusk. *tu-sur-θi-r*). Skupna oblika predalb. *dar-s[r]-mē* (k $r \triangleright 0$ cf. *trokē* \triangleright *tokē*) in predsl. **zes^tra* je morebiti redupl. **dza^r-ts(a)r*. Staroevrop. **t/ǵa^xl-* „oženiti se“ morebiti iz **t/ǵa^xl* „vezati“ BA § 452; ohranjeno je **ta^xl* „vezati“ morebiti še v predgršk. **i-ta[l]* \triangleright *ἴτασ ὄρκος* . . . Hesych. in v **o-it^o-* id. \triangleright got. *aips*, ir. *oeth*; semasiološki se da primerjati stir. *luge* „prisega“ : got. *liuga* „γάμος“.

z) „Nevesta“ se izraža v predsl. s **chne-vēsta* \triangleright **nevēsta*; k **chne-* „žena, soproga“ cf. zgoraj pod ε. K **-vēsta* „nova, mlada“ iz **-waⁱstā* cf. s staroevropsk. $0 \leftarrow ' \infty r$ (*Vi-adia* : **Odōra*) predgršk. **a-b/warist-* „za možitev zrela mladenka“ v *ἄβαριστῶν γυναικίζουμένην, καθαιρουμένην καταμηρίοις. Κέρινοι*; **b/wa(r)ist-* — k $b \infty w$ cf. illyro-trak. *Di-baltum* : *Δε-οελετός* etc. IT 102 — je staroevropska -st-feminina podaljšava (cf. maloazijat. femin. *Αλα-στα, Ερμα-στα; Μαμα-στα*) iz bašk. *barri* „nov“ etc. BA § 110, kamor spada s staroevrop. *st \infty d* tudi predalb. **ab/warido-* \triangleright *ri, re* „nov, mlad, nevesta“ čez alb. **[b/w]ε-ri[d]ε/e* in predrom. **bar[i]st-* „mladenka, nezakonska žena“ v **ba[r]-stard-* „bastard“ ($r-r \triangleright 0-r$) z germ. **hard-* kakor v nvn. *Bankert*. K **waⁱst-* v **nevēsta* morebiti tudi etrusk. **waist-r-* v *αχ-ivist* „ime krilatega ženskega bitja iz kroga Afrodite, možkega bitja in sicer Erotā“; k etrusk. *ai* \triangleright *θⁱ* \triangleright *i* cf. *Avaini* \triangleright *Auini*. Glede semasiologije pr. semkaj spadajoči predgršk. *ἄ-φροδ-ἴτη*, ki je maloazijat-etrusk. -ἴtt-deminutiv k **ἄ-φροδ-* „mladenka“ in čigar φ iz *bh* ali *ph* — staroevropski koren se glasi **pa^r-r* ∞ **ba^r-r* „nov, mlad“ — spominja na *p^c* v predarm. **p^ce[r]ats-* \triangleright **p^c eas-* „nevesta“, iz česar z arm. -ay *p^ces-ay* „zet“. K *st \infty ts* cf. *Vistula \infty Visla*, k $a \infty e$ cf. bask. *barri* : *berri*, predarm. *ts* \triangleright *s* kakor *k* \triangleright **ts* \triangleright *s*, k $p^c \infty b \infty w$ cf. -*phara* : -*βαρα* : -*ι-[f]αρος* IT 102. **axu* v etrusk. *αχ[u]-ivist \infty axuvizr* etc. morebiti iz **a-χu[n]* kakor *alfni* : *alfius* in tako h **kⁿ-* v predsl. **[ch]ne-vēsta*.

λ) Pojem „mladenka“ tiči najhitreje tudi v zgoraj pod ζ obravnavanem staroevropsk. **ka^ss^ts* : ($s \ s^c \triangleright \check{s}$) **ka^ss^t\check{s}* ∞ **ka^st* „uxor“, če spada k predlit. *kē-kš-ē* „kurba“ in k predsl. **Čech^z* : **Čech^z* \triangleright **Čach^z*, o čemer je bil govor zgoraj pod § 8 konec. Semkaj spada poleg etrusk. *huš(i)ur* „mladiči“ (h iz $\chi = k^c$) in lyk. **k[a^x]s-* „sin“ v *wa-kss-* \triangleright *waz(z)-* „posinovljenec?“ z *wa-*prefiksom še illyro-trak. *κτ-ίσται* * *τῶν θρακῶν τινες οἱ χωρὶς γυναικὸς ζῶσιν* in predsl. **k^calst-* \triangleright **cholst^z* „caelebs“ ter **chol-k^z* **chol-p^z* id. K $t \infty l$ -alternaciji v **katⁱ-st-* \triangleright *κτ-ίσται* : **k^cālⁱ-st-* \triangleright **k^calst-* \triangleright **cholst^z* cf. predsl. **tjud-* ∞ **ljud-* etc. IT 109, ter etrusk. **a-cal-* „mladič“, ohranjeno v *acale*

Aclus „Junius“ in ἀγαλή-τορα * παῖδα. K $s^s \infty t \infty l$ cf. predgršk. σικόνη : predslov. **tyky* : predgršk. νο-λοκό-νθη IT 110. Semkaj tudi *ks* v illyro-trak. Μάμο-ξ-ις?

μ) V zgoraj pod ϵ obravnavanem staroevropsk. * $k^c(a^x)n \infty *k(a^x)n$ - „uxor“ nam je iskati staroevropsk.-maloazijat. * $k^{(c)}a^xn$ „roditi“, to deloma radi lyk. *kñna* „mati“, deloma radi etrusk. *a-cna-na-sa* „rodivši BA § 450, 460“; iz illyro-traščine spada semkaj -*κενθος* „*otrok“ oziroma s staroevropsk. $en \infty u$ (kakor *di-scopela scupula* IT 82, Σαργεντίας : Σαργετίας l. c. 86) -*κόςθης* id., čemur odgovarja predslov.-predgerm. **kędo* > **čędo*, **kędulo* in **kinp/d*-. K $t \infty d$ cf. predgerm. **tęut*- > **řęuř*- poleg predgal. *Λευδο*- etc. VZf 150.

§ 12. K predslov. izrazom družabnega ustroja cf.:

a α) **orbz* **robz* = predgerm. **arbaid*- je predindogermanskega izvora: prvič radi predskyt. **joρπ*- „homo, vir“ v Ὀ-ώρπα-τα „virago > skyt. ime Amazonk“ — Herodotov οἶορ „ἄνδρα“ etc. je iranska ljudska etymologija; o-prefiks kakor v ἄ-νορ = predgršk. **vo[r]oς* > *voδς*, **Ἰο-ραο-ς* > Ἰοραος : Πα —, kamor spada s staroevropsk. $p \infty m$ (cf. Σαπαϊκή : Σαμαϊκή) tudi predgršk. **joρμα-τα* > *δομῆται* : οἱ ἀνδροκτόνοι. Σκόθαι Hesych. Drugič radi $\bar{a}r \infty ra$, h čemur illyro-trak. *Bargullum* : Βράγγυλος primerjaj, in tretjič radi staroevropsk. $0 \infty d$ v **orbz* : predlit. *dárbas* „delo“, h čemur cf. predslov. **dēb-tel*- „detelja > žolna“ > **dētēl*- poleg **dēm-tel* > **dētēl*-, predlit. *dobilaī* napram predlet. *ābulš*, *amols* VZf 148. Slednjič tudi radi $b \infty p$ v predgršk. θεράπ-ων ἄν-θρωπ-ος etc., ki je sorodno z baltoslov. besedami.

β) Predslov. **dolkz*, **dlakz* z $al \infty lā$ kakor $\bar{a}r \infty ra$ v predidočem **orbz* **robz* — k $a \infty \bar{a}$ cf. zgoraj § 2 — v pomenu „človek“ tiči v **υλko-dolkz*, dijala. **υλko-[d]lakz* „*λυκ-άνθρωπος*“ : illyro-trak. -τάλκης v osebnih imenih IT 116 s staroevropsk. $d \infty t$ IT 92.

γ) Predidg. izvora je tudi **gostb* = *hostis* = *Gast*, to radi predgršk. λέ-σχη „vrsta gostilen“; k *le*- cf. maloazijat. *Αα-γβευς* etc. IT 127, k *ghs* (v predgršk. ξίφος) > *sgħ* cf. ξίφος : **σχίφος* > *σκιφος* etc. BA § 10, 54, 86, 422, 781, A 303, IT 101, kjer tudi nadaljna vez predslov. **gostb*.

δ) Predlit. *draūgas* = predslov. **drugz* = predgot. *driugan* spada z illyro-trak. $0 \infty n$ (Πά-λοδα : Πο-λόνδα etc. IT 86) k illyr. > lat. *drungus* „četa“ IT 116 in je z illyr. **t/dr-a^xng-* „secundus“ v **itring-* > **itrij-* > **itrij-* > *Itrius* „Secundianus“ identično IT 116, VZ 306.

K (n)g ∞ (j) cf. predslov. **omegz* **omejb* „aconitum napellus = lisjak“, ki spada z $m \infty b$ k illyro-trak. ἐβηνοι „ἀλωπεκίδες“ IT 89. Predslov. **kznegz* = predgerm. **kuninga-* : illyr.-trak. *Λε-καίνεος* „dak. rex

et pontifex“, predgerm. **kunja*- IT 122 z $u \infty ai$ kakor illyro-trak. *μόνωπος* : *μόναιπος*, *Δουδαλός* : *Δουδαλός* etc. oziroma radi *Di-cel/ineus* = *Δε-καίνεος* z $u \infty i$ kakor germ. **rug-j-* < predslov. *[w]r_ug-j_v : illyro-trak. *βριζα* etc. IT 81 sq. Predalb. **sell^eng-* > *šil'ég-* „jagnjič“ : illyro-trak. *σαλία* „*τράγιον*“ (: ligur. *saliunca*) IT 115. Prehod *g*, ki je iz *ng* po IT 86 nastal, v *j* se je izvršil najhitreje čez asimilacijo iz *g* nastalega velarnega spiranta na sosednje palatalne vokale — sicer pa je *-g-* čez velarni spirant izpal v *Τράγιλος* > *Τραιλίων* etc. IT 118 —, h čemur na pr. etrusk. *Egeria* > *eierie* cf. Manje verjetno je, da je *ng* prešel v *n* in *n* v *j*, h čemur IT 90 cf.

ε) Predslov. **pūlká-* > **pūlk^v* — k *ū* in končnemu naglaševanju cf. „pretrgani“ naglas v let. *pūlks* Oštir Baltoslov. metatonija (= Razprave II) 102 — je identičen s predgerm. **pūlk-* > **fulka-*; staroevropski izvor mi je verjeten radi nemožnosti, baltoslov. in germ. besedi iz idg. **pūl-k-* (: **plē-* kakor v **pūl-no-*) izvajati, in radi neverjetnosti, da je germ. oblika iz slov. oziroma baltoslov. **pūlká-* iz germ. izposojena. Tudi predslov. **post^v* s končnim naglasom ne iz germ. **fast-*, ampak oboje iz staroevropsk. **p^castá-* (cf. slov. *pósta*), ki ga vežem na podlagi staroevropsk. [r]st ∞ rt (cf. predgršk. *βασιτάζω* : etrusk. *farθ-* BA § 218) s predarm. **part-* > *pah-k^c* „post“ in dalje (s $p \infty b$) s predgršk. *ἄ-βαρτος* * *ἄπληστος* . . . Hesych. in **a-ba[r]st-* > **ἄ-βαστ-σαι* > *ἄβῆσαι* * *ἄριστησαι* . . . Hesych. s semasijaloškim prehodom kakor v lat. *jejunium* > *jejento*.

Staroevropska etymologija besede **pūlk^v* in **fulka-* mi je nejasna: možna je sorodnost z etrusk. *mex-* „narod“, ki je mogel iz **pelk^c*- nastati, to s $p \infty m$ kakor etrusk. *lepaliā* : *lemreca* BA § 224, illyro-trak. *Σαπαϊκή* : *Σαμαϊκή* in z $u \infty e$ kakor etrusk. *crutlu-* : *cretlu-*, illyro-trak. *Burticum* < **bur[on]tik-* : *Περωντικόν* IT 82 ter $l \infty \theta$ kakor etrusk. *zal* „2“ : *za-θrum-* „2 × 10“, *stlacial* : *stacias* etc., illyr.-trak. *-σαλος* : *-σας* IT 89; poleg tega se nahaja etrusk. *mex-* le v podaljšanem *mexl-*, tako da je pri **melxl-* > *mexl-* tudi z dissimilatoričnim izpadom računati. Staroevropski **p^cūl-ká⁻¹* je morebiti s *k^(c)*-pluralom, h čemur illyro-trak. **Thrā(l)j-ī-k-* > *Θραῖες* : *ἄ-στραλί-αν* „*Θραῖα*“ (*t^c \infty st*) je staroevropsk. alternacija) in predarm. *-k^c*, bask. *-k-* cf., izvedeno iz staroevropsk. **p^cū/al-* „človek“, ki je ohranjeno v predskyt. *Πύλοι* „ime naroda“ in morebiti v reduplikacijsko pluraliziranem predlat. **po-pa^xl-* ∞ **pū-p^cal-* > *populus* ∞ **pūfa^xl-* > *pūblicus* s predlat. $p \infty p^c$ in $o \infty ā/eu$, h čemur cf. etrusk. *capatine* : *capates* > *cafate* in *Utanius* :

¹ H čemur s $p \infty b$ predskyt. *Belcae* „Scythici populi“ cf.

Otanis oziroma bolje *o* : *eu* v *ducer Tocernius* : predgršk. *Τερχρος*, *τερχρος* · *ἀδελοφός νόθος* Hesych. = lyk. *tuhe-s* „ἀδελοφου-δοῦς“, *Λαυόμεων* : *Lauχume*, čigar *a* se more menjati z *e* radi *lauc* : *leucle*. Če pa je **p̣alḳ*-*Volk* v kljub temu idg. porekla, mora predbaltoslov.-germ. **p̣ũlka*-, iz česar germ. **fulka*- in slov. **p̣alḳ*, pripadati traškemu sloju, kjer je radi illyr. alternacije $0 \infty e$ (*Καρπάτης* : *Καρπάθης*) idg. d. **p̣ũlká*- prešel v **p̣ũlka*-, čigar *p̣* da v germ. *f*, dočim *k* neizpremenjen ostane kakor v got. *kaupatjan* napram *haubiþ*; k ohranitvi neizpremenjenega konsonantisma v idg. > trak. besedah v germanščini — *p̣* > *f* ni nikaka „Lautverschiebung“, ampak internogermanski prehod — cf. Feist Indogerm. u. Germ.³ 82. Ker pa je nastal *p̣* iz idg. *p* v traščini pod illyrskim vplivom, zato je tudi **p̣alḳ* traškega, če tudi idg. izvora.

ζ) Sigurno staroevropskega porekla je predslav. **tjud*- > **t(j)ud-jb*, **stjud-jb* „ljudski > tuj“ (to radi alternacije $t \infty st$) radi alternacije $t \infty d$ v predlit. *tautā* : predslav. **tjud*- in predgal. *Αενδόριξ* — iz česar s predslav. *-l*- in *-b*-pluralformantom *Dud-lē-bi* VZf 150 —, dalje radi alternacije $0 \infty e$ v illyr. *Teuta* : *Τευθίς*, predgerm. **peuþ*- in slednjič radi alternacije $t^{(e)} \infty l$ v predslav. **ljudb* predgerm. **leud*-, o čemer obširno IT 109 sq., VZ 304 primerjaj. Etymon tiči v etrusk. *laut-n* „familia“, iz česar predgršk. *ἐλεθθερος* in predlat. *liber* „*familiaris > liber, liberi“.

b) Predslav. **ḳmetb* je z $a^* \infty \bar{a}^*$, o čemer § 2 cf., identičen z illyro-trak. *κομηται* „dak. plemenitaši nižje vrste“ in radi kret. *καμάν* „ἀγρόν“ VZ 290 pravzaprav „*poljedelec“; k $o \infty u$, če ni že predslav. o dal τ — ker je idg. o že idg. dijalo. v baltoslov. *a* prešel —, cf. illyro-trak. *βόνασος* : *βούνασος* etc. IT 81. Z *di*-prefiksom IT 122 spada semkaj illyro-trak. *Λικόμης* „dak. knez“ poleg *Comosicus* „dak. rex et pontifex“.

β) Predslav. **zeupān*- > slov. **zjupanb* > **županb* je identično z illyro-trak. **deuppān*- v *Diuppaneus* < *Diurpaneus* „Dacorum rex qui et Decebalus“; k *d* > *z* cf. *Dierna* > *Zerna*, *-θιουροδος* > *-σουροδος*, k *eu* > *iu* cf. illyr. *Teuta* > trak. *Τιοῦτα*, *-eus* < *-e(ng)u-* kakor v § 12 a δ. Illyro-trak. **deur-pān*- — k *r* > 0 cf. še *ἀνιασοεξί* > *ἀνιασοεξί* — je v **deur*- identičen s **thur*- v *-θιουροδος* > *-σουροδος* boga *Ζιβελ-θιουροδος* in s **tur*- v *gesti-s-tyrum* „locus possessorum“ ter je soroden s predgršk. *τῶραννος*, maloazijat. **the(r)an*- ∞ **su(r)an*- v *Θεαγ-γελα* *Σουαγ-γελα* „kraljev grob“ IT 129 pripomba 6 ter slednjič z etrusk. *Turan* „*gospa > Venus“ etc. IP 31, IT 115. K illyr.-trak. alternaciji $t^e \infty t \infty d$ in *eu* : *u* (tudi v *Dor-paneus*?) cf. predslav. **chruša* : **kruša* : *gruša*, illyr. *Τευθίς* :

Teuta : *Teuda* etc. IT 109⁹, VZf 150; *-pān- v *d(e)ur-pān- je najhitreje formant kakor v predgot. *siponeis* (< *kse-pāne(j)a- : staroevropsk. *k(a^x)ts- „mlad“ zgoraj § 11 b λ) „Jünger“ in morebiti v illyro-trak. *Αἰπάρης*, *Ἀρό-πάρων*, za kar govori predvsem z *Diuppaneus* identični predlat. *dubenus* oziroma *dubius* „dominus“ z etrusk. *n ∞ (j)* kakor *alfni* : *alfius* in s staroevropsk. *p ∞ b* oziroma *p ∞ p^c > f*, ker je lat. -b- tudi iz -f- izvedljivo. Manje verjetno je, da tiči v *-pān-samostojna beseda v pomenu „župa“ IT 117, tako da bi pomenil *d(e)ur-pān- „gospod župe“. Iz *župan^o je nastalo *župa in stčesk. *hpán*, to ali z *žp > gp iz *žup- ali hitreje z *d[^o]p- > *gp- kakor dij. *advent-* > *agvent-*; *d^opan^o iz illyro-trak. *du(r)pān-, ohranjenega v *dur-pān- > *Dorpaneus*.

γ) Predslov. *vitēg^o *vitēdz^o „eques“ iz illyro-trak. *wī-tēm-g-, čigar *-tēm- „konj“ spada s staroevropsk. *t ∞ d* (lit. *tautā* : slov. **tjud-*, illyro-trak. *Tierna* : *Dierna*, *ὄβτος* : **V-yd^o*, *Τάναϊς* : *Don^o* etc. IT 92) k predslov. *dēm- „konj“ v s -tel-formantom (kakor dak. *dico-tela* etc. VZ 271, VZf 148) podaljšanim *dēm-tel- > *dētel- „detelja“ — h „konj“ > „detelja“ cf. **konj^o* > poljsk. *koniczyna*; **komonj^o* > češk. *komonka*; bašk. *zamari* : predgal. *vī-sumarus*, *μερι-σειμόριον*, predirsk. *seamróg*, predgerm. > stisl. *smári* IT 93; etrusk. *δάμνος* : predlit. *dobilai* s staroevropsk. *m ∞ b* etc. BA § 152 a, A 292 —; k staroevropsk. **t/da^xm* „konj“ cf. še etrusk. *δάμνος*, „*ἵππος*“, predgršk. *δix-ταμνος* IT 128, morebiti etrusk. **them-sa* > *thensa* „Prozession, Götterwagen“, oziroma s staroevropsk. *t/d ∞ ts* bašk. *zamari* „konj“ > predgal. *vī-sumārus* „detelja“.

Predgal. *wī-sumār- ∞ *wī-tum- „konj > detelja“ razloži zajedno *wī- v *wī-tēm-g- > *vitēg^o *vitēdz^o „eques“; k *wi/i-prefiksu, nastalem iz w- in i/i-prefiksa IT 128, BA § 242, cf. še **Od^ora* : *Vi-ada*; staroevropsk. **k(a^x)s^ts* „voda“ (*Ω-ξ-ος*, *A-x-a*, *Κάσας*, *Cusus*, *Καστ-αλλια* etc. A 280, IT 127, IP 28, DAN 359): *Vi-stula* *Vi-scla* *Wei-chsel* *Vi-sla*; etrusk. *e-vi-tiu-* : *tiv-*; predlat. *vī-pera* : predgršk. *παρώας*; predlat. *vi-spillo* : *sepelio*; predosk. *Vī-teliū* : predslov. **telē* etc. VZ 306; predgal. *vi-gn-eta* „solis oculus“ : bask. *i-gu[n]-zki* „solnce“, *e-gun* „dan“; predlat. *vi-sc-um* < predgršk. [f]i-ξ-ός : (s staroevropsk. *ts* < *s^t* > *st*) predgršk. **χστ-* > *στελις* (Hesych.) *ἄ-στνλις* Hesych. etc. Prefiks w- je staroevropsk. alternacija k b- v illyro-trak. *Bi-θνοί* : *θνοί*, *Bi-μερος* : *λι-μερος* etc. IT 128. -g- v *wī-tēm-g- je illyro-trak. -nk/g-formant z izpalim nosnikom, kakor v illyro-trak. *σάρκη*; predslov. **sk^o-lēg^o*, o čemer spodaj § 13 in zgoraj § 11 b ε -a(n)g- cf. Illyro-trak. *Vitus* *Βιθυς* *Βειθυς* *Βειθας*, ki je najbolj razširjeno traško ime in ki

med drugim označuje „heroje, sina boga Ares in tudi (kot konjeniki v rimski armadi) služke Trake“, je po mojem mnenju hypokoristikon iz illyro-trak. **Viteng-* kakor n. pr. *Mucatra* < *Μουκα-τράλις*, *Τίπας* < *Τιπάτης*, *Ψάσκος* < *Ψασκούπορις*, če ni z glasoslovnim prehodom *ng* > *θ*, o čemer zgoraj § 12 a δ cf., računati. Slov. **vitędzь* se navadno iz germ. **wiking-* čez **vitsędzь* > **vitędzь* ali s *kⁱ* > *t* razlaga, vendar za ta glasovni prehod manjka v praslov. vzgledov; k **skilling-* > **stblęgь* cf. spodaj. Staroprus. *witing* > *welaiting* je najhitreje iz slovanščine izposojeno, če tudi baltoslov. **witę/ing-* ni izključeno.

δ) Predsllov. **kęnegь*, **kęnędzь* = predgerm. **kuning-*, **kunja-* v stvn. *kuni-richi* je radi staroevropsk. *u* ∞ *i* (n. pr. predsllov. *[*w*]rugjь > germ. **rugja-*: dak. **ρυγία* > *βριζα* etc.) identično z illyro-trak. **ku/ineng-* ∞ **ku/ine(j)-* v dak. *Δε-καίνεος Di-ci/eneus* „pontifex maximus et rex“, ki je kakor njegovi nasledniki rezidiral na gori *Κωγαιονον*, morebiti pomotoma za **Κώναιγγον* = **kęnegь* z zamenjavo si medseboj podobnih *v* in *γ*, torej **Κωγαιονον* mesto **Κωναιογον* in **Κωναιογον* pomotoma mesto **Κώναιγγον*; manje verjetna je razlaga IT 115. Iz **Κώναιγγον* (pač le grafično za **kuneng-* z odprtim *u* in *e*) in iz **ku/ine(ng)-* v *Δε-καίνεος Di-ci/eneus* (tudi tu je *ai*, *i*, *e* najhitreje le grafična nesigurnost za iz *u* nastali palatovokal) se da germ. **kuning-* = slov. **kęnegь* in germ. **kunja-* brez vsake težave izvesti, tako da je ravno germ. **kuning-*: **kunja-* predvsem le po illyro-trašk. glasovnih zakonih razložljivo; *u* ∞ *i* (*ai*) in *ng* ∞ (*j*) cf. zgoraj § 12 a δ ter IT 81. **ku/in-* spada k maloazijat. *kñ-ta-wata* „poveljnik“ — tudi predskyt. ime kralja *Κανίτης*, predalan. *Cand-ac* „ime kneza“ se sme ob tej priliki omeniti — in dalje s staroevropsk.-maloazijat *n* ∞ *l* (cf. illyro-trak. *βόναςος*: *βόλινθος* etc. IT 87) k maloazijat. *kele* „kralj“; Hesych. *κωνός δεσπότης* ... morebiti iz predgršk. **κωνός*. Sem morebiti tudi **ku/in-* v gršk. imenih *Κυννίδαί γένος Ἀθήνησιν*, *ἐξ οὗ ὁ ἱερεὺς τοῦ Κυνν(ε)ίου Ἀπόλλωνος* Hesych. (iz *Κύνν(ε)ιος*: **Ἀπόλλωνος ἐπίθετον* Hesych., če *Κύνν(ε)ιος* = **kunja-* „kralj“) in *Κιν[v]υράδαι ἱερεῖς Ἀφροδίτης* Hesych., ki je izvedeno iz *Κιν[v]ύρας Ἀπόλλωνος καὶ Φαρνά(κης) παῖς*, *βασίλειος Κενρίων* Hesych. K *dile-*prefiksu v *Δε-καίνεος Di-ci/eneus* cf. illyro-trak. *Δι-ερα*: predsllov. **uornь*, *Δι-μερος*: *Βι-μερος*, *δι-έλλεινα*: predsllov. **bel(e)n-* etc. IT 122; v sestavljenki *Δε-καίνεος*, kjer je radi nenaglašeni nastopila lenicija (cf. maloazijat. *Κασα*: *-καςος*), je prešel *-ng-* čez *-(n)g-* v *g* > (*j*).

K lyk. *kele* „kralj“ cf. še predskyt. **σ-κολ-* „kralj“ (k *σ-* cf. IT 124 illyro-trak. *Coryllas*: *Σ-κορύλων* etc.) v *Σκόλης* „kralj Skytov“ >

Σκόλο-τοι radi „σύντασι δὲ εἶναι ὄνομα Σκολότους, τοῦ βασιλέως ἐπωνυμίην“
ter Hesych. *καλόις * βασιλέως.

ε) Predslov. *korljъ „kralj“ = predgerm. *ka/erl- z illyro-trak. $a \infty e$ kakor -dava : -deva in s prehodom „kralj (ags. ceorl), *starešina (> starec), junak > tlake oproščeni, prosti mož (> mož) > prostak“ (cf. slično *kosędzъ „Edling > libertinus“) spada s staroevropsk $a \infty o$ (illyr.-trak. -parus : -porus etc.) k dak. *korul- „kralj“ v Coryllus „rex et pontifex maximus“, Coryllas poleg Σ-κορύλων (k s- cf. IT 124) kakor Karl Veliki iz germ. *karl-; -j-formant se ponavlja v maloazijat. κοαλόδειν „kralj“, čigar dd iz j VZ 304 in čigar ' > θ med o-a iz r kakor v illyro-trak. *Iskτρъ : *Οσκιος, *Οδρα : Vi-adua, maloazijat. tider- : tideimi, τρουννος : Θιαγ-γελα = Σουαγ-γελα „kraljev grob“ IT 129. K izpadu u/a-vokala cf. illyro-trak. Σπαράδοκος > Σπάροκος etc. IT 90, lat. cerēsea > illyro-trak. *kěrsjā > slov. *čerša l. c.; poleg u/a — morebiti tudi v predskyt. plemenu Κόραλλοι poleg i v Σ-κίλουρος „ime kralja“, če iz *Σ-κορύλιος — nahajamo tudi ū/au v predlat. sella curūlis — ki so jo etruški kralji v Rim uveli Müller-Deecke Etrusk. I 345 —, h čemur illyro-trak. -τραλις : -traulis, etrusk. afle : ufle : aufle in glede $u \infty \bar{u}$ zgoraj § 2 ter IT 90, VZ 266 cf. Prvi u v curūlis se nahaja napram o : a : e v istem razmerju kakor illyro-trak. -busta : -bostes (k $o \infty a \infty e$ cf. -dova : -dava : -deva) ali etrusk. $u \infty o$ v Utanuis : Otanis.

ζ) Črez illyro-traški jezikovni substrat je prišel k Slovanom in Germanom tudi lat. Caesar > *cēsarjъ, got. kaisar; zato govori prehod vulgarnolat. dolgega širokega, iz ae nastalega ē v ai, h čemur primerjaj illyro-traško izgovarjavo ai za η v ἐναβήσω > ναβαίσα IT 85 ter ae > odprti dolgi e v ἐκκλησία > ecclesia, ki je moral črez Balkan potovati v Romanijo, ker etrusk. ē ∞ ai, vsled česar σκηνή > scaena, v tako pozni dobi ne pride več v poštev. Ni verjetno, da bi bili rimski legionarji, na kojih račun je razširitev te besede staviti, govorili še diftong ae, vsaj nobeden romanski dijalekt ga ne pozna; rimski „hyperurbani“ diplomati pa ne pridejo v poštev.

η) Predslov. *bylja, *boljar-e je radi $\bar{u} \infty a$ (cf. illyro-trak. Eptula : Eptala, Ανλν- : Ααλη-, ζουρά : -ζαρον, -βρος : -βαρι etc. IT 82) ter radi $\bar{u} \infty oi$ v *bylja : turk. > sgršk. βοιλάδες (če namreč iz južnoruskega illyro-trašk. kulturnega centra tudi Orchon-turšk. boila) po vsej verjetnosti najhitreje staroevropski relik; k $\bar{u} \infty oi$ v illyro-traščini cf. 'Ρυιι- : 'Ροιμη-, Ανδαλός : Λοιδαλός, Λουδίας : Λοιδίας etc. l. c. Za staroevropski izvor govori tudi r-pluralformant v *boljar-e, h čemur cf. predskyt. Chors-ar-i = Πέρσαι (ch iz p^c > f IT 105) καρ-αρ-τες „οἰκοι...“

κατήρεις ἀμάξας“, etrusk. plural *clen-ar* IT 135. Staroevropsk. izvora je tudi koren **bū/al-* — iz česar z illyro-trak. *-jā*-formantom **by/olja* > **bolja-r* > **boljar-e* kakor *missa* > **m̃ša*, *κάρναβις* > **konoplja*, *ca-subla* > **košulja* etc. DAN 374 —, ki ga nahajamo ne le v illyro-trak. *Δεκέ-βαλος* „Dakov kralj“ (*a ∞ e* kakor *-dava* : *-deva*), *Κερσί-βανλος βασιλεύς*, predsarmat. *Οδαστό-βαλος*, ampak tudi v predfryg. *βαλῆν* „kralj“, ki je radi staroevropsk.-maloazijat. *b ∞ p* dalje v vezi z lyd. *πάλμυς* „kralj“. Če spada turšk. *bajar* k **boljar-e*, tedaj je turška beseda staroevropska, če ne še le slovanska izposojenka.

c) Staroevropskega porekla v predslov. hierarhiji je **υ̃lchva/ṽ* „maga, magus“, bodisi da je izvedeno iz predslov. in predgerm. narodnega imena **Wa/ulk-* > **Vo/ṽlchv*, **Walxa-*, ki kaže napram predgal. *Volcae* in illyr. *Valcum* v Pannon. infer. illyro-trak. aspiracijo kakor *Καρπάτης* : *Καρπάθης* ter illyro-trak. *a ∞ o/u* kakor *Δαλη-* : *Δολ-* : *Δουλι-* etc. IT 82, bodisi da je **υ̃lchva/ṽ* < **υ̃lchva/ṽ* < **wuliš-wā* sorodno z dak. *πολίτται* „duhovniki boga Zalmoksis“ z illyro-trak. *p ∞ w* kakor *Καρπάτης* : **Ch̃wraṽ*, *Pulpudeva* : *Ploudiv*, *-δαπα* : *-dava* etc. IT 102 in *st ∞ ts* > *ss* > *s* kakor n. pr. predslov. **st̃rna* : predlit. *st̃rna*, dak. *σέβα* < **σέβα[γ]a* : predalb. **stēbag-* > **štē[b]eg-* > *štog-* : *Τειριστιάς* : *Tiristis* etc. IT 113; na vsak način je *-wā*-formant v illyro-traščini poznan *Πακτ-ύη*, *πιτ-ύη*, *Mal-va* etc. IT 97, VZ 281.

Illyro-trak. **kā/ūpir*, **kaumtr-* „είδωλον“ tiči v predslov. **ka/yp̃* (oziroma z illyro-trak. aspiracijo *k̃* > slov. *ch* v **chyp̃*; iz **kyp̃* madj. *kēp* kukor **pyr̃je* > *perje*) in **kumir-ṽ* ter s staroevropsk. *p ∞ b* (v sestavljenkah) v illyro-trak. **κεβq-* (*k a ∞ e* cf. *-dava* : *-deva*) osebne imena *Διο-σ-κέβριος* (*Dio-* je idg. **diw-* „bog“ + illyro-trak. **deu(r)-* „τόραννος“, o čemer zgoraj § 12 b β cf.); *k -s*-kompozicijskemu formantu cf. IT 95. Semkaj spada dalje predgršk. *Κάβ(ε)ιοι* „pelasgijski bogovi, demoni, služabniki bogov“, etrusk. *cepen* „duhovnik“, predsabinsk. *cupencus* id. K vokalnim in konsonantnim alternacijam v **kãrãn/r-k-* cf. glede *p ∞ b* illyro-trak. *Ζιποιτης* : *Ζιβοίτης* etc. IT 91 ter maloazijat. *Δαπας* : *Μονι-δαβη*, glede *n ∞ r* cf. illyro-trak. *n ∞ r* IT 87, glede *a/ā ∞ e ∞ ū ∞ au* pr. IT 81 sqq. ter glede *p/b* > *m* v illyro-traščini cf. *Ἀβυδών* > *Ἀμυδών*, *Σαπαϊκή* > *Σαμαϊκή* etc. IT 102. Morebiti spada semkaj tudi illyro-trak. *Ζεῖπας* v *ἑνθιαστὰι περὶ ἱερέα Ποπιλίου Ζεῖπα* in *Ζεπέ* kot *dux*; *k ∞ ζ* kakor predmaked. *κάλιθος* : illyro-trak. *ζεῖλά* etc. IT 105. Predskyt. *πόποι* * *οἱ γὰρ Σκόθαι ἀγάλματα τινὰ ἔχοντες ὑπόγαια τῶν θεῶν πόπους ἀτὰ καλοῦσι* Et. Magn. ali stoji pomotoma mesto **κοποῖ*, ali pa s staroevropsk. *k × p*-menjavo vrst kakor predgršk. *φάλι-* : *χάλι-* : predmaked. *κάλι-θος* : predtrak. *ζεῖλά* etc. IT 105.

§ 13. Po tej disgressiji o predsllovanski kulturi v Zakarpatju, posebno glede stanovske organizacije, se povrnem k predsllov. **ka/osegъ* „Edling“, ki reflektira illyro-trak. **kā/ase-ng-* in je zakarpatski predsllov. korrelat k illyro-trak. *Κοσίγγας, ἱερὸς τῆς Ἥρας καὶ ἡγεμὼν Κεβρηνίων καὶ Σκαυβοῶν, Cosingis* „žena kralja Nikomeda I“, *Κόσων* „trakijski dynast“; *Κοσίγγας* je izveden z *ng*-formantom iz **ka^xs*, kamor spada z izpadom vokala tudi *-ks-* v illyro-trak. **Σ/Ζαλμολ-ξ-ις* „bog zemlje“ (: predgršk. *Σε[λ]μύλη* „zemlja“) > *Ζάμολις Σ/Ζάλμοξις* in v predgršk. *Διών-ξ-ος* „bog vina“ (**di-wonn-* : *φοῖνος*) VZ 291, IP 67. Glede vokalne diference med *Κοσίγγας* in **kaseng-* > **kosegъ* cf. illyro-trak. *-porus* : *-parus* IT 82 in *Δορζένθης* : *Δορζίνθης* etc. IT 80, glede *a ∞ ā* v **kosegъ* : **kasegъ* cf. zgoraj § 2.

K illyro-trak. **ka^xs-* „princeps ali slično“ cf. predhet. aspirirani **kaš-* > **haš-* „kralj“ v *haššuwet = LUGAL-u-e-it* „kralj je postal“ Hrozný Hethit. Keilschrifttexte aus Boghazköi 99, BA § 229, kjer so vknjiženi nadaljnji azijski refleksi; iz *-š-* v *Κοσίγγας* etc. se ne da razbrati, ali tiči v njem *s* ali *š*, vendar z ozirom na slov. *ch* iz *š* je *s* verjetnejše, seveda je **kosegъ* tudi iz **kaššeng-* razložljivo, če prehaja le *š* v *ch* in če je *š* > *ch* starejši kakor slov. prehod geminata > simpleks (isti baltijski pojav bi v tem slučaju še le v baltijščini nastopil), tako da je *šš* dalo v nasprotju *s š* > *ch* (in *kš* > *kch* > *ch*) *ss* > *s*. Poleg tega je tudi *s* substitucija *š*-glasa po *ā/a*-vokalu *s s* računati, ker baltoslov. po *ā/a* ne pozna *š*-konsonanta; nadalje je vpoštevati staroevropsk. *s ∞ s^c* > *š*-alternacija (> *bask. z ∞ s*, etrusk. *s ∞ ś* etc. IP 22) in slednjič se je v hetit. *š*-konsonant razpasel na račun *s*-glasa idg. **esmi* > het. *ešmi*. K staroevropski alternaciji geminata v **kā/ašš-* > **ka/osegъ* : simpleks v *Κοσίγγας* cf. illyro-trak. *Βη/έσσοι* : *Βέσοι* etc. IT 90, VZ 266. Predgršk. *έ-σσην* „antistes sacrorum“ morebiti iz **é-ξήν* kakor predgršk. *κριξός* > *κρισός*, predgršk. *Ulixes*¹ > predgršk. *Ὀλισσεός, κισάλλης* > **kiššáλλης* > *κιστάλλης*, *Weichsel* > **Vissla* > *Visla* etc., *Διώνξος* > **Διώνσος* > *Δώνσος* etc.

Če pomeni **ka^xs/š-* prvotno „glava“, iz česar **ka^xs-eng-* „glavar“, tedaj tiči etymon v etrusk. **cass-*² „glava“, predgršk. *κοτίς* „κεφαλή“, *κόττα* id., seveda le če reflektira *ττ* gršk. dij. -šš- (cf. *kj* > *šš > *ττ* v

¹ Spada z *o*-prefiksom k epirot. *δάξα* „θάλασσα“, tako da je praoblika **o/ō-d/lu/ikš-* „mornar“.

² etrusk. **cass-* „glava“ se da rekonstruirati iz Isid. Orig. XVIII 14 „cassidemantem a Thuscis nominatam dicunt. Illi enim galeam cassim nominant: credo a capite“; ta etimolo-

att., boeot., tessal., euboe., kret.) oziroma *-tō-* (v boeot., kret.) = staroevropsk. *ts*, iz česar je mogel *s(s)* v *Κοσίγγας* etc. nastati; ker pa se v staroevropsčini *ts* (> *ss* > *s*) regularno menja s *t(t)*¹ — cf. illyro-trak. *Μεταμβρία* : *Μεσαμβρία*, predgerm. > angl. *flint* : stvn. *vlins*, predgršk.-maloazijat. *τάραντος* *Θεαγ-γέλα* : *Σουαγ-γέλα*, predarm. **uz*, predlat. **theik-* > *ficus* (osk. **fēcatum*) : predgršk. *σῆκον*, illyr. *Dentheleti* : *Denseletae*, etrusk. *te-ce* : *ze-c* (*z = ts*), iber. *Tartessus* : *Tharsis* etc. BA § 372, IT 109, VZ 271 —, je *ττ* v gršk. *κόττια* morebiti že predgrškega izvora, za kar govori tudi s *Κοσίγγας* etc. sorodno *Κόττυς* „ime boginje Kybele, cele vrste traških vladarjev“ ter predgršk. *-x[α^x]τ-* v *ἴνα-κτ-* „*maitre, chef, roi*“, predtohar. *[w]ñä-kte* „bog“, predgršk. *[w]νέ-κτα-ρ* „božja pijača“ — isti **ka^xt-r* „božji“ tudi v *διά-κτορος* „sluga bogov = Hermes“; semkaj morebiti tudi predgršk. *κτ-ίλος* : *ὁ προηγούμενος τῆς ποιμνῆς κριός* Hes., ki ga je pa ravnотako mogoče staviti k ir. *cit* „ovca“ — VZ 278, čijih **w(a)na/e* spominja z *w ∞ p* (kakor predgršk. *αὐτός* : lyk. *ep^tte-* BA § 187, predgršk. **ταρ-χρῆν-* > *ταρχῶν* : venet. *e-kupe-t(h)aris*) na **pa^xn-* „zgoraj“ v lyk. *e-pñ* „zgoraj > k“; k pomenu cf. stind. *upa* „zgoraj > k“.

Formant *-eng-* v **koseg^z* oziroma *-ing-* v *Κοσίγγας* — k vokalni diferenci cf. illyro-trak. *-ζένθης* : *-ζίνθης*; *-eng-* se mora suponorirati radi praslov. prehoda *in* in *īn* v *ɪn* — je sestavljen iz staroevropskega genitivnega formanta *-n-*, o čemer A 300 cf., ter iz *-k/g-* sufiksa, h čemur še cf. illyro-trak. *Πίγγας*, *Brunga*, *Στρογγες*, *Dolongae* poleg *Αόλογοι*, *Αρέγκων* etc., predgršk. *Ἐλυγγ-*, *σάλπιγγ-* (< **goveji* rog“; cf. *σάλλη* „riba, ki se zove tudi *βοῦς*“ Hesych.), *σῶριγγ-* etc. Iz istega sufiksa z alternacijo *n ∞ θ* izvira *-k/g-* formant v predgršk. *σπάτα(γ)γος*, illyro-trak. *Αρέγκων* > *Αρήκων* etc. IT 86 in v zgoraj § 11 b ε nave-denem, tako da je na primer predslov. **skvleg^z* identično z illyro-trak. *σάρακη* (< **σάρεκη*) „*ἀργύρα*“. Glede *a ∞ u* cf. illyro-trak. *Eptala* : *Eptula*, *Δαλη-* : *Δουλ-* etc. IT 82, glede *l ∞ r* cf. illyro-trak. *Λοιδίας* : *Ροιδίας* etc. l. c. 85, glede izpada vokala *e* med *r* in *(n)k* cf. illyro-trak. *Bugaraca* > *Βούγαρκα* l. c. 90, glede *g ∞ k* primerjaj

gija je sicer komaj pravilna, vendar suponira možnost, da je bil lat. etimologistom znan etrusk. **cass-* „caput“.

¹ Cf. tudi praslov. **Tvarog^z* poleg *Svarog^z* Peisker Blätter f. Heimatk. 4, 7/8, 49 sq. Peisker l. c. 55 išče v **Děvin^z* (*skok^z*) „Jungfernsprung, Felsenriff“ avest. *daēva-*; bližje stoji staroevropsko **-dēva* „Fels, Burg“, ohranjeno v illyro-trak. *-da/eva* „Burg“ BA § 141, DAN 365.

z istim formantom *Dolongae* : *Δόλογοι* etc. l. c. 92, tako da je predsl. **skvlegv* in illyro-trak. *σάροκη* le hronološko in geografično različni refleksi ene in iste staroevropske praoblike, ki se pod različnimi akcentskimi pogoji v različnih alternacijah pojavlja. K *u*-vokalu v **skvlegv* cf. še illyro-trak. **askul-* ∞ **(a)sul-* „zlato“ v *Ἀσυλα* „zlatokop pri Philippih“ ter *S-capte-n-sula* z zlatokopi; k *sk* ∞ *s(s)* cf. *Τιβισκος* : *Τιφήσας* IT 101, *Viscla* : *Visla*.

Ramovš Razprave II 313 smatra stcsl. (1 ×) *skvlezv* za nastalo iz *sklezv*, ki se nahaja v mlajših csl. tekstih, vendar je *skvlezv* Zogr. > poznocsl. *sklezv* verjetneje, to posebno radi Sav. kn. *skvlezv* < **skvlezv* kakor Sav. kn. **bvdešte* > *bvdešte*. K illyro-trak. **skuleng-* > **skvlegv* spada z illyro-trak. *u* ∞ *i* (: *-βυρος* : *-βιοι*, *Druzi* : *Δριζι-*, *-sucu* : *-sicu-*, predsl. **[w]rvgjv* : *βριζα* etc. IT 81 sq. — radi illyro-trak. *-βυρος* : *-βιοι* : *-βαρι* etc. l. c. semkaj tudi **σκιρκη* : **σκήρκη* [kakor *Suci* : *Zuci* : *Zex-* etc. in *z er* > *ar* kakor *Σερκίς* > *Σάροκη*] > *σάροκη* —, lat. *cupellus* > illyro-trak. **ku/ibil/ul/r-* > slov. **kvbьbь* : **čьbьrь* etc. IT 91, 97, predgršk. *Ὀδυσσεύς* : *Ὀδισσεύς* etc. VZ 270, A 300) illyro-trak. **skilleng-* v predgerm. **skilling-*, predsl. **ščvlegv* > stcsl. etc. *štblegv*; k *l* ∞ *ll* cf. *Κορπίλοι* : *Κορπίλλοι* etc. IT 90, VZ 266.

Poleg predsl. **skuleng-* > **skvledzv* (> *skvlezv* Zogr., *skvlezv* Sav. kn., *sklezv*) in **skileng-* > **ščvlegv* (> *štblegv*, *ščeljagv*) se nahaja tudi **stblegv* (> *stblezv*, *stbljazv*, *steljagv*); razlaga te v najstarejših csl. spomenikih manjkajoče oblike je nesigurna: morebiti kakor r. dij. *želézo* > *zelézo* iz *štblezv* ali pa iz **skvlegv*, kontaminacije iz **skvlegv* + **ščvlegv* oziroma še le slov. dij. izposojenke iz germanščine napram avtohtonemu **skvlegv* **ščvlegv* s prehodom **scvlegv* > **stblegv*, h čemur *bliskv* : *blistati sja* cf. Mnenje, da je **stblegv* **stbledzv* prasl. refleksi germ. izposojenke **skilling-* s *k* > *t* pred *v* oziroma s *tšv* > *tv* pred sledečim *dž*, da je dalje **st'bledzv* (> **ščvledzv*) iz **stbledzv* assimilirano ter da je *sklezv* (XIII. stoletje) iz *stlezv* nastalo, mi je v očigled stcsl. *skvlezv* *skvlezv*, dalje radi singularnosti prasl. *kv* > *tv* (k **vitędzv* cf. zgoraj § 12 b γ) in radi redkosti assimilacije *t-dž* > *t'-dž* — baltoslov. **pljautjā* je radi *jau* iz *eu* v *πλευ-μων* starejše kakor iz njega dissimilirano **plau-tjā* — težko akceptirati.

Ramovš Razprave II 312 sqq. smatra *-egv*-izposojenke za germanske. O **kvnegv* je bil že zgoraj § 12 b δ govor. Predsl. **pēnegv* **pēnedzv*, ki je po IT 96 skupno s predgerm. **panding-* **panning-* iz lat. *pannus* čez illyro-trak. **pand-* (cf. rum. *pînză* IT 96) ∞ **pann-* ∞ **pēn-* s sufiksom *-eng-* (ki je eventuelno analogičen po **skilling-* : **skvlegv*) razširjeno — k *nd* ∞ *nn* cf. predalb. **mand-j-* > *mēs* ∞ illyr. >

lat. *mannus* IT 96, 109, 130, k a : e cf. *-dava* : *-deva* etc. IT 81, k *-enn-* ∞ *-ēn-* cf. *Κορπίλλοι* : *Κορπίλοι* l. c. 90 —, se l. c. izvaja iz germ. **panding-* : **panning-*, pri čemer pa je težko razložiti a > ē napram a > o v **koldēg̃* **moseg̃* **koseg̃* **korleg̃*; izvajanje germ. **pand-* iz lat. *pondus* kakor *Masa* iz *Mosa* je precej nesigurno, to radi tega, ker je *pondus* > germ. **pand-* edina lat. izposojenka z o > germ. a, pri zelo stari izposojitvi bi povrh tega **fant/d-* pričakovali, to radi kelt. *Volcae* > germ. **Walx-*. Povrh tega je pri *Mosa* > *Maas* tudi z o ∞ a v substratu računati *Mogontiacon* : *Magantia*, *muince* : *μανιάκης*, *Mona* : *Manau*, *Mosa* : *Masao*, ki ga v vseh teh slučajih ni mogoče z germ. o > a razlagati; tudi pomenski prehod *pondus* srebra (bakra?) > *Pfennig* ni popolnoma jasen.

Po mojem mnenju je najverojetneje, ta tiči v **panding-* **panning-* : **pēneg̃* „denarius“ staroevropsk. izraz za „rudo (srebro, baker)“ v nasprotju s **skilling-* **sklēg̃* „zlatnik“ — cf. IT 79 sq. ter predvsem predgršk. **κσλονν-* „zlatno“ > *χλοννός* *χρσός* Hesych. iz **sk(u)lon-t-* (poleg **skulen-g-*) s *sk* ∞ *ks* kakor *σκίφος* : *ξίφος*, u ∞ θ kakor *οἶονπος* : *οἶσπ-ώτη*, *-n-t-* ∞ *-n-g-* kakor predgršk. *ἔλμ-v-θ-* : *ἔλμ-γ-γ-* in *nt* > *nn* kakor predlat. *ponti-fex* : predgršk. *πόννος* * *μάγος* Hesych etc. IT 96, 109, 130 —; k illyro-trak. izrazu za „rudo (baker, srebro)“ **pand-eng-*, iz česar z *nd* > *n(n)* kakor **mand-j-* > *mēs* : *mannus*, *perēndi* : **peraun(n)-* **Peruñ*, *Basante* : *Basanius* etc. IT 96, 109, 130 predgerm. **panding-* : **panning-* oziroma z *ann* ∞ *enn* > *ēn* predslov. **pēneg̃*, cf. **pan(n)eng-* > **paneg-* (kakor *Πολόνδα* > *Πάλοδα*) > **rang-* (kakor *Σπαράδοκος* > *Σπάρτοκος*; k *en* > θ cf. še *Περωντικόν* > *Bur[on]ticum*) v *Παγγ-αἰος* s srebro- in zlatokopi. *-eng-* je morebiti ohranjeno v **Paneg̃* > *Panega* = *Πάναξ* „potok v Pangajskem okrožju“.

Illyr. **pa^xnd-* „ruda“ tiči tudi v trak. *πιτ-ήη* „*θησανρός*“; *i* < *a^xn* kakor *Μελιτιάς* < *Μελαντιάς* etc. IT 86, k *t* ∞ *d* cf. *Τάραντος* : *Λάρανδος* etc. IT 92. Med **pa^xnd-* in **pit-* posredujoča oblika **pe(n)d-* „srebro“ je ohranjena v staroevropsk. **šo-ped-* „srebro“ > fin. *hopea* in v iber. *ῶρ(τ)-ο-σπεδα* „srebra bogato pogorje“ A 310, VZ 304. K *-uā* v *πιτ-ήη* cf. illyro-trak. *But-ua* etc. IT 97, k *nt/d* ∞ *n(n)* ∞ *t* cf. *Basa-nt-e* : *Basa-n-ius* *Urba-n-us* : *Urba-t-e* etc. l. c. 130; **šo-* v staroevropsk. **šo-pe(n)d-* se obravnava A 310, BA § 120, kjer je tudi o predslov. **srebro* govor. V **pa^xnd-* < **par-nd-* tiči staroevropski izraz za „rudo“ > „srebro“, kar se s **sir-* ∞ **šo(r)-* determinira kot „bela ruda“.

Isti *-eng-*formant kakor v **pēneg̃* nahajamo poleg **sklēg̃* **ščlēg̃* — k illyro-trak. **skul-* „zlatno“ cf. še zla torudi illyro-trak. *R-escul-um*, *Ἄσπλα* in *Σκαπητη-σβλή* IT 121; k *sk* ∞ *s(s)* cf. *Τιβισκος* : *Τιβίσις*, *ale* je

v *skul- odpal kakor 'Οσκιος > Σκιος etc. IT 90 — še v predslov. *ausser- „zlatο“ > *ausser-eng- > *usereg¹ „uhan (iz zlata)“, ki je izvedeno iz zlatο rudega *D-eusara* IT 121, kjer je tudi o prefiksu *d/r*-govor. Semkaj spada dalje predgršk. *ἀσρ- v θησ-αυρός in brez *r*-sufiksa predsabin. *ausom* etc.; k pomenu cf. iz predsabin. *ausom* „zlatο“ izvedeno predgršk. *ἀσα-υθα > ἀνθα „uhan“ DAN 369.

K illyro-trak. *sku(r/l)- „zlatο“ tudi predgerm. *skwatta- „denar, zaklad“ Schröder KZ 48, 266; k *r/l* ∞ *l* cf. *Oδρα : *Vi-adia* etc. IT 89, -att- je maloazijat.-staroevropsk. deminutivformant kakor n. pr. iber. *Baritto*, maloazijat. *Βαραθα*. Predslov. *skotε „živina“ spada k ir. *cit* „ovca“, gršk. *κίλος* zgoraj § 13.

Predgerm. *massing- = predslov. *mosegε je ali z -eng-formantom razširjeno predidg. *mas(s)- v predstind. *kā-ms-ya-* (: *ka-ms-a-*, h *ka*^x-prefiksu cf. IT 131), predstprus. *cassoye* „mosegε“ — sem tudi predperz. (*massya- >) *mis* „cuprum“ in *μίσων τῶν μεταλλικῶν τι* Hesych. ? —, ali pa je sestavljeno iz *mass- + sumer. etc. *niggi* „stagnum“ BA § 115, 118, IT 94, za kar govori kopt. *βασ-νεῖ βασιναῖ* „stagnum“; k staroevropsk.-maloazijat. *b* ∞ *m* cf. BA § 224 ter illyro-trak. *Τιβίσις* : *Τιμήσις* etc. IT 103, kopt. beseda je najhitreje izposojena iz maloaz.

Predslov. *koldege = predgerm. *kalding- je s staroevropsk. *k* ∞ *k*^c sorodno s predslov. *k^cald- > *choldε etc. VZf 160.

Predslov. *vertεge, *[v]retege je že radi *wer* ∞ *wre* illyro-trak. porekla, cf. illyro-trak. *Βέρρη* : *Βεργε*- IT 90 sq.; k etymologiji cf. DAN 378; oziroma dodatek na str. 34.

§ 14. Če je teza: *kosege = illyro-trak. *Κοσίγγας* pravilna, tedaj je pričakovati, da so poleg *Κοσέντζης* tudi drugi hrvatski vodje *Χρόβατος*, *Κλονκάς*, *Λόβελος*, *Μουχλώ*, *Τούγᾶ*, *Βούγᾶ* predslov. = illyro-trak. izvora.

K *Χρόβατος* = *Καρπάτης* cf. zgoraj § 8.

Κλονκάς iz slov. *Klukas < *Klukasε, ki reprezentira predslov. *Klau + *kās-*; k *klau- cf. illyro-trak. *Clev-ora* „krajevno ime“ iz *Clavora kakor -*dava* : -*deva* etc. IT 81 sq. *kās- „sin“ kakor v osebнем imenu *Αἰ-κόσης*, *Ἀστι-κόσης* z *o/ō* ∞ *a/ā*-alternacija (kakor illyro-trak. *Κομο-*, *Καμα-*, *Ῥακώλη* : *Ῥαίηλος*, čigar *ē* iz gršk. *ā* ali kakor -*dava* : -*deva* IT 82), h čemur cf. s kompozicijsko lenicijo *k* > *g* IT 78 predskyt. *Γωδί-γασος*, *Οδσί-γασος* (: pikt. *oḏsoos*, bask. *otso* „volk“) ter z *a/ā* : *ai* (kakor *Ῥάηλος* : *Ῥαίηλος*, *μόναπος* : *μόναιπος*) illyro-trak. *Οδολο-γαίσης*.

¹ Poleg *j-üsser-ing- > *iserεga* id. iz predtohar. *y[u]sare* „zlatο“.

Λόβελ-ος iz **Lovel[ʷ]* ali **Lʷvel[ʷ]* (k o = ʷ cf. *Muccur-* > **Μυκτρ-* > *Μόκρον*, *Μακάρ*; **V-ʷrm-* > **Όρμος*, *Vrm* etc.) iz predslov. **La/uwel-*, ki je sorodno z illyro-trak. osebnim imenom **Αλλού-πορις*, čigar -*por-* prehaja v -*pol-* (**Ραισκού-πορις* : **Ρασκού-πολις* kakor **Ρουδίας* : **Λουδίας* etc. IT 85) in čigar o se menja z e (**Seici-per* kakor **Βόλουρος* : **Βέλλουρος* etc. IT 82); k p ∞ w cf. *Pulpudeva* : *Ploudiv*, -*δαπα* : -*δανα*, *Καρπάτης* : **Χερνατς* etc. IT 102. Začetni a v **Αλλούπορις* : **Aluwel-* > **Luwel-* > **Lʷvel[ʷ]* > *Λόβελ-ος* je odpal kakor v **Αμίδοκος* > **Μήδοκος*, *Αrutela* > **Lotrʷ*, **Όδρόσαι* > *Druzi-* IT 90. Če o v *Λόβελος* = slov. o < a, tedaj *[A]láwel- : **Αλλού-πορις* z a ∞ u kakor **Σαλα-μ-βρία* : **Σαλν-μ-βρία*, *Εpta-la* : **Εpту-la* < (s hypokoristično okrajšavo!) **Επτη-τρᾶς* < **Επται-τρᾶλις* IT 81 sq.

Μουχλώ je = illyro-trak. **Muk^eula*, če stoji *Μουχλώ* mesto **Μεχλο* iz **Μεχλο* kakor *Μόκρον* iz **Μυκτρ-* (= *Μακάρ* iz *Muccur-*) z izpadom nenaglašenege ʷ; k ω = o cf. **Ραστώτζα* : **Raz[ʷ]tocǵ*, k ov = ʷ cf. *Γουτζηκά* : **Γεδ[ʷ]ska-Gacka*, k illyro-trak. **Muk^eula* cf. osebno ime *Mucalus*. Glede k ∞ k^e > slov. *ch* cf. *Καρπάτης* : **Χερνατς*; **Κοροτjβsko korutina* = venet. **karant-* „skala, kamen“ : *Chorutane*; pannon. *camum* „vrsta pive“ : **chɛmeljɔ*; predgršk. *κόρτος* **ó ἐν τοῖς νεσὶ [κορτός] = κορτών* : predgerm.-predslov. **k^eurt-* = **k^erut-* > **xruþ-* = **ch^ertɛ*; predrom. **calum-* : predgerm.-predslov. **k^eu/ilm-* > **xulm-*, **ch^elmɔ* **šlmɛ*; predskyt. **karw-* > *καρ-αρ-ύες* „οἰκοι... κατήρεις ἀμάξας“ : (s staroevropsk. w ∞ m IT 104) predslov. **chormɛ*; *κεράν* : **ch^erɛnɛ*; predrom. **kra^xpp-* : (s staroevropsk. pp ∞ b) **chrib- chri[b]d-* etc. VZf 160; *Cambus* : **Chobɛ*; *Χερτόβαλος* : *κερτόβαλος-Gerulata* (= **chruša* : **kruša* **gruša*; etymon predgršk. **k/k^e/ga^xn/r* v *κόγ-χραι* : ἔ-χερ-δος : ἔ-γέρ-δα DAN 370, -*βαλος* „ovočje“ DAN 371); *κλίβανος* : **chlɛbɛ*; **krokɛ* : predalb. **krak^e-* > *krahe*; predgrk. **zπt-* > ἄ-κτῆ : predslov. **ch^ebɛtɛ*; predtrak. *κτίσται* : (t ∞ l) predslov. **cholstɛ*.

Mucalus — oziroma **Muclus*, če *Μουχλώ* = **Μεχλο* < **Muk^ela*, z a ∞ 0 IT 90 — je latinizacija trak. **Muc(a)la* ∞ **Muk^e(u)la* > **Μεχ(ʷ)λο* (k a ∞ u cf. zgoraj pod *Λόβελος*), hypokoristično okrajšanega iz *Muca-tra* < *Μουκα-τρᾶλις*; ni izključeno, da je *Μουχλώ* nastal iz **Μεχ[ʷ]λο* < **Μεχ^eɔdlo* = *Muca-tra* z dijalo. -[d]l- ter trak. r ∞ l (cf. **Ρουδίας* : **Λουδίας*) in t ∞ d (cf. -*τοκος* : -*δοκος* etc. IT 92). Radi hrv. *Mohliči* je poleg *Μεχλο* tudi **Mochlo* suponirati z illyro-trak. u ∞ a > slov. ʷ ∞ o, o čemer zgoraj pod *Λόβελος* cf.; sicer pa je *Μουχλώ* morebiti = **Mochlo*, cf. **Όστρουμπιτζα* = *Ostrovica*, oziroma *Mohliči* iz **Μεχlitji* z shrv. dijalo. ʷ > o?, vendar cf. praslov. o v korošk. *Mochilich* Kelemin a Časop. zgod. narodop. XX 150i.

Imeni obeh sestra *Toḡā* in *Boḡā* iz **Tuga* in **Buga* sta sestavljeni iz illyro-trak. **Tau-* oziroma **Bau-* + **gā* „žena“; k **Tau-* cf. osebno ime *Tau-zig-* (-*zig-* „sin“ = etrusk. *seχ-* „hči“) in k **Bau-* cf. krajevno ime *Ba[v]os*, osebno ime **Baw-a* > *Bā-ς*, *Bov-βās* (*Bov-* = **Bov-*?). **-gā* „žena“ kakor *Μαδα-γαβα* „soproga Herakleida“; k *w* > *0* v **-gava* > **-gaa* > **-gā* cf. *-deva* > *-dea*, *Δευελτός* > *Deultum*, *Ti-erna* < predslov. **vornъ*, *di-essame* < predalb. *va[rs]trē* etc. IT 102, 122.

Dodatek k str. 3224: **vertēgъ* *[*v*]retēgъ „Kette“ najhitreje iz *(*w*)*a^{xr}/l(u)t-* „aes“ v sumer. *urud*, sumer. > assyr. *warū* > *erū*, predgerm. **arut-* > stvn. *aruzzi*, predgrk. **ῥάλυτις* > *ἄλυσις* „chaîne“, h čemur še s *t ∞ l*: *l* > *j* predlit. *vārias* „cuprum“ = kret. **waria* = predgršk. *αἶρα* „σφῆρα“ cf.

K str. 1 opomba: Če ne slov. *ks* > *s* (napram *kš* > *kch* > *ch*) kakor predskyt. **Α-ξαβ-τις* „(säbel)krumme Landzunge = r. *kosa*“ > slov. **sab-lja*, predlit. *āuks[r]as* „zlato“ > slov. **user-egъ* „uhan“ (: sumer. *guš-kin* „zlato“, predgršk. *ξανθός* „zlatolas“), predlit. *eškétras* > (*šk ∞ ks*) slov. **esetrъ* DAN 359.

R é s u m é :

Contribution à l'ethnologie préslave :

Κοσέντζης-Ka/osegъ avec l' *-egъ* préslave (à quoi il faut comparer *useregъ*, *skolegъ*, *kneгъ*, *koldegъ*, *viteгъ*, *moseгъ*, *pěnegъ*, *vertēgъ*, *omeгъ* etc. en préslave et avec quoi change avec *-eng-* ∞ *-a^g-* l' *-ogъ* préslave en *pašenogъ*, *mьnogъ*, *chodogъ*, *kolimogъ*, *tvarogъ*, *T/Svarogъ*, *pirogъ*, *ьnogъ*, *čьrtogъ* etc.) est dérivé de *ḥasš-* „roi“ en héthite (en étrusque *cass-* „tête“ = en pré grec *κόττα* id.), *a/o* étant la suite du changement préslave de quantité de l' *ā*.

Pour prouver ce qui a été dit, l'auteur définit la langue de la population préslave du territoire au delà des Carpathes comme produit mixte de l'illyrien pré-indogermanique et du thrace indogermanique et renvoie outre à la préslavité de la nomenclature géographique de la patrie des premiers Slaves aussi à l'origine préslave de l'organisation des familles et classes sociales des Slaves.

a) *Καρπάτης, Тѣртѣ-, Serrorum montes, Βαστάρα, Beskyd-, Beščad-, Κοστόβωκοι, Βοόδιον, Ἀλαννον ὄρος, Ρίπαια, chьlmъ, šьlmъ, p/berg-, chřb-*.

β) Dunajb(ce), Δανάρις, Donъ, Danastris, Βορυσθένης, Πόρατα, Τιάραντος, Viadua-Odъra, Ὑπανίς, Baugis, Ἐξαμπαῖος, Sellianus, Agal-lingus, Nusacus, Ἀξιόκης, Visla, Rhode, Sagaris, Rolus-, Ἡριδανός, bolto, vila, odrъ.

γ) Ἐνετοί, Dudlebi, Srbinъ, Ru/osъ, Νευροί, Ob(o)ri, Chrovatinъ, Lęchtъ, Čechъ, Volynjane, Slověne, Lugii.

b a) tovarišъ, stopanъ, gospodъ, kobъta, lada, -pęga, -kurъva, paše-nogъ, nevęsta, srbъ, tь-stъ, svъ-stъ, šurъbъ, pa-storъkъ, strujъ, zъlъva, cholstъ, čędo, kъdblo etc.

β) orbъ-robъ, dolkъ-dlakъ, gostъ, drugъ, pьlkъ, (s)t(j)udjъ, ljudъ, kъmetъ, županъ-dъpanъ, vitegъ, kъnegъ, korljъ, (lat. > illyr. 'p' slav.) cęsarъbъ, bylja-boljare.

γ) vьlchъ, kyrъ-chyrъ, kapъ, kumirъ.

Préslaves sont aussi les autres chefs croates cités avec Κοσέντζης: Χρώβατος, Λάβελος, Μονχλώ, Τοῦγα, Βοῦγα.

Ribolov na Donjem Dunavu.

Nik. Zega.

Stanovnici koji žive pored reka bave se mahom ribolovom, gde više, gde manje. Lov na ribe datira još iz najstarijih vremena. Narod je izumevao razne sprave za što lakše lovljenje riba. Pored obične udice i mreže, zatim pored naročitih korpi — koševa, u kojima se samo sitnija riba može uhvatiti, grade se i vrške na plićacima kojih ima u manjim rekama, kao na Moravi, Nišavi i t. d.

Na Donjem Dunavu, kod sela Sipa, postoje dve velike vrste vrški, koje tamo zovu garde. Jednu gardu više sela Sipa zovu »Crkvište«, a nedaleko od iste je na suprotnoj strani druga koju zovu »Domogled«. Obe su na takvim mestima gde lađe ne mogu ploviti. Garde čini kolje pobodeno u dužini od 300 metara tako, da pravi jedan veliki oštar ugao. U vrh toga ugla nalazi se kapija 3 metra široka. Tu su pobodene jake i velike grede »beljit« na koje se navlače veliki drveni koturi — »olaši«. Od jedne do druge grede na tim drvenim koturima, »olašima«, visi velika mreža »set«. Set se spušta duboko u vodu i dopire skoro do dna. Riba koja nizvodno upliva u garde ulazi u set i neće moći dalje. Ribari iz sela Sipa izjutra u pola 5 i predveče u pola 5 odlaze čamcem do garde, obično po pet ljudi. Kod same garde, gde se set nalazi, stoji stalno privezan za svaku veliku gredu po jedan čamac, kojim se služe za dizanje seta iz vode.

Kad hoće ribu da vade, u ona dva zavezana čamca ulazi po jedan ribar a sa trećim čamcem doplove do samoga seta ostala tri ribara, koji dočekuju set sa ulovljenom ribom. Ona dvojica, koji se kod beljita nalaze, dižu pomoću olaša set iz vode, koji oni ostali prihvataju, sruče ribu u čamac, a set spuste opet u vodu. Ako padne velika riba, onda je odmah ubijaju kratkom zatubastom batinom-maljem, i to veće morune biju po 15—20 puta u glavu, a velike somove 15—20 puta u usta, i tako ih umrtve. Pošto pokupe lov, vraćaju se u selo, da bi predveče ponova pregledali garde. Od moruna i jesetri pravi se ajvar, koji je nadaleko čuven (»Kladovski ajvar«). Ostalo meso od riba

ili prodaju još sveže, ili ga usole, ili pak naprave od njega marinat. Manje ribe obično prodaju kao sveže, ili ih takođe usole i tako prodaju. Ribolov na gardama, i u opšte, na Donjem Dunavu nije svake godine izdašan. Sledeći primer pokazuje kakav je bio ribolov u međuvremenu od 1919—1924. godine u okolini Kladova. (M. Savić: Naša Industrija, Zanati i Trgovina, deo V., strana 90.)

Polazak na garde iz sela Sipa.

Godine:	1919.	1920.	1921.	1922.	1923.	
1. Morune:	250	411	800	1200	300	kilograma
2. Jesetre:	150	2000	3500	2040	4000	„
3. Kecige:	500	700	1000	1000	800	„
4. Somova:	200	2500	2200	2000	2280	„

Pored garda, u kojima se mnogo riba hvata, love seljaci u svima okolnim mestima Kladova ribu na udice i čengele ili običnom mrežom.

Pošto je lov udicom i čengelom vrlo interesantan, to ću ga ovde opisati.

Putnici, koji putuju lađom niz Dunav, mogu primeniti na više mesta blizu Kladova kako na površini vode vire velike tikve,

a u odstojanju od 4—5 metara. Ove tikve obeležavaju mesto gde su ribari svoje udice i čengele postavili. Seljaci ribari grade ovako te zamke za ribolov: proberu dve velike tikve, za koje privežu konopac dug 3—4 metra. Na donjem kraju konopca privežu veći kamen, a na polovini tih konopca privežu treći konopac kojim su oba ta konopca vezana a u odstojanju od 4—5 metra. Za taj

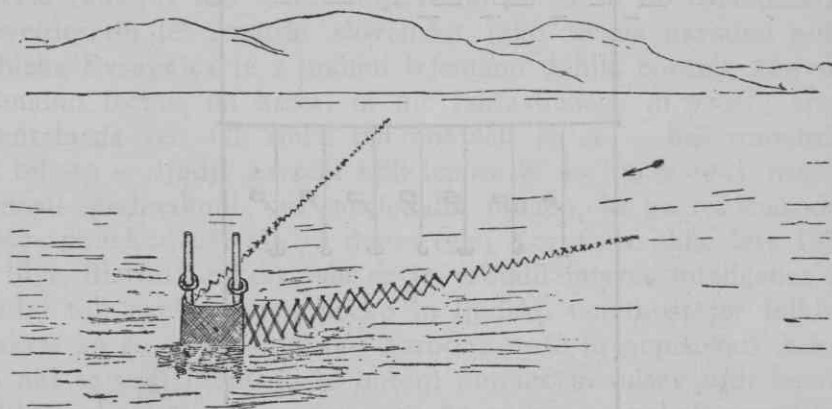

Povratak sa garde.

treći konopac privežu 7—9 udica i čengela, između kojih je odstojanje 3—40 santimetra. Udice in čengele vise na konopcima dugačkim 1—1½ m. Kod svake udice ili čengela priveže se na kanapu 30—40 sm daleko po jedna pluta. Kad se tako izradi ta interesantna sprava, spusti se pažljivo u vodu, tako da one čengele i udice vertikalno vise na trećem konopcu a tikve ostanu ploveći na površini vode. Čengele imaju levo i desno po jedan

zaoštren krak, a udice samo po jedan. Udice i čengele su od gvožđa i jako su zaoštrene. Usled težine kamenja za koje su tikve vezane nemože voda odneti ovu klopku za ribe.

Seljaci obilaze rano jutrom i predveče svoje udice, i vade ribe koje su se tu uhvatile. Oni iz svog sela mogu videti dali se koja veća riba uhvatila, a to poznaju po tome, ako su se one dve plovne tikve jedna drugoj približile. Odmah krenu čamcem — »oranicom« do udica, jedan pazi da čamac voda dalje ne otisne, a drugi legne potrbuške preko prednjeg dela oranice, spusti kuku koja je na motki (dugačkoj od jedan metar) usapljena, te vadi pažljivo udice i čengele iz vode. Na kojoj se čen-

Garde na Donjem Dunavu kod sela Sipa.

geli ili udici riba uhvatila, vešto je ubace u oranicu, gde je odmah maljem umrtve. Dešavalo se često da ulovljena riba, iz oranice, koja je plitka i uska, umakne zajedno sa kukom koja je u njoj zabodena. A to se dešavalo samo kad su velike ribe, preko sto kila. Za takve slučajeve ribari imaju naročite, velike kuke »borcem« koji su usapljeni na podebljoj drvenoj držci koja je dugačkim konopcem vezana za oranicu. Riba koja bi »borcem« bila zakačena nebi mogla umaći.

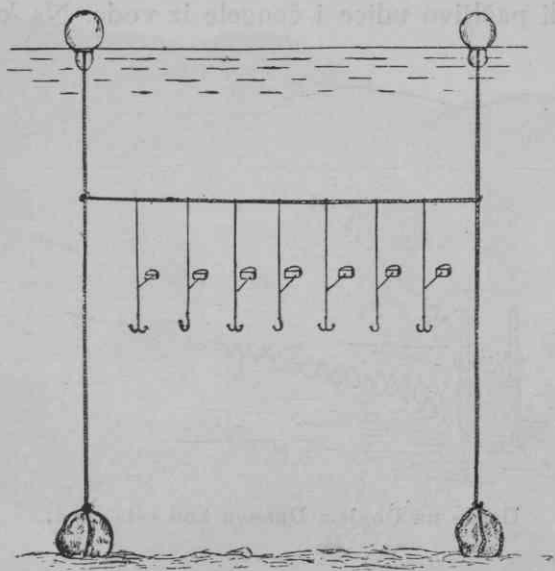
Seljaci ribari svakih 14 dana pregledaju svoje udice, i ako se gde što iskvarilo, popravljaju. Udicama hvataju mahom krupnu ribu.

Ovakav način hvatanja riba veoma je star, a tim načinom lovljenja bave se seljaci iz okoline Kostolca.

Garde su bile svojina Kneza Miloša, a od 1870. godine uzeo ih je pod zakup Đorđe Tomić, iz Kladova, koji od ulovljenih riba naročito proizvodi ajvar i to od moruna i jesetra.

Kako je u vezi sa ribolovom na Donjem Dunavu i građenje ajvara, to ću ga ovde opisati.

Ribari čim uhvate ribu, natovare je na kola, i dovlače u Kladovo gazda Đorđu. On jesetru ili morunu stavlja na sto, i proseče ih od repa do vrata. Povadi svu ikru, i stavi je u »salamuru« u jednu kofu gde leži 15—20 minuta. U salamuri se ikra stvrdne i pocrni. Na 5 kilograma ikre u salamuru stavlja 1 kilogram soli.

Udice i Čengele kod sela Kostola do Kladova (Donji Dunav).

Kad izvadi ikru iz salamure, tare je preko jednog prostog mrežastog rešeta tako da samo sluzokoža ostane na rešetku, a ostalo pada u jedan čist sud. Tim je ajvar gotov i odmah se stavlja u plehane kutije od $\frac{1}{2}$ i 1 kilograma. Prema brznoj, lakoj i prostoj izradi ajvara neverovatno mu je velika cena. Uzrok leži u tome što se ne hvata u dovoljnoj meri riba od koje se može ajvar graditi.

Interesantno je pomenuti ovaj slučaj: Godine 1876. uhvaćena je do tada najveća moruna koja je težila 330 kila. Kad su je rasparčavali, našli su u njenom mesu jednu malu udicu od čistoga zlata, koju je neki stranac otkupio za 20 dukata.

Doneski k studiju slovenske avbe.

Dr. Stanko Vurnik.

1. Uvod.

Pod pritiskom nivelizirajoče moderne civilizacije in novega praktičnega materializma so nekako sredi preteklega stoletja začele tudi pri nas v Sloveniji izumirati in so do osemdesetih, devetdesetih let izumrle slovenske tako zване narodne noše. Obleka Evropejca je z malimi izjemami dobila enotno, konvencionalno formo, na kateri ni nič fantastičnega in prosto ornamentalnega več. Ob smrti teh noš šele so se — baš romantiki so bili to — ljudje zavedli njih lepote in so jim v svoji navdušenosti podmaknili oni nacionalni pomen, ki ga te »narodne noše« ponekod uživajo še danes (glej Korytkov oklic leta 1838. v Illyr. Blattul!), takrat šele se je vzbudil interes inteligence za dotlej toli zaničevano kmečko in ljudsko umetnost ter folklor. Takrat so se začele studirati narodne noše in popisovati, kakor da naj se vsaj literarno še ohrani potomcem odsev njih lepote, odtlej velja tudi slovenska avba še vedno za nekaj specifično slovenski kos naše narodne noše in uživa pri vsaki priliki ljubeznivo pažnjo in nebroj poizkusov poznamo, da bi si moderne Slovenke zopet opasale sklepanec, si odele franžasto vijoličasto in zlato ruto in pokrile zlato avbo. Žal, moderni okus morda ne prenese več dve sto let starih noš poznega baroka in rokokoja in tako moremo smatrati, da avba nima več prihodnosti, vendar pa zasluži pozornost etnografa in onega, ki se hoče popečati z našo ljudsko umetnostjo, saj je vendar lep košček našega narodnega blaga baš v bogastvu avb in njih zlato ornamentiranih formov.

2. Kdaj se pojavijo pri nas prve avbe?

Redki stari in moderni literarni viri nas vedejo pri studiju ženskih kmečkih pokrival na Slovenskem celo v XIII. stoletje nazaj. Tako popisuje tedaj Ulrich Lichtensteinski Štajerkin

šapelj, tako popisuje Francesco di Toppo leta 1334. nošo žen iz Kranjske, ki so nosile na glavi »belo, strnjeno ruto, ki visi po hrbtu in del tega zakriva«.

Šapelj in pečo, ki jo prvi navaja Toppo in ki jo moramo imenovati najstarejše znano slovensko kmečko pokrivalo, sledimo pri Slovenkah odtlej vseskozi do srede druge polovice XIX. stoletja. Primož Trubar jo omenja leta 1562. v predgovoru k hrvatski prestavi novega testamenta, ko govori o zapadnih in srednjih Kranjcih, ki da se oblačijo sicer povsem »auf teutsch, allein dass die Weiber tragen besondere lange Schleier am Kopf«, podrobno opisuje slovenske peče XVII. stoletja Valvasor v svoji Ehre des Herzogthums Krain — pravnik je pa se do druge polovice XVIII. stoletja še ne omenja avba, o kateri nam je govoriti v naslednjem. In tudi slike noš še iz prve polovice XVIII. stoletja, n. pr. v Metzingerjevem ali Jelovškovem delu ali n. pr. votivna slika iz cerkve na Bregu pri Kranju iz l. 1717. kažejo le peče na glavah naših žen in deklet in šele na freskah iz l. 1760. se pojavi pri nas avba in izza l. 1780. imamo o njej več poročil in slik.

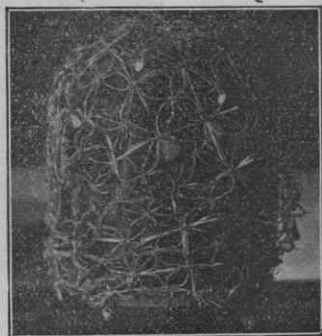
Tako opisuje Hermann v svoji, leta 1783. izdani knjigi Reisen durch Oesterreich kranjsko avbo, Hacquet ziljsko in kranjsko avbo v svoji Oryctographiji ter v Beschreibung der Wenden, Illyrier und Slaven, Marko Pohlin v svoji Bibliotheca Carnioliae in jo navaja v svojem Besedishu že l. 1781. Omenja jo tudi Linhart l. 1799. v svojem Versuch einer Geschichte von Krain, na prvi strani Vodnikovih Kuharskih bukev je naslikana l. 1799., v cerkvi na Veseli Gori na Dolenjskem je že žena z avbo naslikana l. 1760. in etnografski muzej v Ljubljani ima dokolenski portret žene z avbo iz leta 1785.

Tako bi sklepali na podlagi ohranjenih nam podatkov, da so se prve avbe pojavile pri nas v šestdesetih letih XVIII. stoletja in da so začele izumirati nekako v štiridesetih letih XIX. in do osemdesetih, devetdesetih let izumrle.

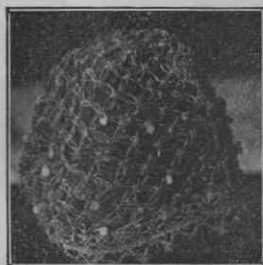
Vendar jih hočejo nekateri iz neznanih vzrokov že poprej imeti pri nas udomačene. Tako sem našel v muzejski zbirki pod avbami tablico: Avbe, 1770—1840, dalje trdi dr. Walter Schmid v Slovanu 1906, str. 169, da so se pojavljale že od srede XVIII. stoletja dalje, dr. Fran Kotnik trdi v Našem domu, XVIII pri popisovanju mežiških noš, da sega »tudi gorenjska

avba preko XVIII. stol. nazaj« in dr. Jos. Mantuani piše v Dom in Svetu 1908, str. 326, da je bila slovenska noša z avbo, ki jo Pohlin koncem XVIII. stol. omenja, tedaj »že kakih sto let stara«, kar se pravi pomakniti najstarejšo slovensko avbo v konec XVII. stoletja.

Nikakih vzrokov nimamo za to, da bi začetek avb postavili pred šestdeseta leta XVIII. stol., kakor se to dela in čemur je najbrž vzrok zamenjavanje naše kmečke s staro renesančno meščansko avbo, ki se v Sloveniji pojavi dosti prej ko kmečka, o kateri nam je tu govor. Sledimo jo to meščansko avbo že na freskah koncem XV. stol. in redoma na freskah XVI. stol., v več variantah na freskah pri Sv. Primožu nad Kamnikom, iz leta 1580./90. pa so se nam take avbe še ohranile (sl. 1., 2.). To

Sl. 1.

Sl. 2.

so avbe, ki so se dobile v protestantskih grobovih v Golčah na Štajerskem in ki jih hrani celjski muzej. Dr. Walter Schmid jih v Slovanu 1906, str. 169, takole popisuje: »Malo pokrivalo je v sredini vezeno z zlatimi nitkami, precejšen rob je ostal črn: najbolj sorodne so jim avbe, katere so nosila gorenjska dekleta podkorenske doline okoli Kranjske gore.« Dr. F. Stele popisuje v Freskah u crkvi sv. Primoža kod Kamnika, Beograd 1925, str. 150, nekaj vrst meščanskih avb iz XVI. stol., ki se pojavljajo pri nas po nemškem vzorcu že koncem XV. stol. v različnih oblikah in ponehavajo proti koncu stoletja. Stilizirane meščanske avbe nosijo na glavah na naših baročnih lesenih oltarjih na kmetih včasih tudi skulpirane angelske glavice iz konca XVII. stol. (n. pr. na Jezerskem).

Če ostro ločimo meščanski, importirani tip avbe renesanse in našo kmečko avbo XVIII. stol., ki sta si tako različni,¹ postanek avbe ne bomo datirali prej ko v sredo druge polovice XVIII. stoletja.

3. Najstarejše avbe in razvoj avb.

Najstarejše slovenske kmečke avbe iz druge polovice XVIII. stol. popisujejo Hermann, Pohl in Hacquet, ohranjena nam je njihova oblika pa tudi na imenovanih slikah iz let 1760., 1785 in 1799. Po prvem so bile najstarejše avbe »gemeiniglich aus schwarzseidenem Zeug, mit weissen Spitzen garniert« (sl. 3.),

Sl. 3.

Sl. 4.

Sl. 5.

kar da sklepati na tip stare zavijače s svilenim formom. Podobno popisuje ziljsko avbo Hacquet v svoji knjigi *Abbildung und Beschreibung der suedwest- und oestlichen Wenden, Illyrer und Slaven* (Leipzig 1801) na star. 17: »Den Kopf bedeckt bey den Weibern eine weite hinten etwas abhaengende Art Haube, die aus einem langen Streif gebildet und rueckwaerts zusammengebunden wird. Oft ist eine solche Haube mit einem schwarzen Querbund verziert. An dem Rand zum Gesicht ist eine breite Spitze, oder ein gefaltener Streif Linnen angebracht, der tief in das Gesicht geht.« (Sl. 4.) Zopet podobnost s tipom bohinjaške zavijače, ki je narejena iz trikotnega kosa platna in ima na pasu, ki ovije obraz, vezen svilen form. Kranjsko avbo (sl. 5.) popisuje

¹ Meščanska avba XVIII. stol., ki se je v mestih in pri plemenitaših rabila v istem času kakor kmečka, je bistveno drugačna. Glej avbe na portretih Valvasorjeve soroščine v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Hacquet na str. 36. o. c. takole: »Viele aber (namreč Maedchen) und die Weiber alle, tragen eine leinene Haube, dass man von den Haaren nichts zu sehen bekommt. An dieser Haube ist eine breite Spitze in vielen kleinen Falten, queer ueber den Scheitel gelegt. Diese Spitzen werden im Lande, besonders aber ausserordentlich viel in dem Bergwerke Hydria gemacht, so dass noch ein ziemlicher Handel damit ausser Land getrieben wird. Es sind freylich keine Bruessler Spitzen, aber doch weiss und fein genug um ihren Endzweck zu entsprechen. Queer ueber diese Spitze geht eine goldene Borde, Band, oder andere Stickerey, welches dass ganze sehr erhebt. Die Weiber tragen ueber eine solche Haube, die ohne Zierde ist, ein weisses Kopftuch (Pezha) auch die Maedchen bey ueblem Wetter und Sonnenschein.«

Sl. 6.

Sl. 7.

Sl. 8.

Takšne bi bile najstarejše avbe. Gre v bistvu za čipkast pas na kosu platna, ki se zadaj zaveže in pritrdi k lasem, na tem pasu je prišit »form«, zlatovezen ali svilnat tako, da gledajo drobne čipke na vseh štirih, daljših in ožjih straneh izpod njega kot drobno guban robček. To je avba brez vrha (»kape«). Ziljska stara avba po Hacquetu še ni podobna gotovo pozneje nastalim mežiško-koroškimi ali kranjskogorskim, marveč starim gorenjskim. Vse tri opisane kažejo na bistveno isti tip, gori opisan. Hacquet ima v svojem o. c. dvoje slik naših ženskih noš z avbami, Ziljanko in Kranjico (Gorenjko) in prav podobna je avba na glavi žene, katere portret hrani etnografski muzej v Ljubljani in ki je nastal spričo letnice na sliki l. 1785. (sl. 6.). Na vseh teh slikah je videti na glavah le črn, zlat, vezen »form«,

izpod katerega gledajo drobne, v ozke navpične, na ožjih straneh vodoravne gubice nabrane, poškrbane čipke kot rob. Taka stara slovenska avba še ni imela vrha, ki se je v okrogli ali grebenasti obliki razvil gotovo šele pozneje, najbrže proti koncu stoletja, marveč je morala imeti zadaj kos blaga kot dno, to blago se je ali zavezalo okrog kite ali pa je služilo kako drugače pritrditvi. Avba na sliki iz l. 1785. je spodaj (na zadnji strani pod vratom) zavezana z rdečo pentljo. Kako so takšne, najstarejše popisane avbe zgledale zadaj ali od strani, si moremo najbrž pojasniti z dosti mlajše slike iz Goldenstein-Korytkove zbirke. Tam nahajamo na tabli VIII kmečko nošo iz Bohinja na Gorenjskem. Bohinjka ima prav tako avbo, kakor jo popisujeta Hacquet in Hermann ter jo s sprednje strani kažejo slike iz

Sl. 9.

Sl. 10.

l. 1785., 1760. in 1799., prikazana pa je s profilne desne strani in daje točen vpogled v nje »mehaniko« zadaj (sl. 7.). Gre zopet za form, topot iz najbrže zlatega brokata s svilnato uvezenimi rožami, pod njim že omenjeno čipkasto gubanje, zadaj pa belo platno ali šifon ali kontenina, ki pokriva ves zadnji del glave in je spodaj zavezana okrog po hrbtu padajoče kite in še pritrjena z modrim trakom.

Tako moremo sklepati, da so bile najstarejše avbe podobne zavijačam oziroma naravnost zavijače, in da je tip avbe z vrhom, grebenastim ali ploskokroglim poznejši. Etnografski muzej v Ljubljani hrani nekaj podobnih starih avb-zavijač. Postavim št. inv. 222, nabavljena l. 1897., je nizka avba s formom iz črne svile, s čipkasto, na robovih gubano belo podlago; zadaj se zaveže z majhnima trikotastima rogljema, dno je iz tankega belega platna in podolž gubano; št. inv. 223, ki je prav po-

dobna nizka avba, pa ima beloplastnen form in na njem črno vezenino v stilu srede XVIII. stoletja; št. inv. 225, s črnožametastim formom z uvezenimi rdečimi, zelenimi in rumenimi svilnatimi rožami in robno borduro iz zlate spirale; št. inv. 226 s črnožametastim, modrosvileno in zlatoobrobljenim formom ter nageljni iz srebrnega vezenja; št. inv. 227 (nabavljena iz Bohinja leta 1896.) s črnožametastim formom, navpično modroprogostim, z vrtnicami prevezenim ter rdečim trakom; št. inv. 228 z zlatobrokatnim formom z uvezenimi belordečezelenimi vrtnicami, spiralnim robom iz rdeče svile in rdečim trakom.

Sl. 11.

Sl. 12.

Ta najstarejši tip avbe-zavijače pa je kmalu dobil drugačno obliko. Izpremenila se je oblika poprej enostavnega ploskega dna in se vzboknila v košat vrh kolobarjastoploske ali vzbokle grebenaste oblike. Vrh ima dosti večji premer od forma, ki ovija glavo, tako da ga obdaja zadaj kakor gloriola. Obenem se te poznejše avbe ne zavezujejo več zadaj, marveč dobe trdno lupino iz lepenke ali trdo prešitega platna, ki se enostavno povezne na glavo, ostala pa je še svilena pentlja, ki maha po hrbtu od avbe in je koncem razvoja avbe samo še čisto dekorativnega pomena, ker se z njo avba sploh ne zavezuje več. Ljubljanski etnografski muzej hrani celo vrsto avb iz let 1770/80 do skoro konca XIX. stol. v svoji zbirki. V tej se nahajajo avbe vseh razvojnih faz: stare zavijačne avbe, take avbe s širokim vrhom, ki se spodaj še zavezujejo in take, ki imajo pentljo le kot okrasni privesek prišito.

Kdaj so avbe dobile širok vrh, nam morda pojasni Marko Pohlin, ki piše v svoji Kranjski Kroniki koncem XVIII. stoletja o avbah, ki so bile platnene, dobro nabrane in lepe, čez sredo ločene... kar bi kazalo na to, da so se vrhaste avbe pojavile še pred začetkom XIX. stoletja. Takšne čez sredo ločene avbe so namreč že vrhaste, to je, imajo vrh v sredi polpreklan, z jarkasto vdolbino (glej Langusovo sliko Kranjice v razstavnici dvorani etnografskega muzeja v Ljubljani!).

Sl. 13.

Sl. 14.

Razne vrste avb in njih razširjenost.

In potem so se avbe, ko so dobile tako razvito obliko, opredelile v več pogledih. Poleg avb in zavijač so ostale na glavah deklet še peče in šapelj (kakor poje še Vodnik začetkom XIX. stol.: »nje šapelj iglice, nje moderc je zlat«), poleg vrhaste avbe je ostala še zavijača, ki se je rabila posebno v Bohinju in okolici, po drugod na gornjem Gorenjskem pa so jo nosile ženske v delavnik namesto nedeljske visoke avbe. Tako kaže Goldensteinova zbirka slik slovenskih noš iz pred srede XIX. stol. na sliki VIII pri Bohinjki še staro zavijačo (sl. 7.), pa že z brokatnim formom, ki ga A. Sič po W. Schmidu v svojem manuskriptu Avbe datira v l. 1820. do 1830., dalje na sliki karkovske noše (sl. 8.) že docela razvito avbo visoke oblike z bohotnim, nabranim vrhom in široko dekorativno pentljo iz svilenega traku z mavričasto barvanimi podolžnimi progami in vtkanimi barvastimi šopki vrtnic. Drugačno pokrivalo kaže slika trnovske noše (sl. 9.). Tam naslikana Trnovčanka ima na glavi

avbo-zavijačo s črnovezenim formom, izza katerega gleda običajno beločipkasto gubanje, čez to avbo pa je poveznjena še peča z ohlapnim vozlom pod vratom — že pri Hacquetu smo srečali to kombinacijo avbe in peče za žene. Četrta slika iz Goldsteinove zbirke, ki kaže tudi avbo, je slika noše iz ljubljanske okolice (sl. 10.). Tam slikana ženska ima na glavi kosmato, valjasto kapo-avbo, vrhu katere je zavezana še zobastoobrobljena peča tako, da ima vozle vrhu glave, petelinčkova roglja pa gledata proti levi in desni. Vse te oblike, ki se javljajo v svoji

Sl. 15.

Sl. 16.

raznolikosti, čimbolj napreduje čas proti sredi stoletja, kažejo na stalno diferenciacijo prvotne oblike avbe. Etnografski muzej v Ljubljani hrani v zbirki pod št. inv. 232 in 233 še gorenjski tip kožuhovinaste avbe (sl. 11.), obrobljena z mandrovino, ta ima obliko približno moške športne čepice s širokim z mandrovino obšitim ščitkom in okrogloploskim vrhom. Dalje so v zbirki zlate avbe (sl. 12.), ki imajo navadno črnožametast form in na njem zlato vezenino, dno pa je tako drobno pokrito z bleščicami, da žameta izpod vezenine sploh ni videti. Dalje avbe s srebrno- ali zlatobrokatnim formom, s črnosvilenim ali vzorčastosvilenim formom, s ploskookroglim ali grebenastim vrhom, narejenim iz

tankega platna ali tenčice in tula, vedno podolž gubanim, z rožnatim blagom ali taftom ali perkalom podloženim. Avbe so se opredelile pa tudi z ozirom na namen.

Ločimo poleg zlatih še ženitovanjske avbe (sl. 13.) s širokim srebrno- ali zlatobrokatnim formom, v katerega so vezeni raznobarveni šopki svilnatih vrtnic, ki imajo zgoraj med formom in vrhom vrsto rdečesvilenih pentljic, nad sredo forma na vrhu pa šopek rožmarina ali suhih cvetlic. Poleg ženitovanjskih avb so se rabile tudi žalne avbe (žalne zavijače) (sl. 14.) s črnosvilenim in črnovezenim formom, često je bila ta vezenina v črnem zlato ali srebrno obrobljena.

Sl. 17.

Sl. 18.

Vsa ta raznolikost avb v začetku XIX. stoletja z dominantnim tipom razvite zlote, visoke avbe se še pomnoži z razvojem avbnih oblik, ki so lokalnega pomena.

Tako poroča A. Sič v citiranem rokopisu Avbe, da je tip avbe z okrogloploskim vrhom značilen za blejsko okolico, ostale grebenaste avbe pa so se splošno nosile po Gorenjskem. Tip zavijače, trioglate platnene krpe, ki ima na čelnem robu 6 do 8 cm širok brokatas ali vzorčnosvilen form, je postal neka bohinjska posebnost (sl. 15.), v Javorniškem rovtu so se nosile zavijače z belovezenim formom v italijanski tehniki punto tirato (sl. 16.). Poleg teh tipov ločimo še koroško-podkorenski tip avbe (sl. 17.), ki se nekam bistveno loči od gorenjske visoke avbe s formom in vrhom.

To so polkroglaste avbice brez forma in vrha, narejene iz stisnjene in podložene, prešite črne svile, zadaj je štirioglat ornament, navadno v zlati vezenini,¹ pod njim je privezana črna pentlja z dolgimi trakovi. Koroške avbe iz mežiške doline spadajo semkaj: v zaglavju imajo našit štirikoten kos črnega žameta, v kateri so filigransko precizno uvezeni geometrični ornamentalni motivi. Koroško-mežiškim, kakršne popisuje dr. F. Kotnik v našem Domu XVIII, so prav slične avbe iz mejoče podkorenske doline in okolice Kranjske gore. Po ustnem zatrdilu g. Ante Gabra iz Škofje Loke so se take avbe nosile poredkoma

Sl. 19.

celo v škofjeloški okolici. Korošice so nosile poleg opisane mežiške avbe ali po bavarskotirolskem vzorcu »šentviškega« kloz buka tudi »linško« zlato avbo (sl. 18.), ki je tudi brez forma in vrha, polkroglasta, povsem z zlatom prevezena, z bleščicami pokrita avba, ki ima na tilniku še eno polkroglasto vdolbino za lase. Mežiško-podkorenske avbe so bile narejene nekajkrat tudi iz zlatega brokata z barvastimi vrtnicami uvezanega, ob čelnem robu je bila napeta v pasu črna tenčica, pritrjena z žico (sl. 19).

Razširjenost slovenske avbe.

N Štajerskem so se tudi nosile avbe. Po poročilu F. Hubada v Oesterreichische Monarchie in Wort und Bild, Wien, 1890,

¹ Dr. Fr. Kotnik navaja v »Našem Domu« XVIII, str. 201, terminologijo: Zadnji del avbe se imenuje »zadnjek«, ornament sam pa »zlat«.

v Savinjski dolini, so tam »žene nosile o praznikih velike, napram zadaj razširjene avbe, s srebrom ali zlatom vezene, ob delavnikih pa so nosile manjše«. Nosile so se redkeje tudi v Zg. Ložnici pri Slovenski Bistrici (Sič). Po sliki treh narodno kostumiranih Štajercev, ki so jo izdali »Almbrüder« v Grazu in ki je v posesti etnografskega muzeja v Ljubljani ter ima tiskan napis »Sulzbach-Sannthal«, so tudi v Solčavi nosile ženske avbe, prav slične kranjskim, visokim in zlatim. Neka slika iz l. 1830. do 1840. z nadpisom Sannthal, tudi v posesti etnografskega muzeja v Ljubljani, kaže takisto kmetico z brokatno in zlatoobrob-ljeno avbo, čez katero je prevezana še peča, čez to pa je poveznjen še širokokrajni klobuk.

Kako daleč je bila razširjena slovenska avba, ni še povsem razjasnjeno. Zdi se, da je bila najbolj ukoreninjena na Gorenjskem in v Savinjski dolini,¹ kakor meni v »Zgodovini slovenskega naroda« na str. 1066 tudi dr. Jos. Gruden. Na Belokranjskem ne poznajo avb, če izvzamemo jaljbe, ki pa so že etnografski prehodni element, ki kaže v vzhodnoevropski stil in nimajo zveze z gorenjsko avbo. Dolenjke so nekako do Stične ali Višnje gore redkeje kakor Gorenjke nosile avbe, ki so veljale kot import iz alpske Slovenije, rajši in splošno so Dolenjke nosile peče. Na Primorskem, Notranjskem in Goriškem ter v tržaški okolici se avbe niso nosile.

Form, njega vezena ornamentika in stil, važen donos k zgodovini slovenske ljudske umetnosti.

Form, čelnik avbe — rajši rabimo ljudski izraz,² čeprav je tujka, pa je etnografski pristen — je bistvena in najstarejša, tipična sestavina slovenske avbe, njega vezena ornamentika in nje razvoj predstavlja važno panogo domače ljudske umetnosti in dobršen kos njenega razvoja v XVIII. in XIX. stoletju.

Formi so navadno široki od 8—12, redko do 14 cm, dolgi od 37—46 cm. Podloženi so, kakor smo že rekli, s čipkami (to so stare, drobnoluknjičave idrijske čipke), ki gledajo izpod forma

¹ Dr. Fr. Kotnik trdi v »Našem Domu« l. XVIII., str. 201, da so se nosile tudi okrog Celja in v Teharjih.

² Besedo »form« sem izključno čul vedno na Gorenjskem. Etnografski muzej hrani form iz l. 1836., ki ima zadaj napis: »Ta furem sem dobila v dal l. 1836.«

na vseh štirih straneh kot drobno gubanje (se doseže z lesenim, zobčastim modelom v obliki stiskalnice ali pa z železnimi kleščami, podobnimi onim za kodranje las). Podšiti so s platnom, nekajkrat tudi z lepenko. Najstarejše avbe imajo najširši rob čipk okrog forma, mlajše kažejo ta rob le še kot rudiment.

Ločimo srebrno- in zlatobrokatne forme, prazne in vezene, ter vzorčaste svilene forme (avbe žalujke in zavijače), belovezene forme (bele zavijače iz Boh. Rovta v tehniki punto tirato), črnožametaste forme in zlate forme, ki pa so največkrat tudi položeni s črnim žametom, pa tako gosto vezeni in posuti s flindrci (kov. bleščice), da se žametasto dno često ne vidi izpod vezenja.

Prazni, vzorčasti in srebrno- ali zlatobrokatni formi nimajo vezenine. Ostanjejo nam vezeni formi, ki so ali črnosvileni, ali črnožametasti ali pa zlati.

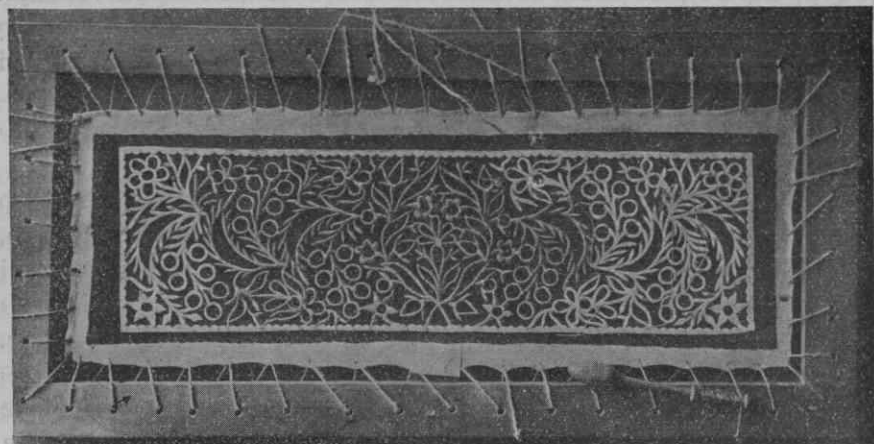
Kako so vezilje vezle te forme, popisuje A. Sič v manuskriptu »Avbe« takole:

»V okvir, narejen nalašč za vezenje avbnih čel, so z močno nitjo napele kos domačega platna iste velikosti kakor čelo, čezenj so prišile črn baržun. Nanj so pripele z redkimi vbodi osnovo za okraske, vezene z zlatom. Te osnovne oblike so prvotno izrezovale iz tankih listov, narejenih iz bukove gobe. Pozneje so te osnove izrezovale iz tankega usnja ali kar iz navadne, tanke lepenke. Kadar so hotele štediti zlato, so vezle z zlatom tako, da je bila z njim pokrita le površina osnove. Na spodnjem delu osnove so vezenje izvrševale z belo nitjo, s katero so torej zlato nit pritrjevale na zgornjo ploskev osnove.

Čela so vezle vezilje, ki so se bavile s takim vezenjem, vezle pa so jih tudi kmečke žene in dekleta same.«

In tako preidemo k ornamentiki forma. Dr. Walter Schmid govori o tej točki v Slovanu 1906, str. 170 (Kranjska narodna umetnost na dunajski razstavi): »Kakor vsa druga obleka, je imela tudi avba svojo modo, ki je v okraskih sledila iz daljave izpremembam splošne mode in okusa. Široki rob avbe, zvan oblika (»form«) avbe, vezen na posebni pripravi, je bil za časa cesarja Karla VI. in cesarice Marije Terezije, ko je vladal bogati barok, obilno nakičen. Sukneno dno je bilo docela pokrito z zlatom, na njem je bil našit zlat, večkrat s srebrom in kamenčki premešan, bohotno plastičen okras v raznih motivih. Ornament je rezljan iz drevesne gobe in pokrit z zlatim vezenjem. Prijubljen motiv je srce, okoli katerega se ovija ornament klasja

(srčasta avba, avba s klasjem), klasje se večkrat pobaroči in razpase v podobo gosenice (gosenčasta oblika). Ko mine doba velike cesarice, premeni tudi avba svojo obliko. V lažjih oblikah, v katerih se na črnem žametastem dnu blešči zlat našiv, se razodeva duh rokokoja in empira. Kot motiv služijo srce, tički, cvetke, vejice, lično stilizirane in razdeljene med zlatimi kolo-barčki. Kras oblike postaja sploh individualnejši. Poleg zlata se rabi v večji meri srebro in raznobarna svila, ornamenti so nekako aplicirani, oblika postaja vedno bolj pisana, namesto črnega žameta prihaja v navado dno v svetlih, posebno modrih

Sl. 20.

barvah, v prvi polovici 19. stoletja pa brokat, ki je le redko našit z zlatom.«

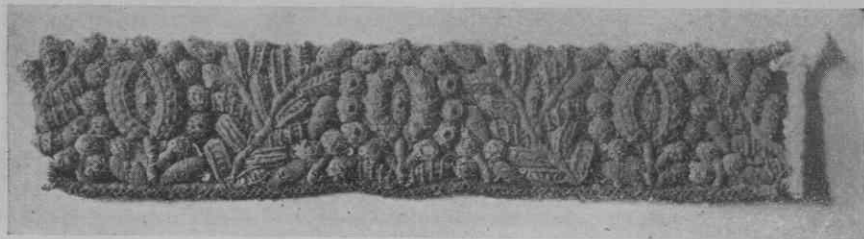
Prof. A. Sič piše o tem v svojem, že parkrat citiranem rokopisu »Avbe«:

»Vsi okraski so bili povzeti iz rastlinstva, pa tudi iz živalstva. Iz rastlinstva so povzele nagelj, rožmarin, planike, vrhove mačice, grozde, žitno klasje i. dr. Žitno klasje so pozneje preobrazovale v obliko gosenic; te oblike imenujejo še danes »gosenice«. Uporabljale so za okrasek tudi tipično srce in križ. Poleg teh pa so pogosto in zgolj iz patriotizma kot okrasek sprejemale avstrijskega orla.

Vsi okraski so bili okusno stilizirani. Osrčja cvetov, rožne popke, mačice, žitno klasje in srca so podlagale z bombažem, ki so ga prevlekle s tanko tkanino, da je bilo vse to podobno

blazinicam. Te blazinice so pošile z zlatimi bleščicami in z biserom podobnimi srebrnimi kopicami (folijami), ki so bile kroglaste ali podolgovate. Všivale pa so v okraske tudi raznobarvne kamenčke (steklene bisere). Včasih pa so prevezavale oblike tudi s srebrnimi zvitki (bouillon). Ves ornament se je po čelu razvijal simetrično od srede na levo in na desno. Navadno je bil obšit z zlato nitjo (frisé).«

Tako viri. Etnografski muzej v Ljubljani hrani pod števil. inv. 166. tako leseno okvirjasto pripravo za vezenje formov (sl. 20.), kakršno popisuje zgoraj A. Sič. Na okvirju je, kakor razvidno iz slike, napet kos platna, na njem je prišit črn žamet za formo z izrezljano osnovo, ki je že napol prevezena z zlato nitjo, ki se je vdevala tudi s kleklji, kakršen je pripravi priložen. V muzejski razstavi se nahaja tudi tablica z vzorci iz drevesne gobe.

Sl. 21.

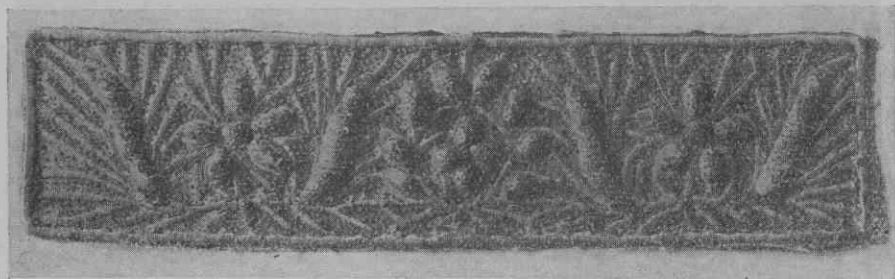
Kar se tiče ornamentalnih sestavin, ki jih najdemo na formih, so te znatno bogatejše, kakor jih navajata Šmid in Sič, ki ne omenjata njih simboličnega pomena, ki igra toliko vlogo v ljudski umetnosti. Kar se tiče stila formovih ornamentov, so po opažanju dr. Šmida precej zadeta in dajejo možnost datiranja avb po stilu ornamentike.

Praznih črnih in vzorčnosvilnih formov ne bomo podrobneje popisovali, zlato- in srebrnobrokatni so narejeni iz importiranega (Češka, Tirolska) blaga, ki ima strojno uvezene šopke vrtnic v rdeči, zeleni, modri, rumeni svili. Ostanjejo nam še zlato-vezeni formi zlatih avb in črne vezene na žalnih avbah, če predpostavljamo znani stil v punto tirato na italijanski način vezelih belih zavijač iz Rovta, že gori omenjenih.

Najstarejši formi bi bili po Šmidu »baročno bohotno plastični, bogato nakičeni«. Slika žene z avbo iz l. 1785., ki smo jo gori omenjali, kaže povsem zlat form z goseničastimi vijajami.

Eden izmed najstarejših formov (sl. 21.), kar jih hrani zbirka etnografskega muzeja v Ljubljani, je tak: V sredi je na kratkem peclju, ki pošilja v levo in desno vejico z bunčico, rozeta z jedrom in dvema oklepajočima, zaokroženima, kumaram podobnima blazinicama, okrog vsega tega devet polkroglic s kamenčki. Levo in desno sta simetrični flanki prav taki rozeti, pa brez kamenčkov v polkroglicah, prostor med rozetami je izpolnjen z diagonalno uvezenimi vejicami z listjem.

Idealno simetričen ornament torej (idealizem), ornamentalne sestavine so abstraktne, čeprav naravi povzete, pa tako zelo abstraktno-idealno stilizirane, da jim ne najdeš individualne primere v naturi: jeli so te rozete povzete po vrtnici in kakšno listje predstavlja to listje?

Sl. 22.

Drug star zlat form, datirali bi ga kakor prvega v konec XVIII. stol., ima v sredi že »venček« (»krancelj«), ki se odtlej skoro tipično drži v sredi forma (sl. 22.). Četverorogljata rozeta v sredi oklepa spodaj križajoča se vitica, iz katere raste na zunanji strani osem zrn (»popki«); levo in desno od srede po ena peterorogljata rozeta z zrnom v sredi in pecljem, med rozetami so diagonalno postavljene gosenice (poznobaročna lepotna linija S) tako, da se srednji dve naklanjata proti vrhu in končni dve na spodaj. Če bi jih zvezali, bi dale troje zavojev ornamentalne vijače, ki je za poznobaročno srednjeevropsko ornamentiko tako zelo tipična bodisi kot robna bordura bodisi kot vodilna linija ornamenta. Na tretjem izmed formov (sl. 23.) je vijača že taka vodilna linija vsega formovega ornamenta. Od venčka v sredi, ki oklepa tri popke, gresta v levo in desno po dve vijači (»vejica«), k ista v vdolbinah izpolnjeni z rozetami — tip srednjeevropskega

ornamentalnega motiva poznega baroka. V bistvu gre torej pri teh najstarejših, še baročno občutenih formih za abstraktno idealen stil, ki se očituje v podrobnostih v abstraktnih rastlinskih, tako zelo idealiziranih motivih, v kompoziciji pa v močno poudarjeni sredini z motivično odgovarjajočma flankama, ter v zvezanosti vseh sestavin z vijačnim motivom. Vezanina je zelo debela, da dopušča plastičen vtis s senco in lučjo, pa tako gosta in bogata, da dno forma ni vidno.

To bi bili najstarejši formi, po Šmidu »baročni«, datirali bi jih v konec XVIII. in začetek XIX. stoletja. V XIX. stol. v prvi polovici vladajo po Šmidu od 1820—1830 zlatobrokatni formi poleg zlatih. Pojavljati pa se začno tedaj in vedno češče proti sredi in v drugi polovici stoletja formi drugačnega stila, ki jih

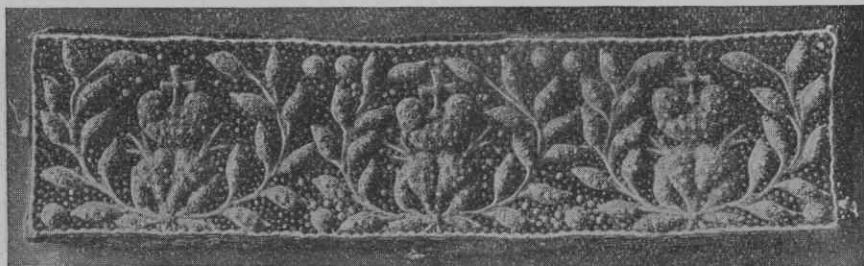

Sl. 23.

Šmid imenuje »lahkotno rokokojske in empirske«. Gotovo so ti formi stilno mlajši od gori popisanih.

Etnografski muzej hrani za ta stil med dr. tipičen form s tremi enakimi venčki (sl. 24.), ki so na zgoraj odprti, v sredi vsakega je po dvoje ozko skupaj stisnjenih src s plamenimi zublji, med njima pa krona s križcem. Ta motiv se javlja v prvi polovici XIX. stol. skoro splošno. Form je črnožametast, le še narahlo posut s flindrci, da je že videti med njimi črno dno baržuna; kranclji niso več tako tesno zvezani med seboj v enoten ornamentalni organizem kakor v baročnih formih; kompozicija se je zrahljala, patetične natrpanosti ornamentalnih členov ni več. Če pogledamo drug podoben form iz druge četrtine XIX. stol. (sl. 25.): V sredini zopet tipični venček s srcema in krono s križcem, ob straneh po ena cvetna vejica z dvema profilnima, enim frontalnim cvetom, ki še vedno sicer ni točno individualiziran (planika? vrtnica? marjetica?), pa je že odločno cvetlični motiv, dosti bolj kakor idealne, skoro abstraktno geometrične rozete

koncem XVIII. stol. Poleg na koncu še po ena vejica z listi in popki (»mačice«). Plastika pojema, forme so lažje in tanjše, ornamentika je zelo rahlo nasuta na črni form — od poprejšnjega, trdnega arhitektonskega kompozicionalnega organizma ni več sledu, le simetrija je še ostala. Izprememba torej je mnogostranska, stil ornamentike je v drugi četrtini XIX. stol. doživel premembo kakor »velika umetnost«, ki se je, sicer že dosti prej, izpreverglala iz patetičnega, košatega baroka v lahkogrivi, dekorativnolahki rokoko. Na tretjem formu v tej vrsti je zopet venček v sredi (sl. 26.), ob straneh sta po dva rožička (rog obilja? antika?) z nageljni. Odslej se množe motivi grozdja, vrtnic, fuksij, zvončic, najčešči je nagelj, ki kaže veselje človeka XIX.

Sl. 24.

stol. nad naravo, izza baroka nanovo odkrito. In kakor so se slike na panjevih končnicah izprevergle v snovi, kompoziciji in stilu tačas iz baroka s samimi oblaki, glorijski in svetniki, v novi, naturalistični stil humornega žanra iz kmečkega, zakonskega, lovskega življenja, poenjajo sredi stoletja križci in se zruši i idealna simetrija kompozicije često. Na neki avbi iz zbirke etnografskega muzeja najdemo na formu nageljnovve vejice, ki se vrste z motivom petelinčka (sl. 27.) — čisto posveten motiv. Forme so vedno tanjše, gracijoznejše in lažje, plastika pojema z natrpanostjo, ornament učinkuje poslej i koloristično s tem, da se meša srebrno in zlato vezenje na črnem polju. Formi dobe, čim poznejši so, tem rajši barvaste podlage.

Dominira pa v drugi pol. XIX. stol. črnožametast form z zlatim nageljnovim vezenjem in prosto simetrično kompozicijo.

V XVIII. stol. in še v XIX. se pojavlja na formih še drug izrazen motiv: dvoglavi orel (sl. 28.). Nekoliko razširjeno je

mnenje, da pomeni tak orel »patriotično misel« našega kmečkega umetnika; k temu treba reči, da je dvoglavi orel že izza Rimljanov dalje priljubljen ornamentalen motiv v vsej srednji Evropi in celo Rusiji; da se na Slovenskem nahaja v XVII. stoletju na naslonjalih stolov (znani alpski srčasti stoli), v XVIII. na pečnicah, pečeh, prtih, ključavnicah, panjevih končnicah, pipah iz biserne matice, majolikah itd. Tako hrani ljubljanski etnografski muzej avbe inv. št. 208., 215., na katerih formu (začetek XIX. stol.) se vrste trije orli med oglatimi štirikratnimi rozetami, avbi št. 207 in 219, na katerih je špiralna vodilna linija vzela v vdolbine stilizirane orle, hrani dalje črnožametast form s tremi flindrčastimi orli med štirimi kifeljčastimi gosonicami, zlat form s tremi orli med nageljnovim vitičevjem in avbo z zlatim formom, tremi orli med nageljni.

Sl. 25.

To bi bil stil formove ornamentike in njega mena, ki se je izvršila od zadnje četrtine XVIII. stol. do konca druge četrtine XIX. stoletja. Če resumiramo: Najprej čisto abstraktno-idealne rozete na bohotno plastičnih, povsem zlatih formih, kompozicija centralna, s poudarjeno sredo, vezana, forme težke.

Pozneje naturalizem v motivih, manj plastično pojmovanih, lahke in tanke forme na črnem dnu, kompozicija sicer še prosto simetrična, pa ne več strogo vezana. (Razlika: sl. 29.)

Prvega stila avbe se datirajo od 1780 do nekako 1820, drugega od 1820 do 1880. Zlatobrokatne avbe je postavil dr. W. Šmid v o. c. v leta 1820.—1830.

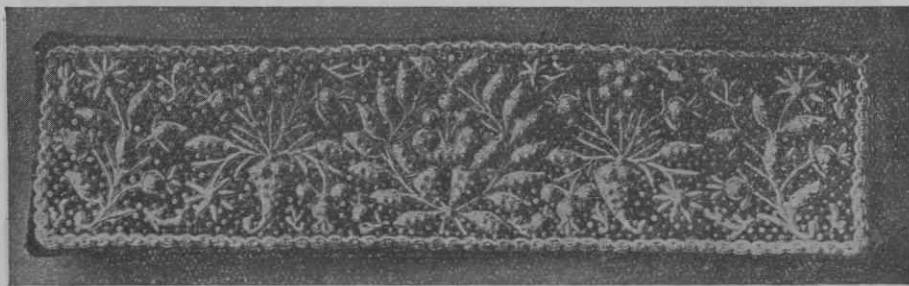
Kdo je avbe nosil?

Po Hacquetu so nosile avbe žene in nekatere deklice (»Viele aber [namreč »Mädchen«] und die Weiber alle...«). Po Schmidu

o. c. str. 170. so nosile avbe »žene in dekleta ob nedeljah in praznikih, zlasti pa pri porokah; pri zadnjeimenovani priliki je bila njih noša v nekaterih krajih omejena; v poljanski dolini so jih nosile le nevesta, družica in teta«. A. Sič piše v o. c. »Avbe«: »Avbe so nosile le žene, na svatbah pa tudi nevesta, družica in teta. Koder se dekleta omoži, pravijo še dandanes: ‚Prišla je pod avbo‘.«

Provenienca avbe.

Če bi hoteli slovenski avbi iskati mater v tujini, bi gotovo iskali originala v alpski srednji Evropi, s katero je usoda naše severozapadne Slovenije, ki edina se ponaša z avbo, tako tesno kulturno in ljudsko umetnostno, etnografski zvezana. Prav podobne avbe ne dobimo nikjer; deloma je avbi s ploskim vrhom

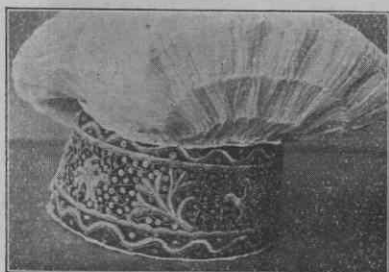

Sl. 26.

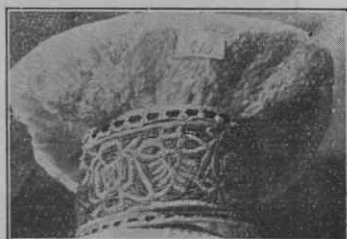
podoben bavarsko-švabski ali vzhodnješvicarski šapelj. Tega je pa skoro samo vrh in od forma le rudiment, zato je težko spraviti v kombinacijo z našo avbo, če vemo, da se je ta razvila iz zavijače brez vrha. Dr. Walter Schmid piše v »Carnioli« 1909, str. 42., da so zanesli avbe sredi XVIII. stoletja najbrž iz Bavarskega preko Tirolske in Gornje Avstrije. Dr. J. Gruden pravi v »Zgodovini slov. naroda« str. 1066, namigujoč na nemško ime avbe (Haube), da »vse kaže, da je avba prišla z Bavarskega v naše dežele«. A. Sič piše v o. c.: »Avbe niso nastale pri nas, marveč se je njihova raba zanesla k nam bržkone iz Bavarske.«

Stojimo torej pred vprašanjem, ali se je prvotna zavijača pod bavarskim šaplja vplivom razvila v visoko, vrhasto avbo ali pa se je razvila samolastno. Bavarski vplivi na Slovenijo niso izključeni, samolasten razvoj pa tudi ne. Tako ostane vprašanje odprto, bavarski vpliv glede avb pa le domneva.

Če pregledamo zgodovino zapadnoevropskih noš na pr. pri Fr. Hottenrothu (*Trachten der Völker*), najdemo na tabeli 48., ki kaže nemške noše v prvi tretjini XVI. stol., prvo podobnost z našo avbo. Ženska št. 7. ima tam bel čelnik, ki oklepa obraz, zadaj pa nabran vrh, vse iz iste bele tkanine, zdi se pa, da je spričo dejstva, da ima žena z isto tkanino ovit tudi vrat, to le umetno zavezana peča in ne avba. Ženska št. 10. ima pač že pristno belo avbo na glavi. Ta ima čelnik liki ščitek in napram zadaj razširjen, podolžno guban vrh, od katerega vise spodaj po hrbtu pentlje. Zelo podobna je tej avbi št. 17., ki je podana v pogledu od zadaj. Približno podobne so 11., 12. in 21. Tudi tabla 57., na kateri so upodobljene nizozemske in holandske noše v XV. stol., kaže v sl. 14. in 4. podobnost z našo avbo, kombinacijo forma in renesančne svitkaste, turbanske avbe. Tudi pri

Sl. 27.

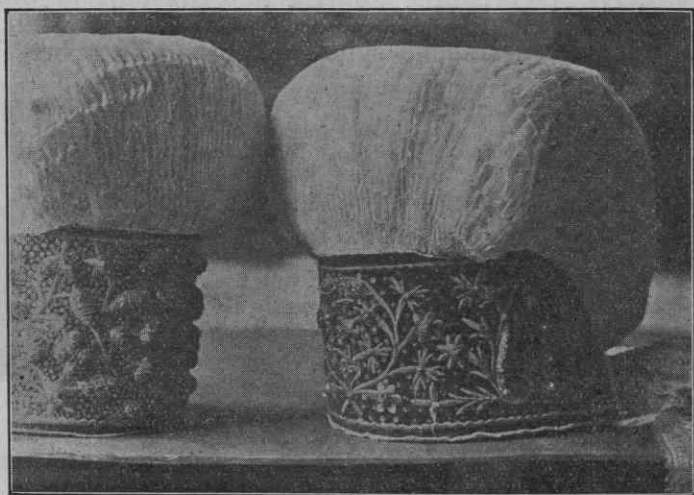
Sl. 28.

Italijanih XV. in Francozih XVI. stol. dobimo podobnosti, čeprav manjše kot na severu. Tabla 85. kaže na sl. 16. žensko, ki ima na glavi naši zavijači podobno pokrivalo, sl. 3. na tabli 86. (dekla) kaže avbi z vrhom podobno varianto, pravcato zlato, majhno avbo pa kaže tabla 88., št. 12. (deklica iz Benetk). Za golške avbe najdemo podobnost tab. 109. Nemci 2. pol. XVI. stol. 14.—20., posebno 17 (Pfalz, Meissen, Frankfurt).

To so stare renesančne avbe, ki si v mestu potem do XX. stol. ne najdejo več analogij, zato jih podrobneje ne moremo upoštevati. Nekateri (F. Kotnik) mislijo, da je gorenjsko-južnoštajerska slovenska avba XVIII. stol. rustificiran odmev meščanske avbe iz renesanse, da se je šele po dvesto letih zaplodila iz mesta na deželo in se tam pokmetila. Veliko vzrokov to trditi nimamo. Kmetice XVIII. stol. v mestu svojega časa niso mogle videti

avb, da bi bile pa avbe nekako v temni podzavesti živele »v duši« ali »krvi« žensk iz XVI. do XVIII. stol., je pa vraža, kakršnih je zgodovinski metarizalizem celo vrsto podrobnih zagrešil, hoteč si vse na svetu razložiti le iz »razvoja«.

Najverjetnejša je kombinacija, kakor smo jo poizkusili z dokazi podpreti v odstavku »Najstarejše avbe in razvoj avb«, namreč, da je avba nastala preko zavijačnega tipa v pompozni tip avbe z grebenastim ali krožnikastim vrhom. Kaj ji je pomagalo do te oblike in pod katerimi vplivi se je avba razvila v to obliko, nam literarni viri ne povedo. Če je oblika avbe potrebovala za svoj razvoj kakih vplivov, si moremo te razlagati le iz

Sl. 29.

alpsko-nemške sosesčine, predvsem iz kulturno višje razvite in prometno ozko navezane nam bavarsko-švabske Nemčije in Vzhodne Švice. Slovenska noša za življenja avb kaže več podobnosti z bavarsko-švabsko, tako kaže moška gorenjska noša irhaste hlače, bele nogavice, baržunast telovnik s kroglastimi, debelimi srebrnimi gumbi, pravtako kakor švabske noše iz Waldseeja, Prachtelfingena, Ellwangena, Calva... (glej Deutsche Volkskunst V.: Schwaben, von Karl Gröber, München, Delfin Verlag 1925, slike 128., 131., 133., 134.). In ženska noša Gorenjke s širokim »nafavdanim« krilom iz svile, izpreminjajočim se predpasnikom, spenzarjem in svileno franžasto ruto okrog vratu je

zelo podobna oni švabski iz Schwarzwalda, Waldseeja, Biberacha in Luppheima (glej o. c. sl. 128., 129., 130.).

Če pogledamo dalje skupnosti naše in bavarsko-švabske ljudske umetnosti v ornamentalnih sestavinah na vezeninah (vrtnica, vijača, orel, monograma IHS in MARIA itd.), skrinjah, slike na steklo, arhitekturo z visečini, rezljanimi »ganki«, kmečko plastiko z modeli za »mali kruhek«, stole z orlovimi naslanjali, profile kmečko-rokokojskega pohišja itd., nas spričo ozkih kulturnih vezi, ki so vedno sklepale alpske dežele, ne bodo začudili tudi našim avbam podobni tvorbi na Švabskem in Bavarskem.

Sl. 30.

Citirana knjiga kaže v slikah 146. in 147. gornje-švabske kolesaste avbe (Radhauben) iz zlatega vezenja in srebrnih čipk, na slikah 128. in 130. take avbe na glavah žensk iz Waldseeja, Biberacha in Luppheima. Te avbe obstoje iz zelo ozkega, morda 3–4 cm širokega forma in ogromnega kolesa, čisto ploskega, ki je na tak form prišit zadaj, vse skupaj se pritrdi na zadnje teme s širokimi svilnatimi trakovi. Podobnosti z našo avbo so v formu in krožnikastem vrhu, v tem, da se avba priveže na glavo s svilnato pentljo, ki maha po hrbtu, razlike pa v majhnosti švabskega forma, ogromnosti kolesa, ki je iz trde snovi in ves zlato vezen:

dočim švabski form po neznatnosti skoro ne igra vloge, je naš glavno, faktično pokrivalo, ki ovije vso glavo in mu velja glavna dekorativna pažnja, pri Švabih pa nasprotno, kolesu.

Nedvomno pa je bavarsko-švabskega izvora koroško-podkorenski tip, ki ga dobimo v Oberpfalzu na Bavarskem (Deutsche Volkskunst IV., Bayern, Hans Karlinger, München 1925, slika

Sl. 31.

108.) ali na Švabskem v okolici Günzburga in Ellwangena (D. V. Schwaben o. c., sl. 150., 152.).

Če se ozremo po ostalih nemških nošah od l. 1600. dalje, najdemo v Sachsen-Altenburgu okrog l. 1700. nevestino kapo »Hormt«, ki obstoji iz trdega rdečega forma z našitimi tremi srebrnimi rozetami (Hottenroth Fr., Handbuch der deutschen Tracht, Stuttgart 1891, str. 719, fig. 2). Sredi XVII. stol. so nosile

žene v Hanauu in Kölnu nad čelo poveznjen, s čipkami obrobljen form, v sredini ozek (o. c. str. 740, fig. 4, 8), pokrivalo je domalega podobno naši prvotni avbi zavijačnega tipa, ki se pojavi stoletje pozneje (sl. 32 desno). Med Nemkami druge pol. XVIII. stol. je bila razširjena tudi oprijemajoča avba s svilenimi formom, ki je imel ožji stranici zaokroženi in bil obdan s čipkastim gubanjem (o. c. str. 830, tab. 25, fig. 12). Med l. 1795. in 1800. so Nemke za klasicistične noše nosile (sl. 32 levo) tudi avbam s čelniki podobne kape (o. c. str. 840, fig. 1, 2, 9, str. 853,

Sl. 32.

fig. 5, 8, 11, 12), ki sicer nimajo bistvenega vpliva več na našo obliko avbe, ki je že vsaj 35 let poprej formirana. Zelo podobni so naši avbi tudi nemški damski klobuki iz let 1800.—1815., o. c. navaja na str. 871. v fig. 3, 4, zelo našim grebenastim avbam podobna pokrivala. Severne Nemke so zač. XIX. stol. nosile celo formaste avbe (sl. 30) s široko pentljo, padajočo na hrbet (o. c. str. 947, fig. 1, 5, 6, 9, 10, 13, 19, 20). Na Bavarskem v Kemptenu in Franknu so v zač. XIX. stol. nosile žene avbe z ali brez forma, pa s pahljačasto grebenico, ki je štrlela s temena navzgor, podobno tudi v okolici Mosla, Würthemberga in Badna (o. c.

str. 955, fig. 4, 22, 17, 24, str. 957, fig. 9, 10). Podkorenskim ali koroškim podobne avbe so se v Nemčiji nosile kot gladko oprijemajoče, trde, svilnate avbice, često z ločnim izrezkom ob ušesih, s katerim spominjajo na obliko stuartske avbe, vsepovsod izza XVI. stol. (sl. 33 desno).

Presenetljiva je tudi podobnost slovenske avbe s — francosko kmečko avbo XVIII. in XIX. stol. Okrog l. 1794. so se v provincah Francije nosile avbe z belim ali rdečim čelnikom in belim krožnikastim nastavkom na temenu. Bile so baš tako položene na glavo kot naše (glej A. Racinet, *Geschichte des Ko-*

Sl. 33.

stüms, Berlin 1888, Bd. V.). Pravcato našo avbo so nosile kmečice v St. Germain-Sombrou, Arrondissement Issoire (Puy de Dôme), kakor jih navaja Racinet o. c., namreč bel, trd form in širok, krožnikast nastavek (vrh) (sl. 33 levo). Avbe iz muselina, s čipkasto obrobljenimi čelniki in previsečim, kljunasto zakrivljenim, belim grebenom, prav tako nagubanim kakor pri nas (sl. 31), so v Franciji nosile v prvi pol. XIX. stol. tudi v Bordeauxu in okolici (Racinet, o. c.), avbe s čebulastim vrhom v okolici

Dieppeja in Polleta, dalje v arr. Chateaulinu, Quimperju in La Feuilléju v Bretagni.

Dovolj torej primerov za podobnost s slovensko avbo, če bise vprašali po njenem izvoru. Jeli se je »razvila« iz katerega gori opisanega tipa — se absolutno ne da več dognati. Gotovo pa je avba značilen kos naše kmečkorokokojske ali poznobaročne noše; etnografski je nekaj specifično zapadnjaškega. Absolutno originalna ni; vendar se loči i od nemških in francoskih avb zlahka kot »slovenska avba«, kot individuum v krogu zapadnih oblik avb.

Résumé:

L'auteur fixe pour date de la première apparition des coiffes (avba) des paysannes en Slovénie les années 1760; elles étaient en usage pour les femmes et jeunes mariées dans la Carinthie méridionale, dans la Carniole occidentale et centrale et dans la Styrie méridionale jusqu'à 1840/50, et leur usage ne cessa tout à fait qu'à la fin du siècle. Le type original de la coiffe était la façon de la »zavijača« qui s'est développée à la fin du XVIIIe siècle en type à sommet arrondi ou crénelé, et s'est différencié jusqu'à 1830/40 en type de Carinthie-Podkoren et type de Haute-Carniole Styrie-méridionale, avec les variantes: coiffes (avba) et »zavijača« basses, hautes, arrondies, crénelées, de mariage, de deuil, de velours, d'or et de brocart. Plus loin l'auteur systematise le développement du style de l'ornementation du bandeau du front (form) en phase baroque et roccoco (1760—1810/20) et roccoco-empire (1810/20—40/50, resp. 1900), et discute la provenance des coiffes. Les coiffes originales, les »zavijače«, sont une formation slovène plus originale, tandis que le type de Carinthie-Podkoren tire son origine de l'influence de la coiffe bavaroise-souabe; mais quant en type de la haute coiffe d'or au sommet crénelé en dépit de sa ressemblance avec la »Radhaube« bavaroise-souabe et avec la coiffe brétonne, il n'est pas nécessaire qu'il soit né de l'influence étrangère directement. Les coiffes slovènes sont de leur façon entre les coiffes occidentales d'un originalité individuelle.

Мијачко племе.

Сима Тројановић.

На Балканском Полуострву Грци се највише држе морске обале, и ретко где улазе с насељима даље на копно. Македонски Власи (Аромуни) обратно, као чист пастирски народ, лети су при морани да се пењу на високе планине, где су обилне испаше за њихова многобројна стада. Зиме се пак спуштају у жупне равнице Егејског и Јонског Мора. Међутим зими многоше породице остају код кућа у врло живописним амфитеатралним положајима, склоњене од великих путева, куда је наилазила војска и разне глобације за турског времена. Они су негда скитали чак до Дунава и Саве, па одатле далеко на запад и исток, због тога се само тако и може разумети велики број топографских имена, наденут и тамо из њихова језика.

По начину живота њима је најсличније сирско племе Мијаци. Око Радике и њених десних притока, Големе и Мале Реке, ограничени су на западу Корабом, а на истоку Бистром. То је висока планинска зона, где се планине дижу око 2000 м, па је клима оштра и с мало добра простора за земљорадњу. Лавину, по црногорском усов, Мијаци зову дрáга, и она се јавља и на омањем Брзовецу, а око Радике нема пролећа да се с огромном тутњавом не сјури у речна корита, носећи и дрвље и камење што на путу наиђе, да често Радику зајази. Снег почне вејати у октобру па дотраје до априла. По планинама има много дивљачи, особито дивокоза, дивљих свиња, срна, медведа, вукова итд.

Сад мијачко племе не броји више од 8000 душа, рачунајући ту само она села, која Мијаци сами за себе присвајају, мада географска литература и даље залази, често и с правом, али ја ћу као етнограф држати се мијачког признавања, где је највеће село: Галичник, а уједно и најиздигнутије, јер је подигнуто на висини од 1395 м. над морем, Лазаропоље прелази 1300, Тресонче 700. Њима се придружују нижа села: Селце, Росоки, Сушица (најмање село, премда најстарије по постанку), Гаре, Осој, Ехловец (пада на кичевску страну, али им је ношња и идиом исти, па се

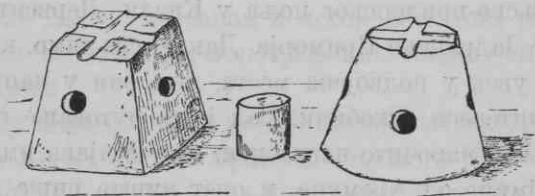
за то с њима жене и удају, јер с Брсјацима, једним великим околним племеном, то не чине сем врло ретких случајева). Мијачка су села и у велешком крају: Папрадиште и Техово, у Битољском Пољу, богато село Смиљево, а у Малој Реци Мелничани, Горни и Долни.

Нека села бележе у мешана, као Ростуше, јер имају у себи много реканске крви. Тако мисле и за Битушу, Јанче и Требишче у главном. Сви живе у селима збијена типа на долинским странама. Долине су дубоке са стрмим странама. Изнад мијачких села и око њих шире се корије (шуме), а изнад шума су »планине«, под којим називом они разумеју простране пашњаке, који се у Србији зову и сувати. У том крају нарочито су бујне »планине« на граници по широким плећима Кораба, а још више воле своје оближње испаше: Брзовец, Маскаревец, Суво Поле и Јаму у Бистри. Издижу и на Стогове, али само крајња насеља, Галичани опет на Соломоницу итд. У јесен су се пре кретали с многобројним стадима или без породице, ка Солуну и у околину испод Олимпа до у Тесалију, па и преко битољско-прилепског поља у Кизли-Дервент, па у Мусакију и околно Јадранско Приморје. Дакле, све тамо, куда води пут и Влахе, али увек у подвојена места, што они у напред знају, да им се не би интереси сукобили. Сад је то путовање готово сасвим напуштено. Ваља нарочито нагласити, да у Мијака има само културне позајмице од Аромуна, и опет ништа више него, рецимо, у Србији. Интересантно је поменути грчке примљене речи, на пр. вапцување, како веле за фарбање, исто као и Аромун и Румуни, па пиростија (сацак, треножац, а околни Арнаути за исту справу служе се као и северни Срби »сацаком«, али Арнаути га зову још и »гомар«), међутим и Аромун као и Румуни такођер веле пиростија.

Овце су арнаутске све беле као лабудови, влашке све црне, а мијачке више беле, а мање гаје црних, тек колико им треба вуне за неколика црна одела, за: зобанче (ћепе), зобан, и женске црне појасе. О женидби између Мијака и Влаха као и Арнаута нема ни трага, јер је већ поменуто да Мијак неће да меша крв ни са српским другим околним племенима, од којих га деле само мало наречје, ношња и обичаји. Друга традиција и самосвест па све узалуд. У Законику цара Душана чак се исрично забрањује брак између Срба и Влаха.

Галичани и Тресончани не сеју на пример никаквих жита, јер не могу због хладне климе да успевају; једино по градинама при-

лично напредују: грах, зелка (купус), тиква, будулки (кромпир), преш (празилук), пиперка (паприка), цвекла, лобода, лошћика (салата, име романско, слично *Lactuca*). Виђа се и по која пченка (кукуруз), али да се само по који сласти ради исече на жару, под именом Цаблан. Женскадија у градини нађе мало места за цвеће. Сем огромна броја оваца (за Галичник прича се да је у раније, доба сам имао око 100.000 оваца), пре и много коња, који су им потребни за ношење ствари кад пођу на бачила, исто као и у жушне топле крајеве на зимовник, па и за кирицовање да зараде новаца, као и од белог овчег смока и кожа, па да набаве жита, соли и разноврсних других потреба за дом и личност. Коза имају врло много, али њих чувају око села, никад не идући с њима, као с овцама, у планину. Тако исто гаје прилично говеда. Од пернате живине држе само кокошке, патке ретко; гуске, ћурке и морске кокоши никако, исто тако ни голубове не.

Слика 1. „Старче“.

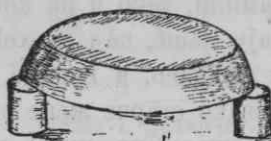
Мијаци су крупни, снажни и издржљиви на свакој муци, и при том врло поштени, радени и с малим задовољни. У позније време, од како им је пљачка арнаутска и други ужасан бес дозвољено, а убиства била на дневном реду, кренули су мушкарци у гурбетлук, у све околне државе, где неки остају годинама да што више новаца зараде и својим кућама пошаљу, а овде-онде ето их и кући у посету на краће и дуже време, а у старим годинама обично остају код куће да им у родној земљи кости покопају. У гурбету се баве највише као зидари за тим алвадије, бозације и разни други ситни посленици, па и трговци, особито бакали. Многи се и врло много обогате, па онда остану на страни, особито ако су нежењени, а жењени довијају се да и фамилију преведу.

Уз горњу општу карактеристику овде ћу се нарочито позабавити укратко и једном материјалном ствари, која је врло стародревна и толико интересна да може етнологу далеког поглед да

расветли. То је тако звано старче, кад је једно, иначе се у множини каже код њих две старчиња, три старчиња — необично за наш слух, навикнут на друкчију промену именица, за то смо приморани да се у будуће држимо наше деклинације. Од нарочито масне, црвенкасте, земље умесе саме жене три разна облика: зарубљену пирамиду, зарубљен конус и цилиндар. У добро издробљену и расквашену земљу, преливеном врућом водом, додају мало кравље балете и козје длаке, па онда све то сасу на струнен простирач испод каквог дрвета или места од куће, где се горе завеже »јоже« (уже), за које се онај који земљу гази придржава, да је што боље смеша и испрврће. Кад је спреми да се под прстима чисто маже, одмах приђу жене и просто рукама умесе све три горе поменуте форме, па однесу у вајат, где се у хладовини по десет дана суше, а после тог времена, издигну их на ател (што Црногорци зову черен), а то је као таванче под огњиштем, куда допире дим и топлота, па брзо шчврсну. Код зарубљене пирамиде доњи базис је сасвим четвртаст, са страном од 0·15, горе 0·11, а висина јој је 0·14 м; доњи обим зарубљеног конуса је 0·53, пречник 0·16 до 0·17, горњи пречник 0·10 до 0·11, а висина 0·15 м. Наспрамних рупа има по 4, како на пирамиди, тако и на конусу, које су дубоке по 0·3 м, и у њих се угурају маше, кад их хоће загрејане да помичу. Код ваљка је пречник базе 0·6, а висина 0·6 до 0·7 м. Од истог блата од ког се прави свако старче жене опет рукама, без грнчарског кола, спреме у »черешње« (црепуље), у којима пеку хлеб, као што сл. 2 показује. Кад се »огон« (огањ) добро ражари, околу наместе три мала старчета па озго спусте изврнуту мању земљану черешњу или (код њих звану) бакарну синију с печењем или што буде, па тако наместе, да им унутрашњу страну оздо жар загрева; то траје док се тај суд изнутра не зацрвени, а да би тај тренутак загрејаности сазнале, а да је не преврћу, послуже се простим искуством, жена малко озго на данце плууне, па ако плувачка цврчи, готова је, одмах је скине и унутра спусти тесто, метне на огњиште, с данцетом разуме се горе, па черешњу покрије врућим железним сачем (вршником), који прекрије га још угарцима и супрашком и хлеб се, врло укусан, истија испече. На огњишту стоје по правилу два велика крстата старчета. Кад се хоће у неком великом суду, баш у црепуљи, да пече, онда се црепуља с једне стране намести пошироко озго по широстији, а с друге стране подметне се старче, и тако чврсто суд стоји, а оздо огон греје. Друго старче није потребно да се као трећи

ослонац подмеће под суд, и обично стоји за себе, чекајући кад ће му доћи ред за засебно друго спремање, на пример нешто у котлу. Довде је био говор о физичкој употреби старчета, а сад да пређемо и на култни значај, али само великих, јер цилиндри увек остају за пециво да послуже и ништа више, по правилу. Овде ваља напоменути да зарезани крст код великих нема никаквог хришћанског значења, јер служи само као прост жљеб да у његово улегнуће замакне наслоњени суд, ради стабилности. Али велики старци на Бодник (Бадње вече) сасвим приме на себе дубок духовни печат. Они се тог вечера налазе непосредно уз бодник (бодњак), чисто га заклањајући да му се који прогорели угарак или жар с огњишта не скотрља. Чим се приступи вечери, а то бива у »кући« (у значењу кухиње, као и већином по српским селима), домаћица одваја помало од сваког јела и спушта на старце, као мало хлеба, граха помешана са житом, пите с месом и што још има. У том свечаном поступку она му се обраћа као живом створу овим речима: »Ела дедо, да вечераме; ти да ораш и да копаш, и да не (нас) храниш«.

*

Слика 2. „Черепње“.

У прастаро време код Римљана стајало је огњиште у задњем делу атриума, где су и пенате имале култно место, јер је огњиште било специјално место њихова обожавања. Пред огњиштем стајао је сто, примајући такођер њима приношене жртве. Кад је огњиште временом пренесено из атриума у кујну, и пенате су тамо отпутовале.

У отменим кућама пенате су и даље задржане у атриуму, али у засебном сакраријуму. У основном задатку пенате су нераздвојне од огњишта. На огњишту се састају пенате с Вестом, богињом огњишта, па и с Ларама, који се често заеднички и именују. Пенате су биле заштитнице јестива, зато су од дневних obroка добијале свој део — из захвалности за благе дане изобиља. У светињи домаћег огњишта Веста је принцип виталитета и симбол комплетне

домаће религије. Овде се види, како се на огњишну ватру, као на извор и симбол све људске културе, надовезала и религијска служба, али то се срета не само код Римљана и Грка, него и код Хиндуса, Перзијанаца, а у мањем степену и код свих индо-европљана, а код наших старца јасно се назире, да се и они у неколико наносе на значај пената. Обраћати им се уочи сунчаног празника, нудити им залогаје захвалности, тражити од њих рад — све се то чини у религијској побуди, а опет у смислу неког посредничког нижег божанства. У овом случају на бадњак се нећемо освртати.

И остали Словени имали су своја нижа домаћа божанства, слична пенатама. Руси су их звали домовој. Они су се по народном предању бавили најрадије око огњишта у кући, крај ватре. Ноћу су тумарили, тражећи да једу. Чеси су им очували успомену до краја XIV. века, зовући та домаћа божанства *dědy*, *dědky*. Видесмо да старца и Мијакиње називају дедом, кад му се непосредно обраћају у свечаном моменту. Али овде вреди указати и на богумилског старешину код Срба, кога су »крстјани« по имену баш исто тако звали дјед или дид.

*

Још и то може да помогне размишљању о разлици између домовоја и старчета, јер док је домовој апстрактна представа, старче је још *in persona* телесна прилика са значајем жива створа с душом и разумевањем. А што се старче спустило с »Олимпа« у профану службу, метаморфоза је природно наступила у току времена. Муђутим, и ако не приписујем облик старчета каквом идолу, неку сличност ипак му не смем одрицати, јер трупина таквих код преисторијских и разних историјских скулптурних споменика има на хиљаде. Што се само два старчета, било две пирамиде или два конуса, налазе на огњишту, а има примерака да је толико стајало и пената, не бих могао ничему другом приписати него случају.

Старчета су из празнате породице Пецана Јовановића из Тресонча, а цртежи из Етнографског Музеја у Београду.

Литература: Цвијић, Основе (1906); Кичов, Македонија (1900); Драганов, Извјестија (1887); Св. Томић, Браство 17; Тома Смиљанић, Насеља, књ. 20.

R é s u m é :

L' auteur décrit du point de vue ethnographique la tribu serbe montagnarde des „Mijaci“ qui comptent env. 8000 âmes et vivent entre la Koraba et la Bistra autour de Radika, Golema et Mala Reka.

Антрополошки оцрт Николе П. Пашића и Миленка Р. Веснића.

Др. Нико Жупанић.

За време светског рата почео сам прибирати материјал за физиоетнологију виђених личности Срба, Хрвата и Словенаца. До данас успео сам, да приберем антропометриске и комплексционе податке од преко десет проминентних личности из разних подручја културног и политичког рада. Податке о расном обележју почившег Др. Ивана Тавчара из Љубљане објавио сам већ пре две године;¹ на овом месту пак доносим антрополошке оцрте наших заслужних и прослављених државника: Николе П. Пашића и пријатеља му, Др. Миленка Веснића.

Од Николе П. Пашића, чији је живот и рад већ опширно приказан,² нисам узео никакве антропометриске податке, и ако сам то често намеравао. Уверен сам, да ме Никола Пашић не би одбио, кад бих тражио за дозвољу, али ми се чинило незгодно, да вршим процедуру мерења на човеку, који је био вазда запослен политиком и који је уживао толики ауторитет. Друкчији је то случај са Др. Миленком Веснићем, који се сам бавио науком и који је разумевао не само политику већ и науку и научаре. Он је мојој молби, да узмем антропометриске податке одмах изашао у сусрет и то

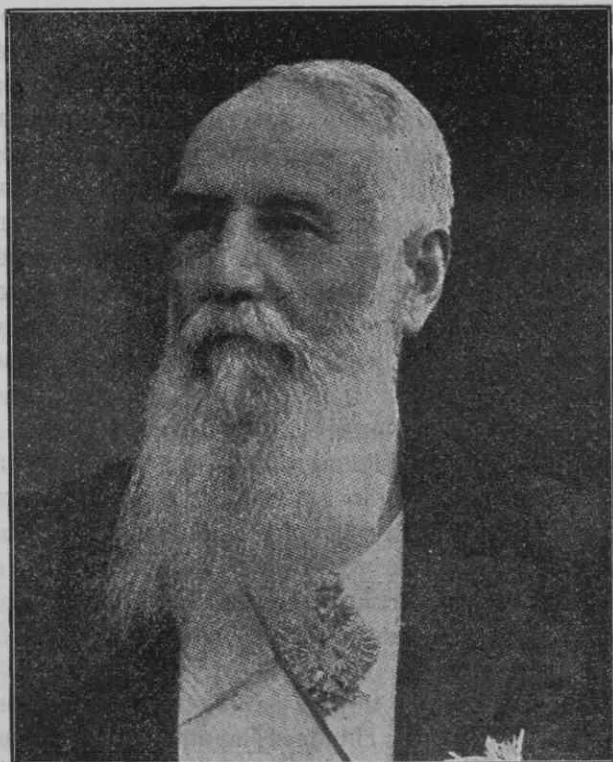
¹ Niko Županić, Antropološki očrt Ivana Tavčarja. („Ljubljanski Zvon“ let. 1925, št. 11, str. 663—665). Ljubljana 1925.

² Илустровани радикалски алманах „Пашић“. (Уредио Д. М. Шијачки, I, II. Београд 1923 1925.) — Извршни одбор за прославу осамдесетгодишњице Николе Пашића. Београд 1926. — „Нови Живот“, год. VI, бр. 60. Београд 1926. — „Политика“, „Самоуправа“, „Време“ од 10.—16. децембра 1926. Београд 1926. — „Nova Evropa“ (Pašičev broj). Zagreb 1926. — J. M. Продановић, Никола П. Пашић. („Српски Књижевни Гласник“, књ. XX, бр. 2, стр. 123—134). Београд 1927. — М. Ćurćin, Smrt Nikole Pašića. („Nova Evropa“, књ. XIV, бр. 22, стр. 394—397). Zagreb 1926. Миша Трифуновић, Никола Пашић. (Српски Књижевни Гласник, књ. XX, бр. 3, стр. 197—206.) Београд 1927. — N. Županić, Pašić Nikola. (Narodna Enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, III) Zagreb 1927.

у Паризу 7. септембра 1919. При тој прилици причао ми је много о Србима у Новом Пазару и о пореклу своје породице. Некипут провео сам с њим по читав сат у разговору о историји и карактеру Словена, Келта и Германа.

І. Никола П. Пашић.

Никола П. Пашић родио се на Никољ дан год. 1845. (по новом календару 19. децембра 1845) у Зајечару у источној Србији из трго-

вачке породице. Пашићи нису били аутохтони у Зајечару, већ су се доселили из Старе Србије, из Тетова, око године 1600.

Односно висине узраста, Никола Пашић налазио се некако на граници средњевисоких (1600—1699 мм) и високих људи (1700 мм и више). У последње време Пашић није се држао равно, јер је имао повинута леђа и напред нагнуто држање и ход. Биће да је у млађим годинама, пре наступа старости, висина његова узраста мерила око 170 см. По облику главе Пашић је спадао међу представнике

аријевске или нордиске расе (*Homo europaeus Linné*): био је изразит долихоид са издуженим обликом мозга, био је лепторин (узаног и издуженог носа) са нешто мало и фино повинутим носним хрбтом. Такав нос приметио сам на мраморном портрету чувеног бечког хирурга Billrotha, на ког је Пашић и иначе подсећао и по дугој падајућој бради и лицу. И код берлинског антрополога Feliksa pl. Luschana, јужног Словена по пореклу, запазио сам извесну физичку сличност са Николом Пашићем. Чело Николе Пашића није било уздигнуто, високо и стрмо, већ је мало сведено и положено прелазило у теме. Врх главе стојао је с обзиром на чело прилично високо изнад *meatus acusticus externus*. Затиљак није падао стрмо и одсечено као код наших репрезентаната динарске расе, већ се од врха полагао спуштао као што се и теме полагао дизало према истом врху. Зато је био затиљак заокружљен. Глава Пашићева није била малена, већ је сразмерно одговарала његовој висини узраста и његовим доста широким леђима и била је тако формирана, да није било несагласности између појединих делова, већ је била између њих толика хармонија, да је правила утисак пријатности, лепоте и импозантности. Из целе физиогномије одсевао је неки суверени, олимписки мир. Руке и ноге нису биле масивне, већ пропорционалне, можда и нешто нежне с обзиром на његова леђа и главу. Прсти на рукама били су танки и фини.

Комплексија Николе Пашића била је пре наступа старости отворена и светла (*hell*): имао је доста бујну и таласасту косу на глави и дугу падајућу браду отворено кестењеве (*hellbraun*) боје са бакреним сјајем. Боја коже на лицу и рукама била је бела са ружичастим инкарнатом (*colorito roseo*) кроз коју је пробијала модрина жила. Дужица ока била је отворено модра (према Н. Günther-у³ отворено сива).

На основу наведених морфолошких и комплексних ознака морамо гледати у физису Николе Пашића представника аријевске или нордиске расе (*Homo europaeus Linné*, кумријска раса — *Broca*, ксантодолихокефалија⁴ — Жупанић). Пошто су пак били и Словени античког века и у почетку средњег века народ високог става, долихокефалне главе, беле коже са роза инкарнатом и плаве

³ Hans F. R. Günther, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, str. 56 (3. izdanje). München 1923.

⁴ N. Županić, *Die Illyrier. Ein Profil aus der historischen Physioanthropologie der Balkanhalbinsel*. (Sitzungsberichte der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 1906/07).

и отворено кестењаве косе бакреног сјаја,⁵ то можемо односно расне припадности Николе Пашића казати, да је био по својој спољашности прави Словен или јужни Словен раног Средњег века. Срби, Хрвати и Словенци данас у расном погледу нису већ такви као што су горе описани већ је код њих наступила телесна метаморфоза и то у правцу од ксантодолихокефалије ка меланобрахи-кефалији израженој у такозваном Јадранском или Динарском типу. По нашем мишљењу проузроковао је овај преображај главном физио-етнолошки субстрат предсловенског становништва на Балканском полуострву путем укрштавања, у којем је победила автохтона крв у извесним правцима. Ако који знаменити Србин није припадник Динарске расе, то без сумње није Никола Пашић. Зато је разумљиво, кад је немачки антрополог Н. Günther у своме делу о расној теорији немачког народа донео на табли, где је донео проминентне представнике „нордиске или претежно нордиске расе“ и слику покојног премиера краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Николе Пашића.⁶ Као сродници по раси стоје до Николе Пашића портретирани: Kaiser Friedrich III. (умро год. 1888.) и неки представници немачког праплемства. Тиме пак није речено, да је Никола Пашић припадао некаквој „немачкој раси“, јер таква раса у опште није ни постојала нити данас постоји, већ је Пашић носио у свом физису главне ознаке ксантодолихокефалног homo europaeus-a, којему нису припадали само стари Германи, већ и други аријевски (индо-европски) народи па и Словени старог доба.

Занимљиво је упоредити Николу Пашића и немачког државника књеза О. Bismarck-a: Пашић био је долихокефалац док је био Bismarck не само брахицефалац већ хипербрахицефалац, ако не чак и ултрабрахицефалац; Bismarck је имао кратко и широко лице а Пашић издужено, овално. Bismarck имао је оне краниолошке ознаке, какве нису имали стари Германи, само је задржао од аријевске расе: статуру и комплексију. Зато немачки антрополози и не воле да се баве антропологијом Bismarck-a. Још јасније ће искочити физио-етнолошка слика Н. Пашића ако додамо за упоређење још и Грка Елевтера Вензелоса, исто једну величину на пољу унутрашње политике и дипломатије. Е. Вензелос, по рођењу Крићанин, с којим је автор имао прилику да лично општи 1912 у Атини и којег је виђао за време рата у Лондону и Паризу имао је са

⁵ N. Županić, Etnogeneza Jugoslovena. („Rad“ 222 Jugosl. Akad. znanosti i umjetnosti, str. 165–166). Zagreb 1920.

⁶ Н. Günther, op. c. p. 56, слика № 56.

Н. Пашићем заједничко: долихокефалију, боју коже и очију али не статуру и боју косе, јер је Вензелос човек високог узраста, издужене можђанске посуде, тамне (затворено кестењаве) косе, модрих очију и беле коже. Изгледа ми, да је Вензелос по пореклу припадник пелопонешких Словена, који су још у позном средњем веку говорили свој језик, пак су се пред продирањем Турака склањали на од мора заштитени оток Крит. По нашем мишљењу Е. Вензелос је најизразитији најеластичнији и најкултурнији дипломата у првој четврти XX столећа. Био је и мудар и лично храбар кад је требало, био је благ и хуман и фасцинирао је људе начином општења и говора. Своје уједињење и повечање Грчка има да захвали у првом реду Е. Вензелосу и то тим више јер је он то извео готово без жртава у крви и новцу. Вензелос ваља толико колико и сва Грчка или још више. На конференцији мира у Паризу Грчка није имала места као ни Југославија у врховном савету савезничких сила, но ипак је био од времена на време Вензелос зват као равноправан представницима велевласти. Толико је била уважавана његова личност.

Као што смо већ на више места тврдили Срби, Хрвати и Словенци, нарочито пак Срби узети као посебан део нашег народа, не носе већ обележје старих Аријеваца (Индоевропљана),⁷ већ су данас еминентни представници Јадранске (Динарске) расе⁸ са

⁷ N. Županič, *Etnogeneza Jugoslovena*, I. c. str. 189, 190.

⁸ J. Deniker, *Les races et les peuples de la Terre*. (Deuxième édition revue considerablement augmentée avec 340 figures et 2 cartes, p. 413, 414). Paris 1926.: „6° race brune, brachycéphale, de grande taille, apelée Adriatique ou Dinarique parce que ses représentants les plus purs se recontrent sur le pourtour de l'Adriatique du Nord et surtout en Albanie, en Bosnie-Herzégovine, en Dalmatie, en Croatie. On les trouve aussi dans la Romagne, la Vénétie, parmi les Slovènes, parmi les Ladins du Tyrol, parmi les Roumanches de la Suisse, ainsi que dans les populations du pays qui s'étend, du sud au nord, depuis Lyon jusq' à Liège, entre la Loire et la Saône d'abord, puis sur le plateau de Langres, dans les hautes vallées de la Saône et de la Moselle, ainsi que dans les Ardennes. Dans tous ces pays, la race Adriatique apparait avec ces caractères essentiels: taille élevée (1 m 68 à 1 m 72 en moyenne), extrême brachycephalie (85—86 d'ind. céphal), cheveux bruns ou noirs, ondulés; yeux foncés, sourcils droits; face allongée, nez fin, droit ou aquilin; teint légèrement basane. Les mêmes caractères, un peu atténués, se recontrent chez les populations de la basse vallée du Pô, du nord-ouest de la Bohême, dans la Suisse Romande, en Alsace, dans le moyen bassin de la Loire, parmi les montagnards Polonais et Ruthenes des Carpathes, et enfin parmi les Malorousses ou Petits-Russiens et parmi les Albanais méridionaux et une partie des Grecs de l'ouest de la Grèce, et les habitants de la Serbie.“

високом статуром, кратком, високом и у потиљку одсеченом стрмом лубањом, тамном комплексијом. Извесну изнимку праве становници бившег скопљанског санџака и Косова поља са више мање издуженим (мезокефалним) облицима главе и већим процентом отворене комплексије. Код Скопљанаца израчунао је S. Vatev⁹ кефални индекс 79.4 и то би дало за cranium 77.4, јер је код живих особа индекс главе за две јединице већи. Тако стоје ови становници по раси Пашићу ближе него Шумадинци или Ере или чак Црногорци.

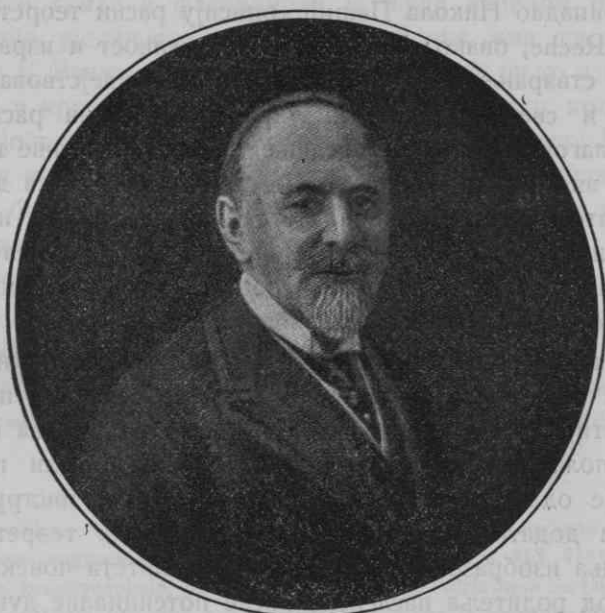
Душевне особине аријевске расе (*Homo europaeus* Linné), којој је припадао Никола Пашић, описију расни теоретичари, нарочито O. Reche, овако: Велика интелектуалност и изразита даровитост за стварање и организовање; сила удејствовања, воља, опрезност и свесност намере: укратко „активна раса“. Даље: лакше прилагођивање за заповедање него за слушање и субординацију. За високу даровитост везује се виша психичка диференциација и зато толика вариабилитета душевних сила и особина; душевна ширина и дубина. Даље нагон к самоопредељењу личне судбине, нагон за дисциплину и строгост. Тежња за идеалима као и самопрегоревање и пожртвованост за идеале итд.

Томе треба да нешто приметимо. Зацело душа живи у крви и душевни живот човека и целих племена зависи у првом реду од каковости његовог тела и функције његових нерава као што и плодност поља зависи од геолошке структуре или продукција композиције од квалитета и структуре музичког инструмента, но ипак треба додати горњем разматрању расних теоретичара, да код стварања изобразбе, карактера и менталитета човека не одлучују само од родитеља наслеђене расне потенциалне душевне особине, већ и средина и васпитање дотичне особе, фамилије или народа.

Код Николе Пашића запазили смо између осталих ове психичке особине: Присебност и мирноћа у најтежим приликама живота, што сигурно предпоставља здраве и јаке живце и мозак; брзо и лако просуђивање људи, ствари и ситуације без напорног систематског рада, јер је интуитивно политички мислио и пресуђивао; издржљивост и стрпеливост у раду без видне манифестације емоција, што се н. пр. не може казати за Стојана Протића и Љубу Стојановића и за друге „Ере“; практичан и реалан поглед на при-

⁹ Упореди: N. Županić, Južna Srbija (antropologija). (St. Stanojevićeva Narodna Enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, svezak 10, str. 213—214.) Zagreb 1926.

лике у животу, јер није готово никад рачунао имагинарним факторима и ослањао се на њих; зато је и разумљив његов савет на конференцији мира у Паризу, да се попусти у преговорима са Италијом и прихвати Nitti-јева понудба, док је још било време угодно; у својим најбољим годинама одликовао се далековидношћу и смотреношћу рада: најпре оборити Обреновиће и њихов систем владавине, затим уредити Србију и кад буде то готово оборити помоћу Балканског савеза турску владавину на Балканском полуострву и ослободити тамошње Србе, па на крају, по могућности,

Миленко Р. Веснић.

обрачунати с Аустријом. Пашић је био добар психолог, познавао је људе, добро је оцењивао прилике, па је зато знао у политици добро маневрисати и тактиком надвладати противника. У последње време био је више добар тактичар него стратег на пољу политичке борбе. На замерке политичких и личних противника Н. Пашића примећујемо, да у борбама за националну слободу или грађанско право јунаци често омасте колац и конопац док се међутим политички генији често спасавају бегством и постају опет после победе њихових идеја ексцеленције после примирја, као што је то био н. пр. случај са грофом Андрашијем после мађарске буне 1848. године.

II. Миленко Р. Веснић.

Др. Миленко Веснић¹⁰ народио се 25. фебруара 1863 у селу Дунишићима код Сјенице у новопазарском санџаку тадашње турске царевине и умро 15. маја 1921 у Паризу. У Београд је дошао као сиромашан ђак и издржавао се сам послуживањем код имућних породица и давањем лекција ђацима. Својом вредноћом постигао је већ у Паризу докторском дисертацијом леп успех и привукао пажњу правника на Великој Школи у Београду и политичара. Постао је професор Велике Школе, био је више пута министар краљевске српске владе као и посланик на страни (у Риму и Паризу). Године 1920 био је председник министарског савета краљевине Срба, Хрвата и Словенаца а на крају своје каријере умро је као посланик у Паризу, где је својим тактом и својом образоваоношћу придобио нашој држави много пријатеља и симпатизера.

1. Антропометриски и кефалометриски подаци.

а) Висина узраста 1690 мм

б) Мере на можђанском оклопу:

Највећа дужина главе 201 "

Највећа ширина главе 164 "

Најмања ширина чела 104 "

Хоризонтални обим главе 595 "

в) Мере на лицу:

Физиогномска висина лица 189 "

Морфолошка висина лица 127 "

Горња морфолошка висина лица 81 "

Размак доњих очних углова 102 "

Размак унутрашњих очних углова 37 "

Дужина усног прореза (*rima oris*) 57 "

Размак јагодичних костију (*arcus zygomatici*) 151 "

Размак углова доње вилице 109 "

Висина носа 57 "

Ширина носа 40 "

2. Комплексија:

з) Боја косе: плава (или отворено кестејева) са бакреним сјајем).

¹⁰ Архив за правне и друштвене науке од 25. октобра 1922. — С. Јовановић, М. Веснић. (Народна Енциклопедија С. Х. С. књ. I, стр. 344—345). Zagreb 1925.

д) Боја очију: модра (са ситним кестењевим тачкицама пигментације).

ђ) Боја коже: бела.

Комплексија Миленка Веснића била је дакле у главном отворена (светла).

3. Index cephalicus.

Index cephalicus (IC) једнак је квоциенту из производа највеће ширине (NŠ) помноженог са 100 и највеће дужице главе (ND):

$$IC = \frac{N\check{S} \times 100}{ND} = \frac{164 \times 100}{201} = 82.78.$$

То значи да је Миленко Веснић припадао по облику свог мозга нижој брахикефалији. Према томе износио је index cranii 80.78, то јест за две јединице мање него index cephalicus. Овакве индексе главе не показује наш народ у језгри Динарских области већ Срби и Арнауташи (поарнаућени Срби)¹¹ а иначе суббрахикефални Великоруси. Антеропостериорни и попречни дијаметар главе показују, да се Миленко Веснић одликовао прилично великим мозгом.

На основи наведених података за физичне особине покојног политичара и дипломате Миленка Р. Веснића може се тврдити, да је био у главном припадник аријевске (ксантодолихокефалне) расе са извесном примесом алофилне крви која је вероватно долазила од Динарског типа.

R é s u m é :

L'auteur de l'article, N. Županić, donne les principales qualités de race des hommes d'Etat serbes Nikola Pašić (1845—1926) et Milenko Vesnić (1863—1921). Pour Vesnić l'auteur avait des données anthropométriques, tandis qu'il a décrit Pašić sur la base d'observations réitérées et de relations fréquentes. D'après l'opinion de N. Županić, N. Pašić avait le crâne dolichoïde, le front arrondi et incliné, le sommet haut, l'occiput arrondi, la face allongée, ovale, et le nez relativement étroit au dos légèrement courbé. La taille env. 1700 mm. Sa complexion était claire, puisqu'il avait les cheveux et la barbe de couleur blonde foncée (ou brun clair) avec des reflets cuivreux,

¹¹ Н. Жупанић, Систем историске антропологије балканских народа. („Старинар“ Н. Р. III, стр. 10—11). Београд 1908.

la peau blanche et les yeux bleus. Par ces qualités physioethniques Pašić appartenait à la race nordique ou aryenne (homo europaeus Linné; Xanthodolichocephalie — Županić) net a ainsi retenu les qualités physiques des Slaves méridionaux du bas moyen-âge. Par la formation de la tête et du cerveau Pašić était diamétralement opposé à Bismarck qui était hyperbrachycéphale et brachyprosope.

Milenko Vesnić appartenait par la forme de son cerveau à la brachicéphalie modérée (index cephalicus: 82·78, index cranii: 80·78), avait la taille 1690 mm, et sa complexion était en général claire, puisque la couleur des cheveux et de la barbe était brune claire avec des reflets cuivreux, et dans l'iris bleu de l'oeil on pouvait voir des points de pigment brun. On ne peut non plus dire pour Vesnić qu'il appartenait à la race adriatique ou dinarique qui domine dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes.

Drobec k studiju slovenske ljudske plastike.

Dr. Stanko Vurnik.

S pričujočim člančičem načenjamo v tej reviji serijo detajlnih studij o doslej tako zanemarjeni panogi slovenske narodopisne umetnosti: kmečke arhitekture in obrti, figuralne plastike in slikarstva, vezenin, noš, epičnega in glasbenega blaga.

Naš »Eccē homo« je nabavljen v Višnji gori in vemo o njem po prejšnjem lastniku (sedanji je urednik Etnologa), da se je že najmanj petdeset let nahajal med staro šaro na podstrešju.

Gre za leseno ljudsko, morda votivno plastiko religioznega vsebinskega značaja. Na štirinožnem podstavku, čigar noge so spojene z okroglimi loki, je sedež, na katerem sedi moška postava, podpirajoča si glavo z desnico, ki je s komolcem uprta v desno koleno. V desnici ima rutico in je sicer čisto gola, le hrbet pokriva plašč, spet pod vratom z agrafu. Plastika je 29 cm visoka in okroglo 9 cm široka, desna noga pod kolenom je videti pozneje nadomeščena. Brez dvoma predstavlja Kristusa, ki ga je Pilat po bičanju pokazal ljudstvu, češ, glej človek!

Sohica ima v hrbtu luknjo in žebelj, kar kaže na to, da je morala biti svoje čase pritrjena v stensko nišo z okenčastimi vratoi na fasadi kmečke hiše ali v nišo kapelice. Takih niš s podobnimi motivi moža bolečin (der Schmerzensmann) najdemo po Gorenjskem in Dolenjskem veliko še danes. Mnogi so stari do stopetdeset let. Ker je motiv moža bolečin že v srednjem veku tipičen in priljubljen in ga najdemo na freskah v slovenskih kmečkih cerkvicah podobno upodobljenega že izza XV. stoletja dalje večkrat, moremo sklepati, da so Slovenci rabili ta motiv že izza srednjega veka dalje.

Našo plastiko bi spričo stilnih primerjav z analognimi pojavi slovenske ljudske umetnosti datirali v drugo polovico XVIII. stoletja. Na ta čas kaže še bolj, kot primitivno obdelano telo s stereotipno pozo, krvavostjo in plaščem ter otožnim podpiranjem glave, oni podstavek z okroglimi loki, s podvojenim ločnim robom in reliefnim cikcakom na sprednji strani, dalje profili Jezusovega sedeža v poznobaročnem, seve, primitiviziranem stilu.

Lokalizirati jo moramo na Dolenjsko. Oni tipični cikcakasti ornament in zobčkasto narezana ornamentika na sedežu nava-

jajo k taki lokalizaciji. Dolenjska in še bolj belokranjska plastika namreč se od zapadne slovenske loči po napredujoči abstraktnosti in geometriziranosti stila, čim bližje vzhodni meji Slovenije je nastala. S tem se izkaže naša Dolenjska in še bolj Bela krajina v

„Martra“ iz Višnje gore.

ljudski umetnosti za prehodno ozemlje, ki vodi iz naturalistično in subjektivno misleče narodopisne zapadne Evrope 2. pol. XVIII. stol. od vzhodnjeevropskega stila tega časa. Geometrizarajo in zadržujejo se na tem ozemlju vse forme postopoma proti vzhodu, dokler se na Balkanu n. pr. figuralni motivi ne presnové že

v povsem abstrakten ornament. Dolenjsko-belokranjska ornamentika ne pozna več one tipično alpske ornamentalne val-črte, nego le geometrični cikcak, ne več naturalistične individuacije predmetov, nego le abstraktne tipe, ne več čustveno se topečih barvnih nians, nego le barvne tipe, kontrastno naložene. (Tudi naša plastika je bila polihromirana: imela je rumenkastorjav podstavek, črn sedež, telo rožnat inkanat, plašč krvavordeč.) Od gorenjskega in dolensko-belokranjskega tipa se eminentno loči i notranjsko-primorski tip ljudske umetnosti po svoji tektoniki in abstraktni plastičnosti, ki deloma spominja še na Egipčane ali zgodnjo romaniko.

O razlikah stila teh treh sestavin slovenske ljudske umetnosti kaj več pozneje.

Naša plastika, na kateri je naturalistični in snovni detajl na minimum omejen, je eminentno subjektivnega, čustvenega vsebinskega značaja. V svoji primitivni ekspresivnosti je odraz one naivne (rutica v rokil), pa globoke religiozne čustvenosti slovenskega kmeta, ki hoče imeti krvavečega moža bolečin v steni svoje hiše, da njega in mimoidoče stalno opozarja nase in na božje trpljenje ob odrešenju človeka.

Estetski pogledana skozi očali današnjega visokoumetnostnega vrednostnega vidika te vrste ljudska plastika ni čisto zamejtanja vredna. Te vrste primitivna plastika je v današnjih dneh po svojem primitivnem izrazu često navdušila ekspresioniste k posnemanju (primerjaj interes za »pučki ekspresionizam« n. pr. pri Hrvatih!), pa tudi umetniki forme, kubisti, so jo posnemali obenem z zamorsko (primerjaj francosko moderno umetnostno ljubezen za črnsko plastiko!) in arhaično antično.

Pripomniti moramo sevê, da je »izraz« naše plastike le od nas, vajenih skozi očali visokega umetnostnega kriterija gledati na primitivne forme, »krivično vnesen«, podtaknjen tej plastiki. Kmet iz Dolenjske, ki je plastiko tako primitivno izvršil, je to primitivnost zakrivil vsled svojega pomanjkljivega kiparskega in anatomskega znanja, ne pa da bi, kakor postavni moderni »primitivist« Rousseau, hotê stremel iz čistih umetnostnih nagibov po »primitivizmu«. V tej točki vidimo, kako subjektivno in neadekvatno je naše gledanje ljudske umetnine skozi očali in s kriterijem, potrebnim za »gledanje« tkzv. visoke umetnosti.

K antropologiji osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta.

Niko Županić.

Predstojeći rad ima zadatak, da predstavi rasne osobine anadolskih Turaka na osnovi 47 posmatranih i merenih lica iz angorskog i konijskog vilajeta. Ova lica bili su turski vojnici iz odredâ, kojima je komandovao u prvoj polovini 1913 u Albaniji Džavid-paša i koji su predstavljali ostatke kod Bitolja razbijene (jesen 1912) turske vojske. Ovi Turci bili su zarobljeni od Srba u proleću 1913 na reci Ljuše i Fieri, kao što su mi sami kazali. Turskih zarobljenika bilo je posle bitke na Kumanovu, na Bakarnom Gumnu i kod Bitolja mnogo hiljada po raznim mestima u Srbiji i antropologu se nudila izvanredna prilika za fiziološko etnološko proučavanje ovog plemena, koje je pet vekova gospodarilo na Balkanskom poluostrvu i zadržavalo kulturni i politički razvoj Srba i Bugara, a nametnulo im negde islam i istočnjačke oblike života. No autor ove studije nije se nalazio u Srbiji u prvoj polovini god. 1913., jer je bio u politički misiji u Beču, a kad se vratio početkom juna 1913, već je većina turskih zarobljenika bila puštena kući, samo se dve do tri stotine njih nalazilo u beogradskoj tvrđavi. Oficiri stanovali su u Gornjem, a momčad u Donjem gradu, gde su bili dobro smešteni i lepo tretirani sa strane Srba. U početku jula 1913 zamolio je autor Kr. srpsko Vojno ministarstvo za dozvolu antropološkog premeravanja turskih zarobljenika, ali je dobio odgovor, da su poslednji turski zarobljenici, koji se nalaze na teritoriji kraljevine Srbije već de iure pušteni na slobodu i da se nalaze pod zaštitom Nemaca, te da se samo čeka naređenje za njihov povratak kući. Osim toga bili su u Gradu internirani epidemično oboleli srpski vojnici, od kojih su mnogi postali žrtva kolere. Zato se mi savetovalo, da se kanim nameravanog posla.

Imajući na umu pisanje antropologa A. Weisbacha, da za celog svog bivanja u Carigradu, koje je trajalo više godina, nije mogao da predobije nijednog Turčina za fiziološko merenje,

odlučio sam, da izvedem svoju nameru na svoju ruku, kako naj-
bolje znam. Od straža na ulazu u Grad nekoliko puta vraćen,
uspeo sam ipak da kod poslednjeg pokušaja dođem do tada-
šnjega komandanta tvrđave, g. potpukovnika Milorada Burića,
koji je moju molbu saslušao, ali mi savetovao, da se ipak okanim
tog posla, pokazujući na mrtvačke sanduke pred barakama za
kolerične internirance u Gornjem gradu. Naposletku me ipak
pustio u Gornji grad, ali sa primedbom, da nema nikakog prava
raspolaganja sa turskim zarobljenicima.

Kad sam stigao u Donji grad, već se jedan odred Turaka
spremio za put, a ostali imali su doći skoro na red. Zato sam
požurio sa proučavanjem, uredivši si u jednoj sobi, docnije u
svetskom ratu porušene kasarne provizornu kancelariju, postavio
sam jednog Pomaka iz sandžaka Seres za tumača turskog jezika,
kako bi mogao ispitivati Anadolce za podatke o poreklu i dobi
života.

Rad je započeo. Tumaču sam naredio, da mi dovede u kan-
celariju po pet vojnika i kad su na njima bile uzete mere i opi-
sana njihova kompleksija, zatražio sam novih pet. No tumač je
došao sam sa izjavom, da Turci neće više da dođu. Nato sam
poslao tumača ponovno Turcima sa pretnjom, da će biti strogo
kaznjeni, ako ne dođu. Tumač se opet vratio lično sa izjavom,
da Turci pod nijednu cenu ne podnesu merenje i da je svako
prigovaranje uzaludno.

Ali što dobra reč ne može postići, to postigne sila. Naredio
sam poslednjoj odbrani, mahom seljacima sa visokim šubarama
iz jagnjeće kože na glavi, dugim bajonetima na puškama, inače
obučenim u seosko odelo, da se postroje u vrstu, a sa nekoli-
cinom njih odoh u sobu Turcima, te im zapretim, da će biti
svaki streljan, ko se usprotivi doći u sobu na proučavanje. Dao
sam im deset minuta na razmišljanje i otišao sam u kancelariju.
I za koji čas evo ti u kancelariju tumača sa petoricom Turaka,
koji su izjavili poslušnost. U strahu, da će nemačko poslanstvo
svaki čas opozvati turske zarobljenike, proučio sam na brzu
ruku 155 Turaka, i to 24 iz Europe i 131 iz Male Azije (Anado-
lije). Ovom prilikom prikazujem samo Turke iz angorskog i
konijskog vilajeta. Pa da je i uspeo otpor turskih zaroblje-
nika, naravski nikome ne bi ni las skrivio, jer nisam imao pravo
na to, a onda su mi bili turski zarobljenici simpatični zbog svoga
lepeg ponašanja i mirnog podnošenja i zle sudbine u ropstvu.

Ovaj manevar pretnje bio je udešen samo iz naučnih pobuda i dobro je, što je uspeo.

Osmanski Turci svakako zasluže pažnju naših antropologa i etnografa, jer je bila sudbina Jugoslovena vezana za tursko ime preko pet stotina godina. Srbi su se potpuno oslobodili turskog gospodstva tek bitkom na Kumanovu (1912), a Bugari

Zarobljeni turski vojnik iz Anadolije.

su u Trakiji još danas susedi Turaka. Zato je prirodno, da se posle svršenih ratova i definitivnog obračuna pitaju naši etnografi i historičari, ko i šta su Turci, kakvo im je poretlo i istorija? Posle bitaka na Marici (1371) i na Kosovu (1389) podčinili su si Turci srpske državnice jednu za drugom, tako da je krajem XV. stoleća i početkom XVI. nestalo i poslednje slobodne srpske države. Što

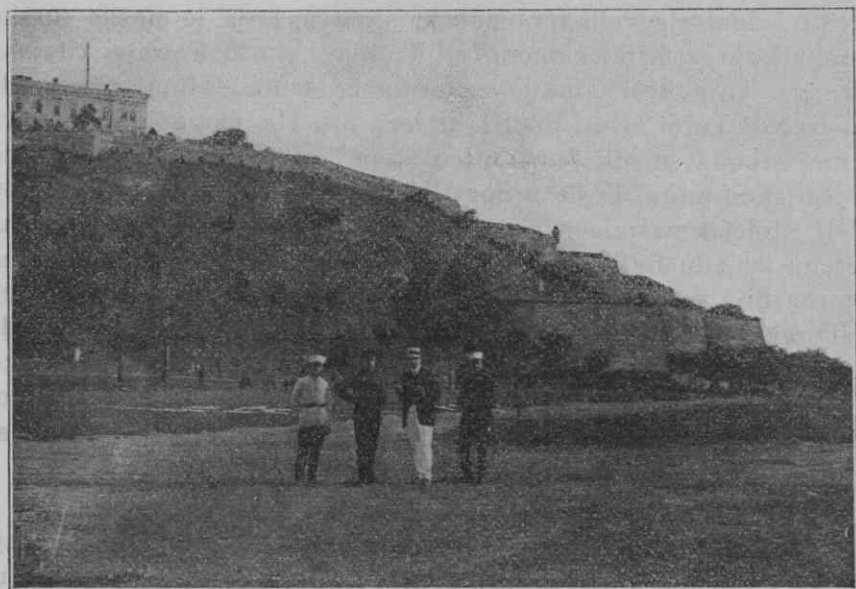
više, Turci su postepeno osvojili i Ugarsku, delove Hrvatske i Dalmacije i zapretili su ponovno Beču velikim opsadnim armijama. Srpsko i hrvatsko plemstvo, u koliko nije prešlo na islam, sklonilo se seobom pod zaštitu Austrije, Venecije i Ugarske. Primeru gospode sledio je i narod i to onaj deo raje, koji nije hteo podnositi vladavinu tuđeg naroda, pa se organizovan u Vojnoj Granici, junački borio protiv Turaka. U unutrašnjosti turskog sultanata srpski je narod vodio neprestano gerilski rat, moralno zaštićen i vođen nacionalom, srpsko-pravoslavnom crkvom. Južni Sloveni, koji su naročito pod vladavinom Nemačnja snažno napredovali u civilizaciji i kulturi i bili već blizu, da zauzećem Carigrada regenerišu iznemoglu i degenerisanu Vizantiju, pali su u ropstvo Turaka, koji nisu razumeli evropsku civilizaciju i duh napretka, koji je već zahvatio Italiju i Dalmaciju. Upravo tada, kad se pojavila na jugu i zapadu Evrope prva svetlost renesanse (obnove), pala je tama ropstva na Slovene Balkanskog poluostrva.

Napredovanje u civilizaciji bilo je prekinuto i narod se vratio u herojsku primitivnost borbe za opstanak. U to doba nastalo je kod Južnih Slovena, naročito kod Srba, novo herojsko doba, doba stvaranja veličanstvenih epskih pesama, koje su se predavale od kolena na koleno, do dana današnjeg. Ova junačka epika sokolila je Srbe na borbu, dok ne povrate ono, što su izgubili na Kosovu.

Kao što su Turci postepeno uništavali srpske države, počevši na jugoistoku, tako su i gubili oblast za oblašću, prvo predele severno od Dunava i Save, zatim Srbiju, pa Bosnu i Hercegovinu, a u bitkama na Kumanovu i kod Bitolja bilo je za Turke izgubljeno, a za Srbe dobljeno Kosovo i oblasti sa obe strane Vardara.

I baš ovi zarobljenici, koji su autoru služili kao predmet antropološkog merenja, bili su poslednji branioци osmanske vlasti nad srpskim zemljama i sudbina je htela, da su proveli svoje poslednje dane ropstva u Beogradu, kojega su Turci nazivali Malim Carigradom, jer su ga držali nekoliko vekova i odavde zapovedali Južnim Slovenima. Svakako je bio zanimiv i dirljiv epilog Turskoj vladavini nad Srbima, kad su ovi Turci jednog dana krajem jula (1913) u donjoj beogradskoj tvrđavi poslednji put pod bedemima grada opravili svoju večernu molitvu, klanjajući se Alahu.

Kakvog poretla su Turci Osmanlije? Kad se govori o Turcima, ima se obično na umu samo gospodujući narod u Maloj Aziji i Carigradu, dok međutim stvar ne stoji tako. Turci naime nekadašnjeg osmanskog sultanata (današnje republike) predstavljaju samo jedan odrastak altajske grane velikog mongolskog stabla. Altajska grana ima četiri odrastke, od kojih jedan predstavlja Turke ili kao neki kažu Turko-Tatare. Ima oko trinaest turskih plemena, koja stanuju na širokom prostoru između obala Sredozemnog mora i reke Lene u Sibiriji. To su: 1. O s m a n s k i

Severno-zapadna padina beogradske akropole, 1913.

Turci u Maloj Aziji i na Balkanskom poluostrvu, 10,000.000 na broju; 2. Jakuti (oko 200.000) sa obe strane reke Lene; 3. Uiguri na južnim obroncima Tianšana; 4. Altajci u oblasti altajskih planina; 5. Barabajci u pustinji između reka Irtiša i Oba; 6. Sajanci između Sajanske planine i Altaja; 7. Karagasci na reci Udi; 8. Koibali sa obe obale gornjeg Jeniseja; 9. Kirgizi (oko 3,000.000) u stepi između Kaspijskog mora i Volge na zapadu i do altajske planine na istoku; 10. Baškirci u oblasti južnog Urala; 11. Čuvaši na Volgi; 12. Uzbeki između kitajske Tatarije i Kaspijskog mora; 13. Turkmeni

istočno od Kaspijskog mora i južno od reke Oksusa (Amur-Darja); 14. Nogajci i Kumiki u severnoj Kavkaziji; 15. Azerbeidžanci u severozapadnom delu Perzije (na jugu Kaspijskog mora). Iz toga se vidi, da su Turci jedna vrlo razgranjana rodbina, koja stanuje na ogromnom prostoru od Egejskog mora do Bajkalskog jezera i reke Lene u Sibiriji.

Ime Turaka javlja se već rano u antičkom veku u Sarmatiji i izgleda da je alarodskog porekla. *T-ṭurakai* nastalo je iz *'I-ṭurakai: Oḫṭṭoi* pomoću interdentalnog preformanta.¹ Krajem starog veka, naime u V. stoleću posle Hrista, stvorila se između reka Irtiša i Jeniseja velika nomadska država, koja je nosila tursko ime, a koju su Kitajci imenovali Tu-küe. Ako ima pravo kitajska istorija, koja drži Tu-küe za potomce Huna (Hiung-nu), onda su trebali Turci živeti do III. stoleća pre Hr. na zapadu i severu Kine, otkuda su bili potisnuti u stepe centralne Azije, tamo do Kaspijskog mora. Posle propasti dinastije Turk na reci Orhon u VIII. stoleću, nastala je na istoku nova turska država Uigura na terenu između Bajkalskog jezera i Žute reke. No ni ova državna tvorba nije se mogla održati, jer je podlegla ekspanziji Tunguza i Turci su poplavili turanske nizine, otkuda su njihove horde prodirale preko severne Perzije u Malu Aziju i čak na Balkansko poluostrvo. Međutim su se Turci sa uralske strane pod imenom Akacira (Agacira), Polovaca (Kumana), Pečenega i Khazara naselili u južnoj Rusiji i severnoj Kavkaziji.

Što se tiče osobitosti turskog jezika, on ima aglutinaciju i vokalnu harmoniju kao i Ugro-Fini, Mongoli i Tunguzi. Najstariji spomenici turskog jezika od VII. do XV. stoleća dokazuju, da su već u staro doba postojali tri glavni dialekti: 1. istočni dialekt, t. j. jezik Uigurâ u kojem je pisan njihov najstariji književni spomenik »Kudatku Bilik« iz god. 1069.; 2. zapadni dialekt: jezik Kipčaka (najstariji spomenik je Codex comanicus iz god. 1303.); 3. južni dialekt predstavlja jezik Turaka u Mongoliji. Taj jezik je sačuvan u napisima² kamenitih nagrobnih spomenika VII. i IX. stoleća posle Hrista. Osmanski književni jezik razvio se kod južnih Turaka i sličan je azerbeidžanskom

¹ K. Oštir, *Illyro-Thrakisches*. (Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, I, св. 1—2, стр. 124). Љубљана 1923.

² Uporedi i naučno delo: I Marquart, *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften*. Leipzig 1898.

književnom jeziku, koji se upotrebljava u Perziji i Kavkaziji. S proučavanjem turskih jezika bavio se naročito ruski lingvista V. V. Radlov.³

Kao što smo već kazali, Osmanski Turci nisu autohtoni u Maloj Aziji, pa ni na Iranskoj visokoravni, već su se doselili iz područja Altaja i Turkeстана u Prednju Aziju. Već od starog veka ovamo formirale su se i postojale jake monarhijske države

Odred srpske poslednje odbrane u beogradskoj tvrđavi, 1913.

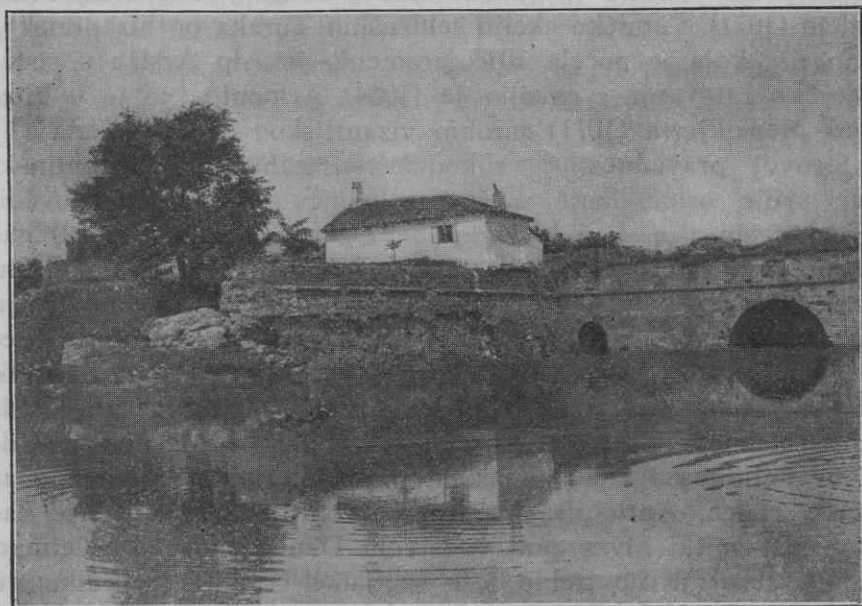
na Iranskoj visokoravni i u slivu reka Eufrata i Tigrisa, kao n. pr. babilonska i asirska država, antička Perzija i Perzija Sasanida. Formiranje trajnih i moćnih država donelo je sobom civilizaciju i kulturu, a vremenom i izvesnu degeneraciju stanovništva, koje nije davalo više dovoljno jaku ljudsku snagu za odbranu otadžbine. I kao što su Germani na kraju starog i početkom srednjeg veka prelazili severne i zapadne granice zapadne rimske imperije, t. j. Dunav, Rajnu i Alpe, pa se u početku borili kao plaćeni najamnici u rimskoj vojsci, dok su međutim na

³ В. В. Радловъ, Опытъ словаря тюркскихъ нарѣчій, Петроград 1888.

kraju srušili staru zgradu zapadnog rimskog carstva (god. 476.) i osnovali svoje vlastite države, tako isto prodirala su turska plemena preko Turkestana na Iransku visokuravan i Mezopotamiju od VI. pa tamo do XIII. stoleća posle Hrista. U Mezopotamiji, na granici između perzijskog i arapskog sveta, na dodirnoj liniji između ispovednika sunitskog i šiitskog islama, postavio je oko polovine VIII. stoleća Abul Abas (750—754) nove temelje bagdaskom kalifatu i osnovao novu dinastiju Abasida, koja je vladala do prve polovine X. stoleća (do god. 936.). Višak političke snage i civilizacije, koja je bila svakako veća nego u tadašnjoj Europi, postigao je ovaj kalifat pod vladom bagdaskog kalifa Haruna al Rašida (786—809), pod kojim je cvala trgovina i industrija i sakupljao se u rezidenci silan novac, tako da je mogao Bagdad oplešavati velikim i lepim zgradama, a na dvor uvesti legendarnu raskošnost. Tada je abasidska rezidenca spajala arapski i perzijanski svet i podigla kulturni razvoj do neočekivane visine. Pod slobodoumnom vladavinom Al Mamuna (813—833) doživela je arapsko-perzijska literatura svoj zlatni vek i po kalifovoj želji bili su prevedeni na arapski jezik grčki naučenjaci i filozofi kao Aristotel, Euklid, Galen, Ptolemej itd.

Ali skoro pokazala se u muslimanskoj abasidskoj državi pojava, koju donosi kod sviju naroda trgovina, bogastvo i raskošan život — degeneracija. Usled udobnog života oslabila je ratna snaga i muževna čvrstina Arapa i Perzijanaca i već naslednik Al Mamuna, kalif Al Mutasim (833—842) imao je stajaću vojsku od 70.000 vojnika, koja je bila sastavljena od pridošlih Turaka. U prvo vreme ova je vojska dobro poslužila kalifu i protiv spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja, no komandanti te armije izrabili su svoj položaj i počeli su se ponašati kao nekada zapovednici pretorijanaca u Rimu ili majordomi prema merovinskim suverenima u franačkoj državi. Poslednji Abasidi bili su potpuno u vlasti turskih najamnika i njihov život i čast ovisila je od dobre volje komandanata ovih bagdaskih pretorijanaca. Energični komandant armije, Mohamed Ibn Raik, prisilio je kalifa Radia (934—940), da mu preda vrhovnu vojnu (emir al omra, t. j. emir sviju emira) i civilnu vlast (vezir), tako da je kalifu ostalo samo duhovno dostojanstvo kao glavi pravovernih muslimana i nasledniku proroka. Za dostojanstvo vrhovnog upravnika države počele su se borbe između raznih uplivnih porodica i plemena, od kojih su bili najznamenitiji Hamdanidi i Bujidi

(ovi iz Azerbejdžana), te je na kraju pobedio Bujid Ahmed, koji je uveo naslov sultana (gospodin) i proklamirao se neograničenim mirskim gospodarom države. Pojavile su se protivnosti nacionalne i verske, t. j. između Perzijanaca i Arapljana i između sunita i šiita. K tome pridošle su i centrifugalne sile partikularizma i lokalne politike, koje su omogućile postanak mnogih autonomnih ili sasvim neodvisnih državnih tela na tlu stare monarhije. Na zapadu su zavlitali Fatimidi, koji su se sasvim odrekli abasidskog kalifata.

Predeo donjeg grada u Beogradu, 1913.

Sada su nadošli turski Seldžuci, svež ratnički elemenat, koji su dali istoriji prednje Azije nov kurz. Prvo su odstranili razne sporedne dinaste u obimu stare abasidske države i zauzeli Bagdad kao vrhovni državni upravnici posle progona Bujida (1058), a onda su počeli ofanzivom protiv bizantinske imperije u Maloj Aziji, a konačno su došli u sukob sa evropskim zapadom u krstaškim ratovima, te tako postali nov faktor svetske istorije na bliskom istoku.

Oko polovine X. stoleća doselila se iz prvobitne domovine horda Turaka pod vodstvom Seldžuka u zemlju Džend na Sir-

Darji (Jaksartes) i primila sunitski islam. Ova matica doseljenika povećavala se neprestano dolaskom novih, srodnih horda, pa su se već god. 1030. ovi Seldžuci toliko osilili, da su počeli prelaziti reku Amur-Darju (Oksus) i pleniti severni Iran. Posle smrti Seldžuka osvojili su njegovi unuci Togrul-beg i Čakir-beg Balh, Herat, Ispahan, Mosul i Bagdad, dakle prostrani svet između reka Oksusa i Eufrata. Togrul-beg skinuo je bujidskog upravnika abasidskog kalifata i bio je sam u Bagdadu svečano namešten kao emir al omra. Čakirov sin, sultan Alp Arslan (1068—1072) zaratio je na Fatimide u Siriji i oduzeo im Jeruzalem (1071). Četničku akciju seldžuških Turaka po bizantinskoj imperiji, koja je počela 1048, promenio je Alp Arslan u sistematičko ratovanje i osvojio je (1064) Armeniju, te je u bitci kod Menzikjerta (1071) zarobio vizantijskog cara Romana IV. Njegovoj pravednosti i velikodušnosti zahvalio je bizantinski car svoje oslobođenje a šiti tolerancu svoje veroispovedi. Njegov sin i naslednik Malekšah Dželaledin (1072—1092) nasledio je u glavnom i po karakteru svog oca i njegovu politiku osvajanja, no dopuštao je decentralizaciju uprave i ustanovljenje vazalnih država pod vodstvom njegovih rođaka i emira. Za prestonicu izabrao je Ispahan. On i njegov vezir Nizam al Mulk bili su prijatelji pravde i civilizacije, te su podizali na novo kulturne ustanove u Perziji i Bagdadu, koje su propale pod poslednjim Bujidima. Tada su nastali turski emirati: Jeruzalem, Damask, Haleb, Antiohija. Na račun bizantijske Male Azije nastao je emirat Sivas pod vodstvom Danišmenda, a Sulejman (umro 1086) je upotrebio loše socijalne i političke prilike, te osvojio celu Malu Aziju sa iznimkom male primorske oblasti prema Carigradu. Sulejmanov sin i naslednik Kilidž Arslan (1092—1107) izabrao je stari Iconium za svoju rezidenciju, te se zbog toga njegova država zvala sultanat od Ikonije ili Rum za uspomenu na bivšu rimsku vladavinu. Samo su u Ciliciji još postojale male državice jermenskih hrišćana. I ako je ikonijiski sultanat u prvom krstaškom ratu pretrpio mnoge gubitke, ipak se docnije održao u borbi protiv krstaša i Bizantinaca, što više povećao se (1172) državom Danišmend, t. j. sa severoistočnim delom Male Azije sa glavnim mestom Sivas. Kao sve muslimanske države Prednje Azije, tako se morao i ikonijiski sultan pokoriti Mongolima (1244) i postati vazal Džingiskana, ali je ipak država ostala do god. 1307. kao i manji seldžuški emirati: Teke,

Kermian, Karaman, Ajdin, Karasi, Sarukhan i t. d., koje su dočekale osvajanje po osmanskim Turcima. Seldžuški Turci, i ako nisu stvarali civilizaciju i kulturu, ipak su njihovi vladaoци i državnici pokazali razumevanje i poštovanje prema tekovinama arapsko-perzijske civilizacije, te su i sami podizali arhitektonski znamenite zgrade, naročito mošeje, potpirali su književnike i naučenjake, dok su međutim Mongoli pokazali samo divlje instinkte uništenja ljudskih života i kulturnih ustanova. Tako su Džingiskanove horde uništile u prvoj pol. XIII. stoleća gotovo sve tekovine arapsko perzijske kulture, koje su od Abasida preuzeli seldžuški Turci.

Pre dolaska Seldžuka u Prednju Aziju, značile su turske seobe malog obima samo izvesnu infiltraciju, dok naseljenje

Skupina turskih ratnih zarobljenika, 1913.

Seldžuka u X. stoleću i Osmanlija u prvoj pol. XIII. stoleća znači jednu više manje elementarnu seobu, jednu etničku poplavu Male Azije sa strane Turaka. Pred mongolskom olujom Džingiskana (1206—1227), koja je sve rušila i uništavala pred sobom, sklonila se pod vodstvom Sulejmana horda Turaka sa svojih selišta istočno od Kaspijskog mora u Armeniju. Posle Sulejmanove smrti (1231) odveo je njegov sin Ertoghrul (1231 do 1288) tursku hordu prema zapadu i naselio ju dozvolom ikonijskog sultana oko Dorileuma (Sultan Őni) na krajini protiv Bizantinaca. Zatim je vodio Turke Ertoghrulov sin Osman (1288—1326), koji je u gerilskom ratu otimao Bizantincima oblasti i varoši, te koji se posle pogibije poslednjeg ikonijskog sultana Ala-Edina (1307), svoga vrhovnog gospodara, proklamovao neodvisnim emirom. Po ovom emiru počeli su se

maloazijski Turci nazivati Osmanlijama. Ako istorija i narodna legenda slavi Osmana, to je još u većoj meri slučaj kod njegovog hrabrog i junačkog sina Urhana (1326—1359), koji je u oči smrti svog oca uzeo Bizantincima Brusu i načinio je rezidencijom osmanske države. Posle toga osvojio je čuvene carske varoši Nikomediju (1328) i Nikeju (1330) i prodro do pred sam Cariograd. Godine 1335. osvojio je seldžuški emirat Karasi. U borbama između bizantinskih pretendena na carski presto, Kantakuzena i Ivana V., koji su i Osmane i Seldžuke pozivali u pomoć, osvojio je Urhanov sin Sulejman Galipoli na Helespontu (1354) i time položio prvi temelj osmanske vladavine na Balkanskom poluostrvu i opšte u Europi. Sultan Urhan nije bio samo vojnik i osvajač, već i državni organizator, koji je pomoću svog mudrog brata Ala-Edina, prvog osmanskog vezira (»nosioca«) postavio kanon i sunu kao osnovu (»kanon« iz grčkoga *Kanon*) za državni poredak. Nedostatke je popravio »samovoljnim zakonodavstvom« (urfi). Iz razloga vojničkog interesa i vojničkog duha, Urhan je razdelio državu na vojničke oblasti (sandžake — barjake). Od zarobljenih hrišćanskih mladiča vaspitavao je novu, fanatičnu pešadiju janičara (jeni t. j. nov, čeri, t. j. odred), kojima je naročiti derviš dao versku posvetu, a od Turaka je stvorio plaćeničku konjicu (spahi), koja je sa janičarima predstavljala stalnu vojsku. Ova je i po ratničkom duhu i po taktici nadmašila tadašnju Europu. Urhana nasledio je njegov drugi sin, Murat I. (1359—1389), koji je god. 1361. osvojio Jedrene (Odrin, Adrianopol) i preneo tamo svoju prestolicu, zatim je posle pobeđe nad Srbima kod Čirmena na Marici (1371) načinio Bugare i južne srpske države svojim vazalima i prisajedinio svojoj državi ostatke seldžuškog emigrata. U krvavoj bitci na Kosovom polju sultan Murat I. pobedio je severne Srbe, ali je pobeđu platio svojim životom (1389). Od tada bila je istorija Srba i Bugara, pa donekle i Hrvata i Slovenaca vezana za tursku vladavinu u Europi i njenu sudbinu tamo do godine 1912., kad je bilo Kosovo osvećeno.

*

Turski vojnici, koji su nam poslužili kao materijal za antropološko proučavanje, bili su iz Anatolije, i to njih 20 iz angorskog i 27 iz konijskog vilajeta. Na pojedine sandžake angorskog vilajeta otpadaju sledeći brojevi vojnika: Sandžak Jozgad — 3, sandžak K'rşehir — 6, Čorum — 8, Kajzarije — 3. U konijskom

vilajetu bili su zarobljenici iz sledećih sandžaka: sandžak Konija — 2, sandžak Burdur — 4, sandžak Isparta (Hamid) — 2, sandžak Nigde — 14, sandžak Adalia — 5.

Kad je bio poslednji sultan iz osmanske dinastije svrgnut sa prestola, preneo je predsednik turske republike, maršal Ghazi Mustafa Kemal (rođen god. 1888.) rezidenciju iz Carigrada u unutrašnjost Male Azije — u Angoru, koja je ujedno i glavna varoš angorskog vilajeta. Turska republika ima danas površinu od 730.000 km^2 sa 13,357.000 stanovnika (god. 1924.), dok površina angorskog vilajeta iznosi 83.780 km^2 . Angora (ant. Ancyura, turski Engürijeh) leži na brdovitoj visokoravni sa nadmorskom visinom od 1080 m. Varoš, koja danas broji 80.000 stanovnika, naslonjena je na staru tvrđavu sa brojnim antičnim

Zarobljeni Turci zanatlije na svom poslu, 1913.

ostacima, naročito napisima na kamenu. Pre rata živelo je u Angori 12.000 Turaka, 15.000 Jermena, 3000 Grka i 1000 Jevreja. Pred Angorom vršila se god. 1402. velika bitka između turskog sultana Bajazita I. i Timur-Lenka, koja se svršila pobedom Mongola i zarobljenjem Bajazita, i ako ga je njegov šurak Štefan Lazarević hrabro branio srpskom konjicom.

Kajzarije predstavlja centar istoimenog sandžaka, koji nosi ime po caru Tiberiju (antička Caesarea, carska varoš), koji je god. 17. posle Hr. Kapadokiju pretvorio u rimsku provinciju. Varoš se prvobitno zvala Mazaka (docnije Eusebia) i bila je u rimsko i bizantinsko doba vojni i politički centar Male Azije. Kajzarije leži na podnožju Ardžiša, nečista je poput ostalih anadolskih varoši, ali ima kao ukrštavalište važnih trgovačkih dru-

movna živahan promet. — Oblastna varoš *Jozgada* leži 1320 m nad morem i bila je nekada prestonica ratobornih turkmenskih kneževa iz porodice Čapan-Oghlu. Danas broji oko 15.000 stanovnika. Severozapadno od Jozgada, 28 km daleko, nalaze se u preistoriji čuveno arheološko nalazište Boghasköj sa skulpturama na stenama, koje sličje asirskima. Tu su otkriveni još i drugi ostaci hetitske kulture i jezika.

Vilajet Konija ima površinu od 91.600 km² sa oko 1,100.000 stanovnika. Deli se u sledeće sandžake: Konija, Teke, Hamid (Isparta), Nigde, Burdur (Buldur) i zauzima stare oblasti Kapadokiju, Pizidiju, Pamfiliju i zapadnu Ciliciju. Varoš Konija (grčki Ikonion, lat. Iconium) leži na pustoj karamanskoj visokoravni od 1150 m nadmorske visine. Slično kao Angora naslanja se i Konija na staru citadelu i hrani zanimive ostatke seldžuško-arapske arhitekture i zanimive primere ornamentike (arabeski) izrađene u kamenu. Inače su kuće današnjih varošana loše i pravljene obično od drva ili ilovače. Seldžuški Sultan Kilidž Arslan načinio je Koniju rezidencijom svoje države, koja je bila centar politične vlasti u Maloj Aziji do upada Mongola (1244). Za vreme trećeg krstačkog rata izvojevao je nemački car Friderik I. Barbarosa veliku pobeđu nad seldžuškim sultanom pred samom njegovom rezidencijom i zauzeo je Koniju (18. maja 1190). U konijskom vilajetu nalazi se karamanska visokoravan, tako imenovana po jednom turkmenskom plemenu, sa visinom od presečno 1200 m. To je monotona, slana stepa, koja ima u letnje doba veliku vrućinu, a u zimi veliki mraz. Pošto tamošnje reke nemaju pristup moru, stvaraju se jezera i močvare. Stanovništvo je retko posejano i naselja su siromašna. Varoš Karaman (antična Laranda) leži između Taurusa i Karadagha i poznata je u istoriji po osvojenju Perdike (322 pre Hr.) i cara Friderika I. Barbarose (1190). Kod prodiranja osmanskih Turaka u Malu Aziju držala se još dugo karamanska dinastija (počevši od 1277), držeći vlast nad Likaonijom, Kapadokijom, Galacijom i zapadnom Kilikijom. Tri godine posle Kosovske bitke morali su Karamanci priznati nadvlast Visoke Porte, a 1466 osvojio je sultan Mehmed I. Koniju i načinio kraj karamanskoj državi.

Glavna varoš sandžaka Burdur (Buldur) je istoimena varoš, koja leži na visokoravni od 1050 m nadmorske visine, nedaleko od slanog jezera Burdur (ant. Askania limne). Varoš broji 12.000 stanovnika, od kojih su $\frac{1}{4}$ grčki i jermenski hrišćani,

a $\frac{3}{4}$ muslimanski Turci. Sandžak ima razvijenu poljoprivredu i izvozi produkte železnicom u Smirnu.

Centar sandžaka Nigde (19.300 km^2 sa oko 200.000 stanovnika) je istoimena varoš, koja leži 1000 m nad morem u pitomom kraju punim bašta. Varošica broji oko 6000 stanovnika, ima prostrane bazare i mnoge građevinske ostatke iz srednjeg veka. Sandžak Nigde predstavlja istočni deo konijskog vilajeta, a varoš leži na periferiji visokoravni, tamo gde prestaje Taurus i počinje Antitaurus. — Adalija, glavna varoš sandžaka Tekke na tlu antičke Pamfilije i delomice Likije, leži na visokoj kamenitoj terasi u uglu istoimenog morskog zaliva i bila je ustanovljena (Attaleia) od pergamskog kralja Attalosa II. (159—138 pre Hr.) na mestu starog Korykosa. Varoš ima dosta vode, ali je

Zarobljeni Turci posle večernje molitve u donjem gradu u Beogradu, 1913.

podneblje vruće i nezdravo. U okolini Adalije nalaze se cele šume oranža, citrona, smokava, vinove loze i dudova. Varoš se diže amfiteatralno iznad male luke sa živahnim prometom. Glavni izvoz su konji i drvo za građevine. Pre svetskog rata živelo je tamo oko 3000 Grka.

Toliko o istoriji osmanskih Turaka i geografiji angorskog i konijskog vilajeta, da bi bolje upoznali materijal za ovu antropološku studiju.

*

Kod pojedinih osoba zabeleženi su sledeći podaci i mere: I. ime i prezime, II. mesto rođenja, III. puk u kojem je vojnik služio, IV. kaza (srez), V. sandžak (oblast), VI. vilajet (pokrajina), VII. doba života, VIII. visina uzrasta, IX. najveća dužina glave, X. najveća širina glave, XI. najmanja širina čela, XII. raz-

mak jagodičnih kosti, XIII. razmak uglova donje vilice, XIV. fiziognomska visina lica, XV. morfološka visina lica, XVI. gornja morfološka visina lica, XVII. visina nosa, XVIII. širina nosa, XIX. horizontalni obim glave, XX. visina uzrasta kod sedenja (Sitzhöhe), XXI. index cephalicus (Längen-, Breiten-Index des Kopfes), XXII. index facialis, XXIII. boja kose, XXIV. boja brkova, XXV. boja očne dužice (iris), XXVI. boja kože, XXVI. kompleksioni tipovi.

Na osnovi izmerene najveće dužine i najveće širine glave izračunat je indeks glave (index cephalicus) i index cranii, koji je po nahodanju francuskog antropologa P. Broke (Broca) za dve jedinice manji od indeksa glave. Zamorno izračunavanje indeksa ovom prilikom bilo nam je ušteđeno, jer smo se mogli poslužiti tablicama, koje su naročito zato sastavljene (Carl M. Fürst, Index-Tabellen zum anthropologischen Gebrauche. Jena, Verlag von G. Fischer 1902). Zato pripada hvala bivšem direktoru i profesoru skopljanskog universiteta, g. dr. Simi Trojanoviću, koji je spomenute tablice (skrižaljke) stavio na raspoloženje piscu ove antropološke studije. Pre smo kod antropoloških proučavanja upotrebljavali tako zvani Stangenzirkel (kraniometar sistem v. Hölder-Joh. Ranke), a prilikom ispitivanja zarobljenih osmanskih Turaka i Bugara merili smo piponim šestarom (Taster-Zirkel), kojeg je konstruisao prof. R. Martin. I ostali instrumenti kao Gleitzirkel, Stahlbandmass, antropometar, Augenfarbentafel, koji su bili ovom prilikom upotrebljeni, sastavljeni i izrađeni su po sistemu R. Martina u Curihu.

Na kraju primećujem još i to, da anadolski Turci nemaju stalnih porodičnih imena (prezimenaa) poput Europljana, već se ličnom imenu pristavlja lično ime oca, koje služi kao prezime, kao n. pr. Hasan Sülejman, Ibrahim Alil, Halil Salı. Osman Ali i t. d.

I. Visina uzrasta (La taille).

Visina uzrasta izmerena je pomoću Martinovog antropometra kod 47 lica iz oba vilajeta i varira između minimuma (1534 mm) kod jednog vojnika iz sandžaka Adalije (Tekke) i maksimuma (1785 mm) kod vojnika iz sandžaka Isparte (Hamid) u konijskom vilajetu. Razmak varijacije iznosi $1785 - 1534 = 251$. Nijedan se slučaj nije desio sa vrlo malim rastom (ispod

1500 mm), dok je međutim kod zarobljenih bugarskih vojnika sa crnomorske strane konstatovano 0·56 % uzrasta.⁴

Za osobe malog rasta (1500—1599 mm) utvrđene su ove mere u milimetrima: 1534, 1538 (2 puta), 1542, 1566, 1567, 1569, 1580, 1587. Svega 9 slučaja (19·15 %). Kod pontijskih Bugara⁵ nađeno je 14·52 %, dakle manje malih nego kod Turaka.

Za osobe srednjeg rasta (1600—1699 mm): 1606, 1617, 1615, 1614, 1610, 1612, 1629, 1622, 1623, 1625, 1624, 1627, 1630, 1644,

Turčin iz konijskog vilajeta.

1649, 1649, 1642, 1645, 1652, 1650, 1650, 1662, 1668, 1660, 1662, 1670, 1677, 1670, 1682, 1683, 1686, 1687, 1691, 1695. Svega 34 slučaja (72·34 %). Prema tome većina osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta srednjeg je rasta. I kod Grka⁶ iznosi srednji uzrast preko polovine (61·97 %), dok se međutim ova visina

⁴ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, стр. 969. Београд.

⁵ Н. Жупанић, оп. с. I. с.

⁶ A. Weisbach, Die Schädelform der Griechen. (Mitt. d. anthropol. Gesell. in Wien, Bd. XI. N. F. Bd. I, str. 79. Beč 1881.

nalazi u manjini: kod Srba predratne Kraljevine (Šumadije)⁷ 41·40 %, kod Bosanaca i Hercegovca⁸ 28·50 % i kod Srbohrvata Hrvatske i Slavonije⁹ (48·5 %). Ako razlikujemo kod kategorije srednjeg rasta donju podvrstu (1600—1649 mm) i gornju podvrstu (1650—1699 mm) onda je prva podvrsta zastupljena sa 38·30 %, a druga sa 34·04 %.

Kod vojnika visokog rasta (1700—1799 mm) utvrđene su sledeće mere: 1702 mm, 1712 mm, 1771 mm i 1785 mm, svega 4 slučaja ili 8·51 %. To znači da su veliki ljudi n. pr. kod pontijskih Bugara¹⁰ duplo više zastupani nego kod osmanskih Turaka spomenutih vilajeta. Naročito u tom pogledu nadmašuju Turke Srbohrvati¹¹ iz Hrvatske i Slavonije (49 %) i Slovenci (40·4 %).¹²

Ljudi vrlo visokog stasa (1800 i više mm) u opšte nisu konstatovani, dok ih ima međutim n. pr. kod Srbohrvata Hrvatske i Slavonije¹³ 4·2 %.

Prosečna telesna visina (PVR) vojnika angorskog i konijskog vilajeta jednaka je kvocijentu od zbira mera (S_1) deljenom kroz broj merenih vojnika (b_1). $PVR = \frac{S_1}{b_1} = \frac{77021}{47} = 1638 \text{ mm}$. To znači nešto više nego što je A. Weisbach utvrdio kao prosečnu telesnu visinu Turaka u opšte (40 ♂, 1622 mm).

Kod upoređenja visine uzrasta u pojedinim sandžacima spomenutih vilajeta nalazimo kao prosečnu telesnu visinu:

Vilajet Angora:

Sandžaci:

Jozgad:	3 ♂;	zbir mera	4901;	prosečno	$\frac{4901}{3} = 1634 \text{ mm}$
Čorum:	8 ♂;	„ „	13061;	„	$\frac{13061}{8} = 1633 \text{ „}$
Kajzarije:	3 ♂;	„ „	4936;	„	$\frac{4936}{3} = 1645 \text{ „}$
K'rşehir:	6 ♂;	„ „	9844;	„	$\frac{9844}{6} = 1641 \text{ „}$

Vilajet Angora: 20 ♂; zbir mera 32742; prosečno $\frac{32742}{20} = 1637 \text{ mm}$

⁷ A. З. Носовъ, Къ антропологији Королевства Сербовъ, стр. 128. Петроград 1913.

⁸ A. Weisbach, Die Bosnier. (Mitt. d. anthr. G. Bd. XXV.). Beč 1895.

⁹ A. Weisbach, Die Serbokroatten Kroatiens und Slavoniens. (Mitt. d. a. G. in W. Bd. XXXV., str. 100.) Beč 1905.

¹⁰ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, I. с.

¹¹ A. Weisbach, Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens.

¹² A. Weisbach, Die Slovenen. (Mitt. d. anthrop. G. in W. Bd. XXXIII., str. 236.) Beč 1903.

¹³ A. Weisbach, Die Serbokroaten Kroatiens u. Slavoniens.

Vilajet Konia:

Sandžaci:

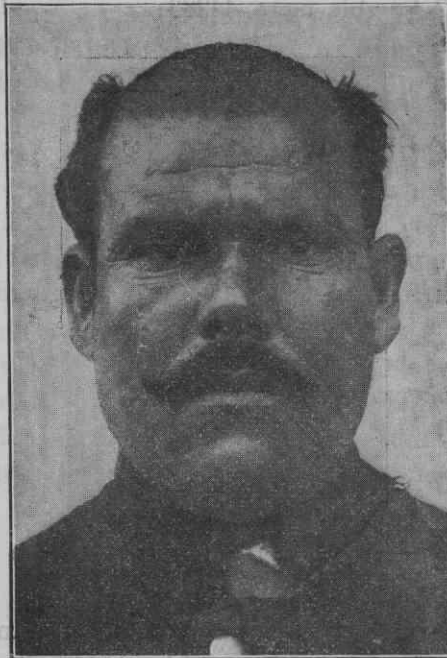
Konija:	2 \triangle \circ	zbir mera	3326;	prosečno	$\frac{3326}{2} = 1663$	mm
Burdur:	4 \triangle \circ	" "	6358;	" "	$\frac{6358}{4} = 1589$	"
Isparta:	2 \triangle \circ	" "	3397;	" "	$\frac{3397}{2} = 1698$	"
Nigde:	14 \triangle \circ	" "	23165;	" "	$\frac{23165}{14} = 1655$	"
Adalija:	5 \triangle \circ	" "	8037;	" "	$\frac{8037}{5} = 1607$	"
Vilajet Konia: 27 \triangle \circ ; zbir mera 44283;					" "	$\frac{44283}{27} = 1640$ mm

Anadolski Turčin hetitskog tipa.

Razlika prosečne visine uzrasta u pojedinim sandžacima nije baš znatna, jer se kreće u obimu podvrste donje srednje visine (1600—1650 mm). U sandžaku Burdur pada u oči, da stoji prosečna visina uzrasta ispod 1600 mm i spada prema tome u kategoriju niskog uzrasta (1500—1600 mm). Teško je verovati, da bi bila mala neznatna visina uzrasta jedna od osobina prvobitnih Turaka kod njihovog dolaska u Prednju Aziju. Verovatnije je, da treba u niskom uzrastu današnjeg stanovništva buldurskog i adalijskog sandžaka na Sredozemnom moru gledati jednu od osobina predarijevskih stanovnika melanodolikokefalne ili mediteranske rase. U antičko doba postojale su na istoj teritoriji uz more Pamfilija, a severno od ove Pizidija sa varošima, kojih imena ni malo ne zvuče indoeuropljanski već alarodski (Termes-

sos, Selge, Sagalassos, Kremna, Sirk, Pogla, Fulla, Oroanda, Kattenna). Herodot piše, da su ovde bivali Lazonijci i Hytenci kao susedi Kabalijaca. Važno je predanje Strabonovo, da su se naselja Lelega prostirala i u Pizidiji, jer je dokazano, da Lelezi spadaju u rodbinu Pelazga, predarijevskih stanovnika Balkanskog poluostrva, i da su prema tome rođaci Etruščana. Za Solimće u Likiji kaže pesnik Choirilos, da su govorili feničanski. Pošto često fizički habitus stanovništva preživi jezik, tako se moglo

Turčin iz angorskog vilajeta.

i autohtono alarodsko stanovništvo Pamfilije i Likije najpre pogrčiti, a docnije u srednjem veku poturčiti i pomuslimaniti.

Prosečna visina uzrasta gotovo je ista u angorskom i konijskom vilajetu, jer iznosi razlika samo $1640 - 1637 = 3 \text{ mm}$.

II. Najveća dužina glave.

Najveća dužina glave (antero-posteridni dijametar), koja znači rastojanje glabele od najodalenije tačke na potiljku izmerna je kod 47 lica. Najveća mera (200 mm) konstatovana je kod

jednog vojnika iz sandžaka K'ršehir (angorski vilajet), a najmanja kod jednog vojnika iz sandžaka Adalije u konijskom vilajetu. Variranje se kreće između ova dva ekstrema i njegova jačina iznosi $200 - 165 = 35$. Po svojoj jačini zastupljene su pojedine mere ovako: 177 mm (6 puta), 179 mm (6 puta), 183 mm (5 puta), 182 mm (4 puta), 178 mm (3 puta), 188 mm (3 puta), 189 mm (3 puta), 192 mm (3 puta), 184 mm (2 puta), 165 mm (1 put), 172 mm (1 put), 176 mm (1 put), 174 mm (1 put), 171 mm (1 put),

Turčin iz angorskog vilajeta.

173 mm (1 put), 186 mm (1 put), 187 mm (1 put), 181 mm (1 put) i 200 mm (1 put). Najčešće se dakle nalaze dužine 177 mm i 179 mm , naime svaka po šest puta. Zbir anteroposterijornih dijametara (S_2) kod svih 47 vojnika (b_2) iznosi 8566; prosečna najveća dužina glave (PND) = $\frac{S}{b_2} = \frac{8566}{47} = 182\text{ mm}$; dakle tolika kao kod Bosanaca (Weisbach — 182 mm), Belorusa (Talko-Hrynecwicz — 182 mm), Rusina Galicije, Bukovine i Podolije (Majer-Kopernicki, Himmel — 182 mm) ali manja nego kod Čeha (Weis-

bach — 186 mm), Poljaka bivše ruske carevine (Elkind — 185 mm), pontijskih Bugara (Županić — 185 mm) ili Slovenaca (185 mm).¹⁴

Ako uporedimo oba spomenuta vilajeta odnosno najveće dužine glave, onda nalazimo za angorski vilajet prosečnu meru: $\frac{3648}{20} = 182 \text{ mm}$ i za konijski vilajet: $\frac{4918}{27} = 182 \text{ mm}$, dakle istu meru.

U pojedinim sandžacima stoje odnosi ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	3 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	zbir mera	537;	prosečno	$\frac{537}{3} = 179 \text{ mm}$
Čorum:	8 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	1450;	"	$\frac{1450}{8} = 181 \text{ "}$
Kajzarije:	3 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	539;	"	$\frac{539}{3} = 180 \text{ "}$
K'rşehir:	6 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	1122;	"	$\frac{1122}{6} = 187 \text{ "}$

Vilajet Angora: 20 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$; zbir mera 3648; prosečno $\frac{3648}{20} = 182 \text{ mm}$

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	zbir mera	360;	prosečno	$\frac{360}{2} = 180 \text{ mm}$
Burdur:	4 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	705;	"	$\frac{705}{4} = 176 \text{ "}$
Isparta:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	359;	"	$\frac{359}{2} = 179 \text{ "}$
Nigde:	14 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	2611;	"	$\frac{2611}{14} = 186 \text{ "}$
Adalia:	5 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	883;	"	$\frac{883}{5} = 177 \text{ "}$

Vilajet Konija: 27 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$; zbir mera 4918; prosečno $\frac{4918}{27} = 182 \text{ mm}$

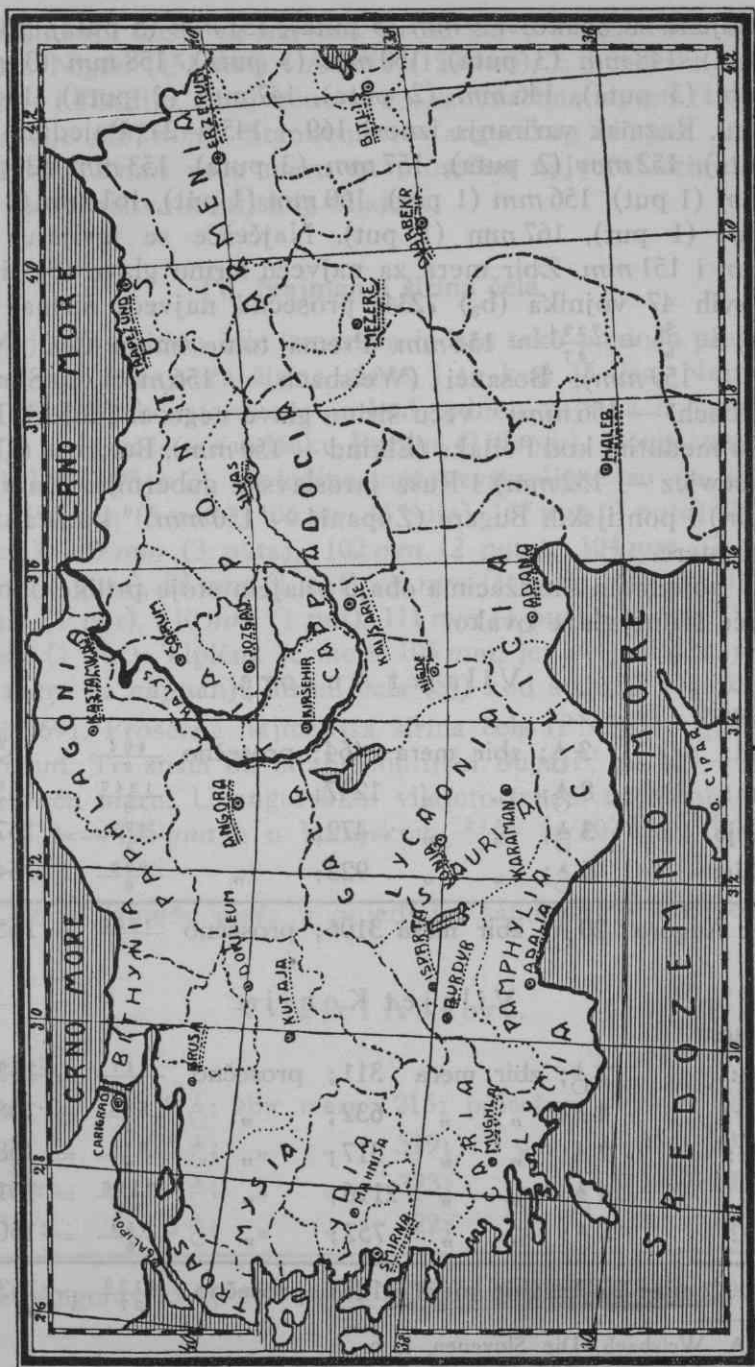
Najveći antero-posterijorni dijametar konstatovan je u sandžaku Nigde, a najkraći u sandžaku Burduru, koja oba leže u konijskom vilajetu.

III. Najveća širina glave.

Mere za najveću širinu glave utvrđene su pomoću Martinovog pipaonog šestara kod 47 osoba. Najšira glava (169 mm) konstatovana je kod jednog vojnika iz čorumskog sandžaka, a najuža (145 mm) kod jednog iz sandžaka Nigde u konijskom

¹⁴ A. Weisbach, Die Slovenen. Mitt. d. anthropol. G. in W. Bd. XXXIII, str. 245. Beč 1903.

MALA AZIJA I SIRIJA.

MEKILLO 1:2700,000

— Granice vilajeta.
 Granice sandžaka.

zastupljene su ovako: 149 mm (5 puta), 151 mm (5 puta), 162 mm (4 puta), 148 mm (3 puta), 150 mm (3 puta), 158 mm (3 puta), 155 mm (3 puta), 146 mm (2 puta), 147 mm (2 puta), 154 mm vilajetu. Razmak variranja iznosi $169 - 145 = 24$. Pojedine mere (2 puta), 152 mm (2 puta), 157 mm (2 puta), 153 mm (2 puta), 145 mm (1 put), 156 mm (1 put), 160 mm (1 put), 161 mm (1 put), 169 mm (1 put), 167 mm (1 put). Najčešće se javljaju mere 149 mm i 151 mm. Zbir mera za najveću širinu glave (S_3) iznosi kod svih 47 vojnika (b_3) 7234; prosečna najveća širina glave (PNS) = $\frac{S_3}{b_3} = \frac{7234}{47} = 154$ mm. Prema tome imaju Česi (Weisbach — 159 mm), Bosanci (Weisbach — 156 mm) i Slovenci (Weisbach — 156 mm)¹⁵ veću širinu glave nego anadolski Turci, dok su međutim kod Poljaka (Elkind — 150 mm), Belorusa (Talko-Hryniewicz — 152 mm) i Rusa jaroslavske gubernije (Zograf — 152 mm) i pontijskih Bugara (Županić — 150 mm)¹⁶ konstatovane manje mere.

U pojedinim sandžacima obaju vilajeta stoje prilike odnosno najveće širine glave ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	3 $\frac{\Delta}{\circ}$;	zbir mera	464;	prosečno	$\frac{464}{3} = 155$ mm
Čorum:	8 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„ „	1247;	„	$\frac{1247}{8} = 155$ „
Kajzarije:	3 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„ „	472;	„	$\frac{472}{3} = 157$ „
K'rşehir:	6 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„ „	923;	„	$\frac{923}{6} = 154$ „

Vilajet Angora: 20 $\frac{\Delta}{\circ}$; zbir mera 3106; prosečno $\frac{3106}{20} = 155$ mm

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 $\frac{\Delta}{\circ}$;	zbir mera	311;	prosečno	$\frac{311}{2} = 155$ mm
Burdur:	4 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„ „	632;	„	$\frac{632}{4} = 158$ „
Isparta:	2 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„ „	317;	„	$\frac{317}{2} = 158$ „
Nigde:	14 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„ „	2116;	„	$\frac{2116}{16} = 151$ „
Adalia:	5 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„ „	752;	„	$\frac{752}{5} = 150$ „

Vilajet Konija: 27 $\frac{\Delta}{\circ}$; zbir mera 4128; prosečno $\frac{4128}{27} = 153$ mm

¹⁵ A. Weisbach, Die Slovenen, I. c.

¹⁶ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, стр. 971. Београд 1913.

Najmanju meru za najveću širinu glave imaju Turci u sandžacima Nigde (151 mm) i Adalia (150 mm), t. j. na tlu antične Pamfilije i Pizidije, a najveću meru u sandžacima Isparti (158 mm) i Kajzarije (157 mm). Stanovništvo angorskog vilajeta ima za $155 - 153 = 2$ mm veću meru za prosečnu najveću širinu glave nego stanovništvo konijskog vilajeta.

IV. Najmanja širina čela.

Najmanja širina čela izmerena je isto tako pomoću pipaonog šestara, kao i najveća širina glave, i to kod 35 lica. Najmanja mera (95 mm) konstatovana je kod jednog vojnika iz sandžaka Adalije a najveća u sandžaku Burdur (116 mm). Jačina variranja iznosi $116 - 95 = 21$. Pojedine mere zastupljene su na sledeći način: 105 mm (8 puta), 106 mm (4 puta), 107 mm (3 puta) 108 mm (3 puta), 109 mm (3 puta), 102 mm (2 puta), 104 mm (2 puta), 99 mm (2 puta), 95 mm (1 put), 96 mm (1 put), 101 mm (1 put), 103 mm (1 put), 110 mm (1 put), 111 mm (1 put), 113 mm (1 put), 116 mm (1 put). Tipična je mera 105 mm, jer se javlja najčešće. Zbir mera za najmanju širinu čela (S_4) kod svih 35 vojnika (b_4) iznosi 3691. Prosečna najmanjša širina čela (PNŠČ) $= \frac{S_4}{b_4} = \frac{3691}{35} = 105$ mm. To znači da imaju pontijski Bugari¹⁷ za $108 - 105 = 3$ mm veću meru. U angorskom vilajetu iznosi najmanja širina čela $\frac{1579}{15} = 105$ mm a u konijskom $\frac{2112}{20} = 107$ mm, dakle za 2 mm više.

Odnosi između mera u pojedinim sandžacima stoje ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 $\frac{\Delta}{\circ}$	zbir mera	215;	prosečno	$\frac{215}{2} = 107.5$ mm
Čorum:	5 $\frac{\Delta}{\circ}$	„	519;	„	$\frac{519}{5} = 103.8$ „
Kajzarije:	3 $\frac{\Delta}{\circ}$	„	323;	„	$\frac{323}{3} = 107.7$ „
K'rşehir:	5 $\frac{\Delta}{\circ}$	„	522;	„	$\frac{522}{5} = 104.4$ „

Vilajet Angora: 15 $\frac{\Delta}{\circ}$; zbir mera 1579; prosečno $\frac{1579}{15} = 105.2$ mm

¹⁷ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, стр. 271.

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	zbir mera	211;	prosečno	$\frac{211}{2} = 105.5$	mm
Burdur:	3 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	"	"	"	$\frac{332}{3} = 110.7$	"
Isparta:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	"	"	"	$\frac{215}{2} = 107.5$	"
Nigde:	11 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	"	"	"	$\frac{1152}{11} = 107.5$	"
Adalia:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	"	"	"	$\frac{202}{2} = 101.0$	"

Vilajet Konija: 20 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$; zbir mera 2112; " $\frac{2112}{20} = 107.1$ mm

Najveća prosečna mera izračunata je za sandžake Burdur (111 mm) i Kajzarije, a najmanja za sandžake Adaliju (101 mm), Čorum i K'ršehir (104 mm).

V. Razmak jagodičnih kosti (arcus zygomatici).

Najveći razmak između oba arcus zygomatici (grösste Jochbogenbreite) označuje donekle već sam po sebi širinu lica. Izmereno je u oba vilajeta kod 34 vojnika i to pomoću pipaonog šestara. Maksimum 148 mm, minimum 129 mm. Razmak variranja 148 — 129 = 19. Pojedine mere stoje sledećim redom: 129 mm (1 put), 133 mm (1 put), 134 mm (1 put), 140 mm (1 put), 147 mm (1 put), 139 mm (2 puta), 143 mm (2 puta), 144 mm (2 puta), 146 mm (2 puta), 142 mm (3 puta), 137 mm (4 puta), 138 mm (4 puta), 148 mm (4 puta) i 136 mm (5 puta). Tipična je mera od 136 mm. Zbir mera (S_5) kod svih 34 vojnika (b_5) iznosi: 129 + 133 + 134 + 136 (5 puta) + 137 (4 puta) + 138 (4 puta) + 139 (2 puta) + 140 + 141 + 142 (3 puta) + 143 (2 puta) + 144 (2 puta) + 146 (2 puta) + 177 + 148 (4 puta) = 4766. Prosečno rastojanje jagodičnih kosti (PRJK) = $\frac{S_5}{b_5} = \frac{4766}{34} = 140$ mm. Prema tome imaju Bugari sa Crnog mora (137 mm) za 140 — 137 = 3 mm uže lice, nego Turci angorskog i konijskog vilajeta. U pojedinim sandžacima spomenutih dvaju vilajeta stoje odnosi između mera, kao što sledi:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	zbir mera	273;	prosečno	$\frac{293}{2} = 136.5$	mm
Čorum:	5 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	"	"	"	$\frac{702}{5} = 140.4$	"
Kajzarije:	3 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	"	"	"	$\frac{416}{3} = 138.7$	"
K'ršehir:	5 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	"	"	"	$\frac{705}{5} = 141$	"

Vilajet Angora: 15 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$; zbir mera 2096; prosečno $\frac{2096}{15} = 139.7$ mm

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	zbir mera	287;	prosečno	$\frac{287}{2} = 143.5$	mm
Burdur:	3 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	419;	"	$\frac{419}{3} = 139.7$	"
Isparta:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	292;	"	$\frac{292}{2} = 146$	"
Nigde:	10 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	1407;	"	$\frac{1407}{10} = 140.7$	"
Adalia:	2 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$;	" "	265;	"	$\frac{265}{2} = 132.5$	"

Vilajet Konija: 19 $\begin{smallmatrix} \blacktriangle \\ \circ \end{smallmatrix}$; zbir mera 2670; prosečno $\frac{2670}{19} = 140.4$ mm

Vojnici iz konijskog vilajeta imaju za $140.4 - 139.7 = 0.7$ mm veći razmak jagodičnih kosti. Od pojedinih sandžaka konstatovane su najveće mere u sandžacima Isparti (146 mm) i Koniji a najniže u sandžacima Adaliji (132 mm) i Jozgadu (136 mm).

VI. Razmak uglova donje vilice.

Razmak uglova donje vilice (angulus mandibulae) meren je pipaoim šestarom (Taster-Zirkel) R. Martinovog sistema. Ugao donje vilice pravi grana od corpus mandibulae sa granom (ramus mandibulae), koja se uzdiže od horizontalnog dela bazi lubanje. Svega 34 slučaja, i to 15 iz angorskog i 19 iz konijskog vilajeta. Najmanja mera (94 mm) konstatovana je kod jednog vojnika iz čorumskog sandžaka, a najveća kod jednog iz sandžaka Burdur, tako da iznosi jačina variabiliteta $120 - 94 = 26$. Po mnogobrojnosti nahoda merenja slede ovako: 94 mm, 97 mm, 98 mm, 101 mm (2 puta), 102 mm (3 puta), 104 mm (3 puta), 105 mm, 106 mm, 107 mm, 108 mm (4 puta), 109 mm (2 puta), 110 mm (3 puta), 111 mm (3 puta), 112 mm (3 puta), 113 mm (3 puta), 117 mm, 119 mm, 120 mm. Najčešće se javlja dimenzija 108 mm i to 4 puta, zatim dolaze mere 102 mm (3 puta), 104 mm (3 puta), 110 mm (3 puta), 111 mm (3 puta) i t. d. Prosečna mera za razmak uglova kod svih 34 vojnika angorskog i konijskog vilajeta iznosi:

$$\frac{94 + 97 + 98 + 101 + 101 + 102 + 102 + 102 + 104 + 104 + 104 + 105 + 106 + 107 + 108 + 108 + 108 + 108 + 109 + 109 + 110 + 110 + 110 + 111 + 111 + 111 + 112 + 112 + 112 + 113 + 113 + 117 + 119 + 120}{34} = \frac{3668}{34} = 107.8 \text{ mm.}$$

Kod pontijskih Bugara¹⁸ konstatovana je za razmak uglova donje vilice prosečna mera 107.2 mm, dakle je za 0.6 mm manja nego kod Turaka obaju vilajeta.

¹⁸ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 972.

U pojedinim sandžacima stoje odnosi između prosečnih mera kao što sledi:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 \triangle ;	zbir mera	215;	prosečno	$\frac{215}{2} = 107.5$	mm
Čorum:	5 \triangle ;	" "	520;	"	$\frac{520}{5} = 104.$	"
Kajsarije:	3 \triangle ;	" "	322;	"	$\frac{322}{3} = 107.3$	"
K'rşehir:	5 \triangle ;	" "	556;	"	$\frac{556}{5} = 111.2$	"

Vilajet Angora: 15 \triangle ; zbir mera 1613; prosečno $\frac{1613}{15} = 107.5$ mm

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 \triangle ;	zbir mera	217;	prosečno	$\frac{217}{2} = 108.5$	mm
Burdur:	3 \triangle ;	" "	331;	"	$\frac{331}{3} = 110.3$	"
Isparta:	2 \triangle ;	" "	217;	"	$\frac{217}{2} = 108.5$	"
Nigde:	10 \triangle ;	" "	1078;	"	$\frac{1078}{10} = 107.8$	"
Adalia:	2 \triangle ;	" "	202;	"	$\frac{202}{2} = 201.0$	"

Vilajet Konija: 19 \triangle ; zbir mera 2045; prosečno $\frac{2045}{19} = 107.3$ mm

Razlika između oba vilajeta iznosi $107.5 - 107.3 = 0.2$ mm, a to znači da je razmak uglova donje vilice u obe pokrajine isti.

VII. Fizijognomska visina lica.

Fizijognomska visina lica predstavlja odstojanje između ruba koji pravi čelo sa kosom (Stirnhaarrand), i donjeg ruba donje vilice (corpus mandibulae). Svega 34 slučaja i to 15 iz angorskog i 19 iz konijskog vilajeta. Minimum (167 mm) je izmeren kod jednog Turčina iz čorumskog sandžaka, maksimum (179 mm) pak kod jednog iz jozgadskog sandžaka, tako da širina variranja iznosi $197 - 167 = 30$.

Prosečna mera kod svih 34 vojnika iznosi:

$$\frac{167 + 170 + 173 + 173 + 175 + 175 + 176 + 177 + 177 + 178 + 179 + 179 + 179 + 180 + 180 + 180 + 181 + 182 + 183 + 184 + 184 + 185 + 186 + 187 + 188 + 188 + 190 + 190 + 190 + 193 + 193 + 193 + 195 + 197}{34} = \frac{6227}{34} = 183.1 \text{ mm.}$$

Pošto na pr. kod pontijskih Bugara¹⁹ iznosi prosečna fizijognomska visina lica 180·1, to je ona za 183·1 — 180·1 = 3 mm niža nego kod spomenutih obaju vilajeta.

U pojedinim sandžacima stoje odnosi između prosečnih fizijognomskih visina lica, kao što sledi:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 $\frac{\triangle}{\circ}$; zbir mera	377;	prosečno	$\frac{377}{2} = 188\cdot5$	mm
Čorum:	5 $\frac{\triangle}{\circ}$; " "	880;	" "	$\frac{880}{5} = 176\cdot0$	"
Kajzarije:	3 $\frac{\triangle}{\circ}$; " "	540;	" "	$\frac{540}{3} = 180\cdot0$	"
K'rşehir:	5 $\frac{\triangle}{\circ}$; " "	944;	" "	$\frac{944}{5} = 188\cdot8$	"

Vilajet Angora: 15 $\frac{\triangle}{\circ}$; zbir mera 2741; prosečno $\frac{2741}{15} = 182\cdot7$ mm

Vilajet Konia.

Sandžaci:

Koniya:	2 $\frac{\triangle}{\circ}$; zbir mera	386;	prosečno	$\frac{386}{2} = 193\cdot0$	mm
Burdur:	3 $\frac{\triangle}{\circ}$; " "	539;	" "	$\frac{539}{3} = 179\cdot7$	"
Isparta:	2 $\frac{\triangle}{\circ}$; " "	359;	" "	$\frac{359}{2} = 179\cdot5$	"
Nigde:	10 $\frac{\triangle}{\circ}$; " "	837;	" "	$\frac{837}{10} = 183\cdot7$	"
Adalija:	2 $\frac{\triangle}{\circ}$; " "	345;	" "	$\frac{345}{2} = 172\cdot5$	"

Vilajet Konia: 19 $\frac{\triangle}{\circ}$; zbir mera 3466; " $\frac{3466}{19} = 182\cdot4$ mm

Prema tome Turci angorskog vilajeta imaju za 182·7 — 182·4 = 0·3 nižu fizijognomsku visinu nego u konijskom vilajetu.

VIII. Morfološka visina lica.

Morfološka visina lica znači odstojanje između donjeg ruba brade i nosno-čeonog šva (sutura nasofrontalis). Svega 34 slučaja u oba vilajeta. Maksimum 137 mm, minimum 107 mm. Jačina varijacije 137 — 107 = 30. Prema veličini i zastupljenosti mere se redaju na sledeći način: 107 mm, 114 mm, 116 mm (2 puta), 117 mm (3 puta), 118 mm (3 puta), 119 mm, 121 mm, 122 mm (2 puta), 123 mm (5 puta), 124 mm (3 puta), 125 mm (5 puta), 126 mm, 127 mm (2 puta), 131 mm, 132 mm, 134 mm i 137 mm. Najčešće

¹⁹ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 972.

se javlja mera 123 i 125 mm. Prosečna morfološka visina lica iznosi kod svih 34 vojnika:

$$\frac{107 + 114 + 116 + 116 + 117 + 117 + 117 + 118 + 118 + 118 + 119 + 121 + 122 + 122 + 123 + 123 + 123 + 123 + 124 + 124 + 124 + 125 + 125 + 125 + 125 + 125 + 126 + 127 + 127 + 131 + 132 + 134 + 137}{34} = \frac{4194}{34} = 123.4 \text{ mm.}$$

Kod pontijskih Bugara²⁰ iznosi morfološka visina lica 120 mm te je prema tome $123.4 - 120 = 3.4$ mm niža nego kod anadolskih Turaka obaju vilajeta.

Morfološka visina lica stoji u pojedinim sandžacima ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 \triangle _○ ;	zbir mera	257;	prosečno	$\frac{257}{2} = 128.5$	mm
Çorum:	5 \triangle _○ ;	" "	599;	"	$\frac{599}{5} = 119.8$	"
Kajsarije:	3 \triangle _○ ;	" "	343;	"	$\frac{343}{3} = 114.3$	"
K'ršehir:	5 \triangle _○ ;	" "	629;	"	$\frac{629}{5} = 125.8$	"

Vilajet Angora: 15 \triangle _○; zbir mera 1828; prosečno $\frac{1828}{15} = 121.9$ mm

Vilajet Konja.

Sandžaci:

Konija:	2 \triangle _○ ;	zbir mera	250;	prosečno	$\frac{250}{2} = 125.0$	mm
Burdur:	3 \triangle _○ ;	" "	359;	"	$\frac{359}{3} = 119.7$	"
Isparta:	2 \triangle _○ ;	" "	243;	"	$\frac{243}{2} = 121.5$	"
Nigde:	10 \triangle _○ ;	" "	1249;	"	$\frac{1249}{10} = 124.9$	"
Adalia:	2 \triangle _○ ;	" "	239;	"	$\frac{239}{2} = 119.5$	"

Vilajet Konija: 19 \triangle _○; zbir mera 2340; prosečno $\frac{2340}{19} = 123.2$ mm

Najviša mera konstatovana je za sandžak Jozgad, najniža pak za sandžak Kajzarije i Burdur.

IX. Gornja morfološka visina lica.

Gornja morfološka visina lica znači rastojanje između sutura nasofrontalis i rima oris. Svega utvrđeno 34 slučaja i to minimum (61 mm) kod jednog vojnika iz sandžaka K'ršehir a maksimum (86 mm) kod jednog drugog iz istog sandžaka. Širina variranja iznosi $86 - 61 = 25$. Pojedine mere redaju se na sledeći način:

²⁰ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 973.

61 mm, 74 mm (6 puta), 75 mm (4 puta), 76 mm (6 puta), 77 mm (5 puta), 78 mm (2 puta), 79 mm, 80 mm (3 puta), 81 mm, 83 mm, 84 mm, 85 mm, 86 mm (2 puta). Najčešće se javljaju mere 74 mm i 76 mm, naime po 6 puta. Prosečna gornja morfološka visina lica iznosi:

$$\frac{61 + 74 + 74 + 74 + 74 + 74 + 74 + 74 + 75 + 75 + 75 + 75 + 76 + 76 + 76 + 76 + 76 + 77 + 77 + 77 + 77 + 78 + 78 + 79 + 80 + 80 + 80 + 81 + 83 + 84 + 85 + 86 + 86}{34} = \frac{2626}{34} = 77.2 \text{ mm.}$$

To znači da imaju Turci angorskog i konijskog vilajeta za $77.2 - 74.1 = 3.1 \text{ mm}$ veću gornju morfološku visinu lica nego na pr. pontijski Bugari.

X. Visina nosa.

Svega 33 slučaja u oba vilajeta. Maksimum 62 mm, minimum 50 mm, prema tome širina variranja $62 - 50 = 12$. Po tekućem redu i množini nahodjenja redaju se mere na sledeći način: 50 mm (2 puta), 51 mm, 52 mm (2 puta), 53 mm (2 puta), 54 mm (6 puta), 55 mm (2 puta), 56 mm (3 puta), 57 mm, 58 mm (7 puta), 59 mm, 60 mm (3 puta), 61 mm i 62 mm (2 puta). Zbir mera S_{10} iznosi kod svih 33 vojnika (b_{10}) a prosečna visina nosa u oba vilajeta

$$\frac{S_{10}}{b_{10}} = \frac{50 + 50 + 51 + 52 + 52 + 53 + 53 + 54 + 54 + 54 + 54 + 54 + 54 + 55 + 55 + 56 + 56 + 56 + 57 + 58 + 58 + 58 + 58 + 58 + 58 + 58 + 58 + 59 + 60 + 60 + 60 + 61 + 62 + 62}{33} = \frac{1850}{33} = 56.1 \text{ mm.}$$

Prema tome imaju ovi Turci za $56.1 - 53.2 = 2.9 \text{ mm}$ manju visinu nosa nego pontijski Bugari.²¹

XI. Širina nosa.

Svega 33 slučaja. Maksimum 45 mm, minimum 30 mm, prema tome širina variranja $45 - 30 = 15$. Po tekućem broju i nailaženju stoje mere ovako: 30 mm, 32 mm, 33 mm (2 puta), 34 mm (3 puta), 35 mm (2 puta), 37 mm (5 puta), 38 mm (9 puta), 39 mm (3 puta), 40 mm (3 puta), 41 mm, 42 mm, 43 mm i 45 mm. Najčešće se javljaju mere 38 mm, naime 9 puta i 37 mm pet puta. Prosečna mera (PŠN) kod svih 33 vojnika (b_{11}) jednaka zbiru mera (S_{11}) delenom kroz (b_{11}). PŠN = $\frac{S_{11}}{b_{11}} = \frac{30 + 32 + 33 + 33 + 34 + 34 + 34 + 35 + 35 + 37 + 37 + 37 + 37 + 37 + 38 + 38 + 38 + 38 + 38 + 38 + 38 + 38 + 39 + 39 + 39 + 40 + 40 + 40 + 41 + 42 + 43 + 45}{33} = 37.4 \text{ mm.}$

²¹ H. Жупанић, Понтијски Бугари, 973.

To znači da imaju Turci spomenutih vilajeta za $37.4 - 35.8 = 1.6$ mm veću širinu nosa nego pontijski Bugari. Najveće mere za širinu nosa konstatovane su u sandžacima K'rşehir (38.5 mm) i Nigde (38.3 mm), najmanje pak u adalijskom (31.5 mm) i jozgodskom sandžaku (33 mm).

XII. Horizontalni obim glave.

Horizontalni obim glave (circonférence de la tête) meren je pružnim čeličnim centimetarskim trakom (Stahlbandmass). Svega 29 slučaja. Maksimum 575 mm, minimum 531 mm. Širina variranja $575 - 531 = 44$. Po tekućem broju i nahodanju mere se vrstaju ovako: 531 mm, 532 mm (2 puta), 533 mm, 534 mm (2 puta), 537 mm (2 puta), 539 mm, 540 mm, 541 mm, 545 mm, 546 mm, 547 mm (2 puta), 548 mm (2 puta), 549 mm (2 puta), 550 mm (2 puta), 553 mm, 556 mm, 557 mm, 560 mm, 562 mm, 563 mm, 564 mm i 575 mm. Prosečni horizontalni obim glave (PHOG) kod svih 29 vojnika (b_{12}) jednak je zbiru mera (S_{12}) kroz b_{12} : $PHOG = \frac{S_{12}}{b_{12}} = \frac{531 + 532 + 532 + 533 + 533 + 534 + 534 + 537 + 537 + 539 + 539 + 540 + 541 + 545 + 546 + 547 + 547 + 548 + 548 + 549 + 549 + 550 + 550 + 553 + 556 + 557 + 560 + 562 + 563 + 564 + 575}{29} = 546.5$ mm.

Pošto iznosi kod pontijskih Bugara horizontalni obim 550.4 mm, to imaju Turci angorskog i konijskog vilajeta za $550.4 - 546.5 = 3.9$ mm manji horizontalni obim glave. Inače imaju vojnici angorskog vilajeta dosta manji obim glave (542.5 mm) nego u konijskom (548.2). Razlika iznosi $548.2 - 542.5 = 5.7$ mm.

XIII. Visina tela kod sedenja.

Visina tela kod sedenja (Sitzhöhe) izmerena je samo u dva slučaja i to kod jednog vojnika iz konijskog sandžaka (896 mm) i kod jednog iz adalijskog sandžaka (880 mm). Prosečna mera: $\frac{880 + 896}{2} = 888$ mm.

XIV. Boja kose.

Kod boje kose razlikovali smo ove tonove: crni, zatvoreno kestenjevi (dunkelbraun), kestenjevi (braun), otvoreno kestenjevi (otvoreno smeđi, hellbraun) i plavi (blond). Primetili smo samo crni, tamnokestenjevi i kestenjevi ton boje. Svega 47 slučaja. Najjače je zastupljena crna boja kose, naime u 37 slučaja (78.6%), zatim zatvoreno kestenjeva u 6 slučaja (12.7%) i keste-

njeva u 4 slučaja (8·7%), dok je međutim kod pontijskih Bugara²² konstatovano: kestenjeva boja 27·9%, zatvoreno kestenjeva (23·4%), crna 28·4%, plava 17·5% i otvoreno kestenjeva 17·87%. Kod Slovenaca²³ pak je našao A. Weisbach: crna kosa 6·4%, kestenjeva 42·4%, plava 30·5%, otvoreno kestenjeva 19·6%, crvena 1%.

XV. Boja brkova.

Pisac ove studije imao je kod antropološkog ispitivanja balkanskih naroda priliku da često primeti, kako se kod iste osobe razlikuje boja kose na glavi od boje brkova, pak je zato beležio boju brkova i kod pontijskih Bugara i kod anadolskih Osmanlija. Svega 34 slučaja i kod Turaka angorskog i konijskog vilajeta. Najčešće se nalazi kestenjeva boja brkova, naime 18 puta (52·9%), zatim dolazi otvoreno kestenjeva u 6 slučaja (17·7%), zatim zatvoreno kestenjeva u 5 slučaja (14·7%), zatim plava u 3 slučaja (8·8%) i naposled crna u 2 slučaja (5·8%). Iz toga se vidi, da su svetli tonovi boje kose više zastupljeni na brkovima nego na kosi glave. Kod pontijskih Bugara²⁴ su konstatovani sledeći odnosi između boje kose i boje brkova:

Boja kose:		Boja brkova:	
Crna	18·43%	Crna	12·50%
Zatvoreno kestenjeva	23·40%	Zatvoreno kestenjeva	9·37%
Kestenjeva	27·93%	Kestenjeva	30·62%
Otvoreno kestenjeva	12·84%	Otvoreno kestenjeva	22·62%
Plava	17·87%	Plava	25·—%

XVI. Boja kože.

Kod naših istraživanja kompleksije mi smo razlikovali sledeće tonove: beli, mrkobeli, žučkasto-beli, otvoreno-mrki (bräunlich), mrki (braun) i zatvoreno mrki ton. Ovom prilikom zabeležena je boja kod 40 turskih vojnika i to u sledećem odnosu: bela boja kože u 7 slučaja, žučkasto-bela u 4 slučaja, otvoreno mrka (bräunlich) u 20 slučaja (50%), mrka (braun) u 9 slučaja. Prevlađuje otvoreno-mrki ton sa 50%, tako da ovaj sačinjava zajedno sa mrkim tonom (braun) veliku većinu spram otvorenih tonova.

²² Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 974.

²³ А. Weisbach, Die Slovenen, 237.

²⁴ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 975.

XVII. Boja očne dužice.

Boja očne dužice (iris) posmatrana i beležena je na osnovi table R. Martina. Tabla je udešena tako da ima 16 raznih numerisanih imitacija čovečijeg oka, i to u takvom redu, da je sa 1 označen najtamniji (zatvoreno kestenjevi, gotovo crni) ton, a sa 16 najsvetliji (otvoreno plavi) ton očne dužice. Ton 1 je zatvoreno kestenjev, gotovo crn, a ton 5 je otvoreno kestenjev (gotovo žut). Zatim slede mešovite dužice od incl. 6 do incl. 11; u ovim slučajevima kestenjevi (smeđi) pigmentat ne pokriva celo polje dužice, već samo izvesan deo. Od incl. 6 do incl. 8 ima prevlast smeđa boja i ovakve oči nazivamo sivo-kestenjevima; od incl. 9 do incl. 11 pak prevladuje svetla (siva ili modričasta) boja nad kestenjevim (braun) pigmentom i takve očne dužice nazivamo kestenjevo-sivim ili kestenjevo-modričastima. Ton 12 i 13 predstavljaju pravu sivu (ili modričastu) boju oka, dok međutim pokazuju tonovi incl. 13 do incl. 16 varijante modrih (blau) očiju.

U slučajevima gde za zaznamovanje boje očne iride nismo našli primer u spomenutoj tablici, postavili smo ju između dva najbliža tona. To smo označili dodavanjem 0.5 tonu sa nižim brojem. Tako pripadaju čistoj kestenjevoj grupi i tonovi: $1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}$, $4\frac{1}{2}$, modričasto kestenjevoj grupi: $5\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$; kestenjevo-modričastoj grupi: $8\frac{1}{2}$, $9\frac{1}{2}$, $10\frac{1}{2}$, $11\frac{1}{2}$; modričastoj (sivoj) grupi: $12\frac{1}{2}$ i $13\frac{1}{2}$; mudroj (blau) grupi $14\frac{1}{2}$ i $15\frac{1}{2}$.

Svega 47 slučajaja u oba vilajeta. Ton 1 i 2 u opšte nisu bili zastupljeni. Ton 3 bio je zastupljen (2 puta), ton $3\frac{1}{2}$ (2 puta), ton 4 (6 puta), ton $4\frac{1}{2}$ (8 puta), ton 5 (5 puta), ton $5\frac{1}{2}$ (5 puta), ton 6 (3 puta), ton $6\frac{1}{2}$ (3 puta), ton 7 (5 puta), ton 8 (4 puta), ton $8\frac{1}{2}$ (1 put), ton 10 (1 put), ton 12 (1 put) i ton 13 (1 put). Najviše se nalazi ton $4\frac{1}{2}$ (8 puta = 17.4%), zatim ton 4 (6 puta = 12.7%), zatim tonovi: 5 (15 puta = 10.6%), $5\frac{1}{2}$ (5 puta = 10.6%), 7 (5 puta = 10.6%), zatim ton 8 (4 puta = 8.1%), ton 6 (3 puta = 6.3%), ton $6\frac{1}{2}$ (3 puta = 6.3%); zatim tonovi 3 (2 puta = 4.2%), $3\frac{1}{2}$ (2 puta = 4.2%) i na kraju tonovi: $8\frac{1}{2}$, 10, 12, 13 (po 1 put = 2.1%).

Skupini kestenjevih tonova očne dužice (ton 1—5) pripada 23 slučajaja (48.7%), modričasto kestenjevoj skupini (ton $5\frac{1}{2}$ —8) 19 slučajaja (40.4%), kestenjevo-modričastoj skupini (ton $8\frac{1}{2}$ do $11\frac{1}{2}$) 2 slučajaja (4.2%) i modričastoj ili sivoj skupini (ton 12—13) 2 slučajaja (4.2%). Modra (blau) skupina nije zastupljena ni sa

jednim slučajem. Kao čiste, homogene tonove očne dužice držimo one, koji pripadaju kestenjevoj, modričastoj (sivoj) ili modroj grupi. Na skupinu homogenih očnih tonova otpada $48.7\% + 4.2\% = 52.9\%$, dakle preko polovine sviju slučajeva. Čisti tamni tonovi stoje spram svetlih kod $48.7 : 4.2$.

Na osnovi tablice R. Martina može se eksaktnije i lapidarnije označiti ton boje očne dužice nego opisom. Ako naime značaj i somatološku vrednost boje oči izrazimo brojevima, onda možemo izraziti i prosečne vrednosti zastupljenosti celokupnih tonova kao i jačinu kestenjevog pigmenta očne dužice na posmatranom materijalu. Prosečna fiziološka vrednost (PBO) boje očiju jednako je u našem slučaju kvocijentu od zbira (Σ) brojeva za pojedine tonove i broja (47) posmatranih osoba (β), $PBO = \frac{\Sigma}{\beta} = \frac{4\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 4 + 5\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 8\frac{1}{2} + 3 + 10 + 5 + 4\frac{1}{2} + 4 + 4\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 5\frac{1}{2} + 7 + 5\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 5 + 5\frac{1}{2} + 8 + 6\frac{1}{2} + 13 + 5 + 7 + 6\frac{1}{2} + 7 + 8 + 7 + 4 + 4 + 5 + 6 + 6 + 7 + 4 + 4 + 8\frac{1}{2} + 12 + 5\frac{1}{2} + 6 + 3 + 5 + 8 + 8 + 3\frac{1}{2} + 6\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2}}{47} = 5.7$.

To znači da je fiziološka vrednost boje očne dužice izražena brojem niža nego kod pontijskih Bugara (7.9) i to za cele dve jedinice. Prema tome imaju Turci angorskog i konijskog vilajeta dosta više kestenjevog pigmenta u očnoj dužici nego pontijski Bugari²⁵ ili Žumberčani (6.3)²⁶ ili današnje seosko stanovništvo istočne Atike²⁷ (7.5).

Prosečna vrednost boje očne dužice kod spomenutih anadolskih Turaka može se na osnovi tablice R. Martina približno izraziti sa 6 (kestenjevo-sivi ton). Pošto se mešovita boja očiju ne smatra kao prvobitna boja sastavnih rasa ili rasnih elemenata, to bi značilo, da spomenuti anadolski Turci predstavljaju jedan rasni amalgam od tamnookih i modroookih rasnih elemenata ali u takvom odnosu, da su bili tamnooki u dobroj većini.

Ako uporedimo pojedine sandžake odnosno boje očne dužice, onda vidimo sledeće:

²⁵ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 977.

²⁶ Idem, Жумберчани и Маридолци, 49.

²⁷ Idem, Хрвати код Атине. Прилози антропологији и историјској етнологији Атике. („Старинар“ N. P. VI. 130). Београд 1914.

Vijalet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	3 $\frac{\Delta}{\circ}$;	zbir mera	14·5;	prosečno	$\frac{14 \cdot 5}{3} = 4 \cdot 8$	mm
Čorum:	8 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„	„	„	$\frac{46 \cdot 5}{8} = 5 \cdot 8$	„
Kajzarije:	3 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„	„	„	$\frac{14}{3} = 4 \cdot 7$	„
K'rşehir:	6 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„	„	„	$\frac{33}{6} = 5 \cdot 5$	„

Vilajet Angora: 20 $\frac{\Delta}{\circ}$; zbir mera 108—; prosečno $\frac{108}{20} = 5 \cdot 4$ mm

Vijalet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 $\frac{\Delta}{\circ}$;	zbir mera	8·5;	prosečno	$\frac{8 \cdot 5}{2} = 4 \cdot 2$	mm
Burdur:	4 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„	„	„	$\frac{28 \cdot 5}{4} = 7 \cdot 1$	„
Isparta:	2 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„	„	„	$\frac{7 \cdot 5}{2} = 3 \cdot 7$	„
Nigde:	14 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„	„	„	$\frac{83}{14} = 5 \cdot 9$	„
Adalia:	5 $\frac{\Delta}{\circ}$;	„	„	„	$\frac{33 \cdot 5}{5} = 6 \cdot 7$	„

Vilajet Konija: 27 $\frac{\Delta}{\circ}$; zbir mera 161; „ $\frac{161}{27} = 6$ mm

Najviše kestenjevog pigmenta imaju Turci sandžaka Nigde (3·7), zatim sandžaka Konije (4·2), zatim sandžaka Kajzarije, najmanje pak Turci u sandžacima Burdur (7·1) i Adalija (6·7).

XVIII. Kompleksioni tipovi.

Kombinacija boje kose, očiju i kože kod jedne osobe predstavlja u antropološkom smislu njenu kompleksiju. Boja kože može se i eliminirati tako da dođu u obzir samo boja kose i očiju. Kombinacija različitih tonova boje kose sa raznim tonovima boje očne dužice, daje razne kompleksivne tipove. Mi smo sastavili ove kombinacije:

Nr. 1. Mrki tip I: Crna kosa + mrka dužičina boja (Martinova tablica Nr. 1—5).

Nr. 2. Mrki tip II: Zatvoreno kestenjeva ili kestenjeva kosa + mrki tonovi dužičine boje (Martinova tablica 1—5).

Nr. 3. Svetli tip I: Plava kosa + sivi (modričasti) i modri ton boje (Martinova tablica 12—16).

Nr. 4. Svetli tip II: Otvoreno smeđa kosa + sivi i plavi tonovi dužičine boje (Martinova tablica 12—16).

- Nr. 5. Tamni mešoviti tip I: Crna, zatvoreno kestenjeva, kestenjeva kosa + modričasto-kestenjeve ili kestenjevo-modričaste oči (Martinova tablica $5\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$).
- Nr. 6. Tamni mešoviti tip II: Crna, zatvoreno kestenjeva ili kestenjeva kosa + siva (modričasta) ili plava dužičina boja (Martinova tablica 12—16).
- Nr. 7. Svetli mešoviti tip I: Plava kosa + modričasto kestenjeva ili kestenjevo-modričasta dužičina boja (Martinova tablica $5\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$).
- Nr. 8. Svetli mešoviti tip II: Plava kosa + tamna dužičina boja (Martinova tablica 1—5).
- Nr. 9. Pravi mešoviti tip: Otvoreno kestenjeva kosa + modričasto kestenjeva ili kestenjevo-modričasta dužičina boja (Martinova tablica $5\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$).
- Nr. 10. Pravi mešoviti tip II: Otvoreno kestenjeva kosa + kestenjeva dužičina boja (Martinova tablica 1—5).

Kao potpuno čiste tipe ne možemo smatrati mrki tip I i svetli tip I kod kojih su se kompleksione komponente verovatno sačuvale u njihovoj rasnoj prvobitnosti. Ostali tipovi predstavljaju po svoj prilici produkt ukrštavanja rasa u najrazličitijim stepenima i stadijima.

U pogledu zastupljenosti pojedinih kompleksionih tipova stoji stvar ovako: Mrki tip I (tekući broj Nr. 1) zapažen je u oba vilajeta 21 puta (44·4%), mrki tip II (tekući broj Nr. 2) 2 puta (43%), tamni mešoviti tip I (tekući broj Nr. 5) 23 puta (48·9%), tamni mešoviti tip II (tekući broj 6) 1 put (2·2 %). Kod seoskog stanovništva Atike²⁸ na pr. pak je konstatovano: mrki tip I (13·79%), mrki tip II (13·79%), svetli tip I (10·35 %), svetli tip II (6·89 %), tamni mešoviti tip I (24·14 %), tamni mešoviti tip II (3·45%), svetli mešoviti tip I (3·45%), svetli mešoviti tip II (3·45 %), pravi mešoviti tip (13·79 %), pravi mešoviti tip II (10·35 %). Iz toga se vidi, da je kod Turaka angorskog i konijskog vilajeta tamni pigmenat očne dužice i kose puno jače zastupljen nego n. pr. kod stanovništva Atike, i razumljivo je što se kod Turaka svetli i svetli mešoviti tipovi i ne pojavljuju. Kod fiziološkog stapanja rasnih elemenata bio je bez sumnje element sa svetlom kompleksijom već u početku u manjini pak je podlegao u embrijološkoj borbi nasledstva.

²⁸ Н. Жупанић, Хрвати код Атине, 131.

XIX. Indeks glave (index cephalicus).

Indeks glave (IC) označuje odnos između najveće dužine (ND) i najveće širine (NŠ) glave i karakteriše na taj način glavni oblik lubanje i mozga.

$$IC = \frac{N\dot{S} \times 100}{ND}$$

Svega 47 slučaja. Maksimum 96·63, minimum 74·50. Širina varijacije 96·63 — 74·50 = 22·13. Pojedini indeksi redaju se počevši najnižim ovako: a) *dolihocefalni* (do 74·9): 74·50; b) *mezocefalni* (75·0 do 79·9): 75·13, 77·04, 78·31 (2 puta), 78·48, 78·72, 78·74, 79·17, 79·67, 79·69; c) *subbrahicefalni* (80·0—81·9): 80·95, 81·17, 81·42, 81·56; d) *brahicefalni* (82·0—84·9): 82·32, 82·42, 82·97 (2 puta), 83·07, 84·15 (2 puta), 84·24, 84·27, 84·57, 84·70, 84·83; e) *hiperbrahicefalni* (85·0—89·9): 85·31, 85·87, 85·88, 86·59, 87·36, 88·14, 88·70, 89·33; f) *ultrabrahicefalni* (90·0—...): 90·30 (2 puta), 90·40, 90·50 (2 puta), 91·53, 92·40, 93·02, 94·89, 96·63.

Prosečna vrednost indeksa glave jednaka je prosečnoj širini glave (PNŠ) pomnoženoj sa 100 kroz prosečnu najveću dužinu glave (PND): $PIC = \frac{PN\dot{S} \times 100}{PNO} = \frac{154 \times 100}{182} = 84·61$. To znači, da su Turci angorskog i konijskog vilajeta u pogledu glavnog indeksa glave brahikefalni, ili drugim rečima, da imaju kratku lubanju, svakako dosta kraću nego pontijski Bugari²⁹ (index ceph. 80·97). Kod Bosanaca i Hercegovaca³⁰ lubanja je još kraća nego li kod Turaka, jer je kot Bosanaca konstatovan index ceph. 85·7, a to označuje hiperbrahikefaliju.

Ako podelimo indexe glave spomenutih Turaka na pojedine grupe, onda otpada na:

dolihocefaliju	2·1 %
mezocefaliju	21·2 %
subbrahikefaliju	8·5 %
brahikefaliju	27·6 %
hiperbrahikefaliju	17·0 %
ultrabrahikefaliju	23·4 %

Ovi percentualni odnosi pokazuju, da su dolihoidi (2·1 % + 21·2 % = 23·3 %) u velikoj manjini spram brahikefala sviju područja. Ekstremni oblici lubanje, naime dolihocefali sa mezocefalima (23·3) i ultrabrahikefalni sa hiperbrahicefalima (40·4) stoje u takvom odnosu (23·3 : 40·4) jedna prema drugoj, da treba

²⁹ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 979.

³⁰ А. Weisbach, Die Bosnier.

pretpostaviti kod Turaka obaju vilajeta sastav od najmanje dva rasna elementa i to od jednog jačeg brahikefalnog i jednog slabijeg dolihoidnog. Proces fizioetnološkog stapanja možda nije još dovršen.

U pojedinim sandžacima stoje odnosi u pogledu kefalnog indeksa ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	prosečni index cephalicus	=	$\frac{155 \times 100}{179}$	=	86·59
Čorum:	” ” ”	=	$\frac{155 \times 100}{181}$	=	85·63
Kajzarije:	” ” ”	=	$\frac{157 \times 100}{180}$	=	87·22
K'ršehir:	” ” ”	=	$\frac{154 \times 100}{187}$	=	82·33

Vilajet Angora: prosečni index cephalicus = $\frac{155 \times 100}{182} = 85·16$

Prema tome naznačuje prosečni indeks glave za vilajet Angoro, da je tamošnje stanovništvo u glavnom hiperbrahikefalno.

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	prosečni index cephalicus	=	$\frac{155 \times 100}{180}$	=	86·11
Burdur:	” ” ”	=	$\frac{158 \times 100}{176}$	=	89·76
Isparta:	” ” ”	=	$\frac{158 \times 100}{179}$	=	88·26
Nigde:	” ” ”	=	$\frac{151 \times 100}{186}$	=	81·18
Adalia:	” ” ”	=	$\frac{150 \times 100}{177}$	=	84·68

Vilajet Konija: prosečni index cephalicus = $\frac{153 \times 100}{182} = 84·06$

Iz toga se vidi, da pripada stanovništvo vilajeta Konije prosečno brahikefaliji ali nešto nižoj, nego u vilajetu Angori.

Ako uporedimo pojedine sandžake obaju vilajeta odnosno indeksa glave, vidimo, da je najniža brahikefalija, upravo subbrahikefalija, zapažena u sandžacima Nigde i K'ršehir, a srednja u sandžaku Adaliji; najviša brahikefalija, gotovo okrugli oblici moždanske posude naznačene su za sandžake Burdur, Isparta i Kajzarije.

Treba primetiti, da je u sandžaku Nigde utvrđen najtamniji ton očne dužice i najniži kefalni indeks, verovatno izbledela uspomena na stare mediterance.

Slična kranijološka opažanja zabeležio je berlinski antropolog, Feliks Luschan, kod Grka, pa i kod Turaka u jugozapadnoj Maloj Aziji, naročito u Likiji i susednim oblastima Milas i Kibyatis.³¹ Luschan tvrdi, da žive kod Turaka i kod Grka Likije uporedno najmanje dva rasna elementa. Naročito naglašuje, da su kratko- i ujedno visokoglavi, t. j. hiperbrahikefalni Turci najbliže srodni sa tamošnjim hipsibrahikefalnim Grcima. Istotako postoje i kod dolihoidnih elemenata obaju naroda izvesne veze srodnosti. Luschan misli, da hipsibrahikefalni elementi Male Azije predstavljaju prehistorijsko autohtono stanovništvo iz predgrčkog vremena, jer da su se očuvali u većem broju na brdovitim mestima ili primorskim predelima, koji su teško pristupačni i zbog toga čuvaju stare oblike života i plemena. Što se tiče drugog elementa, koji nije hipsibrahikefalan, već dolihoidan, pokazuju Turci Likije i susednih oblasti kranijološku srodnost sa susednim grčkim ostrovljanima, a i sa jelinskim lubanjama iz antičkih nekropola. Drukčije su prilike u primorskom delu istočne Likije kod stanovništva Fineke (Limyra), Tekirove, Kemera i Gurmaha. Od 41 ličnosti pokazuju njih 29 srodnost i sličnost sa antičkim grčkim tipom, dok imade jedna četvrtina toliko izdužene uzane i niske i natrag zabačene lubanjske oblike, kao da su bile na veštački način deformovane. Moždanske posude su toliko natrag povučene, da samo 44% lubanjske dužine leži ispred vertikale, zamišljene iznad meatus acusticus externus, a 56% iza nje. Kako se našlo u kranijološkoj zbirci modernih Grka iz Adalije (93 na broju) 5 istovetnih i $\frac{1}{4}$ više manje sličnih egzemplara, to dokazuje, da su te kranijološke osobine, koje sećaju na semitske Beduine, prirodne i urođene. Zato se priča na ostrvu Rodosu, da Adalijoti govore turski i da imaju jevrejski izgled. Luschan misli, da predstavljaju dugoglavci iz Adalije i istočnog likijskog primorja potomce starih Semita (Feničana). Po našem mišljenju hipsibrahikefalci jugozapadne Male Azije ne predstavljaju prvobitno stanovništvo zemlje, kao što tvrdi F. Luschan, već treba melanodolihokefale malog rasta držati za autohtone.³² Među ove mediterance tamne kompleksije sa prisomom izvesnog pigmejskog rasnog elementa, doseliše se iz Centralne Azije već rano, verovatno u poznom paleolitu prve avant-

³¹ E. Petersen und F. v. Luschan, Reisen in Lykien, Mylas und Kibyatis, 207. Beč 1889.

³² F. Luschan, op. c. str. 201.

garde brahikefalaca, koje su prešle preko Helesponta i Bospora u Europu. U doba 2500—1800 pre Hr. pokazali su brahikefalci najveću ekspanziju u naseljavanju Europe³³ u prvom redu oblasti dinarskog gorskog sistema, Alp i Karpata. U manjem broju dostigli su Atlantski okean, jitalandsko poluostrvo i čak britanski otok. Tako ne postoji potreba, da držimo dolihokefalce sa natrag izvučenim potiljkom iz jugozapadne Male Azije za došljake iz Palestine ili Sirije, jer oni mogu vrlo lepo predstavljati ostatke prvobitne mediteranske rase u svojoj postojbini.

XX. Indeks lica.

Indeks lica (IL) ili index facialis znači odnos između fiziognomske visine lica (FVL) i rastojanja jagodičnih kostiju (RJK): $IL = \frac{RJK \times 100}{FVL}$. Prema ovome indeksu razlikujemo leptoprozopne (indeks ispod 70·00), mezoprozopne (indeks 70·01—80·00) i hameprozopne (indeks 80·01 i više) oblike lica. Svega 34 slučaja. Maksimum 83·62 kod jednog vojnika iz sandžaka Čorum, minimum 68·02 kod jednog drugog iz sandžaka Jozgad.

Ovih 34 indeksa podeljeno je u pogledu na spomenute tri grupe, kao što sledi: a) leptoprozopni indeksi: 68·02 — svega 1 slučaj (2·9 %); b) mezoprozopni indeksi: 71·12, 72·34, 72·63, 73·12, 73·68, 74·21, 74·09, 74·61, 74·46, 74·18, 74·87, 75·56, 75·13, 75·88, 76·68, 76·42, 76·76, 76·67, 77·14, 77·72, 77·22, 77·09, 79·33, 79·19, 79·43, 79·19 — svega 26 slučaja (76·5 %); c) hameprozopni indeksi: 80·87, 81·44, 81·92, 82·02, 82·68, 83·05, 83·62 — svega 7 slučaja (20·6 %). Mezoprozopna lica nalaze se prema tome u pretežnoj većini (76·5 %) kod Turaka angorskog i konijskog vilajeta, slično kao i kod pontijskih Bugara (75 %), samo da ima kod ovih nešto više leptoprozopije (5 %) i nešto manje hameprozopije (20 %).

Prosečni indeks lica = $\frac{PRJK \times 100}{PFVL} = \frac{140 \times 100}{183} = 76·4$. Taj indeks označuje mezoprozopiju Turaka angorskog i konijskog

³³ Н. Жупанић, Тројанци и Аријевци. Прилози преисторији и палеоетнологији Мале Азије, Егеја и Балканског полуострва. („Глас“ LXXXVI Српске краљ. Акад., 2. разред 51, str. 241—282). Београд 1911. — М. Grant, Der Untergang der grossen Rasse. Die Rassen als Grundlage der Geschichte Europas. (Ins Deutsche übertragen von R. Polland, str. 160—163). München 1925.

vilajeta. Kod Srba predratne kraljevine Srbije konstatovao³⁴ je ruski antropolog A. Z. Nosov: leptoprozopnih — 1·2 %, mezo-prozopnih — 71·8 %, hameprozopnih — 27·0 %; kao prosečni indeks je izračunao 77·4. Prema tome u Srbijanaca kao i u pontijskih Bugara³⁵ i spomenutih Turaka lice ima mezoprozopni oblik sa razlikom, što je lice Srbijanaca nešto šire, a pontijskih Bugara nešto malo uže nego kod Turaka. Svakako je razlika između ova tri naroda minimalna u pogledu indeksa lica.

Zaključak.

Na osnovi prethodnog opisivanja možemo kazati, da imaju Turci angorskog i konijskog vilajeta ovakve antropološke osobine: umerena srednja statura (1638 mm), najveća dužina glave 182 mm, najveća širina glave 154 mm, najmanja širina čela 105 mm, rastojanje jagodičnih kosti (arcus zygomatici) 140 mm, rastojanje uglova donje vilice 108 mm, fizijognomska visina lica 183 mm, gornja morfološka visina lica 77 mm, visina nosa 56 mm, širina nosa 37 mm, horizontalni obim glave 546 mm, visina tela kod sedenja (Sitzhöhe) 888 mm; boja kose: crna 78·6 %, zatvoreno kestenjeva 12·7 %, kestenjeva 8·7 %; boja brkova: kestenjeva 52·9 %, otvoreno kestenjeva 17·7 %, zatvoreno kestenjeva 14·7 %, plava 8·8 %, crna 5·8 %; boja očne dužice: kestenjeva 48·7 %, modričasto-kestenjeva 40·4 %, kestenjevo-modričasta 4·2 %, modričasta (siva) 4·2 %; indeks glave 84·61, indeks lica mezoprozopan (76·4). Ovi Turci su dakle u glavnom narod umerenog srednjeg uzrasta, umerene brahikefalije i tamne kompleksije.

Na kraju nastane pitanje, u koliko su osmanski Turci održali osobine mongolske.

I ako se bi to dalo bolje utvrditi u kakvom antropološkom laboratoriju na osnovu detaljnih morfoloških ispitivanja,³⁶ ipak možemo kazati, da su kod osmanskih Turaka Male Azije mongolske rasne osobine izbledele i oslabile, tako da se retko nailazi na ličnosti sa »Mongolenfalte«, sa široko razmaknutim jagodič-

³⁴ A. З. Носовъ, Къ антропологији Сербовъ Корољства. (Etude anthropologique sur les Serbes du royaume de Serbie.) Отд. оттискъ изъ IV. Т. Ежегодника Русскаго антропологическаго общества при СПб. Университетѣ. str. 137. Petrograd 1913.

³⁵ Н. Жупанић, Понтијски Бугари.

³⁶ Profesor F. Birkner, koji je proučavao rasnu morfologiju Kineza, piše: »Zu einer Vergleichung der Gesichtsmaasse der Chinesen mit den Europäern fehlen bei den letzteren hinreichende Untersuchungen. Soweit solche vorliegen,

nim kostima, sa napred pomaknutim mestom ulučenja arcus zygomatici i sa žutom kožom. Već u toku rasprave bilo je rečeno, da su Turci pomoću vladavine i islama asimilovali stari etnički substrat, koji je delomice ostao iz preistorijskog doba i koji je bio sastavljen od više rasnih elemenata.

*

Snimke izvršio je pisac 1913. u donjem gradu beogradske tvrđave.

Résumé.

Contributions sur l'anthropologie des Turcs ottomans des vilayets d'Angora et de Konia.

L'auteur a étudié les qualités anthropologiques de 47 Turcs ottomans des vilayets d'Angora et de Konia qui se battaient dans les batailles de Kumanovo et de Bitolj contre les Serbes, et se retiraient en Albanie après la défaite de l'armée turque sous le commandement de Djavid-pacha. Au printemps 1913 ils furent pris par les Serbes sur la rivière Ljuše et conduits dans la forteresse de Belgrade où ils furent internés. Dans l'introduction l'auteur mentionne les points principaux de l'histoire de l'arrivée des Turcs seldjoucides et ottomans du territoire de l'Altaï et du Turkestan, surtout en Anadolie. Les Seldjoucides s'y sont établis au X, et les Ottomans au début du XIII siècle.

L'auteur a constaté que les Turcs ottomans se distinguent par une taille moyenne modérée (mesure moyenne 1.638 mm). La petite taille (1500—1599) est représentée chez eux avec 19.15%, la taille moyenne (1600—1699) avec 72.34%, la taille haute (1700—1799) avec 38.51%. D'après les données anthropométriques les mesures suivantes ont été trouvées: la plus grande longueur de la tête 182 mm, la plus grande largeur de la tête 154 mm, la plus petite largeur du front 205 mm, la distance entre les arcus zygomatici 140 mm, la distance entre les coins de la mâchoire inférieure 108 mm, la hauteur physiognomique de la face 183 mm,

scheinen sich die Chinesen nur durch geringere Entwicklung der Nasenhöhe u. Mittelgesichtshöhe, grössere Stirnhöhe, Scheitel bis Nasenwurzel im Verhältniss zur ganzen Kopfhöhe zu unterscheiden, ferner in der breiteren Nase im Verhältniss zur Höhe der Nase, von Nasenwurzel bis zum unteren Ende der Nase.« (Beiträge zur Rassen-Anatomie der Chinesen, str. 44. München 1904.)

la hauteur morphologique supérieure de la face 77 mm, la hauteur du nez 56 mm, la largeur du nez 37 mm, la circonférence horizontale de la tête 546 mm, la hauteur du corps assis 888 mm. La couleur des cheveux: noir 78·6%, brun foncé 12·7%, brun 8·7%; la couleur de la moustache: brun 52·9%, brun clair 17·7%, brun foncé 14·7%, blond 8·8%, noir 5·8%; la couleur de l'iris: brun 48·7%, brun bleuâtre-brun 40·4%, brun-bleuâtre 4·2%, bleuâtre on gris 4·2%. Index cephalicus 84·61 (index crânii 82·61), index facialis 76·4 (i. e. mesoprosope). Les Turcs des vilayets d'Angora et de Konia représentent du point de vue anthropologique une nation de taille moyenne modérée, de brachycéphalie modérée et de complexion foncée.

Harimati.

Studija k problemu prvobitnih Hrvatov.

Niko Županić.

STEPHANUS BYZANTINUS, ki je živel in pisal v začetku VII. stoletja po Kr., nam je ohranil v svojem geografskem leksikonu *Ἐθνικά* marsikatero etnološko drobtino iz davnine. Tako naletimo pri njem tudi na narod *Harimati*, ki je po Štefanu iz Bizanca imel živeti ob Črnem morju. Nam se zdi, da se lahko pod tem imenom skrivajo prvobitni Hrvati, ki bi se bili po alarodijskih glasoslovnih pravilih lahko imenovali tudi Harivati. Ta okolnost in zlasti geografski položaj domovine Harimatov v Kavkaziji navaja na misel, da se pod tem imenom morda res skrivajo prvobitni Hrvati.

Z gotovostjo se hrvatsko ime prvokrat omenja v napisih v grškem mestu (koloniji) Tanaisu (danes Azov) ob izlivu reke Dona v Azovsko morje (Maeotis), v nekdanji Azijski Sarmatiji. To sta bili dve osebni ali rodbinski imeni, vrezani v kamen v II. in III. stoletju po Kristu: *ΧΟΡΟΥΛΘΟΣ* in *ΧΟΡΟΛΘΟΣ*. Na osnovi tega smo trdili,¹ da so nositelji teh imen ali pa njihovi predniki morali biti hrvatskega pokoljenja in priti v helenski Tanais iz ozemlja Hrvatov. Enako je danes med Slovenci vse polno rodbinskih imen Hrvat, Hrovat, Hrovatin (Chrobatin), kar dokazuje, da so bili njihovi predniki Hrvati, ki so prišli iz Hrvatskega med Slovence. Enake primere smo navedli tudi iz Azijske Sarmatije, kateri je pripadala tudi severna Kavkazija: *ΚΟΝΑΨΟΣ ΠΑΠΑ* pripadnik Ptolemejevih Konapsenov; *ΝΑΒΑΖΟΣ* pripadnik Plinijevih transmeotskih Nevazov; *ΑΣΠΟΥΡΓΙΟΣ* človek po pokoljenju izhajajoč iz plemena Aspurgianov na dolnjem Kubabu; *ΘΑΤΗΣ* najbrž rodod iz plemena meotskih Tatov na dolnji kubanski liniji. Analogno tem primerom se more predpostaviti v Severni Kavkaziji pleme prvobitnih Hrvatov, četudi do sedaj ni najden zgodovinski vir za lokalizovanje njihove postojbine. To trditi smo tembolj opravičeni, ker smo

¹ N. Županić, Prvobitni Hrvati. (Zbornik kralja Tomislava. Posebna djela Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti, knj. XVII, str. 291—296.) Zagreb 1925.

s pomočjo Plinija in Ptolemeja našli sledove prvobitnim Srbom, Antom in Čehom v kotu izmed istočne obrežne linije Azovskega morja in grebena severozapadnega dela Kavkaškega gorovja.² Dalje smo izrazili mišljenje, da so prvobitni Srbi po etimološkem značaju svojega imena alarodski Kavkazci kakor tudi njihovi najbližji sosede Anti in Čehi (Cissi, Zigae, Scizi, Chisoe i. t. d.), katere se smatra za Čerkese. Izgleda, da so se ti narodi kesneje obrnili proti zapadu in se širili od dolnjega Dona proti Dněpru, Dnjestru in vstočnemu loku Karpatov. Duhoviti poleoetnolog, Viljem Tomaschek trdi³ naravnost, da so Hrvati in Srbi predstavljali dve antski plemeni, ki sta se pod pritiskom Avarov in Bolgarov preselili v VI. stoletju po Kr. v Ilirik. V. Tomaschek seveda ni razlikoval prvobitnih od poslovanjenih Hrvatov in Srbov.

Tako govore mnoge okolnosti za to, da so morali v stari dobi Hrvati prebivati v Kavkaziji in to nekje v bližini Srbov, Antov in Čehov, samo se jih ni do sedaj izsledilo v nobenem zgodovinskem izvoru. Kakor pa smo že omenili, bi pa Harimati, o katerih poroča Štefan iz Bizanca, vendar utegnili pomeniti Hrvate, in sicer zato, ker bomo jezikovno dokazali, da je mesto *Χαριμάται* moglo stati *Χαριβάται*, drugo, ker izvori postavljajo Harimate v sosodstvo onih plemen, ki so bila sosodna Srbom. Ti mejaši so bili Čerkesi, Heniohi in Koraksi, vse narodi v področju severozapadnega Kavkaza in v oblasti istočnega Ponta.

Štefan iz Bizanca,⁴ ki je črpal poročila o kavkaških narodih iz Palaifatososa in Helanikosa, je za svojo osebo samo pripomnil o Harimatih, da so bili pontski narod: *Χαριμάται, ἔθνος πρὸς τῷ Πόντῳ Παλαϊφάτος ἐν ἑβδόμῳ Κερκεταίων ἔχονται Μόσχοι καὶ Χαριμάται τοῦ Παρθενίου κρατοῦσιν εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον. Καὶ Ἑλληνικός ἐν κτίσειν ἔθνων καὶ πόλεων. Κερκεταίων δ' ἄνω οἰκοῦσι Μόσχοι καὶ Χαριμάται, κάτω δ' Ἠνίοχοι, ἄνω δὲ Κοραξοί.* Po pisatelju Palaifatososu bi bili Harimati morali bivati kot sosede Moshov in Kerketov (Čerkesov) ob reki Partenios tam do Črnega morja. Samo škoda da se ne ve, kje je tekla reka Partenios, ker bi drugače mogli Harimatom natančneje do-

² N. Županić, Srbi Plinija i Ptolemeja. Pitanje prve pojave Srba na svetskoj pozornici sa historijskog, geografskog i etnološkog stanovišta. (Preštampano iz „Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу поводом тридесетпетгодишњице научног рада од пријатеља и сарадника“, str. 10, 23.) Beograd 1924.

³ W. Tomaschek, Antai. (Pauly-Wissowa. Real-Enzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, I, 2338.) Stuttgart 1894.

⁴ STEPHANUS BYZANTINUS cum adnotationibus L. Holstenii, A. Berkelii et Th. de Pinedo. Vol. I, pag. 460. Cum G. Dindorfii praefatione. (Libraria Kueniana.) Lipsiae MDCCCXXV.

ločiti bivališča. V. Tomaschek je mislil⁵ na identifikovanje Parteniosa z reko Pordanis (danes Furtuna), ali mu to ne gre v sklad z bivališčem Čerkesov. — Da omenimo še nekaj besed o pisatelju Palaifatu! Ta je znan v grški literarni zgodovini kot avtor spisa *Περὶ ἀπιστων*, ki na racijonalističen način pojasnjuje stare mite. Nekateri klasični filologi mislijo, da znači ime *Palaifatos* pseudonim in da je njegov nosilec živel za časa vlade perzijskega kralja Artakserksesa III. „Ohosa“, torej okolo sredine IV. stoletja pred Kr. Drugi so zopet mnenja, da je Palaifatos identičen z avtorjem dela *ΤΡΩΙΚΑ*. Slavni izdajatelj in razlagatelj fragmentov grških zgodovinarjev, C. Müller, je izdal ostanek tega dela direktno pod avtorstvom Palaifatosa Abydenosa:⁶ *ΤΡΩΙΚΑ* e libro septimo: Steph. Byz.: *Χαριμάται, ἔθνος πρὸς τῷ Πόντῳ· Παλαϊφάτος ἐν ἐβδόμῳ Τρωικῆς* (l. *Τρωικῶν* aut supple *περιεγρήσεως*). „*Κερκεταίων ἔχονται Μοσχοὶ καὶ Χαριμάται ἰοὶ τοῦ Παρθενίου κρατοῦσιν εἰς τὸν Εὐξείνων πόντον.*“ C. Müller komentira in pojasnjuje to mesto na sledeči način: „Holstenius scrib. proposuit *Κερκεταῖοι, ὧν*; ego supplevi *οἱ* post *Χαριμάται*. Neque tamen sic persanatus locus. Num quid sibi volunt sequentia? De Parthenio Bythinae fluvio cogitari nequit; ac si posset, vel sic tamen grammatica verborum ratio laboraret. Moschi et Charimatae, quum supra Cercetas septentrionem versus habitent, eo loci degunt, ubi palus Maeotis in Pontum Euxinum infunditur. Quare sententiam loci nostri fuisse hanc puto: *οἱ ἐκ τῆς παραλλίας κρατοῦσιν τῶν εἰς τὸν Εὐξείνων πόντον πλεοντων.*“

Tako bi torej na osnovi C. Müller-jevega tolmačenja Palaifata morali iskati bivališča Harimatov nekje na Tamanskem polotoku, kjer se reka Kuban izliva v Azovsko morje (Palus Maeotis). Tu bi prišli v stik s plemenom, ki jih je navel Plinij⁷ za I. stoletje po Kr. na terenu izmed Kimerijskega Bospora in ustja Dona: A Cimmerico accolunt Maeotici, Vali, Serbi, Serrei, Scizi, Gnissi. dein Tanain omnem gemino ore influentem incolunt Sarmatae, Medorum, ut ferunt, suboles, et ipsi in multa genera divisi.

Preidimo k starejšemu izvoru o Harimatih, k *Helaniku* iz Lezbosa, ki je bil rojen v prvi četrti V. stoletja pred Kr. in je zapisal mnoge stvari iz helenske preteklosti od najstarejših časov do 423. pred Kr.

⁵ W. Tomaschek, Charimatai. (Pauly-Wissowa, Real-Enzyklopädie, III, 2143.) Stuttgart 1899.

⁶ FRAGMENTA HISTORICORUM GRAECORUM, Collegit, disposuit, notis et prolegomenis illustravit, indicibus instruxit Carolus Müllerus, volumen II, pag. 238. Parisiis MDCCCXLVIII.

⁷ C. PLINII SECUNDI, Naturalis historiae, VI, 19. (Edidit C. Mayhoff, vol. I, libri I—VI. In aedibus B. G. Teubneri.) Lipsiae MCMVI.

Hellanicus nam v nekem od Štefana iz Bizanca ohranjenem odlomku iz dela *ΚΤΙΣΕΙΣ* (de gentium et urbium originibus) sporoča⁸ o geografski legi selišč Harimatov: *Κερκεταίων δ' ἔνω οἰκοῦσι Μόσχοι καὶ Χαριμάται, κάτω δ' Ἠνίοχοι, ἔνω δὲ Κοραῆοι*. Po Helaniku bi torej Harimati imeli stanovati iznad Čerkesov (*Κερκεταῖοι*).

Važno je torej najprej dognati, kje je ležala čerkeska domovina v V. stoletju pred Kr. Najbolji odgovor na to bo dal logograf *Skylax* iz Kariande v Kariji, ki je tik pred perzijsko-skitsko vojno po volji kralja Darija objadral Arabijo in del Indije in nam je zapustil opis mnogih morskih obrežij in tamošnjih narodov ter plemen. V *Skilakovem* periplu⁹ imamo navedene tudi narode na istočnem obrežju Črnega in Azovskega morja, in sicer po redu od severa proti jugu: *Savromati*. Na oni strani Tanaisa (Dona) je ležala Azija in prvi ki so tam stanovali do Meotskega morja so bili *Savromati*. Njim so vladale žene: *ΣΑΥΡΟΜΑΤΑΙ*. *Ἀπὸ Ταράδος δὲ ποταμοῦ ἔρχεται ἡ Ἀσία, καὶ πρῶτον ἔθνος αὐτῆς ἐστὶν ἐν τῷ Πόντῳ Σαυρομάται Σαυροματῶν δὲ ἐστὶν ἔθνος γυναικοκρατούμενον*.

Meoti, ki so mejaši ženam podložnih (sc. *Savromatov*): *ΜΑΙΩΤΑΙ*. *Τῶν γυναικοκρατουμένων ἔχονται Μαιῶται*.

Sindi. Meočanom sledi narod *Sindov*, ki so razširjeni tudi zunaj močvirja. Na njihovi zemlji se nahajajo mesta: *Fanagorovo* mesto (*Fanagorija*), *Kepi*, *Sindijski pristan* in *Patus*: *ΣΙΝΑΙΟΙ*. *Μετὰ δὲ Μαιώτας Σίνδοι ἔθνος διήκουσι γὰρ οὗτοι ἐς τὸ ἔξω τῆς λιμνῆς καὶ εἰσὶν πόλεις ἐν αὐτοῖς Ἑλληνίδες αἰδεῖ Φαναγόρον πόλις, Κηποι, Σινδικὸς λιμὴν, Πάτους*.

Kerketi (*Čerkesi*) so stanovali iza *Sindijskega pristanišča*: *ΚΕΡΚΕΤΑΙ*. *Μετὰ δὲ Σινδικὸν λιμένα Κερκεταῖοι ἔθνος*.

Toreti so sledili *Čerkesom* in na njihovi zemlji se je nahajalo helensko mesto *Torikos* s pristaniščem: *ΙΤΟΡΕΤΑΙ*. *Μετὰ δὲ Κερκετας Τορέται ἔθνος καὶ πόλις Ἑλληνὶς Τορικὸς καὶ λιμὴν*.

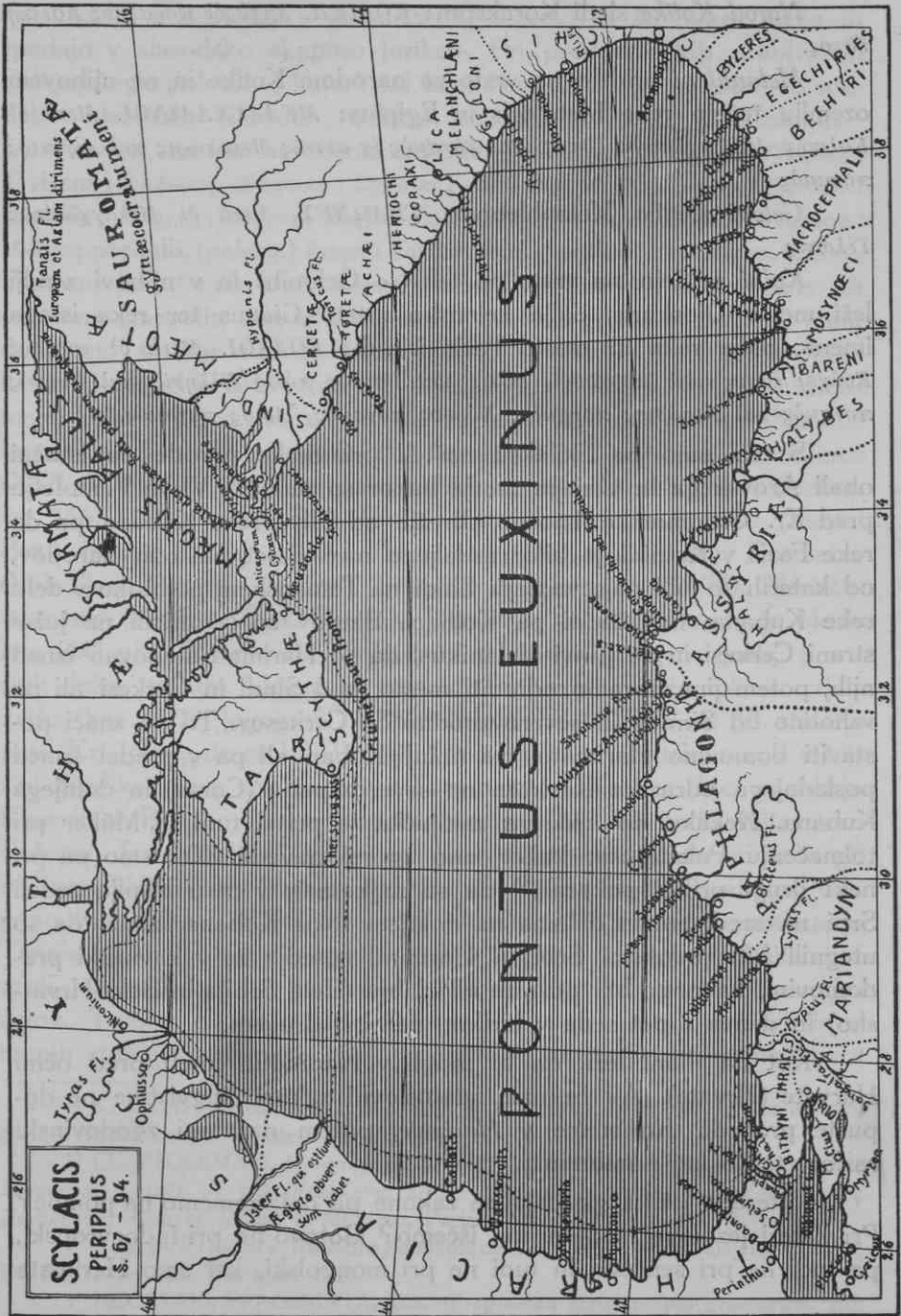
Ahajci so bivali izza *Toretov*: *ΑΧΑΙΟΙ*. *Μετὰ δὲ Τορέτας Ἀχαιοὶ ἔθνος*.

Henijohi so sledili *Ahajcem*: *ΗΝΙΟΧΟΙ*. *Μετὰ δὲ Ἀχαιοὺς Ἠνιοχοὶ ἔθνος*.

Koraksi pridejo za *Henijohi* na vrsto: *ΚΟΡΑΞΟΙ*. *Μετὰ δὲ Ἠνιόχους Κοραῆοι ἔθνος*.

⁸ HELLANICI FRAGMENTA, 109. (Fragmenta historicorum graecorum, edidit C. Müller, vol. I, pag. 59.) Parisiis MDCCCLXXXV.

⁹ SCYLACIS CARYANDENSIS periplus, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81. (Geographi graeci minores. E codicibus recognovit C. Müllerus. Vol. I pag. 59—61.) Parisiis MDCCCLXXXII.

**SCYLACIS
PERIPLUS
§. 67 - 94.**

Narod Kolike sledi Koraksom: ΚΟΛΙΚΗ. Μετὰ δὲ Κοραξοῦς Κολικὴ ἔθνος.

Melanhleni pridejo na vrsto za narodom Kolike in na njihovem ozemlju tečejo reke Metatoris in Egipius: ΜΕΛΛΙΓΧΛΑΙΝΟΙ. Μετὰ δὲ Κολικὴν Μελλάγγλαινοι ἔθνος, καὶ ποταμὸς ἐν αὐτοῖς Μετάτωρις καὶ Αἰγίπιος ποταμὸς.

Geloni sledijo Melanhlenom: ΓΕΛΩΝΕΣ. Μετὰ δὲ Μελαγγλαῖνας Γέλωνες.

Kolhi pridejo na vrsto po teh (sc. Gelonih) in v njihovi zemlji leži mesto Dioskuris, dalje helensko mesto Gienus ter reka istega imena, dalje reka in mesto Fazis i. t. d.: ΚΟΛΧΟΙ. Μετὰ δὲ τούτους Κόλχοι ἔθνος καὶ Διοσκουρίς πόλις καὶ Γυηρὸς πόλις Ἑλληνίς καὶ Γυηρὸς ποταμὸς καὶ Χερόβιος ποταμὸς, Χόρσος ποταμὸς, Ἄριος ποταμὸς.

S tem smo po Skilaksu našeli primorske narode ob istočni obali Azovskega in Črnega morja kakor so sedeli v VI. in V. stoletju pred Kr. Črnomorsko istočno obrežje od izliva reke Kubana pa do reke Fazis v Kolhidi je bilo razdeljeno med deset naštetih narodov, od katerih so bili najsevernejši Sindi na Tamanskem polotoku v delti reke Kubana, najjužnejši pa Kolhijci. Sindov so se držali na južni strani Cerkesi in če pravi Helanikus, da so Harimati stanovali iznad njih, potem jim moramo odrediti mesto med Sindi in Čerkesi ali pa vzhodno od Sindov in severovzhodno od Čerkesov. To pa znači postaviti domovino Harimatov na dolnji Kuban ali pa v predel izmed poslednjega odrastka Kavkaza na severozapadu (Corax) in dolnjega Kubana. Nekako do sličnega zaključka je prišel tudi C. Müller pri tolmačenju Palaifatos, kakor smo zgoraj navedli. Ker smo pa pri neki drugi priliki pokazali,¹⁰ da so najkeseje v času Plinija sedeli Srbi na srednjem in deloma na dolnjem toku Kubana, znači da so utegnili biti prvobitni Srbi in Harimati sosedje že v kavkaški pradedovini, kakor so bili pozneje v Polabju (Bela Srbija in Belo Hrvatsko) in danes zopet sede v Iliriku eden pri drugem.

Kot na dlani leži, da bi mogli v Harimatih imeti pred očmi Harvate (Hrvate). Ali če nam glasoslovni zakoni lingvistike ne dopuste prehoda *Harimatov* v *Harivate*, potem nam vsi zgodovinski razlogi teško kaj pomorejo.

Katerega jezika glasoslovne zakone pa naj vzamemo na pomoč? Pri kateri jezikovni rodbini naj iščemo? Gotovo ne pri indoevropski, pa tudi ne pri semitski in tudi ne pri mongolski, ker smo Harimate

¹⁰ N. Županić, Srbi Plinija in Ptolemeja, str. 10, 23.

lokalizovali v Kavkaziji v sosedstvu Čerkesov, ki še danes živijo in spadajo v alarodsko skupino jezikov. Pri predarijevskih prebivalcih Balkanskega polotoka, katere mi imenujemo Pelazge in kateri so spadali v alarodsko narodno rodbino, zapažen je zakon menjavanja:¹¹ $b/p \infty m \infty w$, za kar navedemo nekoliko primerov: *Τιβισκος*: *Τιφηςας*: Tiviscus: *Τιμήσας*; *Σαπαική*: *Σαμαική*; *Σαπαῖτοι*: *Σαῖτοι*: *Σάμος*; *Αβυδών*: *Ἀμυδών*; *Βάργος*: *Μάργος*; *Ζαρβα*: *Zervae*: *Ζερμι*; *Δράβεσκος*: *Dravescos*: *Δράμα*; predalb. (pelazg.) *karpe*: *karme* „skala, pečina“; predrom. **balma* „kamen, jama“: ilir.-trač. **balmo* (redupl. **palpan-*) > sl. *balvanъ* ali *bolvanъ* „megalit, statua“; ilir.-trač. *βόλωνθος*: predslov. *volъ*. K temu dodajemo še ime naroda Jaksamatov¹² (*Ἰαξαμάται*), ki so istotako kakor Harimati in Srbi stanovali v Azijski Sarmatiji, in sicer od vzhodnega kolena Dona do njegovega izliva v Azovsko morje (Maetis lacus). V isti obliki navaja ime tega naroda le Ammianus Marcellinus (XXII, 8, 31), drugače se pa omenjajo¹³ varijante: *Ἰξιβάται* (Hekat. frg. 166), *Ἰαξαμάται* (Anom. Peripl. Ponti Euxini), *Ἰαξαβάται* (Steph. Byz.), *Izamatae* (Mela I, 114), *Mazamacae* (Plin. n. h. VI, 21); *Exomatae* (Val. Flacc. Argon., VI, 146), *Ἰξουάται* (Polyaen. strat. VIII), *Nachamateank'* (P. Mos. Chor. Geogr.). Demetrius iz Kalatisa, ki je okolo leta 200. pred Kr. napisal svoje delo o geografiji in etnografiji pontskih dežel, smatra Jaksamate za meotsko pleme. To je toliko verjetnejše, ker je že logograf Hekatej, rojen okolo polovice VI. stoletja pred Kr., pisal, da so bili Iksibati (Jaksamati) pripontski narod v bližini Sindike,¹⁴ kar znači v bližini Tamanskega polotoka, kjer se nahaja Kimerijski Bospor (danes morski preliv Kerč) in tudi delta reke Kubana. Torej niso bili daleč od njih ni Harimati, s katerimi so mogli biti etnički sorodni. Vse pa kaže na to, da so se Jaksamati, pa verjetno tudi njihovi sosedi, sčasoma pomikali proti severu, proti ustju Tanaisa (Dona), kjer jih nahajata P. Mela in Ptolemej. K. Müllenhof misli, da so Jaksamati pozneje na zapadu nastopili pod imenom Jazigov. Tudi iz pisave tega narodnega imena pri raznih avtorjih in v raznih stoletjih antičnega veka je razvidno, da se je *m* spreminjal v *β*

¹¹ K. Oštir, *Illyro-Thrakisches*. (Архив за арбанаску старину, језик и етнологију. Књига I, sv. 1—2, str. 102—105.) Beograd 1923.

¹² CL. PTOLEMAEI, *Geographiae lib. V, 8, 12*: *εἶτα ἐπὶ μὲν τοὺς Ἰαξαμάτας Σιρακηνοὶ, μετὰ δὲ τῆς Μαυώτιδος Ἰλμυγῆς καὶ τῶν Ἰπικίων ὁρίων μετὰ τοὺς Σιρακηνοὺς Ψήσσιοι*, (edidit C. Müllerus, Parisiis MDCCCCI).

¹³ Pauly-Wissowa, *Real-Enzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Bd. IX, 1179—1180. Stuttgart 1916.

¹⁴ HECATAEI FRAGMENTA, 166. (Fragmenta historicorum graecorum. Ed. C. et Theod. Mülleri. I, pag. 11): *Ἰξιβάται, ἔθνος πρὸς τῷ Πόντῳ προσεχὲς τῇ Σινδικῇ*.

($m \infty \beta$), kar tudi potrjuje zgoraj navedeni zakon stare alarodske lingvistike.

Če torej uporabimo zakon o prehodu m v β v našem slučaju, t. j. pri narodnem imenu Harimatov, potem dobimo: *Χαριμάται* : *Χαριβάται* \triangleright slov. *Χρῶσαιῶς*.

Ker je toraj po jezikovnih zakonih stare alarodske lingvistike teoretično dopuščeno čitati *Χαριβάται* mesto *Χαριμάται*, ker dalje prikazujejo zgodovinski viri na dolnji Kuban in najzapadnejše odrastke Kavkaza kot domovino Harimatov in ker pridejo na ta način Harimati v sosedstvo Srbov in Čerkesov, je zelo verjetno, da pomenijo Harimati prvobitne Hrvate. Ta verjetnost se še stopnjuje s tem, da nahajanje rodbinskih imen *Χορονάθος* in *Χοροάθος* v helenski koloniji Tanaisu (danes Azov) predpostavlja tudi narod Hrvatov nekje v oglu izmed vzhodne obalne črte Azovskega morja in severozapadnega grebena Kavkaza, tam kjer smo odredili mesta¹⁵ prvobitnim Srbom, Čehom in Antom. Prirodno se nam zdi tam iskati tudi Hrvate.

Les Charimates.

Étude du problème des Croates primitifs.

Par suite du rapport des écrivains grecs Helanikus et Palai-phatus, disant que les charimates étaient une nation habitant au Pont-Euxin au-dessus des Circassiens (*Κιρκηταίων δ' ἔνω*), l'auteur détermine leur siège entre le Kuban inférieur et les prolongements les plus occidentaux du Caucase. Puisque dans les anciennes langues du groupe alarodique, auquel appartiennent les Circassiens et leurs voisins, m change en β ($b/p \infty m \infty w$), on obtient facilement de *Χαριμάται* la forme *Χαριβάται*, et quand les *Χαριβάται* sont venus parmi les Slaves, *Χαριβάται* \triangleright *Хрѣватъ*. Nous avons assez d'exemples pour cette transition $m \triangleright \beta$: *Τιβισκος* : *Τiviseos* : *Τιμησας*; *Σαπατοι* : *Σαῖοι* : *Σάμος*; *Ἄβυδών* : *Ἀμβδών*; *Βάργος* : *Ἡάργος* . *Αράβεσκος* : *Dravescos* : *Drama*; *Ἰαξαμάται* : *Ἰαξαβάται* : *Ἰξιβαται* etc.

Puisque Pline mentionne les Serbes primitifs sur la rive orientale de la mer d'Azof, et que le nom *Χορονάθος* se trouve dans des inscriptions sur pierre au 2e et 3e siècle après J.-Chr., il se peut que sous le nom *Χαριμάται* se cachent les Croates primitifs d'origine alarodique.

¹⁵ N. Županić, Srbi Plinija in Ptolemeja, str. 10, 23. — Idem, Prvi pojav Antov v zgodovini. (Ljubljanski Zvon 1926, str. 49—52.)

KRONIKA, REFERATI IN KRITIKE.

Kr. etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe.

Bivši »kranjski deželni muzej Rudolfinum«, preden je postal po ujedinjenju Narodni muzej v Ljubljani, je pač že imel med drugim tudi nalogo gojiti narodopisje in zbirati narodopisni material v svojo zbirko, vendar je odločil narodopisju eno samo dvoravnico v poslopju, v katerem je tekom sto let svojega obstanka nabral nekaj blaga, s katerim pa niti narodopisni položaj Slovencev v Evropi še ni bil izčrpno prikazan. Bodisi, da se je moral muzej pod Avstrijo omejiti le na raziskavanja v okviru bivše Kranjske in ne na etnografsko zaokroženi teritorij jezikovnih meja Slovenije, bodisi da med uradniki muzeja nikoli ni bilo poklicnih etnografov — etnografska zbirka se je tako počasi zaokroževala, da je ob meji stoletja doživela ostro kritiko v Z. f. ö. V. in da se v »Slovanu« l. 1906. J. Wester jako energično zavzema za samostojen narodopisni muzej v Ljubljani, ki da bi bil velepotreben spričo bogastva našega narodopisnega materiala, ki pa da vsled napredujoče civilizacije s severa in zapada žal tako urno izumira.

Šele po ujedinjenju je bil storjen prvi korak v tej smeri. Dne 21. julija 1921 se je z reš. min. sveta in aktom min. prosvete U. Br. 1481. ustanovil v okvirju pokrajinskega muzeja v Ljubljani samostojen »Etnografski institut« in za njega šefa postavil dr. Niko Zupanič. Leta 1923. je ta institut postal samostojen »Kr. etnografski muzej v Ljubljani«, njega ravnatelj dr. Niko Zupanič. Delokrog muzeja

se je tako avtomatično mogel razširiti na etnografsko zaokroženi teritorij Slovenije v prvi, vse jugoslovanske države v drugi vrsti. V juliju l. 1924. je muzej pridobil asistenta (dr. Stanko Vurnik), po poklicu umetnostnega zgodovinarja, ki se je koj posvetil ljudski umetnosti in etnografiji in še isto leto tudi vseh del mehničnega značaja zmožnega preparatorja (Drago Vahtar).

Etnografski muzej je koj začel z delom, da nadomesti zamudo prejšnjih časov, zakaj slovensko etnografsko in ljudskoumetnostno delo je dotlej le malo napredovalo; če izvzamemo Štrekljevo delo za narodne pesmi in par bornih razprav o panjih, nošah in vezeninah ter hišah, dalje Sičeva delo na tem polju, je s tem domalega obsežno vse, kar se je dotlej storilo za etnografijo pri nas. Jasno, da nas je zunanji svet v svojih monumentalnih etnografskih delih po vsem tem tako malo ali nič upošteval, saj niti najpotrebnejših virov in podatkov ni o nas imel!

Za podlago delu si je muzej najprej nabavil strokovno knjižnico s fundamentalnimi deli svoje stroke, stopil v znanstvene in informativne stike z domačimi interesenti, in s tu- in inozemskimi institucijami s podobnim interesom ustvaril pismeno komunikacijo. Dalje je prevzel v letih 1924. in 1925. od Narodnega muzeja v last 3502 razstavna predmeta narodopisnega značaja, jih inventariziral in jim po možnosti dognal provenienco, starost itd.

in jel nakupovati nadaljne potrebne predmete za zbirko vočigled zastavljenih si, obširne naloge: ponazoriti v svoji zbirki slovenski in jugoslovanski narodni življenj v etnografskem in antropološkem ter ljudskoumetnostnem pogledu.

Naj sledi v naslednjem podrobni pregled stanja, potreb in dela etnografskega muzeja na polju posameznih delovnih panog.

1. Za proučevanje ljudske arhitekture, raziskavanje strukture vasi in naselbin ter dvorov na jezikovnem ozemlju Slovenije ter za zbiranje literarnih in zgodovinskih tozadevnih virov se je do ustanovitve etnografskega muzeja jako malo, skoro nič storilo. Etnografski muzej je prevzel od narodnega muzeja rekonstruirano gorenjsko ognjišče, rudimente gorenjske hiše in kamre ter nekaj mobilijarja s pečjo in 50 fotografij in diapozitivov hiš. Treba je bilo najprej zbrati vso literaturo o slovenski kmečki hiši, raztreseno po raznih nemških strokovnih knjigah (Z. f. A., Z. f. ö. V., Das Bauernhaus in Oe.-Ung.) in ekscerpirati maloštevilne domače vire (MMV. f. K., MHV. f. K., IMD, Carniola, ČZN, Valvasor, Hacquet itd.) in potem iti sistematično na delo za proučevanje danes ohranjenega materiala. V dveh dovoljenih, zelo kratkih studijskih potovanjih po okroglo teden dni sta ravnatelj in asistent obšla Belokrajino od Semiča in Črnomlja do Adlešičev-Podzemlja, asistent pa je o prostem času risal tlorise in fotografiral hiše in dvore po Dolenjskem in Gorenjskem. Zahvaliti se treba tu arh. prof. R. Kregarju, ki je muzeju prepustil lepo zbirko fotografij slovenskih hiš iz vseh delov Slovenije, nad 380 kosov, ki je znatno izpolnila muzejsko zbirko. Zato razpolaga muzej s približno tisočosemsto fotografijami slovenskih hiš, dvorov in

vasi. Treba se tu zahvaliti tudi prof. P. Zmitku za podarjeni načrt in model tipične bizeljske hiše. Z dosedaj nabranim materialom je mogoče pričeti studij stila in zgodovinskega razvoja slovenske ljudske arhitekture (obenem s cerkveno vred, za katero je muzej nudi mnogo materiala in podatkov konservator dr. F. Stele, za kar naj mu bo tu izrečena topla zahvala). O ljudski hiši na Slovenskem namerava muzej izdati v ugodnejših časih obširno, ilustrirano knjižno delo po vzorcu modernih čeških, ruskih in nemških izdaj. V načrtih muzeja za najbližji čas je osnovanje posebnega oddelka v zbirki, ki bo imel naslov »Ljudska arhitektura« in kjer se bodo po vzorcu večjih evropskih etnografskih muzejev zbrali vsi karakterni modeli tipov slovenskih hiš, razstavili obenem s tlorisi in narisi vred ter se vzporedili z glavnimi tipi evropske ljudske arhitekture. Taka razstava bi imela pomen prikazanja slovenske ljudske arhitekture v krogu sosednje, evropske; iz tako zasnovanega prikaza bi se čitljivo dale ponazoriti naše gradbene posebnosti in skupnosti sosedji, taka razstava bi bila visokega znanstvenega pomena ne samo za Slovenijo, nego za vso srednjeevropsko etnografijo.

Nadaljevanje tega gori opisanega dela in vpostavitve arhitekturnega oddelka pa zahteva dvojce: denarja za studijska potovanja in fotografski ter risarski material, za napravo modelov in prostora za razstavo. Glede tega prostora, ki je zaenkrat ena izmed najnujnejših potreb etnografskega muzeja, so se storili v zadnjih treh letih mnogi koraki pri pokrajinski in centralni vladi. Narodni muzej je odločno premajhen postal i sam za svoje ambicije, v njega poslopju se etnografski muzej ne more dovoljno razširiti. V

najboljšem primeru bi po sporazumu z Narodnim muzejem pridobil etnografski dvoje hodnikov za svojo razstavo. Hodnika bi bilo treba adaptirati; tozadevna postavka je že vstavljena v novi proračunski predlog za l. 1927./28. Točka budgetne dotacije, iz katere bi bilo nujno treba zidati za etnografski muzej v Ljubljani novo, posebno stavbo, pa je zaenkrat še mrtva točka, preko katere ni mogoče dalje, dokler vlada ne bo našla poti, da z višjo dotacijo bolje podpre delo etnografskega muzeja.

2. Kar se tiče prikazanja slovenskega kmečkega mobilijarja v zbirki, je etnografski muzej prevzel lepo število skrinj iz XVII. do srede XIX. stol. iz Koroške, Gorenjske, Dolenjske in Belokranjske, žal pa nobene goriško-pri-morske (le fotografije od teh si je etnografski muzej nabavil po zaslugi prof. M. Sternena). Omari hrani etnografski muzej le dve, mizo le eno (gorenjska), pet stolov in nekaj zibelk, dalje majhno zbirko kolovratov in preslic, pa lepo število izrezljanih koželi, ki se bodo, ko dobi muzej dovoljen prostor, dostojno razstavile v posebni vitrini. Kmečka figuralna plastika (bohki, martre) je slabo zastopana, treba jo bo razvojno prikazati od srednjeveških sklepnikov dalje preko renesanse v barok in »Marije Terezije rokoko«. Muzej premore lepo zbirko modelov za mali kruhek. Dal je v mavcu napraviti pozitivne in bo te z lesenimi negativni vred razstavil v nameravanem oddelku »Slovenska ljudska plastika in pohištvo ter plastična obrt«. Zraven bo lepa zbirka majolik, pičla četica namizne posode in pečnic, kotichek z železno dekorativno obrtjo: nagrobni križi — zanimiva studijska panoga zase, dalje ograje, ključavnice in svetila ter modeli orodja. Prof. K. Grebenc je mu-

zeju ponudil v nakup svojo narodopisno in ljudskometnoobrtno zbirko, ki bi znatno izpopolnila plastični oddelek. Žal je moral etnografski muzej vsled denarnih težkoč zaenkrat resignirati na ta nakup, storiti pa treba vse, da ta, v nekih ozirih popolna in urejena zbirka ostane v Ljubljani in se ne raztrese. Zopet pomanjkanje denarja torej in prostora, kakor pri točki 1.

3. Kar se tiče noš, je prevzeto število oblečenih manekinov v etnografski dvorani gotovo premajhno za pomenitev »slovenske narodne noše«. Tam stoji v eni sami vitrini deset noš: Gorenjec in Gorenjka, Ratečan in Ratečanka, Gorenjka s pečo, Nostranjka, belokranjska nevesta in Poljanka ter Bojanec in Bojanka. Pogrešamo: ziljski, mežiški tip z linško in šentviško varianto pokrival, bohinjko-rovrtarski in podkorenjsko-kranjskogorski tip, blejsko-kamnogoriško-ravdvljiški tip, dolenske variante in Belokrajino, Štajersko, Trst-okolico, Barkovlje, severno Istro, Vipavsko, Tolmin, Prekmurje. Poleg tega so mogoče rekonstrukcije srednjeveških, renesančnih in baročnih noš, ki jih ima muzej v svojem načrtu, kakor hitro bodo ostali, mlajši tipi v svojih lokalnih variantah nabavljeni in prikazani. Literatura o slovenskih nošah in zgodovina ter slike so zbrane, sčasoma se bo pripravila izdaja »Slovenskih noš«. Da odpomore etnografski muzej absolutnemu pomanjkanju ostalih jugoslovanskih noš, je dokupil vezene srbske in dalmatinske noše in nekaj vezenin, kar je deloma poceni oskrbel antikvar hodža Ali Numan iz Skoplja. Muzej je mogel urediti in fotografirati zbirko avb in peč, ki so zadostno zastopane in često lokalizirane in datirane iz konca XVIII. do konca XIX. stol. (Gorenjska, Dolenjska, Belokra-

jina do Kolpe), vendar je moral dokupiti za primero še tržaško-okoliške vezenine. Zaenkrat ima muzej od primorske noše le še slike, pogaja pa se za dvoje kostumov kakor tudi za koroške in prekmurske noše. Depoji hranijo lepo število vezenskih primerov, za katerih razstavo pa zopet ni prostora, kakor tudi ne denarja za drage ziljske in primorske noše, ki jih živih ni več, pa se ostanki hranijo v zasebnih rodbinah kot dragocenost. Etnografski muzej si je nabavil vsaj vse fotografije noš.

4. Slovensko ljudsko slikarstvo je primeroma dobro zastopano z W. Šmidovo zbirko poslikanih panjevih končnic. Depoji hranijo še mnogo tega materiala, ki se bo razstavil brž ko bo prostor. Etnografski muzej jih je tudi novih dokupil, da bo zbirka tem večja — to je posebna slovenska specialiteta, ki je povzročala pred leti na neki švicarski razstavi svetovno zanimanje. Tudi slike na steklo so se pripravile za razstavo in nanovo popravile in uredile ter dokupovale; muzej si je sestavil mapo, v katero zbira kmečke ornamente in ima lepo število fotografij votivnih in požarnih fresk. Pripravlja se o slov. ljudskem slikarstvu zgodovinsko stilistična izdaja in poseben oddelek v razstavi — ko bo denar in prostor na razpolago.

5. Eksotični oddelek (Amerika, Afrika, Azija) bi se dal primerno urediti, če bi bil prostor. Tako so razne kitajske, egiptovske in indijske kuriozitetne natrane v treh omarah. Etnografski muzej je dokupil novih predmetov in bo uredil lasten izvenevropski narodopisni kot, v katerem se bo razstavilo še ono blago, ki radi nedostatka prostora čaka v shrambi. Potem bo poleg i zbirka egiptovske in kitajske male figuralne plastike, par noš in slikarij.

6. Zbrana je literatura; o narodni pesmi, o epičnem blagu in vražah, o kmečkem zdravstvu, zasleduje se in zbira še živeči material.

7. Za velevažno panogo ljudske glasbe se do nastopa etnografskega muzeja ni storilo prav nič. Etnografski muzej si je po vzorcu zagrebškega in beograjskega etnografskega muzeja omislil povzemni in reproduktivni fonograf in nabral nekaj desetoric pesmi na valjih, med njimi harmonski in ritmično zelo komplicirane južno-belokranjske ter dragocen primerek belokranjskega »naricanja«. Nakupile so se tudi večje zbirke zapiskov ljudskih melodij in muzeju je skoro zagotovljena i velika zbirka pesmi, ki so se zbrale svoj čas na iniciativo bivše avstrijske vlade pod predsednikom naravnega odbora dr. M. Murkom; sedaj jih hrani Glasbena Matica v Ljubljani. Etnografski muzej namerava zbrati strokoven odbor, ki bi pesmi redigiral, dopolnil in v strokovni obliki izdal.

*

Denarja in pa prostora je treba v prvi vrsti, če naj se delo etnografskega muzeja razmahne do zaželene in skrajno potrebne mere. Natrana, nepregledna zbirka v narodopisni dvorani mora dobiti večji prostor z več oddelki. Državna dotacija je zelo majhna, giblje se med 45.000 in 50.000 Din letno, dočim dobivata zagrebški in beograjski etnografski muzej letno po par stotisoč dinarjev dotacije.

Tako pičlo odmerjena dotacija ne more znatno pospešiti muzejskega dela, saj ne zadostuje niti za nakupe predmetov za zbirko, za napravo manequinov in modelov hiš, za fotografski, fonografski in risarski material, kaj šele za drage nove steklene vitrine ali adaptacije prostorov! Kriti pa je treba iz nje tudi pisarniške in manipu-

lativne stroške, vodovod in kurjavo ter luč!

V letošnjem proračunskem predlogu za l. 1927./28. se je ravnateljstvo energično zavzelo za znatno zvišanje dotacije, sklicujoč se na vsote, ki jih prejema drugi etnografski muzeji v državi.

Velik korak naprej v etnografskem delu pri nas pomeni omogočenje lista »Etnolog«, ki mora postati matica etnografskega, antropološkega in umetnostnofolklornega dela pri nas.

*

Naj sledi v naslednjem še pregled novih pridobitev etnografskega muzeja za zbirko od l. 1924. dalje. V letu 1924. je etnografski muzej nabavil 38. številik modelov orodja in male lesene plastike iz Belokrajine, delo šolskih otrok v starosti 11—12 let, izvršeno v l. 1921. do 1924. So to kolovrati, cajnice, krošne, vozovi, tkalice, vitljeni, tralje, dvokolnice, korbačišča, sani, grablje, tukače, vrašek, trlice, pérače, raki, jarmički, brane, vretenca, tički, člov. figure... Kupljen je dalje ralican belokranjski ženski zimski kožuh z rdečo, rmeno in zeleno vezenino (Bara Kuzmič, Podbrezje 2), ki se bo razstavil z manequinom; iz Giontinijeve zapuščine je kupljen rdečesvilen gorenjski dežnik s koščeno kljuko (roko). Kupil se je usnjen, s cinom vdelan pas, sklepanec iz Cerkelj (A. Gartner) ter zlatobrokaten ženski modrček z rdečo-zeleno srebrnimi rožami in žametastimi našivi (A. Gartner), kupile so se srebrne belokranjske »koralde« (Jak. Kure, Zagozdac), dvoje modrčkov, eden zlatobrokaten, drugi iz modre vzorčne svile iz Ježice pri Ljubljani, stara ca 100 let (J. Putrih, Ljubljana). Dalje štajerska pastirska zveglja iz 19 piščalk (Sv. Bolfenk, Štaj.). Leta 1925. je muzej nakupil od S. Grgiča iz Trolokve v Dalmaciji 18 predmetov

dalmatinske ženske in moške noše ter ženskega nakita: »Rěčino« iz Zuva (1850), bronasto »spono« z biseri (Split), »kolajno« s srebrnimi krogli in tolarji (spl. kotar), »Venac«, obesek okrog deključjega vratu (istotam), »špijedo« iz Prolokve, verižičast obesek za žensko kapo, »kóščice«, školjkaste gumbe za žene, »nagubce«, vezene moške nogavice, térluce«, vezene, iz bele volne, »Naprave« iz čóje, »ačermo« iz splitskega kotarja, »sá-dak« za dekleta in žene iz Prolokve, kličkasto »pregljačo« iz Prolokve, ženske »kapčiče«, šibeniški »prsluk«, »kapo« in »opance«. — Na Miklavževem sejmu so se nakupili 16. predmeti iz lecta, Miklavži, parklji, srca, punčke itd. za darila otrokom, od dr. F. Mesesnela v Ljubljani 6 poslikanih panjevih končnic iz Trstenika na Gor.: 1. Trije kralji 1836., 2. Kristus, 3. Boj strelcev, 4. Stvarjenje luči, 5. Posl. sodba, 6. Kristus in Samaritanka. Kupila se je dalje kositrena svetiljka iz 18. stol. (Tržič), od hodže A. Numana iz Skoplja pa je muzej kupil: 1. tkan ženski pas iz Južne Srbije, 2. tkan in vezen ženski predpasnik iz Južne Srbije, 3. Nevestino srajco iz Orizarja (1870), 4. Pregača s cvotami in zlatimi bordurami, 5. Gunj, vezen iz Južne Srbije, 6. Nevestina srajca iz Krive Palanke, 80—100 let stara, 7. 4 pare rokavnih vezenin iz Južne Srbije, en par iz Bosne. —

Letos se je kupila pahljača iz slonove kosti in benečanskih čipk iz XVIII. stol., usnjen mehur za tobak, vezen, rezljan in figuralno ter rastlinski okrašen sodček iz Bele Krajine, 13 vzorcev češkoslovaških narodnih vezenin, ženski kožuh iz Kranjske gore nad sto let star (J. Cuznar, Kranjska gora) in zbirka indijanskega in afriškega orodja, orožja, opreme in glasbil, po številu 68 kosov (Ga. Naglas, Ljubljana).

Poleg tega je muzej nakupil, kakor že gori omenjeno, večje število zapiskov narodnih melodij ter fotografij noš in hiš.

Pri tej priliki naj ponovno apeliramo na Slovence, naj ne zanemarjajo svojih narodnih dolžnosti napram svojemu narodopisnemu muzeju. Ta muzej hrani ali bi moral hraniti v svoji razstavni zbirki vse tisto, kar je najpristnejše slovenskega. Že pred letom smo zaman naslovili v časopisih podoben apel na rojake, češ da muzej z odmerjenimi mu državnimi sredstvi pri najboljši volji ne more biti kos svoji veliki nalogi, ker so preskromna. Z njimi samo nikakor ni mogoče dostojno izpopolniti muzejske zbirke, da bi izčrpno prikazovala naš narodni živelj. Zato posnemajmo druge narode in druge države, kjer muzeji večinoma niso nastali iz državnih sredstev am-

pak po prostovoljnih darilih prijateljev folklor. Nedavno smo dobili poročilo iz mladih baltijskih držav, da so osnovale v Dorpatu muzej z 12.000 objekti, katere vse je daroval narod. Čas bi bil, da bi nehali imeti narod samo v ustih, nego da bi Slovenci tudi kaj žrtvovali za svojo skupno stvar. Posnemajmo v tem oziru naše brate Bolgare, Srbe in Hrvate, ki so si postavili požrtvovalno lepe zbirke, ki napram tujcem reprezentirajo njih narodni živelj! Nikomur v korist ni predmet, ki trohni kje v podstrešni shrambi, namesto da bi bil vsemu svetu v korist razstavljen v muzeju! Ne zahtevajte od muzeja za narodopisne malenkosti horendnih cen, ne pojmuje muzeja kot trgovsko podjetje, nego kot narodno stvar, ki mora biti na srcu vsakemu zavednemu narodnjaku.

Niko Županič.

Ob petindvajsetletnem jubileju njegovega znanstvenega in javnega delovanja.

Dne 1. decembra l. 1926. je praznoval petdesetletnico rojstva bivši ministar dr. Niko Županič, znan v političnem in še bolj v znanstvenem svetu po svojih zgodovinskih, etnoloških in antropoloških delih o Jugoslovanih. Zlasti Balkanski polotok je v etnološkem in antropološkem pogledu raziskaval vseskozi od paleolitskih časov do danes in si v to svrhu ustvaril potreben metodičen, lasten sistem na široki znanstveni bazi. Slovencem je po svojem prizadevanju omogočil lasten narodopisni muzej, ki pomeni prvi korak na polju sistematičnega etnografskega dela pri nas, če naj se popravi dosežanja stoletna zamuda, ki je vzrok, da Slovenci do pred par leti nismo mogli svetu pokazati še nobenega uvaževanja

Au vingt-cinquième anniversaire de son travail scientifique et public.

Le 1er décembre 1926 a célébré son cinquantième anniversaire l'ancien ministre Niko Županič, docteur ès lettres, connu dans le monde politique, et mieux encore dans le monde scientifique par ses travaux historiques, ethnologiques et anthropologiques sur les Yougoslaves. Il a exploré dans ses travaux surtout la Péninsule Balkanique des points de vue ethnologique et anthropologique depuis les temps paléolithes jusqu'aujourd'hui, et s'est créé dans ce but le système méthodique nécessaire. Par ses efforts il a procuré aux Sloènes un musée ethnographique à eux qui signifie le premier pas d'un travail ethnographique systématique chez nous, si on veut réparer le retard séculier qui est la

Niko Zupanic

vrednega narodopisnega dela o nas, ki bi moglo inozemcu služiti v znanstvene svrhe, nam pa v kulturni dokument.

Pri tej priliki naj se ozremo po Županičevem, dela, dogodkov in burnosti polnem dosedanjem življenju in skušamo orisati in resumirati njegovo dosedanje delo na polju jugoslovanske zgodovine, etnologije in antropologije, pa tudi njegovo kulturnopolitično delo.

Dr. Niko Županič je bil rojen dne 1. decembra l. 1876. v Gribljah ob Kolpi v Beli Krajini in je pohajal osnovno šolo med leti 1884. in 1887. v sosednjem Podzemlju, meščansko šolo in gimnazijo med leti 1887. in 1897. v Novem mestu. Po maturi v Novem mestu je odslužil enoletni prostovoljski rok in se potem podal na dunajsko univerzo, kjer je sprva poslušal pravo, pozneje pa se je odločil za zgodovino. Vpisal se je na filozofsko fakulteto, kjer je poslušal splošno zgodovino pri profesorjih M. Budingerju in J. Redlichu, zgodovino balkanskih narodov pri K. Jirečku, avstrijsko zgodovino pri J. Hirnu, prazgodovinsko arheologijo pri M. Hoernesu, geografijo in geologijo pri prof. Alb. Pencku in Oberhammerju, filozofijo pri F. Jodlu in W. Jerusalemu. Na podlagi svoje zgodovinske disertacije »Prihod Slovenov na jug« je l. 1903. položil na dunajski univerzi doktorat iz zgodovinske discipline.

Kmalu pa je uvidel, da mu je v svrhu rešitve naloge, ki si jo je bil znanstveno že zgodaj zastavil, namreč posvetiti v rojstven čas zgodovine slovanskih narodov, zlasti Jugoslovanov,

cause qu'encore avant peu d'années nous autres Slovénes ne pouvions offrir au monde aucun ouvrage ethnographique sur nous, digne de considération qui pourrait servir à l'étranger pour ses études scientifiques, et à nous comme document de civilisation.

A cette occasion nous allons considérer la vie de Županič, pleine de travail, d'événements et d'agitation, et essayer d'esquisser et de résumer son travail dans les domaines de l'histoire, de l'ethnologie et de l'anthropologie yougoslaves, mais aussi dans celui de la politique civilisatrice.

Nikola Županič nacquit le 1er décembre 1876 à Griblje sur la Kolpa dans la Carniole Blanche, et fréquenta l'école primaire de 1884 à 1887 à Podzemlje, village voisin, l'école primaire supérieure et le lycée de 1887 à 1879 à Novo Mesto. Après l'examen de maturité à Novo Mesto il fit son an de service militaire comme volontaire, et se rendit ensuite à l'université de Vienne où il fréquenta d'abord la faculté de philosophie pour se décider plus tard pour l'histoire. Il s'inscrivit à la faculté des lettres où il fréquenta l'histoire générale chez les professeurs M. Budinger et J. Redlich, l'histoire balkaniques chez K. Jireček, l'histoire autrichienne chez J. Hirn, l'archéologie préhistorique chez M. Hoernes, la géographie et la géologie chez Alb. Penck et Oberhammer, la philosophie chez F. Jodl et W. Jerusalem. Sur la base de sa thèse historique »L'arrivée des Slovénes dans le Sud« il fit en 1903 à l'université de Vienne son doctorat en histoire.

Mais bientôt il comprit qu'il lui fallait — pour l'accomplissement de la tâche scientifique qu'il s'était posée déjà de bonne heure, c'est à dire d'explorer l'époque du début de l'his-

potrebna širša znanstvena podlaga in se je za nekaj časa posvetil teoretskim etnološkimi in antropološkimi studijem. Kmalu po dovršenih vseučiliških studijah je studiral to stroko pri prof. Joh. Ranku v Monakovem, se podal tudi v Švico k znamenitima strokovnjakoma prof. Schlaginhaufnu v Curih in se seznanil z J. Kollmannom v Baslu.

Etnološki interes je vlekel mladenciča v svet, na potovanja. Koj po dovršeni gimnaziji in odsluženi vojaščini je v letih 1899. in 1901. prepotoval južno Galicijo, posebno okolico Przemysla, leta 1906. je potoval po Švici in naslednje leto proučeval Srbijo.

Leta 1908. je Županič postal kustos Zgodovinsko-umetnostnega muzeja v Beogradu in ostal potem v muzejski službi vseskozi do danes s prestanki seveda, katere so povzročile svetovna vojna in razne politične misije. Brž ko je mladi doktor dosegel stalno službo, se je z vso vnemo posvetil znanstvenemu delu. Leta 1912. proučuje tedaj v zgodovinskem in etnološkem svetu zelo aktualni problem Pelazgov na poti skozi Bolgarijo in Carigrad, hoteč studirati egejske otoke. Radi nenadnega izbruha vojne med Turčijo in Italijo pa so bile Dardanele blokirane in Županič je mogel potovati le po evropski in azijski carigradski okolici. Zamudo je porabil v svrhu proučavanja maloazijskih Grakov na otoku Halki v Mramornem morju. V Carigradu pa je s privoljenjem ruskega arheološkega instituta Uspenskega studiral prazgodovinske izkopine ter izkopine in osteološke ostanke iz Peteli na Ostrovskega jezera v Macedoniji, ki so bile l. 1900. prenešene v Carigrad. Ko so

stoire des nations slaves, surtout yougoslaves — une base scientifique plus large, et pour quelque temps il s'adonnait aux études ethnologiques et anthropologiques théoriques. Bientôt après l'achèvement de ses études universitaires il étudia cette discipline chez le professeur Joh. Ranke à Munich, se rendit aussi en Suisse chez le spécialiste renommé Schlaginhaufen à Zurich et fit aussi la connaissance de J. Kollmann à Bâle.

L'intérêt ethnologique conduisit le jeune homme à l'étranger, aux voyages. Tout de suite après avoir terminé l'école secondaire et le service militaire, dans les années 1899 et 1901, il parcourait la Galicie méridionale, surtout les environs de Przemysl, en 1906 il voyageait dans la Suisse, et l'année suivante il explorait la Serbie.

En 1908 Županič devint conservateur du Musée de l'histoire des beaux-arts de Belgrade et il est resté fonctionnaire de musée jusqu'aujourd'hui, pourtant avec les interruptions causées par la guerre mondiale et diverses missions politiques. Dès qu'il avait atteint une fonction stable, le jeune docteur se voua avec empressement au travail scientifique. En 1912 il étudie le problème des Pelages, alors très actuel dans le monde historique et ethnologique, en voyage par la Bulgarie et Constantinople, voulant étudier les îles égéennes. Mais à cause de l'éclat soudain de la guerre entre la Turquie et l'Italie les Dardanelles étaient bloquées et Županič ne pouvait voyager que dans les environs européens et asiatiques de Constantinople. Il employa ce retardement pour étudier les Grecs de l'Asie mineure sur l'île de Halka dans la Mer de Marmara. A Constantinople il étudia avec la permission de l'Institut archéologique russe Uspenski les fouilles préhistoriques et les fouilles

bile Dardanele zopet proste, se je vkrcal na rusko ladjo najprej za Smyrno, pozneje pa odtod odpotoval v Atene. Tam je bil sprejet pri predsedniku vlade, Venizelosu, dvakrat v avdijenci in dobil za antropološke studije na razpolago torpedovko, ki ga je vsak dan peljala iz Pireja v Poros, kjer je ležala velika garnizija mornarjev, doma iz egejskih otokov. Studije in podatki, pri tej priliki nabrani, so imeli za posledico Županičeva dela o pelazgijskem problemu in etnogenezi Jugoslovenov, Trojancih in Arijevcih itd. Iz Aten se je Županič podal peš v vasi Hrvati in v Maraton, nabirajoč med potjo zanimiva etnografska opazanja, kmalu potem objavljena v razpravi Hrvati kod Atine.

Neposredno pred izbruhom balkanske vojne se je Županič preko Soluna in Skoplja vrnil v Beograd. Leta 1912. se je udeležil tudi 42. kongresa antropologov v Heilbronn na Württembergem, kjer je predaval o prazgodovinski etnologiji Troade in se seznanil s slovečimi učenjaki Fel. Luschanom, A. Schlitzem in H. Klaatschem.

Leta 1914. je bil Županič imenovan za kustosa na Etnografskem muzeju v Beogradu, vendar vojna, ki je isto leto izbruhnila, ga je kmalu zavela daleč proč od domovine in mirnega znanstvenega dela. Poverjena mu je bila politična misija in leta 1914. je v tej misiji potoval iz Niša, kjer se je dočel nahajal na vojni dolžnosti, preko Soluna, Aten, Krfa in Brindisija v Rim. Tam je sodeloval pri ustanovitvi Jugoslovanskega odbora pod predsedstvom

et restes ostéologiques de Peteli sur le lac d'Ostrovo en Macédoine qui avaient été en 1900 transportés à Constantinople. Quand les Dardanelles étaient redevenues libres, il s'embarqua sur un bateau russe d'abord pour Smyrne d'où il se rendit plus tard à Athènes. Là il fut reçu deux fois en audience chez le président du gouvernement, Venizelos, et reçut à sa disposition pour ses études anthropologiques un torpilleur qui le conduisait chaque jour du Pirée à Poros où il y avait une grande garnison de marins originaires des îles égéennes. Le fruit des études et des renseignements recueillis à cette occasion furent les travaux de Županić sur le problème pelasgien et sur l'ethnogenèse des Yougoslaves, des Troyens, des Aryens etc. D'Athènes Županić se rendit à pied dans les villages Hrvati et Marathon, recueillant en passant des observations ethnographiques intéressantes, bientôt publiées dans le traité: Hrvati près d'Athènes.

Immédiatement avant le commencement de la guerre balkanique Županić retourna par Salonique et Skoplje à Belgrade. En 1911 il prit part au 42. congrès des anthropologues à Heilbronn dans le Wurtemberg où il fit une conférence sur l'ethnologie préhistorique de la Troade et fit connaissance avec les savants célèbres Fel. Luschan, A. Schlitz et H. Klaatsch.

En 1914 Županić fut nommé conservateur du Musée Ethnographique de Belgrade, mais la guerre éclatant la même année l'éloigna bientôt de la patrie et du paisible travail scientifique. On lui confia une mission politique qui le conduisit en 1916 de Niš où il se trouva jusqu'alors en service militaire par Salonique, Athènes, Corfou et Brindisi à Rome. Là il collabora à la constitution du Comité yougoslave sous la présidence du docteur

dr. Trumbića in komaj v malo prostih urah je mogel posečati antropološki kabinet prof. Sergija na Istituto Romano. Do konca vojne je nato bival v Londonu, kjer je imel Odbor svoj sedež, pol leta se je mudil v Ameriki, kamor je bil odposlan propagirat misel jugoslovanskega ujedinjenja in l. 1919. je v Parizu, kjer deluje na mirovni konferenci kot član delegacije SHS. V Parizu se je seznanil z antropologoma prof. Manourierjem in Hervéjem, ki sta mu za prosti čas dala na razpolago studijsko knjižnico antropološkega muzeja. Leta 1920. je bil Županič imenovan za dopisujočega člana pariške Association pour l'enseignement des sciences anthropologiques.

Politično delo in dožnost sta mu, žal, izza začetka vojne vzela mnogo časa za znanstveno delo, h kateremu je sicer vedno težil. Leta 1921. je postal upravnik Etnografskega instituta v okrilju Narodnega muzeja v Ljubljani, potem ko se je bil zahvalil za čast poverjenika za socialno politiko v zadnji pokrajinski vladi za Slovenijo. Vendar ga je politika že naslednje leto zopet zvala v prestolico, postal je minister brez portfelja v kabinetu Nikole Pašića (1922 in 1923). Po premembi vlade se mu je bilo mogoče zopet vrniti v Ljubljano, kjer je dosegel ustanovitev samostojnega Etnografskega muzeja v Ljubljani, kateremu se je odtlej povsem posvetil. Zopet je prišel čas za mirno znanstveno in književno delo. Nastala so dela: »Bela Srbija«, »Belokranjci«, »Pellegrino di San Daniele«, »Izvor Kostabokov in Sabokov«, »Prvi pojav Antov v zgodovini«, antropološki očrti Tavčarja, Pašića, Vesnića, »Antropologija anadolskih Turkov«, »Srbi Plinija i Ptolemeja«, Kettejeva biografija, »Etnogeneza Jugoslavena«

Trumbić, et ce n'est qu'à peine que dans quelques heures libres il pouvait fréquenter le cabinet anthropologique du professeur Sergi à l'Istituto Romano. Puis il séjourna jusqu'à la fin de la guerre à Londres où le Comité avait son siège, passa six mois en Amérique où il avait été envoyé pour propager l'idée de l'union yougoslave, et en 1919 il travailla à Paris à la conférence de la paix comme membre de la délégation SHS. A Paris il fit la connaissance des anthropologues Manouvrier et Hervé qui mettaient pour son temps libre à sa disposition la bibliothèque d'études du Musée anthropologique. En 1920 Županič fut nommé membre correspondant de l'Association pour l'enseignement des sciences anthropologiques de Paris.

Le travail politique et le devoir ont pris malheureusement depuis le commencement de la guerre beaucoup de temps au travail scientifique auquel il aspirait toujours. En 1921 il devint administrateur de l'Institut Ethnographique auprès du Musée National de Ljubljana, après avoir renoncé à la fonction de commissaire pour la politique sociale dans le dernier gouvernement provincial de la Slovénie. Néanmoins la politique l'appela déjà l'année suivante de nouveau dans la résidence, il devint ministre sans portefeuille dans le cabinet de Nikola Pašić (1922—1923). Au changement du gouvernement il lui était possible de revenir à Ljubljana où il obtint la fondation d'un Musée Ethnographique indépendant auquel il se voue dès lors tout à fait. Le temps du paisible travail scientifique et littéraire revint. Il publia: »La Serbie Blanche«, »Les habitants de la Carniole Blanche«, »Pellegrino di San Daniele«, »L'origine des Kostoboque et Saboques«, »La première apparition des Antes dans

itd. dela, sledeča si v pisani zapovrstnosti v raznoliki vsebini, kakor je čas prinesel impulz.

Leta 1924. je zastopal Županič ljubljanski etnografski muzej na I. kongresu slovanskih geografov in etnografov v Pragi, kjer je bil izvoljen za predsednika pete sekcije in kjer je predaval o prvem pojavu Antov. V jeseni istega leta se je udeležil kot član mednarodnega antropološkega instituta pariškega II. kongresa v Pragi, kjer je imel predavanje o izvoru in pokolenju Srbov. Naslednje leto je kot zastopnik vlade SHS prisostvoval XII. kongresu poljskih medicincev in naravoslovcev v Varšavi, kjer je predaval o morfologiji srbohrvatske lobanje in bil izvoljen za častnega predsednika antropološke sekcije. V septembru l. 1926. pa se je Županič udeležil kongresa nemških in avstrijskih antropologov v Salzburgu.

Ob svojem petdesetem letu more jubilent gledati na znaten kos znanstvenega, političnega in kulturnega dela, ki ga je opravil v tem času.

Da se ne pečamo z Županičevim političnim delom, ki ga bodo bolj pozlicani ocenjevali in obravnavali, naj ob kratkem koncem tega spisa resimiramo in označimo njegovo kulturno politično delo, ki očituje jako narodno tendenco. Poprej pa naj se pomudimo pri najvažnejšem polju Županičevega dela, pri znanstvu in naj v kratkem označimo pomen in značaj tega dela za raziskavanje porekla južnih Slovanov in za znanost sploh.

l'histoire», les esquisses anthropologiques de Tavčar, Pašić, Vesnić, »L'anthropologie des Turcs d'Anadolie«, »Les Serbes de Pline et de Ptolémée«, la biographie de Kette, »L'ethnogenèse des Yougoslaves«, etc., ouvrages de contenu divers en serie variée, suivant l'impulsion du temps.

En 1924 Županič représenta le Musée Ethnographique de Ljubljana au Ier congrès des géographes et ethnographes slaves à Prague où il fut élu président de la 5e section et où il fit une conférence sur la première apparition des Antes. Dans l'automne de la même année il prit part comme membre de l'Institut international anthropologique de Paris au IIe congrès à Prague où il fit une conférence sur l'origine et la descendance des Serbes. L'année suivante il participa comme délégué du gouvernement SHS au Ier congrès des médecins et naturalistes polonais à Varsovie où il fit une conférence sur la morphologie du crâne serbo-croate et fut élu président honoraire de la section anthropologique. Enfin en septembre 1926 Županič prit part au congrès des anthropologues allemands et autrichiens à Salzburg.

A son 50e anniversaire le jubilaire peut contempler un nombre considérable de travaux scientifiques, politiques et civilisateurs, exécutés pendant cette période.

Nous n'allons pas nous occuper de l'action politique de Županič que d'autres, mieux qualifiés, traiteront et apprécieront, mais nous voulons à la fin de cette esquisse brièvement résumer et caractériser son travail civilisateur qui révèle une forte tendance nationale. Mais auparavant il nous faut nous arrêter au domaine le plus important du travail de Županič, au domaine scientifique, et nous allons brièvement caractériser l'importance et le

Zupanič se je v prvi vrsti bavil z etnologijo in zgodovino, delo na tem polju pa, kakor smo že omenili, ga je vedlo tudi na polja prazgodovinske arheologije (prazgodovinske etnologije), paleoetnologije, antropologije in zemljepisa.

Njegove razprave so pisane torej na najširši osnovi, ker je že tema, ki ga Zupanič raziskuje, v njih tak, da posega na različna področja obenem, celo v paleolingvistiko. Šlo mu je predvsem za zgodovinsko in etnološko proučevanje Balkanskega polotoka, ki je bil v tem pogledu vedno premalo raziskan. Stopiti je moral, hoteč zanesti svetlobe v vprašanje izvora Hrvatov in Srbov, na polje kavkazologije, kavkaške zgodovine, lingvistike in etnologije. Spoznal je, da so se prvobitni nosilci imena Srbi, Hrvati, Čehi, našli že med kavkaškimi aborigeni, ki so se kot osvajači naselili med Slovani v sarmatski nižini in tam ustvarili prvo, čeprav primitivno plemensko in državno organizacijo (če je mogoče tedaj o državi že govoriti). Ti narodi so prišli od iztoka Sarmatije v porečje Gornje Visle, Odre, Labe in Sale. Od tam se je del Srbov in Hrvatov, kakor pripoveduje bizantinski cesar Konstantin VII. Porfirogenit, doselil v Ilirik, kjer je ustvaril podlage za srbsko-hrvatsko državo in narodnost. Vatroslav Jagić in njegovi nasledniki sicer trdijo, da je Konstantinovo poročilo izmišljeno, ker vsebuje naravno nemogoče trditve iz etnološkega in sociološkega stališča. Zupanič pa nasprotno trdi, da je treba Konstantina naravno razlagati, šele potem postane razumljiv. (Tako je Zupanič rabil tudi bizantinološke rezultate za svoje studije.)

caractère de ce travail pour l'exploration de l'origine des Slaves méridionaux et pour la science en général.

Zupanič s'est occupé en premier lieu de l'ethnologie et de l'histoire, mais le travail dans ce domaine l'a conduit, comme déjà mentionné, aussi dans l'archéologie préhistorique (l'ethnologie préhistorique), dans la paléoethnologie, dans l'anthropologie et dans la géographie.

Ses traités sont donc écrits sur la base la plus large, parce que déjà le sujet que Zupanič y traite est de telle nature qu'il entre à la fois dans diverses sphères, même dans la paléolinguistique. Avant tout lui étaient au cœur l'histoire et l'exploration ethnologique de la Péninsule Balkanique qui dans ce sens était toujours trop peu explorée. Voulant éclaircir la question de l'origine des Croates et Serbes, il dut s'avancer dans les domaines de la Caucalogie, de l'histoire caucasienne, de la linguistique et de l'ethnologie où il reconnut que les porteurs primitifs des noms Serbes, Croates, Tchèques se trouvaient déjà parmi les aborigènes du Caucase qui s'établissaient en conquérants parmi les Slaves dans la plaine sarmate et créaient là la première organisation quoique primitive de tribu et d'état (si on peut alors parler d'état). Ces nations venaient de l'orient de la Sarmatie dans les bassins de la Vistule supérieure, de l'Oder, de l'Elbe et de la Saale. De là une partie des Serbes et Croates, d'après le récit de l'empereur byzantin Constantin VII le Porphyrogénète, s'établit dans l'Illyricum où elle créa la base pour la nation et l'état serbo-croates. Vatroslav Jagić et ses successeurs prétendent que le rapport de Constantin est une fable, parce qu'il contient des affirmations naturellement impossibles des points

Okrog teh osnovnih problemov se vrte vsa Zupaničeva raziskavanja več ali manj. V koliko so njegovi izsledki pravilni, bodo sodili znanstveniki. Mi naj v podrobnejšem pokažemo in resumiramo njegovo znanstveno delo s katologom del in njih kratko prikazano vsebino.

I. Znanstvene razprave, studije, članki in kritike N. Zupaniča.

1. **Macedonija.** (Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, Ljubljana 1904, str. 71—107.) V tem delu je podana narodnostna statistika Makedonije, medsebojni odnošaji makedonskih narodnosti in njih kulturnopolitično stanje pred balkansko vojno.

2. **Die Illyrier.** Auszug aus einem Vortrage. (Sitzungsberichte der Anthropologischen Gesellschaft, Wien 1906/7.) Glej Sistem historijske antropologije!

3. **Jovan Cvijić.** Biografska studija. (Dom in Svet, Ljubljana 1907, let. XX., str. 264—271.)

4. **Telesna metamorfoza narodov na našem jugu.** (Dom in Svet, Ljubljana 1907, letn. XX., str. 561—563.) Glej Die Illyrier in Sistem historijske antropologije!

5. **Sistem historijske antropologije balkanskih naroda.** (Starinar V. R. II, III, Beograd 1908.) Avtor je v tem delu zbral ves do leta 1908. znani antropološki material iz predzgodovinske, antične srednjeveške

de vue ethnologique et sociologique. Mais Zupanić affirme au contraire qu'il faut interpréter naturellement le rapport de Constantin, alors seulement il devient compréhensible. (Ainsi Zupanić a utilisé aussi les résultats de la byzantinologie pour ses études.)

Autour de ces problèmes fondamentaux tournent plus ou moins toutes les recherches de Zupanić pour lesquelles il s'est créé son système dans le domaine vaste de toute l'ethnologie. De l'exactitude de ses recherches jugeront nos descendants. Nous allons plus en détail montrer et résumer son travail scientifique par le catalogue de ses ouvrages en désignant brièvement leur contenu.

in moderne dobe ter je dokazal, da je v teku stoletij nastopila telesna metamorfoza tako pri starih Ilirih kakor pri Grkih in južnih Slovanih. Po Zupaniču so bili Iliri v zgodnji železni dobi v glavnem dolihokefalni in svetle kompleksije, tekom stoletij pa jim je postala oblika lobanje krajša in jim je potemnela kompleksija. Vzrok temu pojavu je bilo rasno mešanje, pri katerem se je zmagonosno uveljavila brahikefalija posebno z ozirom na obliko možganske posode.

6. **Izveštaj o antropoloških i arheoloških proučavanjima Srba u Kranjskoj.** (Godišnjak srpske kralj. akademije, Beograd 1909.) Avtor je v tem delu kratko orisal zgodovino naseljevanja Uskokov v Beli Krajini ter na podlagi lastnega merjenja in opazovanja podal antropološki opis Žumberčanov in Marindolcev, kateri poslednji so ostali pravoslavni do danes.

7. **Misli o fozioetnologiji.** (Beograd 1909.) V tej studiji se avtor pritožuje nad zanemarjanjem antropologije pri južnih Slovanih. Ta veda bi

se morala negovati kot kraljica vseh znanosti, ker ima za objekt svojega raziskavanja človeka samega in narode ter je v stanu odkriti mnogo zagonetk, ki jih krijeta rasa in kri.

8. Referati i kritike. (Starinar III, Beograd 1909.) Avtor referira in kritizira knjige: R. M. Hrvatska Bosna, Mostar 1908 (pod psevd. Nikola Gribljanovič). — D. Gorjanovič-Kramberger: Potječe li moderni čovjek ravno od diluvijalnog homo primigeniusa? Beograd 1905. — D. Gorjanovič-Kramberger: Der diluviale Mensch von Krupina, Wiesbaden 1906. — Weisbach-Gluck: Crania bosniaca, Sarajevo 1906. — J. Wateff: Contribution a l'étude anthropologique des Bulgares, Paris 1904. — S. Wateff: Taches pigmentaires chez les enfants Bulgares, Paris 1907. — Walter Šmid: Altslovenische Gräber Krains, Ljubljana 1908. — Hugo Obermaier: Das geologische Alter des Menschenschlechtes, Wien 1908. — Moritz Hoernes: Die prähistorischen Menschenrassen Europas, Wien 1909.

9. Ka istoriji promene spoljašnosti balkanskih naroda. Odgovor gnu. Jovanu Radoniću. (Starinar IV, Beograd 1910.) Avtor replicira na kritiko P. Radoniča in navaja nov dokazni material, da so bili stari Ilirci in Tračani v glavnem dolihokefalni in svetle kompleksije.

10. Trojanci i Arijevci. Prilozi preistoriji i paleoetnologiji Male Azije, Egeje i Balkanskog poluostrva. (Glas srpske akademije LXXXVI, II, 51, str. 167—290, Beograd 1911.) Še preden se je Zupanič začel baviti s paleolingvističnimi studijami, je domneval na podlagi osteoloških ostankov, najdenih na raznih krajih Balkanskega polotoka ter po sosednji Troadi, da je moralo v predmikenski dobi tam bivati nearijsko prebivalstvo, ki ni govorilo

indoevropskega jezika in ni imelo ksantodolihokefalnega fizičnega obilježja. To je Zupanič dokazal v gori omenjeni studiji in pozneje je paleolingvistika to potrdila. Zupanič trdi, da so bili predmikenski prebivalci Troade, Egeje in Helade neke vrste prvobitni mediteranci male rasti in temne kompleksije, med katere pa so se še pred prihodom Indoevropcev na jugu pomešali iztočni melanobrahikefalci. To prearijsko prebivalstvo balkanskega polotoka in Egeje ni govorilo niti semitski niti indoevropski jezik, ampak je pripadalo alarodski družini, ki je bila na balkanskem polotoku znana pod imenom Pelazgov. Glej tudi Trašgom za Pelazgima!

11. Žumberčani i Marindolci. Prilog antropologiji i etnologiji Srba u Kranjskoj. (Prosvetni Glasnik, Beograd 1912.)

12. Hrvati kod Atine. Prilozi antropologiji i istoriskoj etnologiji Atike. (Starinar, god. VI, Beograd 1914.)

13. Pontijski Bugari. (Prosvetni Glasnik 1915, Beograd.) V tej knjižici podaja avtor rezultate proučavanja ob ca. 180 bolgarskih vojakih, ki so bili l. 1913. ujeti od Srbov na Zletovski Reki in ki so bili internirani v beograjski dolnji trdnjavi. Bili so večinoma doma od črnomske strani, a največ iz Dobrudže, ki je potem deloma pripadla Romuniji. Dobrudža je antropološki zanimiva zato, ker so se tam v srednjem veku naseljevala razna tatarska plemena in se je zato prebivalstvo v rasnem pogledu kmalu jelo razlikovati od zapadnih in južnih Bolgarov.

14. La sang et la race Yougoslave. (Paris 1919.) Za časa mirovne konference v Parizu napisana brošura, v kateri avtor popisuje edinstvo narodov med Pontom in Adrijo,

opirajoč se na teorijo Vatroslava Jagića in pravi, da Jugoslovani po krvi niso samo slovanska rodbina, marveč, da tvorijo sintezo ksantodolihokefalije, melanobrahikefalije in melanodolihokefalije, ker so v njih utonili ostanki predсловanskih narodnih elementov. Avtor misli, da so bili Slovani od zgodovine pozvani, da regenerirajo antično in bizantinsko omrtno kulturo in duha.

15. Les premiers habitant des pays Yougoslaves. Ethnologie paleolithique et neolithique de l'Illyricum. Extrait de la Revue Anthropologique, janvier, fevrier 1919. (Paris 1919.) V tej brošuri, izdani v Parizu za mirovne konference, razpravlja Zupanič na podlagi osteoloških ostankov o rasmem obeležju prebivalcev na današnjem Balkanu v starejši in mlajši kamnovi dobi. Polemizirajoč z Gorjanovič-Krambergerjem, negira Zupanič tezo, da se je današnji človek razvil neposredno od neandertalca potem evolucije in da se je neandertalcu čelo zvišalo, ker je sčasoma bolj in bolj rabil mozeg. Zupanič misli, da je moral misleč človek že imeti za mišljenje sposoben mozeg in predpostavlja, da je bilo takrat, ko je živel krapinski neandertalec, v Evropi še več drugih ras, od katerih pa je neandertalca vsaj ena fizično in duševno nadkriljevala. Tej rasi je neandertalec polagoma podlegel in izginil, kakor so izginili Indijanci že skoro v Ameriki. Nadalje polemizira avtor proti nemškimi antropologom, ki hočejo imeti dvoje brahikefalnih ras v Evropi: domačo, euroccipitalno, baje evropskega izvora plannocipitalno, ki naj bi bila azijskega izvora in kateri bi imeli pripadati brahikefalni Slovani, zlasti Srbi. Ta teza se po Zupaniču ne more držati, ker imamo striktno dokaze za to, da so

bili južni Slovani ob prihodu na jug dolihokefalni, v kolikor pa niso bili dolihokefalni, so bili euroccipitalni.

16. Ethnogeneza Jugoslavena. (Rad Jugosl. Akad., knjiga 222, Zagreb 1920.) Gre za sistematično obdelavo rasnih obilježij narodov, ki so bivali na tleh Balkanskega polotoka (Sloveni).

17. Evgenika dr. Ivana Tavčarja. Slov. Narod 1921 ter ponatis.

18. Bela Srbija. (Narodna Starina, Zagreb 1922.) S tem delom se je avtor podal na polje bizantinologije, braneč avtoriteto Konstantina Porfirigenita, katerega poročila o prihodu Srbov in Hrvatov v Ilirik je v bistvu smatrati resničnim. Naspoti Jagiću in modernim jugoslovanskim zgodovinarjem zagovarja Zupanič dualizem pri naseljevanju Balkanskega polotoka po Slovanih, to je, na so najprej na elementaren način poplavili Balkanski polotok Slovani od Črnega do Jadranskega morja v masi, potem so pa prišli Hrvati in Srbi iz oblasti Gornje Visle, Labe in Sale kot vojaški organizirana družina. Ustanovili so državo v centru Ilirika. Podobno kakor so tudi maloštevilni Bolgari podčiniili tračanske Jugoslovane, dali državi in narodu ime, etnično pa v glavnem izginili.

19. Maskirana glavica od pečene gline iz Vinče u Srbiji. Prilog preistoriji na zemlji Južnih Slavena. (Starinar 1922, Beograd.) Avtor datira glavico v eneolitsko ali zgodnjebronasto dobo.

20. Dragotin Kette. Sećanja jednog prijatelja. (Prilozi za književnost, istoriju i folklor II, 2, Beograd 1922.) Spomini na prijatelja, oris miljeja novomeške sredine, v katerem je Kette živel. Referat o tej brošuri PP. Brežnik v Jutarnjih Novostih.

21. Tragom za Pelazgima. Prilog preistorijskoj etnologiji Slove-

nije, trupa Balkanskog poluostrva. (Narodna Starina, Zagreb 1922.) Pred prihodom Indoevropecev na jug so živeli na Balkanskem polotoku prebivalci, ki so bili po krvi in jeziku sorodni Etruščanom, Ligurcem, Kasitom, Sumerijcem itd. ter Egipčanom na eni strani, na drugi danes živečim Baskom in kavkaškim aborigenom (Čerkezom, Lezgincem, Gruzinom). Sestojali so iz sledečih plemen: Iz Pelazgov v ožjem smislu besede, iz Lelegov in Karcev. Pelazgijskega izvora so tudi neka krajevna in osebna imena, kakor n. pr. Naissos, Hebros, Axios, Arba, Illyri (dežela kač), Mesia (Šumadija), Carusadus (Kras), Carantania, Carniolia, Bato (baskovski *bat* pomeni eden, gruzinski *baton* pomeni gospodar itd.).

22. Pellegrino di San Daniele, umetnik naše krvi. (Zbornik za umetnostno zgodovino, Ljubljana 1923.)

23. Nepoznani podobi Janeza Trdine in Leopoldine Kuraltove. (Dom in Svet 1924/I.)

24. Srbi Plinija i Ptolemeja. Pitanje prve pojave Srba na svetскоj pozornici s historijskog, geografskog i etnološkog stanovišta. (Sbornik radova posvećen Jovanu Cvijiću povodom tridesetl. godišnjice naučnog rada od prijatelja i saradnika. Beograd 1924. — Sep. odtis. Državna štamparija kraljevine SHS. Beograd 1924.) Prvobitni nosilci imena »Srb« niso bili Slovani in se niso javili najprej v Evropi nego v področju zapadnega Kavkaza in to v I. stol. pred Kr. Ime »Srb« je alarodskega izvora in sicer od avarsko-lezginskega korena *Sur* — človek, končnica plur. — *bi*. Ko so se pod pritiskom prvega navala Hunov še pred Krist. rojstvom pomikali sarmitski narodi čez Don v Vzhodnjo in Srednjo Evropo, so šli z njimi tudi Jazygi in Srbi. Srbi so se poslovanili kot gospodujoča, a

malobrojna kasta in prišli pod pritiskom Avarov v današnjo Saksonijo in se je od tam okrog leta 626. del njih preselil na poziv bizantinskega cesarja Heraklija v Illyricum. Tu so obenem s Hrvati pomagali premagati Avare in se udomačili kot gospodarji med tamšnjimi Jugoslavlani.

25. Prvi pojav Antov v zgodovini. Predavanje na I. kongresu slovanskih geografov in etnografov v Pragi dne 4. junija 1924. (Ljubljanski Zvon 1925.) Po Niederlu i. dr. se Anti prvokrat pojavijo v IV. stol. po Kr. ob času prihoda Hunov v Evropo. Zupanič je dokazal, da se pojavijo že v I. stol. po Kr. ali ne kot Slovani in ne v Južni Rusiji med Dnjeprom in Dneprstrom, ampak na iztočni obali Azovskega morja v tedanji Asia Sarmatia. Kakor Zupanič trdi, so Anti tedaj še govorili alarodski (čerkeski) idiomi in so se poslovenili šele pozneje, ko so prišli čez Dnjepr med transkarpatske Slovane. Zupanič dalje trdi, da žive Anti še danes kot lezginsko pleme ob reki Koissu v področju zapadnega Kavkaza.

26. Belokranjci. (Narodna enciklopedija SHS, I. knjiga, Beograd 1925, str. 225—228.) Osnovna razdelitev Belokranjcev v posamezne jezikovne skupine in v skupine po noši. Detajliran opis obleke Poljcev iz metliško-podzemeljskega predela. Razmatranja ob psihološki osobini Belokranjcev in psihološka primerjanja s črnimi Kranjci.

27. K vprašanju izvora Kostobokov in Sabokov. (Niederlov Zbornik 236—242, Obzor prehistoričky, Ročnik IV, Praga 1925.) Šafařík in Niederle sta smatrala Kostaboke za prednike Jugoslovanov, ki so bili v II. stol. vdrlji iz področja gozdnih Karpatov na Balkanski polotok in oplenili Delfi ter zažgali elevzijsko svetišče v

Atiki, a so se zopet vrnil. Zupanič je dokazal, da imeni Kostabok in Sabok nista indoevropskega, še manj slovanskega izvora, ampak predindoevropskega, alarodskega. Kostaboki (Kistaboki) znači prebivalci bukovega gozda (bukovinci), Saboki pa isto, namreč bukovinci ali šumadinci. Zanimiva je Zupaničeva konstatacija, da je naziv Kostaboki najbrž sestavljen iz dveh plemenskih imen Kosti (Kisti) in Boki, kateri obe imeni so omenjali antični pisatelji v področju Kavkazije. Kisti še danes žive kot čečensko pleme v področju gornjega Tereka.

28. Iliri. (Narodna enciklopedija SHS II., Beograd 1926.) Avtor razpravlja o etnološki pripadnosti, jeziku in fizičnem habitu Ilirov od prazgodovinske in antične dobe. Prvi so od železne dobe do konca antike menjali svoj habitus v smeri temnejše kompleksije in kratkoglavnosti.

29. Krapinski človek diluvija. (Narodna enciklopedija SHS II., Beograd 1926.) Zgodovina krapinskega človeka, njegov telesni ustroj, ročna dela, določevanje dobe, v kateri je živel, njegovo mesto, ki ga med paleolitskimi rasami zavzema, krapinski človek iz starejše musterienske dobe.

30. Les origines des Serbes (Institut. Internationale de l'Anthropologie, II. Session, Prague 1926). Vsebinsko, glej Srbi Plinija i Ptolemeja!

31. Antropološki očrt Nikole Pašića in Milenka Vesenića. (Etnolog, Ljubljana 1927.)

32. K antropologiji osmanskih Turaka angorskega i konijskega vilajeta. (Etnolog I., Ljubljana 1927.)

II. Kulturnopolitični eseji in članki.

Poleg svoje prve, znanstvene naloge je vršil dr. N. Zupanič še druge, kulturne in politične, nacionalne naloge v javnosti. Že kot visokošolec na

Dunaju je l. 1901. spoznal potrebo po tem, da se združi naša mlada inteligenca k narodnopolitičnem delu, spoznal veliko nujnost propagande za misel jugoslovanskega ujedinjenja in osvobodjenja izpod avstrijskega jarma. Začel je torej obenem z dr. Dergancem izdajati na Dunaju nacionalistično usmerjeno mesečno revijo »Jug«. Za ustaje v Makedoniji v l. 1902/3. je Zupanič literarno opozoril Evropo na neznosne razmere Srbov v Turčiji ter spisal brošuro »Mazedonien und das tuerkische Problem«, leta 1912. se je na Dunaju potegnil za dostop Srbije k morju in za srbsko Kosovo (Altserbien und die albanische Frage).

Leta 1907. je na poziv srbske nacionalistične omladine »Slovenski Jug« in rajnkega prof. Cvijića, ki se je bil toplo zavzel za avtorja obeh navedenih nemških del, emigriral v Beogradu. Vzporedno z znanstvenim delom o Jugoslovanih gre odtlej Zupaničovo kulturnopolitično delo za ujedinjenje in osvobodjenje Jugoslovancev. Za svetovne vojne je bil iz Niša, kjer se je l. 1914. nahajal na vojni dolžnosti, odposlan v Rim, kjer je pomagal ustanoviti »Jugoslovanski Odbor« in propagiral misel ujedinjenja Jugoslovancev z govorom in peresom med zavezniškimi narodi: Francozi, Angleži, Amerikanci. Leta 1919. je fungiral kot delegat SHS na mirovni konferenci in v letih 1922. in 1923. je postal minister v kabinetu rajnkega Nikole Pašića. Odtlej mnogo deluje na političnem polju.

Na kulturnopolitičnem in nacionalnoboju na polju so najpomembnejša Zupaničeva dela:

1. Revija »Jug«, I., 1—7, str. 1—232, Dunaj 1901. (Urednik Niko Zupanič, izdajatelj F. Derganc.)

2. Jugoslovanska romanatika. (Ljubljanski Zvon XXII., št. 12, str. 832—839, Ljubljana 1902.)

3. Mazedonien und das tuerkische Problem. (Wien 1903, pod psevdonimom K. Gersin.)
4. Ilirija. (Ljubljanski Zvon XXVII, št. 8—10, Ljubljana 1907.)
5. Stara Srbija, Macedonija in Jugoslovanstvo. (Slovenski Narod XL., str. 83—84, dne 12. in 13. IV. 1907.)
6. Impertinentno izzivaje Jugoslovanov. (Slovenski Narod XLI, št. 101, dne 30. IV., Ljubljana 1908.)
7. Slovensko časnikarstvo. (Beograd 1911.)
8. Altserbien und die albanische Frage. (Wien 1912.)
9. Avstrija in albansko vprašanje. (Slovenski Narod XLV., št. 101, dne 30. IV. 1912.)
10. The Strategical significance of Serbia. London 1915.
11. Genealogical tables of serbian kings in The map of Yougoslav territory u knjigi South slay Monuments, London 1917.
12. O Slovencima (z uvodom Ivana Meštrovića, New York 1915).
13. Pro patria mea Slovenia. (Ho-vo zveno). Petrograd 1915. (Vidi: O Slovencima).
14. Срби браћо, хвала Вам. (Poslanica Srbom po deklaraciji vlade v Nišu 7. XII. 1914). Niš 1915.
13. Kosovo. (Zabavnik, I., 3. Krf 1917.)
14. Znameniti Jugoslovani. (Franjo vit. Miklošič, Zabavnik II., 12/13, Krf 1918.)
15. Severozapadna granica Balkanskog poluostrva. (Zabavnik I., 6., Krf 1917.)
16. A chapter of the old Slovenian Democracy. (Epilog k delu B. Vošnjaka, London 1917. Slovenska izdaja 1919, Ljubljana, iz angleščine prevel ing. V. Zupanc).
17. La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie (izdano obenem z I. Žolgerjem, M. Brezigarjem, L. Ehrlichom, Pariz 1919).
18. Apercue générale de la litterature Yougoslave. (Paris 1919.)
19. Les races Yougoslaves. (Paris 1919.)
20. Ave Illyria! (Paris 1919.)
21. Narodna radikalna stranka. (Ljubljana 1921.)
22. Ob Draškovičevem grobu. (Slovenski Narod, LIV, št. 163.) Ljubljana 1921.
23. P. Razvojne nujnosti. (Slov. Narod, LIV, št. 169, 175. Ljubljana 1921.)
24. K. internacionala. (Sl. Narod, LV, št. 99, 1922.)
25. Pohvala nune Efimije carju Lazarju. (Slov. Narod, LV, št. 150, Ljubljana 1922.)
26. Naša železna valuta. (Slov. Narod, LIV, št. 245, Ljubljana 1921.)
27. Nikola Pašić na Bledu. (Slov. Narod, LV, št. 166, 1922.)
28. Vprašanje Carigrada in Trakije. (Slov. Narod, LV, št. 226, Ljubljana 1922.)
29. Absolutizem in draginja. (Jutranje Novosti, I, 37, 1923.)
30. Ob jubileju Dr. Fr. Deržganca. (Slov. Narod, 5. I. 1922.)
31. Alfred Lloyd Hardy in Jugoslovani. (Slov. Narod, LV, 161, 162, Ljubljana 1922.)

III. Govori.

1. Edvardu Rusjanu. Nagrobni govor dne 11. I. 1911. Ponatisnila Slovenski Narod XLIV., št. 15, dne 19. I. 1911,

Ljubljana, ter Словенски „Југ“ VIII, 3., 1911.

2. Slovenija, vstani! Govor ameriškim Slovencem, 28. IV. 1916. Cleveland, Ohio 1916.

3. Sloveni behu i biće opet jednog! Fragment iz govora »Serbia virtute domina gentium«, držanega v hotelu Savoy v Londonu 1917. („Напред“, Bizerta 1918).

7. Slavnostni govor na XII. kongresu poljskih zdravnikov in naravoslovcev v Varšavi leta 1925. Objavljen v »Księga pamiatkowa XII. Zjazdu lekarzy i Przyrodników Polskich u roku 1925. Tom I. Varsava 1926.

Literatura o N. Zupaniču.

Dražja Pavlović v uvodu k srbskemu prevodu knjige Macedonien

Rojstna hiša N. Zupaniča v Gribljah ob Kolpi.

4. Nikoli Pašiću. Nagrobni govor dne 12. decembra 1926, objavljen v Politiki, Beograd 13. decembra 1926.

5. Jovanu Cvijiću. Nagrobni govor dne 18. januarja 1927, Beograd, objavljen dne 12. II. 1927 v Samoupravi, Ljubljana.

6. Pozdravni govor o priliki otvoritve II. kongresa mednarodnega antropološkega društva v stari mestni hiši v Pragi dne 14. sept. 1. 1924. Objavljen v knjigi: »II. Session Prague« v izdaji Instit. Internat. d' Anthropologie, Paris 1926, str. 24—26.

u. türkische Problem. („Дело“ XVII, Beligrad 1903). — („Коло“ Beligrad 1903. — Sveta Simić (referat o knjigi Macedonien..., Српски књижевни Гласник, IX. Beligrad 1903). — L. Niederle (Referat o Sistemu histor. antrop., Pravek 1909). — Obzor V/189. — R. Jeremić: Pregled I/1, Sarajevo 1910. — Izveštaj o antropološkom i paleontološkom radu o Narodnom muzeju i ekskurziji u Beloj Kranjskoj (XXIII. godišnjak Srpske kralj. akademije), Beograd 1910. — Dwie prace antropologiczne o ludności polwyspu Balkanskiego

go, I. Talko — Hrynczewicz v Odbitka z czasopisma Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, Kosmos XXXVI., Lwow 1911. — M. Равнилар (M. Митић), O jednoj desetogodišnjici. Beligrad 1911. — L. Pirce, iz življenja Dr. N. Zupaniča. (Uvod k govoru „Slovenija vstani!“ Cleveland 1916. — P. S. Taletov. Srbi in dr. N. Županič (Jutranje novosti, I. 75). Ljubljana 1923. — „Jutranje Novosti“, I. 53, 35, 36 39, 41, et pass. Ljubljana 1923). — P. R. Radosavljevich: Who are the Slavs? Boston 1918, str. 191 et pass. — Radikalna stranka u Slovenačkoj. Almanah Pašić, knj. I., str. 61—66, Beograd 1924. — S. Vurnik — Dr. Niko Zupanič, Narodna Enciklopedija SHS 1925. — Byzantion, Revue internationale d'Études des Byzantines, Tome II. Paris-Liège 1926. — O.: Niko Županič, Povodom 50-godišnjice života i 25-godišnjice nacionalnog rada. Narodno Djelo, Zagreb, god. I., br. 43 od 28. nov. 1926, str. 2—3 (s sliko in faksimilom podpisane). — Jubilej g. dra. Nike Zupaniča (s sliko), Politika, Beograd, god. XXIII., broj 6683, od 1. dec. 1926. — Niko Županič, povodom 25-godišnjice nacionalnog rada. Novosti, Zagreb, god. XX, broj 334, 2. dec. 1926. — O.: Povodom 25-godišnjice nacionalnog rada g. dr. Nike Zupaniča. Samouprava, Beograd, br. 274, od 1. dec. 1926. — Paul V. Breznik: Dr. Nico Zupanič Revue des Balkans IX./IV. 1927. p. 144/45.

Dr. S. Vurnik.

Desetletnica smrti Milana Mitića.

V toku svetovne vojne je sklenil svoje mlado življenje mož, ki je obetal postati med Srbi odličen predstavitelj prazgodovinske in klasične arheologije. To je bil Milan Mitić ali jeromonah Donat Mitić, kakor se je imenoval potem, ko je oblekel črno meniško haljo. Reven od doma, moral je že zgodaj

piti iz čaše bridkega spoznanja o življenju. Življenje ga je razočaralo, toda on je ostal idealist, močan in vzvišen v svojih nazorih in pogledih na svet. Razen z arheologijo se je bavil tudi s cerkvenim govorništvom in publicistiko in je, prežet za jugoslovansko idejo, začetkom vojne v Nišu večkrat o Slovencih pisal članke v tašmošnje politične liste. Krasen je njegov članek »Jedan presto koji čeka«, ki obravnava v kratkem usodo Slovencev v zgodovini in pomen gosposvetškega polja na Koroškem. Članek je izšel, če se ne motim, jeseni leta 1914. v Nišu, v listu »Novosti«, katere je urejeval pokojni Savčić, bivši urednik »Pravde«.

Milan Mitić je bil rojen v Beogradu 1. marca 1886 in je umrl istotam 26. maja 1916. Osnovno šolo in šest razredov gimnazije je dovršil v Šabcu, maturo pa je položil v Beogradu leta 1905. Na filozofski fakulteti beograjskega vseučilišča je poslušal klasično filologijo in arheologijo pri profesorju M. M. Vašiču. Po dokončanih studijah je bil leta 1909. imenovan za asistenta v beograjskem Zgodovinsko-umetniškem muzeju. Za balkanske vojne, po Kumanovski bitki, je bil v jeseni leta 1912. dodeljen avtorju teh vrst in je potoval z njim v politični misiji na Dunaj. Ko se je začetkom leta 1913. vrnil v Srbijo, je bil Mitić imenovan za suplenta na gimnaziji in učiteljišču v Aleksincu. Toda že junija istega leta se je vrnil v Beograd in se tam za nekaj časa posvetil studiju prazgodovinske arheologije in publicistiki. V aprilu leta 1914. pa je Mitić vstopil kot redovnik v samostan Rakovico pri Beogradu in je bil še novembra istega leta posvečen za jeromonaha v Nišu. Ko so Avstrijci zasedli Srbijo, so Mitića vjeli v samostanu Kaliniću. Da bi izdal neke tajnosti, posebno glede umika srbske

vojske, so ga topli in mučili z lakoto. Ker pa ni hotel ničesar izdati, so ga avstrijski vojaki odvedli v Zemun. Ker je vsled stradanja in naporov zbolel za jetiko, so ga vojaške oblasti puščale tudi domov k staršem v Beograd, toda vedno le za osem dni. Doma ga je vest, da mu je najmlajši brat Bogoljubov padel v vojni in da je bil srednji brat Miloš deportiran na Madžarsko, zelo

Milan Mitić.

potrla. Izdihnil je svojo blago, toda izmučeno dušo v naročju svoje matere.

Vse do danes Mitić ni dobil priskrbenega nekrologa in življenjepisa. Že v zgodnji mladosti je pokazal velik dar za arheologijo in za umetniško občutovanje in razumevanje. Napisal je, s praviim podpisom, ali pod pseudonimom (posebno M. Ravničar) celo vrsto religioznih, političnih in estetskih člankov, razprav in kritik.

Njegova glavna dela so:

Преисторијски златан накит из Велике Врбнице. („Старинар“, N. P. II.) Beligrad 1907.— Аскоси из Винче. („Старинар“, N. P. III.) Beligrad 1908.— О једној десетогодишњици. Beligrad 1911.— Црквени Музеј. („Пијемонт“, 24. VIII. 1911.)— Св. Ђорђе Кратовски. („Пијемонт“, 15. II. 1915.)— Христос у уметности. (Гласник Православне Цркве, 1914.)— Видовданске мисти. (Гласник Православне Цркве, 15. VI. 1914. Beligrad.)

N. Zupanič.

Petindvajsetletnica smrti V. Tomaschka. Naši geografi in etnologi, ki so ob prelomu stoletja študirali na dunajski univerzi, se še gotovo spominjajo ljubeznivega in dobrega profesorja Viljema Tomaschka, ki je napisal znamenita paleoetnološka dela, a je bil tedaj še malo razumevan in dosti malo priznan. Ker se je bavil tudi s staro etnologijo južnih Slovanov in Rusov, naj mu bodo te vrstice posvečene v spomin.

Zgodovinski geograf in etnolog Viljem Tomaschek je bil rojen v Olovcu na Moravskem 26. maja 1841 in je umrl na Dunaju 9. septembra 1901. Osnovno šolo je obiskoval v Iglavi, a po očetovi smrti se je preselil k bratom na Dunaj, kjer je bil sprejet kot eksternist na Terezijansko Akademijo in kjer je profesor Ptaschnik v njem prebudil zanimanje za geografijo, zgodovino in kartografijo. Gimnazijsko maturo je položil na škotski gimnaziji na Dunaju in leta 1860. se je vpisal istotam na univerzo kot slušatelj klasične filologije; zraven tega je proučeval lingvistiko pri Frid. Müllerju in Fr. Miklošiču kakor tudi geografijo pri prof. Simonyu. Po končanih študijah je bil 1864 nastavljen na Akademski gimnaziji kot »Probekandidat« in še istega leta je dobil na

gimnaziji v St. Pöltnu mesto suplenta in 1866 mesto profesorja. Tu je napisal znanstveno razpravo »Miscellen zur alten Geographie« (1867) in zgodovinsko-arheološko studijo »Über Brumalia et Rosalia« (1869), v kateri govori o tračanskem plemenu Besov. Leta 1868. je bil Tomasček prestavljen na Dunaj na Komunalno gimnazijo v 6. mestnem okraju. Tu je v svobodnem času napisal več manjših studij, a l. 1877. je objavil večje delo *Sogdiana*, kot prvi del njegovih centralno-azijskih raziskavanj. S to

V. Tomašek.

razpravo je Tomasček obrnil nase pozornost zgodovinskih geografov in etnologov, zlasti pa H. Kieperta, ki ga je priporočil za izpraznjeno stolico geografije na univerzi v Štajerskem Gradcu in katero je Tomasček tudi v resnici dobil (1877). Kot priznanje za nadaljna znanstvena raziskavanja je smatrati njegov izbor za rednega profesorja in za dopisnega člana Akademije znanosti na Dunaju in v Petrogradu. Do l. 1885. je postojala na dunajski univerzi stolica samo za fizično

geografijo, tedaj so pa ustanovili še eno za zgodovinsko geografijo, katero je dobil Tomasček in jo obdržal do svoje smrti. Ker je Tomasček predmet svojega predavanja tako razumel, da je treba človeka (narod) postaviti v center opazovanja in proučevanja, je predaval izvestno historično-politično geografijo. Dasi je Tomasček imel veliko nasprotnikov, ki so ga omalovaževali, vendar je doživel pri kraju svojega življenja mnoga priznanja in odlikovanja doma in na tujem: 1898/99 je bil izbran za dekana filozofske fakultete, 1897 je dobil odlikovanje portugalske kraljevine, 1898 viteški križ avstr. železne krone in 1899 je bil izbran za pravega člana dunajske akademije znanosti. Četudi je bil V. Tomasček nemški vzgojen, vendar je bil Slovanom naklonjen in pravičen za njih kot človek in kot znanstvenik v svojih delih.

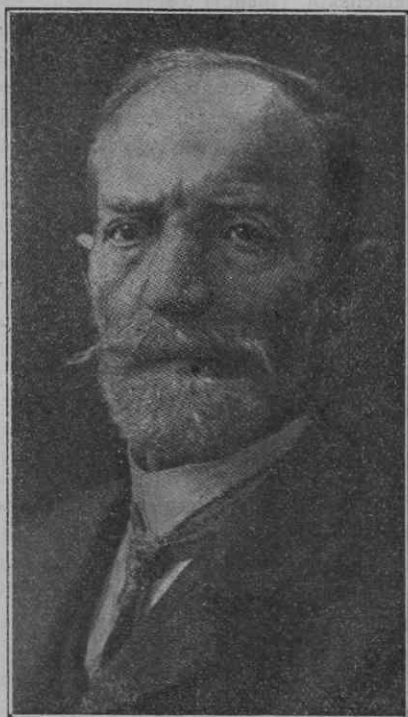
Glavna dela: *Die voroslavische Topographie der Bosna, Herzegowina, Crna gora und der angrenzenden Gebiete* (Mitt. d. k. k. Geogr. Ges. Wien, 28. Bd., str. 497—528, 545—567. 1880). — *Die Goten in Taurien*. (Ethnologische Forschungen über Ost-Europa u. Nord-Asien.) Dunaj 1881. — *Zur Kunde der Hämos-Halbinsel: Topographische, archäologische und ethnographische Miscellen* (1). (Sitzungsberichte d. k. k. Akad. d. W. Phil. hist. Cl. 99. Bd. 1882.) — *Die Wotjaken*. (Das Ausland 16. Jahrg. 591—594. 1883.). — *Ethnologisch-liturgische Forschungen über den Osten Europas*. (Das Ausland, 1883, str. 701—706.) — *Les restes de la langue Dace*. (Le Muséon 2. Bd. Löwen 1883.) — *Miscellen*, verfasst zur Miklosichfeier im Nov. 1883. — Auszug aus dem Vortrag: *Kritik der Nachrichten Herodots über den alten Tauschhandel zwischen den pontischen u. innerasiatischen Völkern*.

(Mitt. d. Anthropolog. Ges. Wien. 17. Bd. 1887.) — Zur Kunde der Hämorrhoidalinsel im 12. Jahrh. nach den Erkundigungen des Arabers Idrisi. (Sitzungsberichte d. k. k. Akad. d. W. Phil. hist. Cl. 113. Bd. 1887.) — Kritik d. ältesten Nachrichten über den skythischen Norden: I. Über das arimaspsische Gedicht des Aristaeas. (Sitzungsber. d. k. k. Akad. d. W. Phil. hist. Cl. 116. Bd. 1888.); II. Nachrichten Herodots über den skythischen Karawanenweg nach Innerasien. (Ibid., 117. Bd. 1888.) — Die heutigen Bewohner Makedoniens. (Verhandlungen d. 9. Deutschen Geographentages in Wien, 114—123.) — Bericht über die Ausstellung d. Kartographie d. Südosteuropäischen Länder. (Ibidem 284—287.) — Das Verhältniss der Thraker und Illyrier zu einander. (Mitt. d. Anthropolog. Ges. in Wien, 23. Jahrg. 1893.) — Die alten Thraker: Eine ethnologische Untersuchung: I. Übersicht der Stämme. (Sitzungsber. d. k. k. Akad. d. W. Phil. hist. Cl., 128. Bd. 1893.) — Razni veći i manji članci o Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaften (Stuttgart 1894—1926).

Literatura: A. E. Forster, Schriften von Wilhelm Tomaschek. (Separatni odtis iz Bericht über das 27. u. 28. Vereinsjahr 1900/1901 u. 1901/1902 erstattet vom Verein der Geographen a. d. Universität Wien.) — A. E. Forster, Professor Dr. Wilhelm Tomaschek. (S. A. a. d. Deutschen Rundschau für Geographie u. Statistik, 24. Jahrg., 5. Heft.) N. Zupanč.

Devetdesetletnica rojstva antropologa A. Weisbacha. Mož, ki je skoraj trideset let delal, da prouči Srbe, Hrvatse in Slovence v antropološkem pogledu in je o tem predmetu objavil znamenite studije, pač zasluži, da se mu

v naši znanstveni literaturi in v naši javnosti obudi spomin. Ta mož je bil dr. Avguštín Weisbach, rojen 27. julija 1837 v Komotovu (Komotau) na Češkem, umrl 17. aprila 1914 v Štajerskem Gracu. Gimnazijo je dovršil v rojstnem kraju, medicino pa v c. kr. kirurški Josefsakademiji na Dunaju. Bil je vojni zdravnik in je postal (leta 1869.) direktor avstroogrškega Nationalhospi-

A. Weisbach.

tala v Carigradu tam do osemdesetih let prejšnjega stoletja. Vrnivši se domov je dobil mesto štabnega zdravnika v 1. dunajski garnizijski bolnišnici in potem je postal višji štabni zdravnik in šef sanitete pri XV. armadnem korpusu v Sarajevu. Pri upokojitvi (1. maja 1900) mu je bil podeljen čin generala. Dasi je bil A. Weisbach Nемец, vendar je bil napram južnim Slovanom

pravičen in so ti gotovo uživali njegove simpatije, ker ne bi bil drugače s toliko vstrajnostjo in ljubeznijo proučeval njihove rasne posebnosti. Dve leti pred svojo smrtjo je Weisbach stopil v korespondenčno zvezo z avtorjem, ki je bil takrat voditelj antropološkega oddelka v Etnografskem muzeju v Beogradu. Najuspelejše in najresnejše Weisbachovo delo je opis plemenskih (rasnih) osebina naših jadranskih primorcev iz Dalmacije, Hrvaške in Istre. Glavna dela: *Die Serbokroaten der adriatischen Küstenländer*. Berlin 1884. — *Die Bosnier*. Dunaj 1895. — *Weisbach et Glück, Crania bosniaca*. Sarajevo 1901. — *Die Slovenen*. Dunaj 1903. — *Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens*. Dunaj 1905. — *Die Schädelform der Slovenen*. Dunaj 1912. — *Literatura: Ferdinand Khull-Kholwald, Dr. Augustin Weisbach*. (*Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark*, Bd. LI., 8—16.) Štajerski Gradec 1915.

N. Zupanič.

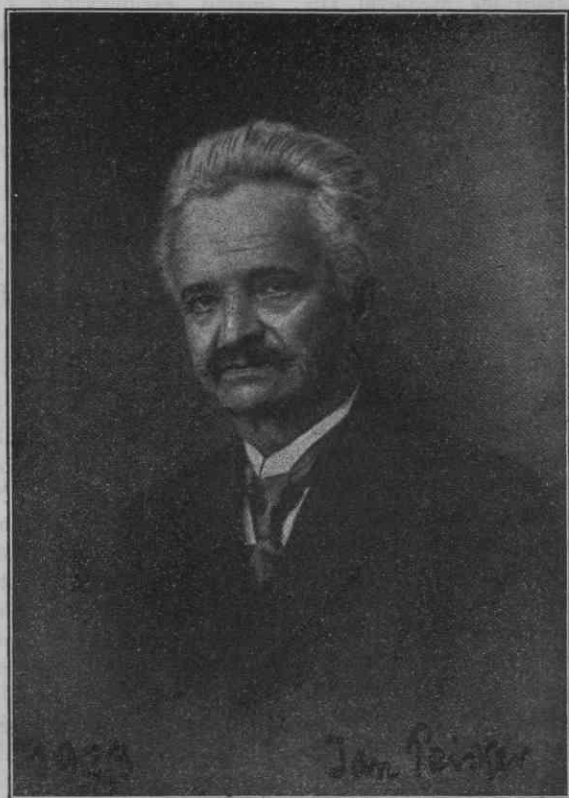
Petinsedemdesetletnica rojstva Jana Peiskerja. Realistični pogledi pri tolmačenju zgodovinskih virov o izvoru in življenju starih Slovanov vstvarili so J. Peiskerju posebno mesto med slovanskimi zgodovinarji in etnologi. Vsekako so njegovi vidiki poglobili pisanje zgodovinskih del o Slovanih.

Jan Peisker, češki socijološki historik, se je narodil 25. maja v vasi Opořany pri Behině na Češkem. Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem kraju, meščansko in prve tri razrede gimnazije v Piseku 1860—65, četrto do osmi gimnazijalni razred pa v Taboru, kjer je l. 1870. položil maturo. Historične in slavistične studije je dovršil (1873) na univerzi v Pragi, a doktorsko čast je dosegel 1892 v štajerskem Gradcu. Peisker je stopil v

državno službo kot pomočnik na univerzitetni knjižnici v Pragi 1874—1891, potem je prišel na univ. knjižnico v Š. Gradec in je tam služil: kot skriptor 1891—1904, kot kustos 1904—1910 in kot direktor 1910—1918. Istočasno je predaval kot privatni docent na univerzi v Š. Gradcu socijalno in gospodarsko zgodovino (1901—1918), a po zlomu Avstrije je bil izbran za rednega profesorja na Karlovi univerzi v Pragi. Predaval je socijalno in ekonomsko zgodovino 1919—1921. Od 1921 živi v pokoju v Š. Gradcu. Živeč v svoji rani mladosti v vasi, ponesel je v šolo žive impresije iz kmetskega življenja in o agrarnih spremembah, ki so bile nastopile v Avstriji po letu 1848., ko je odpadla tlaka in desetina, a zemlja postala lastnina kmeta. Zato je Peisker jemal v obzir pri svojih zgodovinskih studijah ekonomske in socijološke faktorje, paralelno delujoč s tedanjimi nemškimi učenjaki Meitzen-om in Rhamm-om. Peiskerjeva dela imajo realno osnovo, medtem ko so mnogi drugi zgodovinarji kabinetni teoretičarji več ali manj od stvarnosti oddaljeni. Bivanje v štajerskem Gradcu je Peiskerja napotilo k studijam južnoslovanskih agrarnih in socijalnih razmer v srednjem veku, posebno k proučevanju starega društvenega in gospodarskega življenja Slovencev na južnem štajerskem. V tamošnjih mnogobrojnih županih vidi Peisker privilegirani sloj tujega (avarskega) izvora. Peisker je v glavnem dokazoval: da so Skiti bili iranizovani turški nomadi, ki so podjarmili slovenske sosedopoljedelce. Z druge strani so isto storili skandinavski pirati (Vikingi) in odtod menda prihaja trojni socijalni sloj pri nekaterih slovanskih narodih: slovanski, germanski in turški sloj. Te nove teorije J. Peiskerja niso bile v glavnem z odobravanjem sprejete ne

pri slovanskih učenjakih ne pri širši publiki in so provzročile dosti ostrih polemik. Celo nekateri nemški zgodovinarji, kakor Rochfahl, E. Goldmann, A. Dopsch, Janko so se vsprotivili. Peisker se ni ustrašil nasprotnikov, ampak je ostal dosleden in je svetoval

line, ker drugače lahko zopet pride čez nas turško-tatarska in germanska najezda. Peiskerjeva dela so bila priznana v prvi vrsti pri Angležih, a tudi pri Slovencih in Nemcih je našel prijatelje in zagovornike svojih nazorov (n. pr. Vl. Levec, L. Hauptmann, I.

Jan Peisker.

Slovanom, naj reformirajo svoje zgodovinopisje ter naj ne gledajo svojo prošlost na romantičen način, ampak prikazujejo stvarno dogodke iz prošlosti. On svetuje po padu Avstrije i v času obnove slovanskih držav, da je treba prenehati z malenkostnimi strankarskimi in osebnimi prepiri v korist ce-

Marquart itd.). — Glavna dela: Bericht über die zum Zwecke einer agrargeschichtlichen Durchforschung Steiermarks vorgenommenen einleitenden Arbeiten. Graz 1893—94. — Über die Wichtigkeit der Lagen- u. Vulgo-namen. Graz 1895—96. — Eine Geschichte des Pfluges. (Zeitschrift für

Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte, V, VII, 1896.) — Die altslovenische Župa, 1897. — Die serbische Zadruga, 1900. — Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turko-Tataren u. Germanen u. ihre sozialgeschichtliche Bedeutung, 1905. — The asiatic Background of the Slavs in The Expansion of the Slavs. (The Cambridge Medieval History.) — Zreformujme dějepisné studium! Praga 1921. — Tvarog, Jungfernsprung u. Verwandtes. (Blätter für Heimatkunde, Jhrg. 4.) Graz 1926.

N. Zupanič.

Pozdravni govor

delegata kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca g. dr. Niko Županiča na XII. kongresu poljskih medicinarov i prirodoslovcev. Varšava, dne 12. jula 1925.

»Data mi je vanredna čast i prilika, da Vas, gospodo, pozdravim kao delegat vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i da Vam poželim uspeh na kongresu, kao i kod kuće u praksi i teoriji. Vi ste se, gospodo, danas na XII. kongresu prvi put skupili posle oslobođenja i ujedinjenja poljskih zemalja i oblasti u jednu veliku državu, pa Vam, prijatelji, razumevajući Vašu sreću i oduševljenje zbog toga srdačno čestitam, slobodu — Vama živima, a pokojnicima Vašeg staleža, koji su žrtvama bilo u radu, bilo u blagu, bilo u krvi pripomogli do slobode — njima kličem: slava!«

»Prirodno je, da mi južni Sloveni lako pojмимо Vas Poljake kao i Vi nas, jer nas je zajednička kolevka od njihala u oblasti majke Visle i oca Pripeta, a historija oslobođenja i ujedinjenja nas obeju pokazuje sjajne primere domoljublja i požrtvovanja.«

»Moji zemljaci herojski su narod i nije čudo, ako su slavna dela Poljaka u dugotrajnim borbama sa Tur-

cima našla upravo kod Srbo-Hrvata najlepši odziv. Naš pesnik renesanse, Dubrovčanin Ivan Gundulić, proslavio je poljsko oružje i poljskog kralja Vladislava IV. u epopeji »Osman«, umetničkom delu dostojnom slavne pobede nad neprijateljima Slovenstva i evropske kulture. No, mi Jugosloveni imamo razumevanje i za Poljaka, Nikolo Kopernika, koji je svetu otkrio veličanstvenu tajnu sunčanog sustava i čijim se imenom ponosimo donekle i mi sa juga, jer smo i mi Sloveni kao što ste i Vi, poljska braćo, i kao što je bio Kopernik Sloven. Krv nije voda a duša živi u krvi!«

»Žalim, što su već davno umrli naš prirodjački filozof Ruđer Bošković, po rodu Dubrovčanin, i fizik Josip Stefan, rodod iz Koruške, i šteta je, što ne prisustvuju kongresu gospoda Mihajlo Pupin i Nikola Tesla, fizičari iz New Yorka, jer bi upravo ti odlični jugoslovenski naučenjaci umeli ovde oceniti zasluge Poljaka za progres prirodznanstva. Naročito sam zadovoljan, što vidim u poljskoj državi tako uzorno organizovanu antropološku nauku, tako da stoji Poljska u tom pogledu u prvom redu. Svakako je već i vreme, da jednom čovek načini sebe predmetom rasnog istraživanja i da upozna sam sebe.«

»Želeći Vam, gospodo kongresisti, još jedanput uspeh, ja Vas pozdravljam najsrdačnije.«

Poetovio. *Vodnik po muzeju in stavbenih ostankih rimskega mesta.* Napisal Mihael Abramič, slovensko izdajo priredil A. Sovre. Izdalo in založilo muzejsko društvo Ptuj 1925.

Kot prvi po vojni izdani vodnik po jugoslovanskih muzejih je izšel Abramičev vodnik po Ptujju. Uvršča se v okvir serije vodnikov, kakršne izdaja avstr. arheol. institut in kakršni so se tako z ozirom na vsebino kakor na

opremo, doslej izvrstno obnesli. Ni torej navaden vodnik, eden izmed onih pustih, suhih katalogov, kakršne rabiš le v muzeju pred dotičnimi objekti in kakršnih ne rabiš potlej morda več. Abramovičev vodnik je bolj živo popisana zgodovina starega Ptuja, izrezek iz bogate slike antične kulture na našem ozemlju. In celo tam ni pisatelj dolgočasen, kjer mora naštevati posamezne muzejske objekte. Manjši ekskurzi, o Mitrovem kultu, o rimskem lončarstvu, prekinjujejo pravi muzejski katalog. Narodopisna in kulturno-zgodovinska zbirka muzeja seveda ni sta upoštevana, toda upati je, da dobimo sčasoma tudi za ti dve vodnike. Sploh bi bilo želeli, da bi dobili po vzorcu tega vodnika še vodnike po naših narodopisnih muzejih. Tak vodnik, z daljšim uvodom in kratkimi, čeprav ne suhimi popisi in predvsem razlagami posameznih predmetov, bi mogel biti izvrsten uvod v narodopisje v ozemlju svojega muzeja.

Baldwin Saria.

† **Dr. Krum Drončilov.** V je en 1925. leta je na tragičen način končal svoje mlado življenje Dr. Krum Drončilov kot žrtev svojega poklica. Pri prazgodovinskem prekopavanju ga je zasula zemlja. Drončilov je bil po stroki antropolog in antropogeograf in je bil na sofijski univerzi nameščen kot docent. Narodil se je v Samokovu na Bolgarskem 6. avgusta 1889. Po dovršenih gimnazijskih študijah se je vpisal na univerzi v Berlinu kot slušatelj geografije in etnografije, a pri Feliksu Luschanu je poslušal tudi antropologijo. Doktorsko čast je dosegel leta 1914. Po vrnitvi v domovino je postal asistent etnografskega muzeja v Sofiji od 1914—1915. Za časa svetovne vojne je bil vzet v armado 1915—1918, a od 1918—1923 je služil kot asistent na sofijski univerzi. Leta

1923 je bil izbran za docenta na univerzi ravnotam. Drončilov se je bavil v prvi vrsti z antropologijo in antropogeografijo kraljevine Bolgarije, vendar pa je napisal dobra dela o Arbanasih in o prebivalstvu Južne Srbije (Macedonije) na osnovi materiala iz vseh tamošnjih srezov. Njegova glavna dela so: Materiali za antropologijata na Bolgarite (1921); Prinos km antropologijata na Albancite (1921).

N. Županić.

Михаило Ласкарис, Византинске принцезе у средњевековној Србији. Прилог историји византинско-србских односа од краја XII. до средине XV. века. (Књижарница Ф. Баха). Београд 1926.

Ker so bili Srbi u srednjem veku sosedje bizantinske države in ker so pri cerkvenem razkolu ostali na strani Carigrada, je razumljivo, če so se srbski vladarji ženili tudi na dvorih bizantinskih dinastov. To je bilo dosti važno, ker ženitbene veze niso imele samo političnega pomena, ampak so odpirale vrata bizantinski civilizaciji v srbskih deželah. Zato je dobro, da nam je grški zgodovinar M. Laskaris, sedaj profesor na univerzi v Solunu, napisal monografijo pod gornjim naslovom, katera nam pregledno pred očuje zgodovino ženitvanjskih zvez med srbskimi dinasti in bizantinskimi princesami. Profesor Laskaris je dijak beograjske univerze in je dosegel doktorat na osnovi disertacije pod gornjim naslovom. Avtor opisuje v hronološkem redu sledeče bizantinske princeze, pozneje srbske vladarice: Evdokijo, hčer bizantinskega carja Aleksija III., omoženo s kraljem Stevanom »Prvovenčanin«; Ano, hčerko epirskega carja Teodorja, omoženo s kraljem Radoslavom; Simonido, hčerko bizant. carja Andronika II., omoženo s kraljem Milutinom; Marijo Paleologovo, ženo kralja Štefana De

čanskega; Jerino Kantakuzinovo, ženo Jurja Brankovića; Heleno Paleologovo, ženo Lazarja Brankovića.

Delo M. Laskarisa predstavlja resno zgodovinsko razpravo in nikdo ne bi prisodil, da je začetniška doktorska disertacija. Zapaža se popolna objektivnost in logična ostrina kritike. Zato je popravljeno dosti mišljenj in trditev predhodnih del poznanih zgodovinarjev K. Jirečeka, Č. Mijatovića, R. Grujića in drugih.

N. Zupanič.

Obleka kranjskih žen v 18. veku.

Dne 4. julija l. 1766. je umrla v Kranju zapuščini je bila ta-le obleka: Zelena Marija Florian roj. Prešeren. V njeni sukna kratka šavba s podloga iz laške jagnjetine. Vrhna suknja iz temno barvanega mesolana, zarobljena z zelenim svilnatim trakom. Vrhna suknja iz rmeno barvanega mesolana, zarobljena z višnjevim svilnatim trakom. Suknja iz rjavega kronskega raša (Cronräsch), zarobljena z višnjevim svilnatim trakom. Suknja (raša) iz korškega zelenega raša. Platneno perilo: 5 vratnih srajc, 3 rute za na glavo, 3 namizne prte iz cvilha, 1 cvilšna brisalka, 1 cajgasta blazina za krste, 3 pare črnih izšitih podzglavnikov, 5 rjuh iz mikanega hodnika z zapognjenimi čipkami, dve rjuhi iz mikanega platna.

L. 1774., 6. dec., je v Kranju umrla druga žena Mihaela Floriana, Neža roj. Kraškovic. V zapuščini je bilo to-le: Srebrn pas z deloma pozlačenimi, deloma plavotopljenimi členi, en manjši srebrn pas, ena srebrna verižica. Kikla iz bruseljskega napol cajga, s črnimi modrcem in črnimi motvozi. Ena kikla iste vrste z rmeno svilenim modrcem in črnimi motvozi. Kikla iz kamelota z belim rožičastim svilenim modrcem in zlatimi porticami. 5 srajc iz domačega platna, ena s tačicami.

Ena musulnasta izšivana peča s čipkami. Ena umusulnasta izšivana bolj fina peča. Ena dvojnospilnata vratna ruta. Ponošena bavela-ruta. Suknena jopa s flanelasto podlogo. Zelenosuknena z dimnato jagnjetino podložena šavba, 1 cicast predpasnik, 1 črn gradidorski predpasnik, 3 plavi platneni predpasniki za delavnik. Pajčolanasta avba z zlatim formom in finimi čipkami, 1 stara s črnim formom, 1 par volnatih rdečih nogavic, 1 par čevljev.

(Iz Pavšlarjevega arhiva v Kranju.)

A. Koblar.

J. Peisker, Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes, Blätter für Heimatkunde IV, 1926, št. 7—8, str. 49—57.

Razprava prinaša bogato gradivo iz toponomastike za proučevanje slovanske mitologije, razlaga tega gradiva bo pa jedva dosegla soglasno odobravanje. G. avtor izvaja: Po raznih slovanskih krajih imamo hribe, ki imajo v osnovi besedo *tvarog*. Njen pomen je znan: Topfen, Käse nem. Quark, Quargel je prevzet iz slovanskih jezikov. Iz raznih okoliščin pa postane verjetno, da imamo v tej besedi še postransko obliko za ime najvišjega (in edinega) slovanskega boga Svaroga. Na slovenskih tleh najde g. P. to deblo v sledečih slučajih: 1. Torok (kraj. reperitorij: Torek), zaseljek kat. občine Dobrova, sod. okr. Sevnica: 1309 burg Twaroch; 2. Verače, vas v sodnem okraju Kozje: 1480 Tbaraschitzberg, kar je lahko *tvarožičb* (po g. Peiskerju), torej nekaj patronimik; mogoče je pa tudi slov. *tvarožcb*. Mogoče smemo še pristaviti: 3. Dwarack (1524), Steir. Gerichtsb. 412 in Vorrech Lf. Gesamturb. 284; oboje je menda današnji Tvorec ali Tarovec vzhodno Kladja. 4. Tarecker, kmetski dvorec, Laintal pri Trofeiach: 1434 Taregk. Verjetnost, da je *tvarog* druga oblika za *svarog* postane večja, ako vidimo, da nastopata imeni alternando v parovnih krajevnih nazivih, kjer je

drugo ime istotako mitološkega pomena; raznim *tvarožnim* in *svarožnim* goram odgovarja — kakor navaja g. avtor — kot drugi člen: *strašidelnik* ali *čertāv mlyn* etc. Pristaviti smemo, da je znan najvišji bog Slovanov tudi pri nas s svojim običajnim imenom: prim. ime kmetskega posestva Svarožnik v Vitanju (Slov. Glasnik XI, 1868, 23) in na Pohorju (Novice 1859, 169); nejasno je ime Zwarocz sev. zap. Celja = svarožič? — Eni taki toponomastični skupini posveti g. avtor še nadalje svojo pozornost; v nekih slučajih si stojita nasproti *děvině* in *svarožičb* (oziroma ekvivalentni izrazi: *svętovidě*, sv. Vid). *Děvině* je adj. k subst. *děva*, Säugerin, Jungfrau; dostaviti je skok (ali skala, pečina). Na te „Děvine“ nadovezuje tradicija povest s tipično vsebino, kjer se reši deklica pred zasledovanjem nezaželjenega ljubimca s skokom v globočino. To stalno se ponavljajočo povest označi g. pisatelj kot neslano („abgeschmackt“) in skuša dokazati, da si stojita v teh slučajih nasproti dve mitološki bitiji, prevzeti v slovanske verske predstave iz Zoroastrove religije: *děva* da je zapravo iranski daēva, ki odgovarja zoroasterskemu Ahrimanu; *svętovidě* (istoveten s svarožičem) pa da je etimološko **spęntō vidaēvō* „der heil. Antiděva“. Beseda *děva* bi imela potemtakem v slov. jezikih dvojni pomen: 1. deklica, 2. *děva* „zli duh“; ko je drugi pomen otemnel, je bila podana možnost, da se razvije ob „kulturnih pozornicah“ *Děva* — *Světovidě* ljudska povest o zasledovani *děvi*, ki skoči v globino... V nadaljnjem očrta g. avtor zgodovinsko podlago za to svojo domnevo: l. 359. je naselil cesar Constantius II. Sarmate nazvane „limigantes“ ob Renu, kjer se izliva vanj reka Nahe; ti Sarmati, ki so seveda Slovani, so prenesli v svojo novo domovino predstave zoroasterske religije; njim je pripisovati „kulturno pozornico“ pri Dahnu (Rheinpfalz): Schützenberg s kapelo sv. Mihaela — navmes potok — in *Děvin skok*. Ostale

take pozornice po sedaj nemških in slovanskih tleh so nastale s prihodom Avarov in Slovanov. — Tako g. pisatelj! Ker je jasno, da je najvažnejši del razprave oni, ki govori o „děvinem skoku“ se vrnimo k tej točki. Od gospoda pisatelja nedovoljno razjašnjeno dejstvo, da se ponavlja ob istem krajevnom imenu „Děvin skok“ vedno tudi tradicija o bežeči deklici, se da na preprosti način razložiti tako, da je na dotičnih krajih lokaliziran starodavni naravni mythus Slovanov: demon zime (viharja?) je ugrabil dēvo, božico pomladnega življenja in jo drži v svojem gradu. Solnčni heroj pride čez nekaj časa pod grad in omogoči z bajili ujetnici skok iz grajskih lin. Kmalu dospje i sam demon in začno se pregovarjanja... Iz slovenske narodne literature je znana pesem o Trdoglavu in Marjetici, ki obravnava to epizodo. Solnčni heros (španski kraljevič) prinese pod grajske line, kjer je zaprta njegova sestra Marjetica, zaželjene predmete:

Vzel je oljkove križe tri...

Vzel je tri leskove šibice;

Z vsako trikrat vdaril je

Potlej Marjeto rešil je.

Marjeta se *doli spusti*

Po drobnih zlati ketini...

V par trenutkih se prikaže še tudi Trdoglav! To je „děvin skok“ v pravljični obliki; oder, kjer se odigrava ta epizoda je nedoločen („Pusti grad“). V pripovedni obliki je ta prizor lokaliziran na razne prepade, ki nosijo odslej zadevno ime. Za Štajersko so zbrane te povesti pri Krainzu (Hans v. der Sann), Sagen, str. 4—5; za Koroško pri Graberju str. 437. Zasledovalec je tukaj postal kak vitez; rešitelj, ki je v slovenski bajni povesti devin brat, postane v povestih soprog, ali kdo drugi. V neki koroški povesti pade zasledovana devica v naročje sv. Rozalije; še danes si hodijo kmetje tje iskat leka za vid. (Substitucija za sv. Vida, ki je istotako svetnik za oči.)

Pri tem prizoru so udeležene tri osebe — dēva, svetli heroj in demon viharja ali zime; normalno smemo pričakovati tri imena tudi pri lokalizacijah; g. Feisker določi po svoji teoriji samo dve, a tudi pri njem se pokaže poleg dēve (= zlega duha) še po kakšen hudič; n. pr. pri tremerski kultni pozornici. Svitli heroj, ki nastopa v teh povedkah, ni istoveten s Svarogom temveč je samo Svarožič, to se pravi, on je človek, ki pa izvaja svoje poreklo od samega boga. Slično pripada pri Germanih Sigurd rodbini Welsingov, ki jim je praded sam Odin. V slovenski in čakavski narodni tradiciji se imenujejo taki heroji kresniki; v naših pravljicah bivajo na Zlati gori; narodne povesti pa jim dodeljujejo različne kraje kot bivališča. Drugo ime tega heroja Svetovidъ, ki je bilo sicer znano tudi po slovenskih tleh, se je v krščanski dobi izprevrglo v Sveti vid, kot to dokazuje podrobneje g. pisatelj. Tudi sv. Jurij in Sv. Mihael sta nadomestila slovanske predstave. — Demon, ki ugrabi Dēvo, je bil prvotno pač *črtov*. Kazno je, da je beseda Čatež, ki jo poznajo Slovenci, *tabu* za črta: „Čatež je pol človek, pol kozel, sam peklenki hudič“ (Trstenjak, Slov. Glasnik I, 1859, 172). Tudi o Ladislav beleži tradicijo, da je bil Čatež „bog vetrov in viharja“ (Dom in Svet 1892, 377). Tam tudi opiše dva kranjska kraja, ki sta ohranila nanj spomin: 1. Čatež na Dolenjskem ob vznožju Gorjancev, s farno cerkvijo Sv. Jurija in s podružnicama sv. Vida in sv. Mihaela; torej sami značilni svetniki. 2. Čatež nad Trebnjem z župno cerkvijo sv. Mihaela. 3. Pristavimo še: Čatež, naselje občine Virštanj; spada mogoče h kultni pozornici Verače < **tvarožičev hrib*. Črtov priimek je v omenjeni slovenski bajki *Trdoglav*; že Trstenjak je primerjal iz nemške tradicije vzporedno ime *Grummelkop* (nizkonemško *Grummel* ‚Donner‘); latv. *Aukopernes*; aŭka, fem. ‚Sturmwind‘ (Slov. Glas. XI, 1868, 185). Opozarjam še na eno tako

ime: gospod žleberskega gradu (Schmieberg nad Mariborom) se zove *Krutogvava*; o njem se pripoveduje: „ko je nekoč zasledoval pred njim bežečo kmetško deklco, pade čez skalo v globok prepad in se ubije. Kmetje ga najdejo mrtvega, okrog vratu mu je bil ovit pisan gad“ (Popotnik 1883, V, 239). Ime *Strašilo*, *Strašidlo*, o katerem razpravlja g. avtor (ime je običajno pri Čehih), imamo mogoče v kultnem odru pri Göstingu; poleg težko obrazložljive oblike za Strazengel: Strazinola imamo zelo zgodaj tudi Strazille (1159), Strazelle (1265). To je mogoče ime hriba. Torej bi imeli tudi tukaj zahtevano trojico: *Dēva*, *Svetovidъ* (župna cerkev sv. Vida) in *Strašilo*. Iz ščavniškega dola navaja Trstenjak (Novice 1857, 90) narodni običaj, da se sprime ta sv. Jurija dan „zeleni Jurij“ ali „Vesnik“ z *Raboljem*, ki je oblečen v kožuh ali slamnati plašč. Beseda *rabolj* je mogoče prevzeta iz madžarskega: prim. madž. *rab* sb. (izposojenka) ujetnik, arestant, suženj; *rabul* adj. gefangenmäšig; semkaj spada mogoče tudi beseda *rabelj*, „Henker“. — Za ime *zlodej*, ki je pač tudi *tabu* za črta, prim. *Zlūdei*, *Slūdi* ime moža, ki si je pridjal nemško ime Sifridus Mon. Car. 1203, 395 et pass.

In končno *dēva*: njeno ime živi v krajevnih nazivih: 1. Tiffen, Koroško, jug. zap. Trga Tevvin, Tišina etc., pri tem kraju je lokaliziran tudi „Jungfernsprung“. 2. Devina voda imenovana tudi Črešnjevski potok in vas, Štaj.: Theping (1583) Steir. Ger.-beschr. 346 et pass. Tudi tukaj je lokalizirana neka narodna pripoved, ki se nanaša na ime hriba Šentovec, in na Zlodjev mlin (Pajk, Črtice sub *Šent*): „Div* in zlodej se prepirata za dušo nekega mlinarja; Šent prišanta (!) s sekiro, ter odvede dušo seboj! Šentova sekira daje slutiti, da je mišljen tukaj Perun ali Trot, ki nosi tako orodje; tej sekiri pravijo Slovenci pri Žitalah (Schiltern, ščitarji; v Halozah): *taranbalta!* — 3. *Devin*, ital. Duino, ob Adriji; nem.

Tibein; 4. Depinach, naselje (izginilo), pri Ponikvah (1451); Tybeiner (1480) sev. Šoštanja (izginilo). — Pod Děva je pač mišljena *Vesna*, beseda pomeni v Tolminskem isto kakor vešča. Krajevno ime „Děvin skok“ je slovanska pararela k nemškemu „Brunhildenbett“ (Symons, Heldensage², 656). Perun je pri Slovincih še zastopan z imenom rastline perunika fem. ‚iris germanica‘; Perkunji hrib, na katerega je često opozarjal Trstenjak, je pa v starejših oblikah zapisan kot Perkonigberg (1490), še starejša oblika je na žalost pokvarjena: 1441 Prewukiry, vsekakor to ne spada semkaj. Sicer je pa znan bog groma med nami kot Trętb, Trędъ; prim. trodovnik sb. Hauswurz, Donnerkraut. Krajevna imena: 1. Trotkova, Goričko: 1265 magna Tronkowe (pisano Cron-); 2. Trętov hrib, Traidersberg, sev. zap. Leobna: 1293 Truntisperch ob Leoben; 3. Trętnikъ pri Lienzu, Tirolsko: Trontnic (locus in comitatu Meginhardi l. 1075–1090, № 413 po Mon. Car.; 4. slično menda tudi Trętnikъ danes Trainting (vzhodno Antheringa): curia in Trünting l. 1115, 876, 6, Salz. Ukb. — J. Kelemina.

Na obranu.

Účelem vědeckého referátu jest, aby čtenář přesně zvěděl l, čemu a na základě jakých zdrojův autor učí a 2, co a na základě jakých zdrojů referent namítá.

Z referátu však páně profesorova čtenář nemůže si nijak představití obsah mojí rozpravy, založené na plásech a obrazech scenerií přírodních, kdežto místní jména jsou v nich pouhými, ovšem důležitými vignetami.

Předvedl jsem prozatím šestnáctero ve všem shodných scenerií, tudíž jevišť, a každé jest o třech souhlasných kulisách: 1) voda s prudkým proudem, 2) v levo od vody hora s velkým obzorem, 3) v pravo od vody skalní stěna; hora se stěnou tvoří více

méně úzkou temnou soutěskou. Kde se jména obou těchto kulis zachovala, nese hora název svatý, stěna buď epitheton čertovo, nebo se zove Děvin skok, Jungfernsprung. Jsou to tudíž vesměs kulturní jeviště, do nichž soustředil Slovan svoje dualistické představy o dvou světovládých mocnostech: dobrého světla a zlé temnoty v neustálém zápase. Z jevišť čertovských předvedl jsem šest, z děvinských devět. Z těchto patnácti jsou dvě nezřetelnější: čertovské nad horní Vltavou u Vyšího Brodu (Hohenfurt) v Čechách, děvinské nad Murou u Göstingu v Štýrsku:

Děva tu zřejmě zastupuje čerta ve všech devíti jevištích!

Jak nabylo slovo děva čertovského významu? To mohlo nastat pouze z jazyka, kde čert slove *deva* skutečně, totiž v Avestě, řeči iranského reformátora Zarathuštry, jenž daevy, dosavadní bohy, strhl do pekel, a tím nabylo božské jméno *daeva* d'ábelského významu. Služe-li tedy stejně též i démon slovanský, tož Slované přijali ho s dualistickou naukou Zarathuštrovou, neboť patnáct dualistických

jevišť slovanských samo o sobě to dosvědčuje. Z toho všeho vysvítá již předem, že slovanská kulturní jeviště jsou pouhou kopií předpokládaného originálu iranského.

Tato moje předpověď v zápětí se vyplnila, když slavný iranista Marquart objevil mně originál v soutěsce zvané *Mazdoran* na rozhraní iranskoturanském:

* hora *Mazdoran*.

--- skála *Kara dagh*
„Černá hora“.

Toto kulturní jeviště, v naší řadě šestnácté, dá se přesně datovati formou názvu *Mazdoran*, jenž se nese k božímu jménu *Mazdāh Ahura* »moudrý Bůh«. Tato forma přichází pouze v nejstarší partii avestských hymnů, jež již autorem jest Zarathuštra sám; pravděpodobně žil kolem r. 900 př. Kr. (Bartholomae, *Zarathuštra Leben u. Lehre*. Heidelberg 1919). V novějších partiích Avesty čteme výhradně formu *Auramazda*.

Struktura iranského jeviště se kryje se slovanskými naprosto; dokazuje, že základ víry, jak ji hlásal Z., se nijak nezměnil ani mezi Slovany. — I jeviště slovanská možno datovati aspoň *ad quem*: r. 359 po Kr. byla přesazena část zajatých Sarmatae *Limigantes* z jižních Uher do Porýnska, a po nich zbylo kulturní jeviště *Jungfernsprung* u města *Dahn* (Rhein-Pfalz), shodné s druhými; byli to tedy Slované. Od času Zarathuštrových až po toto přesazení uplynulo aspoň 13 století.

Dokud Slované se přidrželi svého dualismu, dovedli přesně lišit jméno *děvy* (mask.) satana ode jména *děvy* (fem.) panny; pokřesťení, nesměli však již nazývati čerta pohanským jménem *děva*, nýbrž biblickým jménem *djabol*; pak rozuměli názvu *děvin*

skok ve smyslu *děvin skok*, a po svém poněmčení *Jungfernsprung*.

Tim objasněna celá, romanticky naladěná záhada neočekávaně jedno-duše, a slovanskou mythologií zbaví nevítaných fantastů; že se budou zuby nehty bránit, ovšem marně, dalo se očekávat předem.

Jako první přihlásil se vážený pan referent; jemu shoda šestnácti kulturních jevišť nijak neimponuje, on zamítá jejich dualism z ohledu na prostonárodní pohádky o štvaném děvčeti, v nichž vidí »starodaven naravní mythus Slovanov« o třech božstvech: 1) *démon zimy* (vichru?), 2) *děva*, bohyně »pomladnega življenja«, 3) slunečný heros. Všechny tyto tři roztočivné veličiny jsou však holé výmysly všelijakých diletantů, jichž se pan ref. důvěřivě dovolává, n. př. otce *Ladislava*, že byl Čatež (prý *tabu* za čerta) »bog vetrov in viharja«, *Dom in Svet*, 1892, 377. Tam však čteme: »Čatъ je bil bog vetrov in nevihte. To imam zapisano, pa ne vém, kje sem dobil. Od tega božanstva je ime Čatež.« Co kde si velebný pán zvonit slyšel, panu ref. sotva po 35ti létech jest již tradicí. — *Pajek*, Črtice 226 vypravuje, že zlí duchové *Zlodej* a *Div* se přeli o duši někoho mlynáře; přibelhal šent se sekyrou a duši odvedl. K tomu dodává pan ref.: »sekira daje slutiti, da je mišljen tukaj *Perun* ali *Trot*, ki nosi tako orodje«. [Pan ref. při tom odkazuje na pytle praštěného filosofa *Hanuše*, že *Děva* je dceř *Perunova* z *Letnice*. *Hanuš* to má od pověštěného falsátora *Hanky*, jenž do nádherného kodeksu *Mater verborum* z 13. stol. (v pražském *Museu*) padělal půldeváta sta českých glos; pod textem *Diana Latone et Jouis filia* vepsal: *Deuana Letnicina ů Perunou dci*. — Pan ref. dosud věří,

že »znan bog groma med nami kot Tr atь...« Leč toto chlapisko rov-
něž Hanka vpašoval do Libušina súdu
(Zelenohor. rukopis), vlastního svého
podvrhu: *Trut pogubi sañ ljutu*. — I
ten Sítivrat jest Hankovo falsum
v Mater verborum: *Sýtiwrat, Satur-*
num pagani illum esse aiunt, qui pri-
mus ab Olimpo uenit, arma Jouis fu-
giens... Picus Saturni filius. Stracec
(Stračec) *Sitiuratonv zin* (syn).]¹ —

Z kulturních jevišť: šestnáctera
shodných scenerií, šestnáctera shod-
ných názvů, kde každý název s před-
mětem se přesně kryje, k nám pro-
mluvila ústa dualistických před-
kův našich přímo, bezprostředně. Po-
hádky však panu ref. trialism
hlásají. Jeho celá úvaha konec konců
bezděčně založena na podvodech Han-
kových, s pomnutím posledního půl-
století literatury mythologické; ta přes
všechnu svou zaostalost aspoň potud
zmoudřela, že folklor do mytho-
logie vůbec nepatří. A Hanko-
vy podvody důmyslně odkryl Adolf
Patera, Hankův druhý nástupce v
Českém Museu, a uveřejnil v roz-
pravě »České glosy v Mater verbo-
rum« v »Časopise Musea král. České-
ho« 1877, str. 491—513. Epochální tato
práce slaví letos padesátileté jubi-
leum; z Prahy do Lublaně cesta da-
leká!

V št. Hradci 5—IV—27.

Jan Peisker.

Niko Županić, Prvobitni Hrv-
vatí. (Zbornik Kralja Tomislava, str.
291—296. Izdala Jugoslavenska Akade-
mija znanosti i umjetnosti. Posebna
djela Jugosl. Akad., knj. XVII.) Za-
greb 1925.

Les Croates primitifs.

L'auteur est d'avis que les tribus

primitives qui portaient le nom de
Croates, n'étaient pas d'origine slave
mais plutôt d'une race étrangère pro-
venante de la Sarmatie Asiatique qui
s'étendait à l'ouest jusqu'au bas Don
(Tanaïs). Là, dans une colonie grecque
nommée Tanaïs, on rencontre pour la
première fois le nom de Croate
(*Χροάθος, Χροβάθος*) sur le monu-
ments en pierre, aux II et IIIe siècle
après Jésus Christ. Le nom y est
employé en nom personnel ou en nom
de famille. Ce qui signifierait que ces
gens — là auraient immigrés à Tanaïs
d'une contrée »de Croates« qui,
d'après l'auteur, se trouve quelque
part entre le Caucase occidental et
la côte orientale de la Mer d'Azov.
C'est là, en réalité, que l'auteur
a réussi à trouver la patrie primitive
des Serbes (voir son ouvrage »Les
Serbes de Plin et de Ptolomée«, Bel-
grade 1924), que l'auteur considère
alors déjà comme étant voisins des
Croates et des Tchèques de même
qu'ils l'étaient au commencement du
Moyen-âge sur le territoire de la haute
Vistule et de la Saale. D'après cette
théorie, les Croates ne se seraient
melés aux Slaves que plus tard, en
guerriers étrangers, soit déjà dans leur
vieille patrie transcaucasienne soit
après, dans leur nouvelle patrie dans
le bassin du haut Oder et de l'Elbe.
Etant arrivés là, ils se seraient sub-
jugés les indigènes, auraient organisé
des états primitifs, crée l'idée tradi-
tionnelle et nationale croate, mais ils
auraient disparu complètement dans
la masse slave subjuguée. Ce n'est que
le nom qui se soit conservé. Il est tout
naturel que les Croates aient conservé,
en conquérants, une place sociale pri-
vilégiée et qu'en soldats, ils l'aient
gardée.

¹ Kar je v oklepaju, je brezpredmetno, ker je g. referent zadevni sporni
odstavek pri korekturi sam črtal. — Ured.

Du bassin de la haute Vistule et de l'Odre c. à d. de la »Croatie Blanche« les Croates émigrèrent aux environs de 626 après Jésus Christ dans la partie occidentale de l'Illyrie. En même temps, une partie des Serbes a quitté d'après Constantin Porphyrogénète sa patrie sur l'Elbe »La Serbie Blanche« (La Saxe d'aujourd'hui à peu près) et a conquis d'abord la Macédonie puis la partie intérieure de l'Illyrie.

L'auteur énumère les différentes explications étymologique du nom »Croate«, entre autres celle de M. Vasmer (iran. hu + urvatha »amicus«) et la sienne (lesghien: churava »community« + plur. suffixe th [d, t]: Churavat: communion, tribu, nation).

Les Croathes, les Serbes et les Tchèques ont vécu primitivement sur le territoire entre la crête du Caucase occidental (Corax) et la côte orientale de la Mer d'Azov (Maetotis), où, dans l'antiquité vivaient et de nos jours encore vivent les Tcherkesses (*Керкесы*) out les Circassien: Kizes, Antes et d'autres aborigènes caucasiens, membres de la famille alarodienne, donc parents éloignés des pieux Pélasges et des Etrusques.

(Po Zborniku Kralja Tomislava XCI.)

Med revijami. Neverjetno se je zadnje desetletje razmahnil interes za kmečko umetnost. Zanimali so se zanj umetniki, ki so v njenem primitivizmu črpali novih oblikovnih vrednot, obrtniki podobno, etnografskih izdanj o tej stvari pa kar mrgoli. Umetnostnemu folklorju se pripisuje tolika važnost, da omogočajo take izdaje večinoma nar. vlade. Vsem tem izdanjem je lastno neko osnovno, enotno stremljenje po tem, da se razgrebe in razgali »bistvo narodne duše«, ki da je najčistejše zapopadeno v oblekah ljudske umetnosti, kjer da

se je skozi stoletja nepokvarjeno ohranilo v svoji prvotnosti in individualnosti. Narodi hočejo s tem dokumentirati svojo samoniklost, in tako treba to razživeti ljudskoumetnostne literature razumeti kot enega izmed tistih pojavov današnjega življenja, ki jim tvori skupno duševno ozadje moderni individualizem, ki se kaže prav tako v »nacionalnih potrebah«, v politiki, gospodarstvu in višji umetnosti.

Tako je izdala sovjetska vlada »Hrestjanskoe iskusstvo Rossie« (ne baš razkošno ilustrirano, pa literarno in metodično temeljito, jedrnato delo). Nemška vlada je izdaja svojo »Deutsche Volkskunst« v elegantni opremi, razkošno ilustrirano (zvezka Bayern in Schwaben tudi za nas važna!), potem smo videli »Narodnoe iskusstvo Podkarpatskoj Rusi« (neznanstven tekst pa naravnost luksuzne reprodukcije), »Volkskunst« je izdala v več variantah Švica, Italija, Češkoslovaška v nekih ozirih celo prednjači. Slovaki so dobili poleg Jurkovičevega ogromnega dela v tem smislu sedaj še A. Vaclavikovo »Podunajsko Dedino«, kjer se obravnava hiša, vas, pohiše, plastika, slikarstvo, vezenine, glasba in narodno blago v debeli knjigi. Mnogo dobrega najde tu etnograf in primerjajoča stalna znanost tudi v dobro ilustrirani J. Vydrovi knjigi »Lidové stavitelství na Slovensku.«

Za južne Slovane velja še vedno kot najodličnejše delo te vrste prof. Haberlandtova »*Volkskunst der Balkanländer*«, primerno naš upošteva tudi Bossert: »*Volkskunst in Europa*« (glej poseben člančič!). V ostalem nimamo še velikih, reprezentativnih domačih del. Zagrebški in beograjski etnografski muzej izdajata kataloge in vezenine, »*Narodna Starina*« prinese tupaš tam kaj in »*Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena*« ter sofijska

»Izvestia«. Vendar imajo vsaj o kmečki arhitekturi Hrvati med nami najboljširnejšo izdajo (*Gradbeni oblici* 1906). Za nas Slovence pride nekaj mačehovsko v poštev Haberlandtova »*Österreichische Volkskunst*« in »*Das Bauernhaus in Österr.-Ung.*«, dalje znana angleška »*The peasant Art in Austria*«, potem člančiči Westra, Šmida itd. v Carnioli, Slovanu itd.

Treba se bo tudi nam Slovencem ozreti po takem delu. Etnografski muzej v Ljubljani je prevzel tozadevno iniciativo v roke in če bo sreča mila in državne podpore kaj, dobimo tudi mi sčasoma svojo »Slovensko ljudsko umetnost in glasbo«. S. Vurnik.

H. Th. Bossert: *Volkskunst in Europa*. (Wasmuth, Berlin 1926.) Zelo mnogo diskutirana knjiga, doslej gotovo najboljširnejše delo o ljudski umetnosti, vsekakor pa prvo univerzalno delo o celokupni evropski ljudski umetnosti. Upošteva sicer predvsem ornamentiko v slikarstvu, rezbarstvu, nošah in vezeninah ter arhitekturi, vendar obeta v uvodu še nadaljnji zvezek, ki je potreben in ki bo obravnaval še arhitekturo. Delo vsebuje tekstni zvezek s katalogom in popisom objavljenih objektov ter avtorjev uvod, dalje 132 velikih tabel, večinoma v trobarvnem tisku. Lepo so v primerih zastopane tudi umetnine iz slovanskih držav Rusije, Poljske, Češkoslovaške in Bolgarije, Jugoslavija je zastopana kar z 12 tablamimi, ki objavljajo vezeninske ornamente večinoma iz južnih in vzhodnih krajev države.

Narodopisec, ki se peča s primerjalnimi studijami na polju umetnostnih oblik, bo našel v knjigi cel leksikon materiala. S. V.

Albert Sič: *Narodne vezenine na Kranjskem: I. Narodne vezenine z Gorenjskega; II. Belokranjske vezenine; III. Bele vezenine; IV.*

Pisane vezenine. V Ljubljani 1918, Poleg 10 fotografij po vezeninskih originalih in 96 deloma barvasto izdanih tabel s posameznimi ornamentalnimi detajli ali vzorci celih ornamentalnih kompozicij v ljudskem (narodnem) duhu.

Zbirka narodnih ornamentev: I. *Narodni okraski na pirhih in kožuhih*. II. *Narodni okraski na orodju in pohištju*, Ljubljana 1922 in 1923. Deset fotografij in skupno 46 tabel, deloma barvastih.

Slovenski narodni slog: *Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem*, Ljubljana 1924.

Sičevo delo je plod mnogoletnega truda na polju dela za ohranitev slovenske ljudske umetnosti in nje zopetnega vzbujanja k življenju spričo dejstva, da je narodni slog slovenski ornamentiki in arhitekturi, noši, vezenini, pohištju potreben, da pa izumira pod pritiskom nivelirajoče moderne šablonske veleobrti. Knjig s tako tendenco se je zlasti izza romantike sem izdalo v Evropi ogromno število, katero število je spričo razmaha individualizma v zadnjih petdesetih letih še znatno poskočilo. Pri Slovencih poznamo le redke literarne poizkuse te vrste, med temi pa zavzema Sičevo delo gotovo najčastnejše mesto tako po obsegu kakor po tem, kako častno zadošča svoji — etnografa to ne sme motiti — zadani nalogi: nuditi ljudem, ki hočejo graditi, vesti, ornamentirati v slovenskem slogu — vzorcev iz domačega zaklada. Obrtne šole, vezilje, rokodelci so se živahno poprijeli navodil Sičeve knjige in izčrpavajo v nji nagromaden leksikon »narodnih« ornamentov in — s tem je zadana naloga dela izpolnjena.

Etnograf seve, ki raziskuje oblike ljudske umetnosti z ozirom na kraj in čas njihovega nastanka in tako išče v

mnogobrojnosti sistema, bo Sičevo delo mogel rabiti v svojo svrhu le v omejenem obsegu, ker je zanj ornament, o katerem ne ve kraja in časa postanka neraben. Te oznake so v nekaterih delih Sičevih le zelo splošne, n. pr. belokranjske ali gorenjske vezenine, v delu Kmečke hiše... šele je z dostavkom »Motivi so posneti iz sledečih krajev« zadovoljen tudi etnograf, ki mu bo izdaja v tej obliki prav prišla.

Marljivi avtor teh del, ki je lani praznoval svojo šestdesetletnico rojstva, h kateri mu Etnolog iskreno čestita, ima, kakor čujemo, še več del opisanega značaja v delu, želimo mu pa le založnika. V teh današnjih bridkih gospodarskih razmerah je požrtvovalen založnik redek, toda za ta dela se mora najti. Mi bi si seve želeli, naj bi v prihodnje avtor upošteval na ta ali oni način v svojih tozadevnih izdajah tudi etnografske interese, s tem bo delo le pridobilo in se bo tudi bolj širilo. S. Vurnik.

Гласник Етнографског Музеја у Београду, knjiga I. Urednik dr. Borivoje M. Drobnjaković, Beograd 1926.

Uprava beograjskega etnografskega muzeja je s tem izdanjem ustanovila svojo revijo, v kateri začenja publicirati rezultate znanstvenega dela v svojem delokrogu. Obenem proslavlja z ustanovitvijo Glasnika 25 letnico muzeja.

Glasnik objavlja na uvodnem mestu biografijo Stevana Mihajlovića, ki je podaril svojo hišo državi, da je v njej uredila etnogr. muzej v Beogradu. Potem slede poročila in kronike dela beograjskega (dr. Drobnjaković), sarskega (M. Karanović), zagrebškega (V. Tkalčić) in ljubljanskega (dr. N. Zupanič) etnografskega muzeja. Dr. Gjorgjević objavlja pregled kolektivnega dela za etnografsko proučavanje v Jugoslaviji, dr. J. Erdeljanović piše

o aktualnem problemu Muzej in univerza. Slede etnološke strokovne razprave: dr. S. Trojanović: Glavna obeležja srpskog naroda, N. Zega piše o starih nevestinih pokrivalih v Srbiji, dr. V. Čajkanović o dveh starih slučajih azilije, dr. E. Schneeweiß objavlja novo srbsko koledno pesem, K. M. Manojlović piše o svatbenih običajih v Galičniku z glasbeno prilogom, R. Uskoković piše o nošah v Ivanjici, dr. T. Gjorgjević o petju v Gackem in Jajcu. Sledi bibliografija za l. 1925. in 1926. (slovenska je malo upoštevana, čeprav je raztresena, pa je številna!).

Izdaja je opremljena z mnogimi fotografijami, enim barvotiskom ter notnimi primeri. Pozdravljamo novo etnografsko revijo, ki bo raziskavanju prav velike usluge storila. S. V.

Вођа кроз Етнографски Музеј у Београду. (Drž. štamparija kraljevine SHS, Beograd 1924.)

Beograjski etnografski muzej je bil ustanovljen že l. 1901. in je s tem »Vodjo« praznoval že dvajsetletnico. »Vodja« ni le dostojen katalog, nego je s svojimi popisi in slikami celo nekak uvod v srbsko etnografijo, kakor bi si človek želel od vsakega podobnega izdanja. Priredila sta ga delavni in marljivi upravnik Nikola Zega in kustos dr. B. Drobnjaković in opremila s fotografijo in florisom muzeja. Vodja vsebuje kratek, pa jednat pregled muzejske zbirke in katalog objektov v šestih dvoranah, kar vse ilustrira 33 fotografij po muzejskih imenitnostih. Ni dvoma, da bo Vodja dobro ustregel svojemu namenu; izdaje kaže lep napredek beograjskega narodopisnega muzeja, ki mu želimo uspehov in lepega nadaljnega razvoja pod sedanjim marljivim vodjo. V letih 1901. do 1911. se je muzej udeležil etnografskih razstav v Petrogradu,

Liège-u, Bukarešti, Londonu, Pragi in Turinu.

Podobnega vodjo pripravlja tudi ljubljanski etnografski muzej. Izdati ga bo pa, žal, mogoče šele, ko se zbirka namesti v dostojnem prostoru in razstavi še večina objektov, ki morajo radi pomanjkanja razstavnega prostora čakati v depojih. S. V.

Dr. Martin Malnerič: Tobolček. *Knjižni almanah Bele Krajine.* V Ljubljani 1925.

Za tisočletni spomin kronanja kralja Tomislava je avtor nabral »iz knjig in novin« »jagod za belokranjsko bibliografijo«. Na 43 straneh podaja avtor narodoznansko, zemlje- in krajepisno, starožitnostno, zgodovinsko, versko-cerkveno, jezikoslovno, slovstveno, prosvetno, narodnogospodarsko, politično in umetnostno bibliografijo Bele Krajine.

Prvo poglavje knjižice obravnava etnografsko literaturo o Beli Krajini (Splošni opisi, Rokopisi, Potopisi, Letna in godovanja, Plesi, Kolo, Narodna in cerkvena svečanost, Zenitev, Smrt in pogreb, Narodni kruhi, Pastirske igre, Otroške igre, Selo in dom, Tkalstvo, Narodna nošnja, Risbe in slike belokranjske narodne nošnje, Vezenine, Zbirke vezenin, Zbirke narodnega blaga, Legende, Pripovedke in pravljice, Pesmi, Zagonetke, Pregovori in reki, Vražje, Krajevna imena, Rodbinska imena). »Tobolček«, posvečen »izobraževalnim organizacijam, predavateljem, govornikom, kulturnim in političnim delavcem« bo koristil tudi etnografu, ki ima v njegovem prvem poglavju zbrano obširno literaturo o skoro vseh panogah etnologije o Beli Krajini. Opozarjam še na »Čas«, 1926, kjer je avtor podal še neke dodatke »Tobolčku«. To je prva bibliografska monografija o prošlosti in narodpisju Bele Krajine, ki

je napisana z veliko ljubeznijo do rodnega kraja. S. V.

H. Vuiliš: Народност Пеонца. ("Глас" СХХІ, str. 1—20). Belgrad 1926. Avtor razmotriva vprašanje, kateri jezikovni skupini naj bi bili pripadali Peonci, ki so se antike prebivali na jugu naše države. Vrlo aktualnega vprašanja avtor ni rešil, zaključuje namreč, da smo od rešitve vprašanja koncem njegove razprave, baš tako daleč, kakor smo bili doslej. Fakt je, da začne avtor z apriornim predsodkom, namreč da »slična ili čak i istovetna geografska i topografska imena u dve oblasti ni najmanje ne mogu govoriti, u opšte, u načelu, za istovetnost stanovništva u tim krajevima. Zakaž pa »ni najmanje«? Mogoče pa da! Treba stvar le raziskati. Potem navaja veliko število primerkov podobnosti imen v raznih jezikih tako, da je o Peoncih, za katere gre v članku, prva beseda šele na koncu pete strani, kjer stoji i stavek: »Naravno, kad je reč o poreklu tih imena, trebalo bi proučiti sva peonska imena, a ne samo neka. Jer, ako bismo uzeli na oko samo neka od njih i našli da su ona slična, recimo s ilirskim, to još ne bi značilo, da su sva...« Vendar pa avtor avtoritativno »predpostavlja, da večina peonskih imena nema sličnosti s ilirskim«! Odkod pa on pozna večino, če pravi, da jih poznamo komaj nekaj?

Avtor potem kritizira neke pisce o Peoncih, Belocha in Barića, ne pozna pa novejšje literature, posebno jezikoslovne: F. Hommela, K. Paulija, A. Ficka, P. Kretschmerja, K. Oštirja in mnogih drugih mož, ki so pisali epohalna dela o Alarodih, o Pelazgih, o Hetitih? Nekateri od teh so se dotaknili tudi Peoncev in njihovih imen ter njihove narodnosti. Vendar je avtor

torjeva zasluga, da je z novo kritično lučjo posvetil v problem in dal novo pobudo za studij na polju alarodistike in v tem oziru je razprava dobrodošla.

S. V.
M. D. Laptchévitch: *Costumes Nationaux Yougoslaves. Tirage a part de la Yougoslavie*, Belgrade 1925, 8°, str. 88.

Ponatisk iz propagandne brošure, ki hoče inozemstvu »donner une vue d'ensemble sur notre pays de le faire connaitre sous quelques uns de ses aspects«. Etnograf iz tega delca ne bo črpal veliko novega znanja, čeprav avtorica kaže tuptatam znanje in ljubezen za stvar; slovenski etnograf bo pa živahno protestiral proti dejstvu, da avtorica pod tako mnogoobetajočim naslovom obravnava vse slovenske ljudske noše od pamtiveka do danes le v 20 vrsticah! V tistih 20 vrsticah gre za nekak meglen popis slovenskega ženskega pokrivala in sklepanca, ki ga avtorica izvaja iz — poljske velikaške noše XIII. in XIV. stoletja! Je li mar to vse, kar bi se dalo tudi v mejah te majhne izdajice povedati o slovenskih narodnih nošah? S tem nam pred inozemstvom gotovo ni storila usluge. Med mnogoštevilnimi slikami srbskih in nekaj hrvatskih noš najdemo cele tri iz Slovenije. Ne, takole se naše noše, spričo našega etnografskega položaja v Evropi izredno zanimive, vendar ne morejo »na brzu ruku« absolvirati! Avtorica spisa je vsekakor imela dovolj možnosti, da se o predmetu pouči, če pa ni znala ni za Sičevo brošuro »O slovenskih narodnih nošah« niti za vse ostale spise, naj bi se bila pa vsaj obrnila za podatke na etnografski muzej v Ljubljani, za katerega je vedela gotovo!

S. V.

Andreas Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*. (Ungarische Biblio-

thek für das Ungarische Institut an der Universität Berlin, herausgegeben von R. Gragger, Bd. I (1924), Bd. II (1926).

Prvi del ne bo zanimal etnologa, ker je zgolj arheološke in zgodovinske prirode. Obravnavajoč konec kovanja denarja v Panoniji, dalje časovno do ločitve delitve Ilirika in panonske podatke seznama rimskih državnih uradnikov in vojakov (notitia dignitatum). V drugem delu je govora o takozvani »Keszthely kulturi« in njenem narodnem nositelju iz zgodnjega srednjega veka pred prihodom Madjarov v Panonijo. Posebne oznake te kulture so: konjska oprava, ki je imela zadržge in metalne obloge, vlite iz bron na in pozlačene. Metalni deli na jermenskih garniturah so bili okrašeni s predstavo zmajev, živalskih borb in vitic. Podčrtati je treba, da nosilci te kulture niso poznali fibule in da se v dotičnih nekropolah vedno nahajajo konjeniški grobovi, četudi so maloštevilni. Ustvaritelji in nosilci Keszthely kulture niso bili ni Germani, ne Bizantinci, ne Sarmati, ne Jazigi, ne Alani iz III. in IV. stoletja po Kr., ne Huni, kakor se je mislilo, ampak Avari. Dmovina avarskega oblikoslovnega sistema in okusa je v centralni Aziji. Skitski živalski stil se je udomačil pri turških narodih. Krožna ornamentalna vijače je nastala v Aziji. Avtor trdi, da stoje ostanki avarske civilizacije iz Ogrskega v direktni zvezi s spomeniki v porečju Jeniseja. Nadaljevanje je posvečeno opisu naselbine in nekropole v Feneku ob Blatnem jezeru na zapadnem Ogrskem, ki je bila provincijalno-rimskega značaja in je trajala v V. in VI. stoletju po Kr. Dve uri od Feneka se nahajajo avarska pokopališča v Keszthely (Dabogó, Asópahok, Keszthely-Sörházkert, D.ás), ki se po značaju izkopanih predmetov bistveno razlikujejo od onih v Feneku.

Antropološki tip barbarske keszthelys kulture je v glavnem krivonogi jezdec, katerega lobanja predstavlja »mešan tip kavkaške in mongolske rase«, medtem ko so bili v Feneku pokopani ljudje visoke rasti in evropskega izgleda. Alföldi poudarja razliko fizične nega habitusa med Avari in poromajenimi Kelti. No v obeh nekropolah so se nahajali izvestni značilni predmeti, kar znači da je rimska naselbina v Feneku (Mogentiana) živela do 568 po Kr. in morda še dalje v avarskem suženjstvu. Na kraju so pregledno očrtani najvažnejši zgodovinski dogodki v Panoniji pred prihodom Avarov.

N. Z.

Jan Czekanowski, Wstęp do historii Słowian. Perspektywy antropologiczne, etnograficzne, prehistoryczne i językoznawcze. (Lwowska biblioteka slawistyczna, tom III. Z drukiem Jakubowskiego i. Sp.). Lwow 1927.

Znani potovalec po Afriki in znameniti poljski antropolog, Jan Czekanowski je napisal obširno delo, ki naj uvede slaviste v zgodovino Slovanov. Po svoji metodi se delo mnogo razlikuje od drugih enakih del, ker ima širšo osnovo in ker se opira zlasti na fizično antropologijo. O tej, ravno pridoli nam knjigi bomo pri drugi prilici pisali obširneje.

N. Z.

M. C. Burkitt, Our early ancestors. An introductory study of mesolithic, neolithic and Copper age cultures in Europe and adjacent regions. (At the University Press). Cambridge 1926.

Profesor na univerzi v Cambridge, M. C. Burkitt, ki je pred dvema leti obiskal tudi Ljubljano in proučil v Narodnem muzeju neolitske starine z

našega barja, obdeluje v knjigi pod gornjim naslovom mezolitsko, neolitsko in bakreno dobo v Evropi. Da bi dal tem prazgodovinskim epoham časovni okvir, očrtal je v glavnih potezah tudi poslednjo fazo stare kamene dobe, ki se je končala neposredno pred mezolitom, in dobo brona, ki je neposredno sledila epohi bakra.

N. Z.

NOVE KNJIGE:

Anthropologie. Časopis věnovaný fyzické antropologii, nauce o plemelech, demografii, eugenice a tělesné výchově se zvláštním žřetelem k Slovanům. Redaktor prof. Dr. J. Matiegka. IV, 3. Praga 1927. Vsebina: J. Matiegka, Příspěvky ke kranilogii Židů, I. lebky ze staropražského hřbitova — V; K. Stolychwo, Sur la méthode de la diagnose différentielle et sur son application dans l'anthropologie; Rozhledy: I. M. Křiženi a splývání plemen lidských; Aleš Hrdlička, Staroameričané.

Albin Stocký, Pravěk země české, díl I, věk kamenný. S 80 obrazů v textu, CXXII tabulemi u 6 mapami. Naklada Národního Musea. Praga 1926.

Alfredo Castellanos, La familia primitiva. (Universidad Nacional del Litoral). Rosario 1923.

Pravěk. List pro praehistorickou archaeologii a antropologii. Organ »Moravského archaeologického klubu«, Redaktor a vydavatel: I. L. Červinka. Brno 1926.

Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, Bd. LVII, 3. und 4. Heft: Bericht über die VI. gemeinsame Tagung der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft und der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Salzburg vom 9. bis 12. Sept. 1926. Wien 1927.

Kazimierz Stolyhwo, Über die Differentialdiagnose und ihre Anwendung in der Anthropologie. (Tagungsbericht der 48. Versammlung 1926 — Salzburg zugleich der VI. gemeinsamen Tagung der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft und der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Salzburg, 9. bis 12. Sept. 1926, str. 60—62.)

Avtor priznava biometrični metodi, kot izrazu objektivnega kriterija v antropologiji, upotrebljivost in važnost pod pogojem, če se pravilno navede, ali sviri pred njo, če se je poslužuje neizkušen raziskovalec. Tako smatra K. Stolyhwo diferencialno-dijagnostično metodo v delih poljskega antropologa, J. Czekanowskega, za zgrešeno, ker izraža pri izračunavanju »srednjih diferenc n. pr. telesno višino«, dolžino ekstremitet, dolžino in širino noge v centimetrih, druge antropometrične dimenzije kakor dolžino in

širino glave, višino in širino nosa pa v milimetrih. Zato je pri čitanju dela potrebna desetkratna redukcija. Za vzgled je avtor navel primere iz antropologije in ekonomije.

Księga Pamiątkowa, XII. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich u roku 1925. Tom I, II. W Warszawie u roku 1925.

Известия на Народния Етнографски музей въ София, година IV — книжка III, IV. (Фонд Г. С. Раковски). София 1924.

Боривој М. Дробњаковић, Смедеревско Подунавље и Јасеница. Са 15 скица и 1 картом у тексту и са 22 фотографије и 1 картом порекла становништва у прилогу. Издање Српске Кр. Академије: „Насела и порекло становништва“ књ. 19. Beograd 1925.

Распис и лекциѣ за лѣтния семестъръ на 1926/27. учебна година. Софија 1927.

INSTITUT INTERNATIONAL D' ANTHROPOLOGIE.

Siège Social: École d' Anthropologie, 15, Rue de l' École de Médecine, Paris (VI.)

Secrétariat général

Téléphone: Fleurus 1557

Assemblée Générale Statutaire

Amsterdam, 1927.

Paris, le 15. décembre 1926.

Monsieur,

Le Conseil de direction de l'Institut International d' Anthropologie a décidé d'accepter l'aimable invitation de son Office national néerlandais et de tenir à Amsterdam, au mois de septembre 1927, son assemblée générale statutaire triennale.

Nous serions heureux de vous voir participer aux travaux de cette session, qui se tiendra dans un pays particulièrement intéressant au point de vue anthropologique et ethnographique.

L'Office national néerlandais s'efforcera, par des moyens appropriés, de rendre le séjour en Hollande le moins coûteux possible; il vous enverra prochainement une invitation contenant le programme définitif de la session (avec les visites et excursions), la liste des communications déjà inscrites, et tous les renseignements pratiques.

Veillez agréer, Monsieur, l'expression de nos sentiments bien cordiaux.

Le Président,

Louis MARIN,

Ministre des Pensions.

Les Secrétaires généraux:

Dr. CAPITAN, Dr. PAPILLAUT, Comte BEGOUEN,

Errata corrige.

Na strani	99,	vrsta	17,	bi moralo stati	Ancyra	mesto	Ancyura.
"	"	114,	16,	"	101 mm	"	202 mm.
"	"	129,	25,	"	8.51 %	"	38.51 %.
"	"	129,	28,	"	105 mm	"	205 mm.
"	"	131,	26,	"	Kubanu	"	Kubabu.
"	"	135	naj stoji	"	Scylacis periplus	po	C. Müller-ju".
"	"	138,	vrsta 20,	bi moralo stati	Charimates	mesto	charimates.
"	"	138,	28,	"	Tiviscus	"	Tiviseos.
"	"	138,	28,	"	Σαπαῖοι	"	Σαπατοί.
"	"	138,	29,	"	Μάργος	"	Ηάργος.
"	"	138,	29,	"	Αράβεσκος	"	Αράβεσκος.
"	"	147,	29,	"	1911	"	1912
"	"	154,	27,	"	vzhodnega	"	zapadnega.
"	"	156,	izpade točka	19.	Les races . . .		
"	"	160,	vrsta 33,	bi moralo stati	Tomashek	mesto	Tomašek.

Za slovenski narodni muzej.

Že par let imamo v Ljubljani samostojen narodopisni muzej, ki ima nalogo, da pospešuje narodopisje, antropologijo in zgodovino ljudske umetnosti, da zbira tozadevni material, ga proučuje in hrani v svojih razstavnih zbirkah.

V prvi vrsti ima muzej nalogo, da obdela slovensko narodopisje, najprej domači, nam najbližji material, ki se hrani po deželi, ali je v lasti zasebnih zbirateljev. Narodopisno blago, ki je najboljši izraz narodnega bistva, treba zbrati, da bomo poznali sebe in da nas bo svet poznal in bolj vpošteval, kakor nas je doslej. Veliko imamo pokazati na tem polju: imamo kmečko arhitekturo, originalne narodne noše, vezenine, plastiko, ljudsko slikarstvo, domačo umetno obrt, narodno pesem in njene melodije in pripovedno blago. To bogato narodno blago gotovo ne sme propasti in se pozabiti, zato je treba dela in zadnji čas je, da začnemo s tem delom, ki so ga Čehi, Hrvati, Srbi že davno opravili.

Vodstvo narodopisnega muzeja v Ljubljani je prevzelo po bivšem deželnem muzeju skromno narodopisno zbirko, ki ne vsebuje niti še vseh glavnih tipov narodnih noš, ljudskega pohištva in orodja, izrezanih in poslikanih okraskov itd. To zbirko je nujno treba izpopolniti. Za to nalogo pa se mora zavzeti ves narod, ker je vodstvo muzeja s skromnimi sredstvi, ki jih daje država, samo ne more izvršiti. Treba je, da naši inteligenti na deželi požrtvovalno prevzamejo našo narodno dolžnost, da pomagajo vodstvu muzeja in mu nabavljajo ali naznanjajo razmetani in vedno redkejši narodopis, material, ki pod pritiskom civilizacije in moderne industrije od dne do dne gineva. Treba je to blago odtegniti propadu s tem, da se poskrbi, da pride v muzej. Naj bi prevzeli požrtvovalno delo te naloge duhovniki, učiteljstvo in dijaštvo, ki imajo največ stika z ljudstvom in naj bi pridobivali za muzej narodopisno blago, če mogoče kot dar ali pa ga vsaj naznanili. Korist od razstavljenega narodopisnega blaga ima ves narod, dobra etnografska zbirka je narodu zrcalo in ponos, stara umetnost narodova je pobuda novejšim umetnikom in obrtnikom.

*Vodstvo etnografskega muzeja v Ljubljani apelira s tem na vse zavedne narodnjake, še posebej na one osebe in društva, ki imajo stike s Koroško, Goriško, Trstom in našim Krasom, naj se spominjajo muzeja z etnografskimi predmeti iz teh krajev, zakaj muzej danes nima skoro še ničesar pokazati iz teh oze-
melj. Slovenci naj bi bili vsaj v muzeju etnografski popolno predstavljeni!*

Dr. Niko Županič,
direktor etnografskega muzeja.

